

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ALMAN DİLİ EĞİTİMİ**

**YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE VE ALMANCA
ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA KALIP YARGILAR**

Yüksek Lisans Tezi

Uğur CANSIZ

Danışman
Prof. Dr. Hasan BOLAT

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Uğur CANSIZ tarafından, Prof. Dr. Hasan BOLAT danışmanlığında hazırlanan **Yabancı Dil Olarak Türkçe ve Almanca Öğretimi Ders Kitaplarında Kalp Yargılar** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 21.5.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Cemal SAKALLI Mersin Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Prof. Dr. Hasan BOLAT Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Nevzat BAKIR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

29 / 03 / 2021

Uğur CANSIZ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Yabancı Dil Olarak Türkçe ve Almanca Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 15 / 04 / 2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 13

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

15 / 04 / 2021

Prof. Dr. Hasan BOLAT

ÖZET

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE VE ALMANCA ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA KALIP YARGILAR

Uğur CANSIZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Mayıs/2021

Danışman: Prof. Dr. Hasan BOLAT

Bu tez çalışmasında Türkiye’de ve Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe ve Almanca öğretimi ders kitaplarındaki kalıp yargılar tespit edilmiştir. Tez çalışmasının tarafsız bir bakış açısında gerçekleşmesi için hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe ve Almanca öğretimi ders kitapları araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmada incelenen ders kitapları içerisindeki kalıp yargıların tespit edilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde ise doküman incelemesi modeli ile ders kitaplarının gerek görsel gerekse yazılı içeriklerinin analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmasının temel amacı yabancı dil öğretimi ders kitaplarında karşılaşılabilecek kalıp yargıların içeriklerinin değerlendirilmesidir. Yabancı dil öğretimi ders kitaplarındaki kalıp yargılar hem yabancı dil toplumuna, ülkesine ve kültürüne yönelik olabilirken hem de yabancı dil öğrenen bireyin kendi ulusuna, ülkesine ve kültürüne yönelik de olabilmektedir. Kalıp yargı içeriklerinin olumlu ya da olumsuz olmaları ise bireyler, uluslar ve hatta ülkeler arasındaki ilişkileri olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Diğer bir nokta olarak da kalıp yargılar olumlu ise yabancı dil öğreniminde itici bir güç olabilirken olumsuz olmaları durumunda ise dil öğrenim engeli olarak da değerlendirilebilmektedirler.

Sonuç itibarıyla: Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında genel içerikli ve aynı zamanda da Türklere yönelik kalıp yargılar yer almaktadır. Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları değerlendirildiğinde ise bu ders kitaplarında genel içerikli kalıp yargıların yanı sıra Türklere ve Türkiye’ye yönelik olumsuz kalıp yargılar da bulunmaktadır. Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları dikkate alındığında ise hem Türklere hem Almanlara hem de farklı uluslara yönelik kalıp yargılara yer verildiği tespit edilmiştir. Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarında ise genel itibarıyla daha az kalıp yargı bulgusuna ulaşılmıştır ve bu kalıp yargılar da ağırlıklı olarak Almanlara yöneliktir.

Anahtar Sözcükler: Kalıp yargı, dil, kültür, Türkçe ve Almanca ders kitapları, yabancı dil eğitimi

ABSTRACT

STEREOTYPES IN TURKISH AND GERMAN TEACHING COURSEBOOKS AS A FOREIGN LANGUAGE

Uğur CANSIZ

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Foreign Language Education

Master, May/2021

Supervisor: Prof. Dr. Hasan BOLAT

In this thesis study, stereotypes in Turkish and German teaching coursebooks as foreign language, which were published in Turkey and Germany, were identified. Turkish and German teaching as foreign language coursebooks published both in Turkey and in Germany were included in the study to have an objective perspective in the thesis study. The qualitative research method was used to identify stereotypes in the coursebooks examined in the study. In the thesis study within the frame of this qualitative study, both visual and written content of the coursebooks were analyzed through the document analysis.

The main purpose of the thesis study is to evaluate the content of stereotypes that can be encountered in foreign language teaching coursebooks. Stereotypes in foreign language teaching coursebooks can be directed towards not only to the society, country and culture of the foreign language but also to foreign language learner's own nation, country and culture. Whether the content of stereotypes is positive or negative can affect the relations between individuals, nations and even countries in a positive or negative way. On the other hand, if stereotypes are positive, they can be a stimulating force in foreign language learning, while if the stereotypes are negative, they can be considered also as a language learning barrier.

As a result, stereotypes with general contents and directed towards the Turkish were found in Turkish teaching as foreign language coursebooks published in Turkey. In addition to general stereotypes, negative stereotypes towards the Turkish and Turkey were found in these coursebooks when the Turkish teaching as foreign language coursebooks published in Germany were evaluated. Considering the German teaching as foreign language coursebooks published in Turkey, it was revealed that stereotypes were found towards the Turkish and the German as well as different nations. In general terms, less stereotypes were identified in German teaching as foreign language coursebooks published in Germany and these stereotypes were predominantly towards the Germans.

Keywords: Stereotype, language, culture, Turkish and German coursebooks, foreign language teaching

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Günümüz dünyasında bireyler ve toplumlar birbirleriyle daima etkileşim içerisindeyler. Bu etkileşim süreçlerinde farklı değişkenlerin gölgesinde geçmişten günümüze aktarılan yazılı, görsel, işitsel materyaller aracılığıyla hem bireyler hem de toplumlar birbirlerine karşı olumlu veya olumsuz düşünsel ve davranışsal süreçler geliştirebilmektedirler. Bu bağlamda da kültürlerarası iletişim süreçlerinde gerek düşünsel gerekse de davranışsal çerçevede “*stereotip*” (“*kalıp yargı*”) içeren bakış açıları ve yaklaşımlarla yüzyıllardır karşılaşılabilir. Bu minvaldeki “*stereotip*” içeren aktarımlarla karşılaşılacak bir etkileşim süreci de yabancı dil öğretim ortamları ve materyalleridir. Bu noktadan hareketle gerek tez çalışmamızın konusunun belirlenmesinde gerekse de hazırlanarak tamamlanmasında değerli bilgi birikimi ve tecrübeleriyle yol göstererek rehberlik eden; çalışmamız süresince her ne zaman ihtiyaç duysam sabırla zamanını ayırıp desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hasan BOLAT’a sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Aynı zamanda yüksek lisans sürecimizde ne zaman fikrine danışmak istesem desteğini bir defa bile esirgemeyen saygıdeğer Dr. Öğretim Üyesi Nevzat BAKIR hocamıza ve onun nezdinde de Ondokuz Mayıs Üniversitesi’ndeki hocalarımıza saygılarımı ve teşekkürlerimi sunmaktan mutluluk duyuyorum. Ayrıca lisans eğitimimiz süresince bizlere yol gösterip değerli bilgi birikimlerini ve tecrübelerini bizlere aktaran Mersin Üniversitesi’ndeki tüm hocalarımıza da ayrı ayrı saygılarımı ve teşekkürlerimi sunmayı şahsım adına bir borç olarak görüyorum.

Yüksek lisans ile beraber akademik yolda yürümeye devam etme kararımızda omuzunu omuzumdan eksik etmeyip beni motive eden sevgili eşim Berre AHİ CANSIZ’a; tez çalışmamızın oluşum sürecinde bilgisayar ile olan samimiyetiyle tez yazma sürecinde planlanmadık molalar verdiren candan öte oğlumuz Onur CANSIZ’a; eğitim ve hayat ile ilgili almış olduğumuz kararlarda destekleriyle daima yanımızda olan canım annem Dudu CANSIZ’a ve babam Mehmet CANSIZ’a; gönülden bağlı kardeşlerim İrfan CANSIZ ve Kübra CANSIZ’a; akademik kararlarımızda değerli fikirleriyle ve gönülden destekleriyle her daim yanımızda olan kıymetli arkadaşım Fuat EROĞLU’na ve ailesine sonsuz sevgilerimle teşekkür ederim.

Mayıs, 2021, Samsun

Uğur CANSIZ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY BEYANI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	xiv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLOLAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.4. Tezin Konusu Üzerine Kaynak Araştırması	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Dil Nedir?.....	9
2.2. Kültür Nedir?	13
2.3. İletişimsel Çerçeve ve Kültürel Etkileşim Aracı Olarak Dil.....	16
2.4. Dilsel–Kültürel Aktarım Aracı Olarak Kültürlerarası İletişim	20
2.5. Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarasılık ve Kültürlerarası Karşılaşma.....	27
2.6. Kalıp Yargı Kavram Çerçevesi ve Kültürlerarası Bağlamda Kalıp Yargılar	35
2.6.1. Kalıp Yargı Kavramı.....	36
2.6.2. Kalıp Yargıların Dilde Bulunuş Formları	53
2.6.3. Kültürlerarası İletişim ve Aktarım Süreci Olarak Yabancı Dil Öğretiminde Kalıp Yargılar	58
2.7. Anlamsal Çerçeve ve Kalıp Yargı Kavramı ile Benzer Kullanılan Kavramlar	63
2.7.1. Önyargı Kavram Çerçevesi.....	63
2.7.1.1. Kalıp Yargı ve Önyargı Kavramlarının Ayrımı	69
2.7.2. İmge – İmaj Kavram Çerçevesi.....	72
2.7.3. Klişe Kavram Çerçevesi.....	81
2.7.4. Tutum Kavram Çerçevesi	83
2.8. Kalıp Yargı, Önyargı, İmge – İmaj, Klişe ve Tutum Kavramlarının Oluşum Süreçlerini Etkileyen Faktörler.....	87
2.9. Dil Öğrenim Engeli ve Toplumlararası – Kültürlerarası İletişim Engeli Olarak Kalıp Yargılar	99
2.10. Kalıp Yargı ve Anlamsal Çerçeve ve Benzer Kullanılan Kavramlar Bağlamında Türklük ve İslamiyet Algısı Üzerine Tarihsel Bir Bakış	102

3. YÖNTEM.....	127
3.1. Araştırmanın Modeli	127
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	128
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	130
3.4. Araştırma Verilerinin Analizi	132
4. BULGULAR.....	133
4.1. Türkiye’de Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar	133
4.1.1. Türkçe Öğreniyoruz 1 – Türkisch Aktiv	133
4.1.2. Türkçe Öğreniyoruz 2 – Türkisch Aktiv	136
4.1.3. Türkçe Öğreniyoruz 3 – Türkisch Aktiv	137
4.1.4. Türkçe Öğreniyoruz 4 – Türkisch Aktiv	140
4.1.5. Michaela und Michael lernen Türkisch. Ein Türkischbuch für Deutsche.....	141
4.2. Almanya’da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar	143
4.2.1. Türkisch Für Sie.....	143
4.2.2. Türkisch Für Deutsche	146
4.2.3. Einstieg Türkisch Für Kurzsenschlossene	151
4.2.4. Kolay Gelsin! Türkisch für Anfänger	154
4.2.5. Ne Güzel! Der Türkischkurs	156
4.3. Türkiye’de Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar	157
4.3.1. Deutsch Schülerbuch – A1.1.....	157
4.3.2. DaF ist Spitze – A1.1 / A1.2	159
4.3.3. Deutsch Macht Spaß – A1.2	161
4.3.4. Deutsch Macht Spaß – A2.1 / A2.2	163
4.3.5. Mein Schlüssel zu Deutsch – B1.1.....	165
4.4. Almanya’da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar	167
4.4.1. Menschen – A1.2 / A2	167
4.4.2. Schritte International – A2 / B1	168
4.4.3. Themen Aktuell 2 – A2.....	170
4.4.4. Aussichten – A1 / A2	172
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	175
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	175
5.2. Öneriler	181
KAYNAKÇA.....	183
ÖZ GEÇMİŞ.....	190

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Alm.	Almanca
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Fr.	Fransızca
Hz.	Hazreti
İng.	İngilizce
M.Ö.	Milattan önce
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Kültür Kavramı: Ana Ögeler ve Kültür Haritası	19
Şekil 2.2. Kültürlerarası İletişim Çalışmaları Tarihinde Aşamalar	26
Şekil 2.3. “Autostereotip”, “Heterostereotip” ve “Metastereotip” Kavramlarının Entleiner’e Ait Şematik Sunumu	49
Şekil 2.4. Kalıp Yargıların, Önyargıların ve Tutumların Oluşumlarını Etkileyen Faktörlerin “Buzdağı Modeli” (“Eisberg-Modell”).....	95
Şekil 2.5. İmgenin Yapısı.....	98
Şekil 2.6. Le Petit Journal Dergisi, 2 Mayıs 1909, Sayı 963, Sayfa 1.	124
Şekil 2.7. Kikeriki Dergisi, 6 Haziran 1886, Sayı 45, Sayfa 5.	125
Şekil 2.8. Kladderadatsch Dergisi, 9 Ekim 1898, Sayı 41, Sayfa 515.....	126
Şekil 4.1. ‘Türkçe Öğreniyoruz 1, Türkisch Aktiv’ (‘Türkçe Aktif’) Kitabının Kapak Görselinde Sunulan Türk Kadınları Tasviri	133
Şekil 4.2. Türk Müşterilerin Restorandaki İçecek Siparişi Tasviri	133
Şekil 4.3. Eşekle Köye / Deve ile Avrupa’ya Giden Türklerin Tasviri	134
Şekil 4.4. Çok Çocuklu Türk Aile Tasviri	134
Şekil 4.5. Türk Öğrencilerin Sınıftan Ayrılış Tasviri	135
Şekil 4.6. ‘Kâtip’ Şiiri ile Aktarılan Üsküdar Tasviri	135
Şekil 4.7. ‘Kadınlar Bekletir’ Temalı Tasvir	135
Şekil 4.8. Cami ve Çevresindeki İnsanların Tasviri.....	136
Şekil 4.9. Camide Zaman Geçiren Bir İnsan Tasviri	136
Şekil 4.10. Türk Karakterlerin Gitmeyi Planladığı Tiyatrodan Kesitler.....	137
Şekil 4.11. “İstekler Bir Diller Ayrı” Metninde Sunulan Türk, Acem, Rum ve Arap Bireylerin Tasvirleri	139
Şekil 4.12. “Biz Bu Eve Taşınmadık Mı?” Metninde Sunulan Bir Hoca ve Evine Giren Hırsız Tasviri.....	140
Şekil 4.13. “Sultan Murat’la Bekri Mustafa” Metninde Sunulan Padişah Sultan Murat ve Vezirinin Tasviri.....	140
Şekil 4.14. “Türkisch Für Sie” (“Sizin İçin Türkçe”) Ders Kitabı Kapak Görseli ve Birinci Ders Başlangıcındaki Cami Görseli.....	143
Şekil 4.15. Türkiye’deki Trafik Akışını Tasvir Eden Bir Görsel.....	144
Şekil 4.16. “Türkisch Für Deutsche” (“Almanlar İçin Türkçe”) Ders Kitabı Kapak Görselinde ve Kitap İçerisinde Sunulan Türkçe Öğrenen Bir Alman Tasviri	146
Şekil 4.17. Şefine Gazete Götüren Zeki isimli İşçi Tasviri.....	147
Şekil 4.18. Almanya’ya Giden Türk İşçi Tasvirleri.....	147
Şekil 4.19. Fabrika İşçisi Erol ve Erol’un Şefinin Tasviri	148
Şekil 4.20. Alkol Kullanan Bir Türk’ün Alman Polisi Tarafından Evine Götürülüş Tasviri	149
Şekil 4.21. Şefini Döven ve Banka Soyduğu İçin Hapse Atılan Bir Türk Tasviri... ..	149

Şekil 4.22. “Einstieg Türkisch für Kurzentschlossene” (“Kendi Kendine Öğrenenler İçin Türkçeye Giriş”) Ders Kitabı Kapağında ve Kitap İçerisinde “Der Ruf des Muezzin” (“Müezzinin Çağrısı”) Metninde Kullanılan Cami Görselleri	151
Şekil 4.23. “Sitten und Gebräuche” (“Gelenek ve görenekler”) Başlıklı Metin İçin Kullanılan Görsel	153
Şekil 4.24. “Ne Güzel! Der Türkischkurs” (“Ne Güzel! Türkçe Kursu”) Ders Kitabı Kapağındaki Cami Görseli	156
Şekil 4.25. İçindekiler Dizini Bölümünde Sunulan Cami Görseli	156
Şekil 4.26. Sayılar Konusunda Sunulan Sayıları İçeren Bir Görsel.....	157
Şekil 4.27. Almanya’ya Ait İmgelerin Sunulduğu Almanya Haritası Görseli.....	157
Şekil 4.28. “Fatma Erzählt” (“Fatma Anlatıyor”) Metninde Sunulan On Beş Yaşındaki Türk Kız Öğrenci Tasviri	158
Şekil 4.29. “Tägliches Leben” (“Günlük Yaşam”) Bölümü Başlangıcında Türkler İçin Kullanılan “Günlük Yaşam” Görseli	158
Şekil 4.30. “Besondere Tage” (“Özel Günler”) Bölümü Başlangıcında Türkler İçin Kullanılan “Özel Gün” Görseli	159
Şekil 4.31. Türk ve Alman Toplumlarından Sunulan Tarihi veya Tanınmış İmgesel Kişiler.....	159
Şekil 4.32. Almanya’ya Ait İmgelerin Sunulduğu Almanya Haritası Görseli.....	161
Şekil 4.33. “Die Wohnung” (“Daire–Konut”) Bölümü Başlangıcında Sunulan Görsel	161
Şekil 4.34. “Körperteile und Gesundheit” (“Vücudun Bölümleri ve Sağlık”) Bölümünde Sunulan Görsel	161
Şekil 4.35. “Krankmeldung” (“Hastalık Bildirimi”) Bölümünde Sunulan Görsel ..	162
Şekil 4.36. “Die Urlaubsorte” (“Tatil Yerleri”) Bölümünde Sunulan Görsel.....	162
Şekil 4.37. “Meine Pläne und Wünsche” (“Planlarım ve İsteklerim”) Konusu İçerisinde Sunulan Başörtülü Öğrenci Görseli.....	163
Şekil 4.38. Die Mahlzeiten” (“Öğünler”) Başlıklı Konuda Sunulan Türk Kadını Görseli	163
Şekil 4.39. “Eine Autopanne auf der Autobahn” (“Otobanda Bir Otomobil Arızası”) Başlıklı Bölümde Sunulan Türk Kadını Görseli	164
Şekil 4.40. “Meine Woche” (“Benim Haftam”) Başlıklı Bölüm İçerisinde Sunulan Türk Kadını Görseli	164
Şekil 4.41. “In den Städten” (“Şehirlerde”) Başlıklı Metinde Sunulan Türk Kadınları Görseli	164
Şekil 4.42. “Geben Sie Ihm Doch Diesen Tee” (“Ona Bu Çaydan da Veriniz”) Başlıklı Bölüm Başlangıç Görselleri	167
Şekil 4.43. Türk Misafir İşçi Osman KALIN ve Yaşadığı Eve Ait Görseller	169
Şekil 4.44. “Typisch Deutsch!?” (“Tipik Alman!?”) Bölümünde Aktarılan Almanlara Yönelik Bir Kesit.	172

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1. Araştırmanın Veri Toplama Materyalleri	131
---	-----

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Geçmişten günümüze insanlar arası iletişim ve etkileşim süreçleri göz önüne alındığında yaşadığımız çağda bu süreçlerin hem bireysel hem de toplumsal bağlamda ivme kazandığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Günümüz teknolojik gelişmelerinin sağladığı imkanlar çerçevesinde bireyler ve toplumlar her ne kadar birbirlerinden uzak, farklı ülkelerde yaşıyor olsalar da tek bir tuşa dokunarak dünyanın diğer ucundaki bir başka birey ile, toplum ile etkileşime geçilebilmektedir. Hatta birkaç saatlik seyahatler sonrasında farklı bir ülkede yeni bir kültürel dünya ile karşılaşılabilir. Bu noktada da iletişim ve etkileşim süreçleri salt bireyler arası bilgi aktarımının da ötesinde toplumlar arası, uluslararası kültürel aktarımlara da zemin hazırlamaktadırlar.

Bireyler ve toplumlar arası aktarımların temeline bakıldığında ise ‘dil’ kavramı ile karşılaşmaktadır. Konuşulan dilin gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda kültürel aktarımların aracı olarak işlevsel olabilmesi için de etkileşimde bulunan bireylerin, toplumların birbirlerinin dillerini anlayabilmeleri gerekliliği söz konusu olmaktadır. Bu noktada da yabancı dil öğrenme gereksinimi, dilsel ve kültürel etkileşim çerçevesindeki yerini almaktadır. Bu pencereden bakıldığında yabancı dil öğrenme süreçlerinin yeni bir kültür ile ilk karşılaşılacak farkındalık süreçlerinden birisi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancı dil öğretim süreçlerindeki bu ilk kültürel karşılaşmalar; kimi zaman kullanılan ders materyalinde yer alan bir metin kesiti, görsel veya işitsel bir bölüm ile kimi zaman da dersi aktaran eğitiminin ilgili hedef kültüre dair aktaracağı bir bilgi, bir fıkra ya da bir anekdot ile dahi gerçekleştirilmektedir.

Yabancı dil öğretim süreçlerindeki bu kültürel karşılaşmalar olağan biçimde öğrenilen hedef yabancı dilsel dünyaya ait olabileceği gibi; yabancı dil öğretim süreçlerindeki kültürlerarası etkileşimin ve aktarımın bir sonucu olarak yabancı dil öğrenen bireyin kendi dilsel, kültürel, dinsel, toplumsal, tarihsel, düşünsel öz dünyasına ait bir durumunun öğrenilen yabancı dil dünyasındaki algılanış, yansıtılış veya aktarılış biçimi olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada da farklı kültürel dünyalarda yaşanan kültürlerarası bu karşılaşmalar neticesinde bireylerde veya daha geniş bağlamda da toplumlarda hedef kültürleri ve dolayısıyla da bireyleri ve toplumları ‘ötekileştirmeler’ söz konusu olabilmektedir. Bu ‘öteki’ olgusunun bir sonucu olarak da bireyler ve toplumlar arasında ‘öteki’ bireylere, gruplara, toplumlara, uluslara veya ırklara yönelik “kalıp yargılar” (“stereotipler”) ortaya çıkabilmektedir.

Yabancı dil öğretim süreçlerinde kullanılan dil öğretim materyallerinde hem dil öğrenen bireyin kendi dilsel, kültürel dünyasına yönelik hem de hedef dilsel, kültürel dünyaya yönelik kalıp yargısal aktarımlarla karşılaşılabilir. Kalıp yargı içeren bu aktarımlar kimi zaman dil öğretim materyalleri olarak her kademede kullanılan ders kitaplarının kapak sayfasında daha yabancı dil ders kitabını elimize alır almaz karşımıza çıkarken kimi zaman da ders kitaplarının satır aralarında yer alabilmektedir. Yabancı dil öğrenme sürecine başlayan bireylerin dil öğrenme sürecinde ilgili ders materyalinin – ders kitabının hangi bölümünde olursa olsun gerek kendi öz dilsel dünyalarına gerekse de hedef dilsel dünyaya dair olumsuz kalıp yargı içeren görsellerle, yazılı içeriklerle veya herhangi bir emare ile karşılaşmaları durumunda yabancı dil öğrenme sürecine dair olumsuz tutumlar ve belki de dil öğrenme sürecine ket vurabilecek istenmedik sonuçlar dahi ortaya çıkabilmektedir. Tez çalışmamızın konusu da içeriklerinde olumlu veya olumsuz sonuçlara ortam hazırlayabilme potansiyeline sahip kalıp yargı bulguları bulunup bulunmadığının tespit edilebilmesi için yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarının incelenmesidir. Bu doğrultuda da karar verilen ilgili ders kitaplarındaki gerek görsel gerekse dilsel ve yazınsal öğeler kalıp yargılar bağlamında incelenecek ve olası kalıp yargılar tespit edilerek yabancı dil öğretim süreçleri çerçevesinde tartışılacaktır. Tez çalışmamızın kapsamı göz önüne alındığında ise dilsel ve kültürel bağlamlardan yola çıkılarak kalıp yargı kavramının tanım çerçevesinin yanı sıra kimi zaman kalıp yargı ile benzer kullanılabilen önyargı, imge, imaj, klişe, tutum gibi kavramların da tanımlamaları ele alınarak bu kavramlar arasındaki ayrımın değinilecektir. Bu araştırmalar neticesinde de çalışmaya dahil edilen hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları kalıp yargı bağlamında incelenerek içerdiği kalıp yargısal noktalar tez çalışmamızda ortaya konulacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tez çalışmamızda; Türkçeyi veya Almancayı yabancı dil olarak öğrenmek isteyen bireylerin dil öğrenme materyali olarak kullanabilecekleri ders kitaplarının içeriklerinde yer alan dilsel, kültürel, dinsel, toplumsal, tarihsel, düşünsel dünyalarına dair olası karşılaşılacak kalıp yargısal durumları ortaya çıkarabilmek için kararlaştırılmış olan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarının içerik olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Yeni bir dünya ile

tanışmanın eşiği sayılabilen yabancı dil öğretim süreçlerindeki ders kitaplarında karşılaşılabilecek olası olumsuz kalıp yargıların dil öğrenen bireyleri öğrenilen hedef dil dünyasına yönelik olumsuz düşüncelere ve tutumlara yöneltebilmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu noktada da seçilen yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları tez çalışmamız kapsamında her iki dil penceresinden kalıp yargılar bağlamında incelenecektir. Bu doğrultuda da yabancı dil öğretim süreçlerine olumlu ya da olumsuz etki edebilecek olası kalıp yargıların yabancı dil öğretimi ders kitaplarında yer alıp almadığının saptanması ve olası kalıp yargıların etkilerinin yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçleri çerçevesinde tartışılması hedeflenmektedir.

Yabancı dil öğrenmek isteyen bireylerin öğrenmek istedikleri dile ilgiyle yaklaşımları hem öğrenmek istedikleri yabancı dile hem de öğrenilecek hedef dilin kültürüne, toplumuna olumlu bir yaklaşım sergilemeleriyle mümkündür. Bu noktada da olumsuz kalıp yargılardan arındırılmış bir bakış açısı ile hedef dil dünyasına yönelik düşünsel ve duygusal bir yaklaşım sağlanması gerekliliği söz konusu olmaktadır. Öğrenilmek istenilen yabancı dile ve hedef dilsel, kültürel, toplumsal dünyaya sempati ile yaklaşılmasının önünde olumsuz kalıp yargısal bakış açıları bulunan bireylerde yabancı dil öğrenme sürecine de ket vurulabilmektedir. Bu çerçevede de yabancı dil öğrenme sürecinin yegâne parçası olan ders kitaplarının olumsuz kalıp yargılar içermesinin veya içermemesinin ne denli önemli olduğu gerçekliği ortaya çıkmaktadır.

Örnek olarak okuma aktivitesine henüz başlayan bir çocuk, okuma ile ilk karşılaşma heyecanında tuhaf görsellerle bezenmiş korku dolu bir hikâyeye ile karşılaştığında okuma etkinliğine dair düşünsel dünyasında olumsuz bakış açıları ortaya çıkabilmektedir. Benzer biçimde de yabancı dil öğrenmek isteyen bir bireyin dil öğrenmeye başladığı ders kitaplarında hedef dilsel dünyaya dair olumsuz kalıp yargılar ile karşılaşması durumunda bireyde hem öğrenilen dil dünyasına yönelik hem de bu dil dünyasının toplumuna ve ülkesine yönelik olumsuz düşünsel süreçlerin ortaya çıkması mümkündür. Hatta olumsuz kalıp yargı karşılaşmalarının tekrarlayarak devam etmesi durumunda da bireyin yabancı dile olan ilgisinin azalması ve belki de yabancı dili öğrenme sürecine ket vurulması dahi söz konusu olabilmektedir. Yabancı dili öğrenme süreci sonlanmasa bile karşılaşılan olası olumsuz kalıp yargılar neticesinde dil öğrenen bireylerde hedef dile, kültüre, topluma dair olumsuz bakış açıları, tutumlar ve yaklaşımlar ortaya çıkabilmektedir. Bu olumsuz tutum ve yaklaşımlar mikro bağlamda bireyler arası gibi görünse de bireyler arasında birinden diğerine aktarılarak makro bağlamda toplumlararası olumsuz tutum, yaklaşım ve

çatışmalara giden sonuçlar doğurabilmektedirler. Bu pencereden ele alındığında yabancı dil öğrenen bireylerin salt ders kitaplarında değil hayatın her anında karşılaşılabilecekleri hedef yabancı dilsel ve kültürel dünyalara yönelik olası olumsuz kalıp yargılar genel olarak negatif sonuçlara sebep olabilmektedirler. Bu noktada da tez çalışmamızda analiz edilecek ders kitaplarının içeriklerinde tespit edilebilecek olası olumlu ya da olumsuz kalıp yargı bulguları bireylerin ve toplumların karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri kalıp yargısal durumlara yönelik ayna olmaları noktasında önem taşımaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Tez çalışmamızda ele alınan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi veya Almanca öğretimi ders kitapları dikkate alındığında her iki dil çifti için de çok geniş bir çeşitlilik ile karşılaşılması mümkündür. Her iki dil çifti için de geçerli olan yabancı dil öğretimi ders kitaplarındaki bu çeşitlilik dolayısıyla da tez çalışmamızın görece sınırlılığı söz konusudur. Mevcut yabancı dil olarak Türkçe öğretimi veya Almanca öğretimi ders kitaplarının istisnasız tümünün incelenerek içerdikleri kalıp yargılar ortaya konulmadığı müddetçe tez çalışmamızın sınırlılığında bahsedilebilecektir. Fakat olası bu sınırlılık durumu bir tez çalışması bağlamında değerlendirildiğinde; salt kalıp yargılar çerçevesinde dahi olsa literatürde geniş bir çeşitliliğe sahip olan bu iki dilin öğretiminde kullanılan ders kitaplarının tümünün eksiksiz olarak tek bir tez çalışmasında ele alınması denemesi tez çalışmalarının özü bağlamında bu çalışmanın ne denli işlevsel olacağı konusunda soru işaretlerini de beraberinde getirebilecektir. Nitekim bir tez çalışmasının kararlaştırılan ve incelenen belirli kaynaklar, örneklemeler aracılığıyla da üzerinde çalıştığı alana ve sorunsala dair gün yüzüne çıkarmak istediği sonucu ortaya koyması mümkündür. Zira bir çalışmaya dahil edilen kaynaklar çalışma konusunun bütünü bir parçasıdır ve genel çerçeveyi yansıtarak bütüne dair bilgiler aktarılabilmektedirler. Tez çalışmamızda bu yansıtmayı tarafsız bir yaklaşımla genel bir çerçeveden sağlayabilmek noktasında her iki dil çifti için de hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanan ders kitapları araştırmamıza dahil edilmiştir. Gerek yabancı dil olarak Türkçe öğretimi gerekse de Almanca öğretimi ders kitaplarının tek taraflı bakış açısından ele alınmasının önüne geçilmesi amacıyla her iki ülkede de yayımlanmış yabancı dil öğretimi ders kitapları çalışmamıza dahil edilerek bütüncül çerçevedeki yansımalarının sağlanması ve bu doğrultuda da tez çalışmamızın olası sınırlılığının minimize edilmesi amaçlanmıştır.

1.4. Tezin Konusu Üzerine Kaynak Araştırması

Tez çalışmamızın çıkış noktası olarak ele aldığımız kalıp yargı kavramı ve anlamsal çerçevede kalıp yargı ile benzer kullanılan önyargı, imge – imaj, klişe gibi kavramlar üzerine çalışılmış olan kaynaklar incelendiğinde söz konusu kavramlar kitap ve bilimsel yayınlardan oluşmaktadır. Bazı kitap çalışmaları ve bilimsel yayınlar kavramı tartışmaktayken bazıları ise kavramın bağlamını tarihsel örnekler üzerinden somutlaştırmaktadır. Kalıp yargı ve aynı zamanda da önyargı, imge – imaj, klişe konuları hem kitaplarda, bilimsel çalışmalarda ve tezlerde hem de genel okura hitap eden popüler düşünce yayınlarında çalışılmaktadır.

Tez konumuzla ilgili kaynakları bu çerçevelerden derlemeye çalıştığımızda kalıp yargı üzerine kaleme alınmış olan kitaplar aşağıdaki içeriklerle literatürde yer almaktadırlar:

“Alman Kültüründe Türk İmgesi” isimli üç ciltlik eser Türk ve Türkiye imgesinin Alman toplumundaki yansımalarına dair kapsamlı çalışmalar arasında literatürde yer alan ve bu kavramlara dair araştırma sürecine dahil olan herkesin karşılaşabildiği Prof. Dr. Onur Bilge KULA tarafından kaleme alınmış bir kaynaktır. Bu yapıtlarda tarihsel süreçlerde Almanların Türklere bakışı, sergiledikleri tutumları ve yaklaşımları tarihi arka planlarıyla birlikte okurlara sunulmaktadır (Kula, 1992; 1993; 1997).

“Avrupa’da İslam ve Türk İmajı” isimli kaynakta kalıp yargı, imaj, önyargı kavramları ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Aynı zamanda da bu kavramların Avrupalıların gözünde Türkler, Türkiye, İslam ve Müslümanlık için özellikle medya aracılığıyla daima gündemde tutularak Türklük ve İslam üzerine oluşturulan olumsuz algı süreçlerine dair bilgiler aktarılmaktadır (Gökçe, 2011).

Eşref Bengi ÖZBİLEN’in Türkçeye çevirmiş olduğu “Hilalin Gölgesi – Rönesans’ta Türk İmajı (1453–1517)” kitabında konu edinilen bilgiler ışığında Batı dünyasının Osmanlı Türklerine karşı bakışı, tutumu incelenerek ilgili bu dönemde Batı’da Osmanlı Türklerine yönelik ortaya çıkan kalıp yargılar olası sebepleriyle birlikte ele alınmaktadır (Schoebel, 2013).

“Karikatürlerle Oryantalizm, Avrupa’nın Türk ve Türkiye Algısı” adlı kitabında Prof. Dr. Necmettin ALKAN Osmanlı İmparatorluğu’nun zor süreçlerden geçtiği 1876–1909 yılları arasında Avrupalı karikatüristlerin yayımladıkları karikatürleri analiz etmektedir. Alkan karikatürler üzerine gerçekleştirdiği bu analiz çalışmasıyla

Avrupalıların zihnindeki Türk ve Türkiye algısına dair fikirlerini ve yorumlarını okurlara aktarmaktadır (Alkan, 2016).

13–14 Mayıs 2004 tarihlerinde Pera Palas'ta gerçekleştirilen “Dünyada Türk İmgesi” konulu Bahçeşehir Üniversitesi I. Tarih Sempozyumunda sunulan tebliğlerin Özlem KUMRULAR tarafından aynı isimle derlendiği bu kitapta dünyada Türk imajına dair farklı ülkelerden bilim insanlarının ele almış olduğu makaleler yer almaktadır (Kumrular, 2016).

Stefan OSSENBERG'in Duisburg–Essen Üniversitesi İletişim Bilimleri Enstitüsü'nde Felsefe alanında doktora tezi olarak kabul edilerek kitaplaştırılan “*Deutsche und türkische Stereotype, Ein inter- und intrakultureller Vergleich*” (Almanca ve Türkçe Kalıp Yargılar, kültürlerarası ve kültür içi bir karşılaştırma) isimli çalışmasında kültürel karşılaştırmalar üzerinden Türkçe ve Almanca ile Türkiye ve Almanya bağlamında kalıp yargı konusunu ele alınmaktadır (Ossenber, 2017).

“Türkokratia – Avrupa'da Türk İmajı” adlı kaynakta Batı'nın oryantalist penceresinin açıldığı Türklere yönelik önyargı ve kalıp yargılarla dolu Türk imajı ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu kitapta ‘imaj’, ‘öteki’ ve ‘kimlik’ kavramları hakkında bilgiler verilerek Batı'nın gözünde Türk tasvirine ve Yunanistan örneği üzerinden Osmanlı Devleti hakimiyet döneminin yorumlanmasına yönelik bilgiler sunulmaktadır (Özsüer, 2018).

Editörlüğünü Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK'in üstlendiği “Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum” isimli kitapta 38 ülkenin lise kademesi tarih ders kitaplarında Türklerin – Osmanlıların nasıl konu edinildiği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmaktadır. Osmanlı Devleti coğrafyası başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesini kapsayan bu çalışmada dünyada Türk imajının genel görünümünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışma dahilindeki 38 ülkenin tarih ders kitapları incelenerek ilgili ülkenin tarih ders kitaplarında Osmanlı ve Türk tarihine dair konuların nasıl işlendiği aktarılmaktadır. Bu doğrultuda da olumlu veya olumsuz örnekler aracılığıyla sonuç ve değerlendirmeler yapılmaktadır (Şimşek, 2018).

Kalıp yargı ve benzer bağlamdaki kavramlar çerçevesinde hazırlanmış diğer bir kaynak alanı olarak da lisansüstü tez çalışmaları aşağıda özü verilen içeriklerle literatürde bulunmaktadır.

Lisansüstü çalışmalar dahilindeki kaynaklar göz önüne alındığında literatürdeki öncül çalışmalardan biri olarak karşılaşılan “*Stereotype und Vorurteile im Türkischen und im Deutschen, eine Studie zu Stereotyoen in Authentischen und Engagierten*

Schriftlichen Texten” (Türkçe ve Almancada Kalıpyargı ve Önyargılar: Anlıksal ve Angaje Yazılı Metinlerin Kalıpyargıların Açısından İncelenmesi) isimli doktora tez çalışmasında kalıp yargı ve ön yargı kavramlarının detaylı olarak araştırılması amaçlanmıştır. Bu noktadan hareketle de Türkçe ve Almanca konuşan insanlar çıkış noktası görülerek angaje ve angaje olmayan yazarlar tarafından oluşturulmuş metinlerde geçen kalıp yargılar ve önyargılar ele alınmaktadır (Ağaçsapan, 1996).

Yüksek lisans tezi olarak literatürde bulunan “*Die Darstellung des Fremden in Deutschen und Türkischen Kinderbüchern (Altersgruppe 8 bis 12 Jahre)*” [Alman ve Türk Çocuk Kitaplarındaki Yabancılara Bakış Açısı (8–12 Yaş Grubu)] isimli lisansüstü çalışmada ‘yabancı’ kavramı üzerinden 8 ile 12 yaş aralığına hitap eden çocuk kitaplarındaki Türk ve Alman tasvirleri karşılıklı olarak incelenmektedir (Çakır, 1998).

Kaynaklar arasında yüksek lisans tezi olarak yer edinen “Türk Çocuk Edebiyatında Almanya İmgesi” adlı çalışmada ise Almanya imgesinin Türk çocuk edebiyatına yansımaları ele alınmaktadır (Kaval, 2000).

Doktora tezi olarak hazırlanmış olan “Kültürlerarası Etkileşim Bağlamında Alman Gazetelerinde Türkiye İmgesi” adlı çalışmada Türk – Alman ilişkilerinden hareketle Alman toplumunu yönlendirme noktasında önemli rol oynayan gazetelerde yer alan Türk ve Türkiye imgesinin analizi gerçekleştirilmiştir (Uluç, 2003).

“Eğitim Fakülteleri Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı Derslerinde, Yabancı Kültürle Karşılama ve Önyargılar. Ampirik–Nitel Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tez çalışması yabancı dil dersinde ‘kültürlerarası öğrenme’ ve ‘yabancı kültürle karşılaşma’ içeriklerinin yanı sıra ‘yabancı dil dersinde önyargılar’ konusunu da kapsamaktadır. Bu tez çalışmasında Türkiye’deki dört farklı üniversitede bulunan Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı bölümü öğrencilerinin yabancı kültüre yönelik önyargıları incelenmektedir (Gencer, 2009).

Benzer bir çalışma olarak literatürde yerini almış olan “Türk ve Alman Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Örnek Metinlerinde ‘Öteki’ İmgesinin Karşılaştırılması” isimli yüksek lisans tez çalışmasında da kalıp yargılar bağlamında zihinlerde yer eden ‘öteki’ imgesi üzerinden Türkiye ve Almanya’daki çocuk ve gençlik edebiyatında ‘öteki’ imgesinin karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır (Aktaş, 2011).

“Kültürlerarası İletişim Bağlamında Cumhuriyet Üniversitesi Temelinde Gençlerin Almanya’ya Bakışları” adlı doktora çalışması ile Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı

ve Tarih bölümlerindeki üniversite öğrencilerinin Alman toplumuna ve Almanya'ya olan bakışlarını, diğer bir deyişle de olası kalıp yargısal yaklaşımlarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Işık, 2012).

Literatürde “Alman Karikatürlerinde Türk İmgesi” adıyla yerini almış olan yüksek lisans tez çalışmasında 2000–2014 yılları arasında Almanya’da yayımlanan karikatürlerde bulunan Türk imgeleri incelenmektedir. Bu sayede de ilgili yıllarda Alman basınında Türk imgesine nasıl yer verildiğinin analiz edilmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Büyüktopçu, 2014).

Yüksek lisans tezi olarak ele alınan “*Einstellungen, Vorurteile und Stereotype von Türkischen Gymnasiasten Gegenüber Deutschen und Deutscher Sprache*” (Lise Öğrencilerinin Almanlara ve Almancaya Karşı Tutum, Önyargı ve Kalıp Yargıları) adlı çalışmada 2015–2016 eğitim-öğretim yılında Muğla ili Menteşe ilçesinde bulunan örnekleme dahil edilmiş olan liselerde Almancayı ikinci yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerden elde edilen verilerle lise öğrencilerinin Almanlara ve Almancaya yönelik tutumları, önyargıları ve kalıp yargıları incelenmektedir (Balkaya, 2017).

“Yabancı Dil Öğreniminde Stereotipler ve Türkiye’de Fransızca Eğitimine Etkisi” isimli yüksek lisans tezinde her ne kadar kalıp yargı sorunsalı salt Türkçe ve Almanca bağlamında ele alınmamış olsa da kalıp yargıların diller üzerindeki etkileri ve bu etkilerin Türkiye’de Fransızca eğitimine yansımalarını konu alması dolayısıyla çalışmamızın ana konusu üzerine bir tez olarak görülmektedir (Ekinci, 2017).

“*Spuren der Soziokulturellen Welt Darstellung in den Türkischen Deutschlehrbüchern, Nach 1940: Ein Beitrag zur Stereotypenforschung*” (Türkiye’de 1940’tan İtibaren Çıkan Almanca Ders Kitaplarında Sosyokültürel Dünya Sunumunun İzleri: Kalıp Yargı Araştırmalarına Bir Katkı) ismiyle doktora tezi olarak literatürdeki yerini almış olan bu çalışma ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanarak ülkemizde ilk ve orta dereceli okullarda okutulan Almanca ders kitaplarında geçen Türklere ve Almanlara yönelik kalıp yargıların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (Başaran, 2019).

Kalıp yargı ve anlamsal çerçevede benzer bağlamlarda kullanımlarıyla karşılaşılabilen ‘önyargı, imge – imaj, klişe ve tutum’ kavramları göz önüne alındığında da literatürde bu konular üzerine kitaplar ve lisansüstü tez çalışmaları ile karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan da bu kavramlar üzerine mevcut örneklemleri farklı bakış açıları çerçevesinde yeniden çalışan veya bu içerikleri güncel yeni örneklemlerle ele alan akademik makaleler de literatürde yer almaktadırlar.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dil Nedir?

İnsanoğlunun dünyadaki yerini ve değerini belirleyen dil olgusu ve dolayısıyla da konuşma yeteneğidir. Dil, insanı insan yapan niteliklerin başında gelmektedir. İnsanların düşüncelerini, duygularını, isteklerini açığa vurmasına ve çevresiyle etkileşim içerisinde yaşamını idame ettirebilmesine olanak sağlayan dil ve konuşma yeteneğidir. Dil insanın öteki canlılardan farklı olan yaradılışına, düşünme yeteneğine, yapıcılığına sıkı sıkıya bağlı bir konu olarak ele alınmalıdır. Bu minvalde de dili insanların ayrıcalık belgesi olarak kabul etmek mümkündür (Aksan, 2000).

Dil kavramının çalışmamız çerçevesinde ele alacağımız tanımlaması konuşma yeteneği ve iletişim bağlamındaki anlam çerçevesidir. Aksan'a (2000) göre dil bir araştırma nesnesi olarak her ne kadar farklı disiplinlerin çalışma alanlarına dahil olsa da öncelikle dilbilimin ve dil felsefesinin inceleme alanıdır. Bu çerçevede de dilin geçmişten günümüze farklı disiplinlerde birçok tanımlaması üzerinde durulmuştur.

Yunan düşünür Platon "*Kratylos*" adlı yapıtında dili "kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla özne ve yüklem aracılığıyla anlaşılır duruma getirmek" biçiminde tanımlamaktadır (Aksan, 2000). Platon, "*Kratylos*" diyalogunda dile dair nesnelere isimlerin ilişkisi üzerinde dururken yedinci mektubunda ise dili bilginin temeli olarak aktarmaktadır. Düşünsel tarihte dili bilgi – değer açısından ilk kez yöntemli bir şekilde ele alıp inceleyen isim olarak da Platon kabul görmektedir. Fakat Platon'un bu yaklaşımında dil, bilginin bir başlangıç noktasıdır ama bundan öteye de gidememektedir (Akarsu, 1998).

Herder ise 1770 yılında bir yarışma için kaleme aldığı "*Ursprung der Sprache*" ("*Dilin Kökeni*") isimli yapıtında dile dair dönemin Ortodoks anlayışıyla çatışmıştır. Bu anlayışta Süssmilch'in öncülük ettiği görüşe göre dilin insan tarafından bulunan bir şey olması mümkün değildir. Zira dil "Tanrı'nın insana bağışladığı" ("*Gottes Gabe*") bir olgudur. Herder ise bu görüşe karşıdır ve bu görüşe karşı şu kanıt ile mücadele etmiştir: Dil tanrı tarafından yaratılarak insan ruhuna verilmiş olsaydı şu an olduğundan daha mantıksal ve de daha akıl ile yüklenmiş olmalıydı. Tüm diller bağlamında öylesine fazla düzensizlikler ve de hatalar mevcuttur ki bunlar Tanrı'nın yaratısı olamazlar. Diğer taraftan sanki bir çelişki içerisinde kalan Herder aslında dilin insan tarafından bulunmuş olma durumuna da inanmıyordu. Dil, insanın düşünce dünyası ile oluşturulmuş olamazdı, zorunlu olarak insanın "iç doğasından" ("*innerste*

Natur”) ortaya konulmuş olmalıydı. Herder’in bu yaklaşımında dilin kökü olgun bir embriyonun yaşama başlarken ortaya koyduğu yaşama atılışı gibi bir “atılımdır” (“*Draengnis*”). İnsan dili tüm canlılar gibi duyguları seslerle ifade etmektedir fakat diğer taraftan da insan dili sadece bu duygu dışavurumlarından da oluşmuş olamazdı. Dil, salt bu duygu dışavurumlarından ortaya çıkmış olsaydı dilin düşünsel tarafı hiçbir zaman kurulamazdı. Bu biçim insan ruhunun etkisiyle oluşmuştur. Bu da düşünme ve Reflexion’dur. ‘Akıl’ (‘*Anlık – Verstand*’) olmadan bilinçli bir insan dilinden söz edilmesi mümkün değildir. Bu noktada da Herder’e göre dil hem tinsel bir eylem hem de organik bir sestir (Akarsu, 1998).

Wilhelm von Humbolt ise kendisine kadar ulaşan dil anlayışlarının neredeyse tümüyle mücadele edercesine dil üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Dile insan aklının bir ürünü olarak yaklaşan rasyonalistlerle de dilin doğanın seslerinin taklidi olarak ortaya çıktığını ileri süren pozitivistlerle de dilin Tanrı tarafından insanlara hazır bir biçimde sunulduğunu savunan teolojik görüşlerle de düşünsel ve görüş olarak çatışmıştır. Humbolt, bireylerin daima bir bütün ile yani ulus ile veya öteki insanlarla ilişkisi olduğu görüşündedir. Her birey ihtiyaçlarının giderilmesi için zaruri olarak bir topluluğun üyesidir. Bu bağlamda da öteki insanlarla anlaşabilmesi dil aracılığıyla mümkün olmaktadır. Fakat buradan dilin salt yardımlaşma gereksiniminin bir ürünü olduğu da anlaşılmalıdır. Dil, insanlığın “iç gereksinimlerinden” ortaya çıkmıştır. Salt topluluk ilişkilerinde bir etkileşim unsuru değil, “insanın doğasında mevcut olan, insanda doğrudan doğruya bulunan bir şeydir”. Buradan hareketle de dilin insan “aklının / anlığının” (“*Verstand*”) bir ürünü olarak gösterilemeyeceği görüşündedir. Humboldt’a göre “dil düşünmeyi öğretirken düşünme de dili geliştirir. Fakat öncelik dile aittir. Dili olmayanın düşüncesi de yoktur”. Dili bu açılardan ele alan Humboldt’a göre; “Kendisi doğanın ürünü (“*Produkt*”), ama insan aklının doğası” olan dilin temel örneği (“*Typus*”) insan aklında bulunmamış olsaydı dil var olamazdı. Humboldt bu görüşünü; “İnsan ancak dili ile insandır, dili bulmak için de onun insan olması gerekti” biçiminde ifade ederek dili insan-bilimsel çerçeveden ilk inceleyen, dile insanın özü olarak yaklaşan ilk düşünür olmuştur. Herder’in bakış açısında belli belirsiz olarak karşılaşılan bu insan-bilimsel yaklaşım Humboldt’ta kesin biçimini almıştır. Tüm bu bağlamlarda Humboldt’a göre dil, insana “hazır olarak verilmiş” (“*fertiggegebene*”) bir olgu olarak düşünülmemekte, aksine insanın kendisinde mecburi olarak meydana gelmektedir. Dilin organizması da insanda var olan genel dil yetisinden (“*Vermögen*”) ve insanın konuşma gereksiniminden doğmakta ve insan topluluğu içerisinde

oluşmaktadır. Konuşma ve anlama aynı dil gücünün (“*Sprachkraft*”) farklı ve çeşitli eylemlerinden başka bir şey değildir. Humboldt dili “Dilin kendisi bir ürün (“*Ergon*”) değil, bir etkinliktir (“*Energia*”)” olarak ifade etmektedir. Humboldt’un savunduğu bu yaklaşım insandaki “dil yeteneği” (*Sprachfähigkeit*) ve “dil gücü” (“*Sprachkraft*”) ile çözümlenmektedir. İnsandaki bu dil yeteneği insana doğrudan doğruya verilmiştir ve insanda bu yetenek var olmasaydı dilin öğrenilmesi de mümkün olmayacaktı (Akarsu, 1998).

Humboldt’un yaklaşımında dile getirmiş olduğu dil yeteneğini Leo Weisgerber de ele alarak bu yeteneğin (“*Sprachbegabung*”) dayanağını sorgulamıştır. Weisgerber’e göre bu soru insanları dilin kökü sorusuna götürmüştür. Bu bağlamda da günümüz dil araştırmacıları, insan bilimcileri, filozofları şu noktada birleşmektedirler; Dilin kökü sorusuna sadece bir defa için düşünülebilir, bu da insanın kökü düşünüldüğü zamandır yani dil insan olmanın ayrılması düşünülemez bir parçasıdır. Benzer bir bakış açısına Révész’in görüşlerinde de rastlanılmaktadır. Révész’e göre de dil insan olma (“*Menschwerdung*”) zamanında ortaya çıkmaktadır. Révész bu durumu “İnsan olmak, etkin ve edilgin biçimleri içinde dili şart koşar” şeklinde ifade etmiştir. Révész, ele aldığı “karşıtlık kuramında” (“*Kontakttheorie*”) dile dair bu yetenektan yola çıkarak dile yönelik farklı yaklaşımlardaki karşıtlıkları ortadan kaldırarak birleştirmiştir (Akarsu, 1998).

Dil üzerine çalışmış diğer bilim insanları göz önüne alındığında da araştırma nesnesi dil olan ve her açıdan dili ele alan dilbilim alanında yapısal ve modern dilbilimin kurucusu kabul edilen Ferdinand de Saussure’e göre “Dil bir göstergeler sistemidir. İnsanlar arasında iletişimin sağlanması da çeşitli gösterge sistemlerinin kullanılmasıyla mümkündür”. Dile yaklaşımını “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır” biçiminde açıklayan Wittgenstein’in ise yaşamın sınırlarını dile bağımlı hale getirdiği görülmektedir. Heidegger de “dil varlığın evidir” ifadesiyle insanın dil içerisinde devinmekten başka seçeneğinin olmadığını vurgulamaktadır (Vardar, 2001).

Dile bir başka pencereden yaklaşan “üretici ve dönüşümsel dilbilgisinin” temellerini atan Noam Chomsky’e göre ise dil, düşüncenin birden çok farklı biçimde ifade edilebildiği bir sistem veya yapıdır. Dilin üretken yapısı sayesinde bir düşüncüyü ifade etmek için sınırsız sayıda tümce üretilebilmektedir. Chomsky’nin yaklaşımında her tümce tamamlanmış birer birimdir. Fakat bu tamamlanmış birimler kullanılarak sonsuz sayıda anlam üretiminin gerçekleştirilebilmesi de mümkündür (Searle, 1972; aktaran Güngör, 2013).

Toplumsal ve iletişimsel boyutların öne çıktığı yaklaşımlardaki dil tanımlamaları çerçevesinde Aksan'ın (1999) dile bakış açısı; “sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız; doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzen; düşünme ve düşünülünü aktarma dizgesi” biçimindedir. Diğer bir tanımlamasında da Aksan (2000) dili: “Dil; düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.” şeklinde ele almaktadır.

Ele alınan tanımlamalardaki ortak noktalar; dilin toplumsal ve işlevsel boyutunun yanı sıra toplumsal ilişkisi ve iletişimidir. Tüm bu ortak noktalar göz önüne alındığında dili iletişim, toplum ve işlevsellik bağlamları üzerine odaklandırmanın doğru bir yaklaşım olduğunun ifade edilmesi mümkündür. Dil, bir taraftan kendi iç öğelerinin belirli kurallar çerçevesinde oluştuğu yapısal bir dizgeler bütünü olarak kabul görürken, diğer taraftan da insanlar arasında farklı biçimlerde kullanılması doğrultusunda şekillenen toplumsal bir etkileşim ve iletişim sistemi olarak da değerlendirilebilmektedir (Günday ve Aycan, 2018).

Aktarılan bu yaklaşımlardaki dilin toplumsal ve iletişimsel yönlerine değinen Vardar (2007) “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü”nde dili şöyle aktarmaktadır:

Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi. F. de Saussure'un yaptığı ve birçok dilbilimcinin benimsediği ayrıma göre, dil yetisinin toplumsal ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca benimsenmiş olan uzlaşımca bir düzendir. Hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşmesiyle oluşan bir dizge, hem de bu birleşimin ürünü olan göstergelerle bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içeren bir düzenektir. A. Martinet'nin ünlü tanımına göre "bir dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değışen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlam birimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatım da, her dilde belli sayıda bulunan, öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları bir dilden öbürüne değışen ayrırcı ve ardışık birimler, başka bir deyişle sesbilimler biçiminde eklenir.

Bu tanımlamaların yanı sıra Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde (2010) dil; “iletişim, duygu, düşünce, tavır, bilgi ve beceri içeren herhangi bir içeriğin çeşitli yollarla başkalarına aktarılması ve haberleşme süreci” olarak tanımlanmaktadır.

Tüm bu bağlamlar ve yaklaşımlar göz önüne alındığında insanların toplumsal hayatlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları olguların başında dil gelmektedir. Dili bu noktada en önemli kılan tarafı da insanların iletişim ihtiyacını karşılayan vazgeçilmez bir araç olmasıdır. İnsanların hem içerisinde yaşadıkları kendi toplumsal çevresi ile hem de farklı toplumlardan insanlarla etkileşime geçebilmeleri, iletişim

kurabilmeleri ve beraber iş yapabilmeleri ancak birbirlerini anlamalarıyla ve ortak bir dil kullanabilmeleriyle mümkündür. Bu çerçevelerden bakılarak dilin işlevi nedir sorusuna dil bir etkileşim ve iletişim aracıdır cevabı verilebilmekteyken; dilin doğası veya temele aldığı öz nedir sorusuna da kültürdür denilebilmektedir. Dil, kültürel bir üründür ve bu doğrultuda da kültürel boyutunun göz ardı edildiği bir dilden söz edilmesi olası değildir. Aynı şekilde toplumlar arası etkili bir iletişimin gerçekleştirilmesi de kültürel bağlama dayalı kültürel öğelerden kopuk olmayan bir dil kullanımıyla mümkündür (Günday ve Aycan, 2018).

2.2. Kültür Nedir?

Kültür kavramının tarihsel süreci üzerine çalışarak kavramın etimolojisini ele alan Terry Eagleton'ın bir çalışmasında kavramın özgün anlamının doğayla ve emek süreciyle iç içe olduğuna dikkat çekilmektedir. Latince “tarımda gelişimden ikamet etmeye, tapmaktan korumaya kadar birçok anlama gelen” “*colere*” fiilinden türetilen “*cultura*” –kültür– kavramı, “kendi aşkınlığının araçlarını kendisi üreten” doğaya veya daha doğru bir söylemle, doğanın insan eliyle dönüştürülmesine ilişkindir. “Doğa her zaman bir anlamda kültürelse, kültürler de kendileriyle doğa arasındaki sürekli alışverişten, yani emek dediğimiz şeyden oluşurlar” ifadelerine yer verilmektedir (Özbudun, 2014). Kültür kavramı etimolojik olarak ise “*cultura*” sözcüğünden gelmektedir. “*Cultura*” sözcüğü de Latince “sürmek, ekip biçmek” anlamlarını karşılayan “*colere*” kökenine dayanmaktadır. “*Culture*” sözcüğü 17. yüzyıla gelinceye kadar Fransızcada da bu anlam çerçevesinde kullanılmıştır (Güvenç, 1979).

Kültür kavramına 17. yüzyıldan itibaren ise farklı bakış açılarından yeni anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Orta Çağda kültür kavramının henüz tanınmadığını belirten Kartarı (2014) kültürün tanımlamasına dair şunları aktarmıştır: “17. yüzyıldan itibaren kültür kavramı doğa kavramının karşıtı olarak kullanılmaya başlandı. Bu yıllarda kültür insanın, doğanın verdiklerinin yanında kendi arzusu ve birikimleri ile ortaya koyduklarının tümüne verilen addır”.

18. yüzyıla gelindiğinde ise ünlü yazar ve düşünür Voltaire kültür kavramını farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Voltaire'in kültür kavramını “bireydeki zekâ oluşumu ve gelişimi” olarak tanımlamasıyla kültür farklı bir bağlam ve anlam çerçevesinde kullanılmıştır (Yüce ve Koçer, 2012). Bu çerçevede Voltaire kültür kavramını Latincedeki “sürmek, ekip biçmek” anlam bağlamından farklı olarak “insan zekasının (“*esprit*”) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi” anlamında

kullanmıştır. Kültür kavramı buradan Almancaya geçerek 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde “*Cultur*” biçiminde yer almıştır. Etnolog G. Klemm ise “İnsanın Genel Kültür Tarihi” adlı on ciltten oluşan yapıtında “*Cultur*” sözcüğünü kavramsal çerçevede uygarlık ve kültürel evrim bağlamında değerlendirmiştir. Kültür kavramı buradan İngilizce, İspanyolca ve Slav dillerine geçmiştir. Hatta günümüzde genel olarak kullanılan bilimsel ilk kültür tanımlamasını aktaran İngiliz antropolog Tylor’un kültür kavramını Almancadan aldığı ve özellikle de Klemm’den esinlendiği düşüncesi antropoloji bilimleri dünyasında oldukça yaygındır (Güvenç, 1979).

Kültür sözcüğünün kavramsal çerçevede daha kapsamlı olarak ele alınma süreci ise 19. yüzyılın sonlarına doğru antropologlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kültür kavramı üzerine ilk kapsamlı tanımlama İngiliz bir antropolog olan Sir Edward Burnett Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor, 1871 yılındaki yazınsal çalışmalarında kültürü “kişinin, toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, adet, gelenek, alışkanlık ve yeteneklerin karmaşık bütünü” şeklinde tanımlamıştır. O tarihten günümüze geçen süreçteki her yaklaşımın kültürü kendi bakış açısından tanımlama çabası içerisine girmesiyle kültür tanımlamaları artmış ve çeşitlenmiştir. 1950’lerde Kuzey Amerikalı antropologlar A. L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn birlikte gerçekleştirdikleri akademik bir literatür taramasında kültür kavramının yüze yakın tanımlamasına ulaşmışlardır. Yakın dönemde yapılan tanımlamalara bakıldığında ise kültür kavramı gerçek davranışlarla bu davranışların arka planında yer alan soyut değerler, inançlar ve algılar dünyasını birbirlerinden ayırma eğilimindedir. Bir başka deyişle kültür, bir toplumun ortaklaşa sahip olduğu, paylaştığı ve toplumun üyelerine yaydığı, davranışa yansıyan, o davranışı oluşturan ve davranışları yorumlamada kullanılan görüşler, değerler ve algılardır. Kültür paylaşılan görüşler, değerler ve davranışların ölçütüdür ve bireylerin eylemlerini gruplar, topluluklar için anlaşılır kılan ortak belirleyicidir (Haviland, Prins, Walrath, McBride, 2008). Bu noktaya dair Kaplan (2006) milletlerin gelişigüzel insan topluluklarından ibaret olmadığını, bu insan topluluklarını millet haline getiren olgunun kültür olduğunu ve bu minvalde de sosyologların milletleri millet yapan maddi, manevi ortak değerlerin ve müesseselerin tümüne kültür adını verdiklerini ifade etmektedir.

Bu bağlamlardan ele alındığında; kültür doğal bir varlık olan insanın, hayatını idame ettirebilmek için doğa üzerinde bazı işlemler gerçekleştirmesiyle biçimlenmektedir. Bu faaliyetler, insanların kendi aralarında iletişim kurmaları, birlikte yaşamaları, toplumsal birliktelikler oluşturmaları ve bu toplumsal yapıların

devamlılığını sağlamaları, bilgi ve deneyimlerini sonraki nesillere aktarmaları gibi birçok gerekliliği de beraberinde getirmektedir. Bir başka ifadeyle de insanlar doğal ihtiyaçlarını doğadan karşılama süreçleri içerisinde 'toplumsallaşır' ve 'sürü'den 'toplum'a dnşrlenir. Bu noktada insanı sürüden topluma dönüştüren 'olgu' ise kültürdür. Kültürü toplumdaki soyutlayarak ele almak, yani 'kültür' ile 'toplum'u birbirinden ayrı tutmak kavramsal analizi içinden çıkılmaz noktaya götüren bir yaklaşımdır. İnsanların zihinlerinde canlandırdıkları ile insan pratikleri arasındaki bağlantıyı keserek, onları birbirinden ayırarak ele alan her türlü analiz yaklaşımı kavramsal yanılıamalara sebep olabilmektedir. Aslında kültürü insan aracılığından, insan edimselliğinden soyutlayarak değerlendirmek de mümkün değerdir. Nitekim kültürün taşıyıcısı, biimlendiricisi, aktarıcısı olmalarının yanı sıra maddi yaşam koşullarını üreten ve dönüştüren de insanlardır (zbudun, 2014).

Kültür kavramını sosyolojik açıdan ele alanlar ise insanın toplumsal bir varlık oluşundan yola çıkarak kültürü gelenek, görenek, yazılı ve yazısız kurallardan ayrı tutmamaktadırlar. Bu bağlamdan hareketle de kültürü "bireyin nasıl davranması gerektiğini vaaz eden tüm yaptırımlar, bireye davranış kalıpları dayatan toplumsal birikim ve özelikle kişiler arasındaki etkileşim ve iletişim" olarak tanımlamaktadırlar (Anık, 2014).

Dünyaya geldikleri andan itibaren bireyleri kuşatan ve kurallar noktasında eğiten kültür bunu bireylerin en yakınından başlamak suretiyle yine bireyler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu sayede de neleri dile getirip neleri dile getirmeyeceğini, nerede ve nasıl davranacağını öğrenen bireyler kendisiyle aynı süreçlerden geçen aynı tecrübeleri edinmiş bireylerle doğru bir iletişim kurarak o toplumun dolayısıyla da o kültürün bir parçası haline gelirler. Bu noktadan hareketle de kültürü oluşturan, geliştiren, koruyan, değerliştiren ve nesilden nesile aktarımını sağlayan insanoğlu kültürün en temel unsurudur. Benzer bir yaklaşım sergilemiş olan Amerikan sosyal antropolog Margaret Mead kültür kavramına doğanın dışında bir milletin hayatına Şekil veren maddi ve manevi her türlü etmeni dahil etmektedir. Bir ocuk dünyaya geldiği andan itibaren aile, okul, arşı gibi toplumsal ögelerle içerisinde bulunduğu toplumun kültürünü almaktadır. Bu sayede de ocuk içerisinde yaşadığı toplumun bir temsilcisi olmaktadır. Nitekim bir milletin mensubu olan her birey o milletin kültürünü, dilini, inançlarını, örf ve adetlerini de beraberinde taşır. Bu çerçevede de kültür bireyler üstü, bireylere Şekil veren bir kavramdır (Kaplan, 2006).

Kültür kavramı üzerine ele alınmiş tanımlama yaklaşımları dikkate alındığında

Kartarı'nın (2014) şu ifadesi akla gelebilmektedir: "Kültür terimi günlük konuşmada çok kullanılan bir sözcük olsa da hangi anlamda kullanıldığı her zaman açık değildir. Diğer benzer terimler gibi kültür de hangi bağlamda ("*contex*"), kimin tarafından kullanıldığına bağlı olarak çok anlamlı bir kavramı ifade eder." Bu bakış açısından hareketle de kültürün tanımlanmasında etimolojik, toplumsal, sosyal, ekonomik, siyasi gibi bağlamlardan merkeze alınan duruma göre bir tanımlama yapılması söz konusu olabilmektedir. Bu tanımlama yaklaşımlarındaki çeşitlilik neticesinde de millî kültür – evrensel kültür, maddi kültür – manevi kültür, modern kültür – geleneksel kültür, soyut kültür – somut kültür, alt kültür – üst kültür, resmî kültür – derin kültür, büyük kültür – küçük kültür gibi farklı kültür sınıflandırmaları da ortaya çıkmaktadır.

2.3. İletişimsel Çerçeve de Kültürel Etkileşim Aracı Olarak Dil

Dil, duygu ve düşüncenin bir nevi kabıdır. Bir milletin tüm duygu ve düşünce zenginliğinin yanı sıra dilsel ve kültürel hazineleri de dil kabına dökülmekte ve bu dil kabı aracılığıyla da bu dilsel ve kültürel yapılar toplumdan topluma, nesilden nesile iletişimsel süreçlerle aktarılmaktadır. Bu bağlamda da her toplum kendi öz dilini ve kültürünü asırlar boyunca kullanarak yağurmakta ve bu süreçte de dil akmaya devam eden bir nehir gibi üzerinde kullanıldığı her topraktan, karşılaştığı her ulustan kültürel unsurları kendi dünyasına dahil etmektedir. Bu bakımdan da her toplumun dilsel ve kültürel yapısının toplumların asırlar boyunca yaşadığı tarihsel süreçlerin, kültürel karşılaşmaların bir özeti mahiyetinde ele alınabilmesi mümkün olmaktadır. Dil ile kültürel süreçler arasındaki bu bağlantılar göz önüne alındığında ise dil ve kültürün birbirlerinden bağımsız düşünülmemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bireylerin toplumsal birer varlık olduğu göz önüne alındığında içinde yaşadığı toplumda bireyler çevresiyle sürekli etkileşim ve dolayısıyla da iletişim halindedirler. Bu etkileşim ve iletişim sürecinin de dil aracılığıyla gerçekleştiği düşünüldüğünde dilin bireylerarası aktarım işlevi çerçevesinde iletişim veya bir diğer ifadeyle bildirişim işlevini toplumsal bağlamda gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu noktada da insanların bir toplum dahilinde birlikte yaşadıkları insanlarla iletişime geçmeleri, anlaşmaları ve etkileşim kurmaları da dil ile mümkün olmaktadır. Bu iletişim süreçlerinin bir neticesi olarak da hem bireyin üyesi olduğu kendi öz ulusunun yaşamı içerisindeki ulus içi kültürel paylaşımlar sağlanabilmekte hem de çağımızın bir getirisi olan teknoloji ve ulaşım alanındaki gelişmelerle iletişimin ve etkileşimin kayda değer biçimde hızlanması sonucunda dilin insanlara sunduğu iletişimsel süreçler aracılığıyla

uluslararası kültürel paylaşımlar da hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir.

Çağımızda teknolojik ilerlemelerin sağladığı haberleşme ve ulaşım imkanlarındaki artış günümüz dünyasında yer alan gerek ulusal gerekse uluslararası kültürlerin bir arada bulunup yaşamasına ve kültürel paylaşımların artmasına daha çok olanak sağlamıştır (Emiroğlu, 2016). Bu açıdan ele alındığında günümüz dünyasının küresel bir şehir hatta küresel bir köy olarak değerlendirilmesi çok da yanlış bir yaklaşım olmamaktadır. Toplumsal yapıların birbirleriyle böylesine iç içe bir hal aldığı ve her an etkileşim içinde olabildiği bir dünyada kültürlerarası etkileşim ve çok kültürlü yapılar da toplumların ayrılmaz birer parçası haline gelmektedirler.

Günümüz teknolojik gelişmelerinin bir getirisi olarak kültürlerarası etkileşim her ne kadar teknolojik haberleşme araçları aracılığıyla sağlanıyor gibi görünse de bu etkileşimin sağlanmasındaki temel yapı taşı olarak elbette dil kullanımını ortaya çıkmaktadır. Zira bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumsal yapı ile kurdukları etkileşim toplumsallaşma sürecinin olağan bir parçasıdır. Bu etkileşim de dil vasıtasıyla gerçekleştirildiği için bireylerin toplumsallaşma süreçlerinin belirleyicisi de dil olmaktadır. Bir toplumun dil kullanım şekli o toplumun kültürel çerçevede hangi noktada bulunduğunu yansıtabilmektedir. Bu nedenle de dil salt sözcüklerin bir araya geldiği bir olgudan ibaret olmayıp sözcüklerin ardında yatan duygu, düşünce gibi kültürel dünyaların etkileşimini de sağlayan bir aynadır.

Kültürel yapının gerçek anlamda var olması noktasında iki önemli değişkenin bulunması elzem görünmektedir. Bu değişkenler biyokültürel birer varlık olan kişilik – birey ve kişilerin birbirleriyle anlaşmak için kullanmaları gereken sembolik sistem yani dil'dir. İnsanlar arası ilişkilerde olduğu gibi, kurumlar arası ve toplumlar arası ilişkiler de kişilerle kurulmakta ve dil ile sürdürülmektedir. Toplumda maddesel ve kavramsal olarak mevcut olan her şey dilde de bulunmaktadır. Bu bağlamda da kültürel ve tarihi miraslar farklı kültürlere ve de yeni kuşaklara ancak dil aracılığı ile aktarılabilmektedir. Bu pencereden bakıldığında da dil, kültürel muhtevanın bir hazinesi, ansiklopedisi veya sözlüğü görevindedir (Güvenç, 1979).

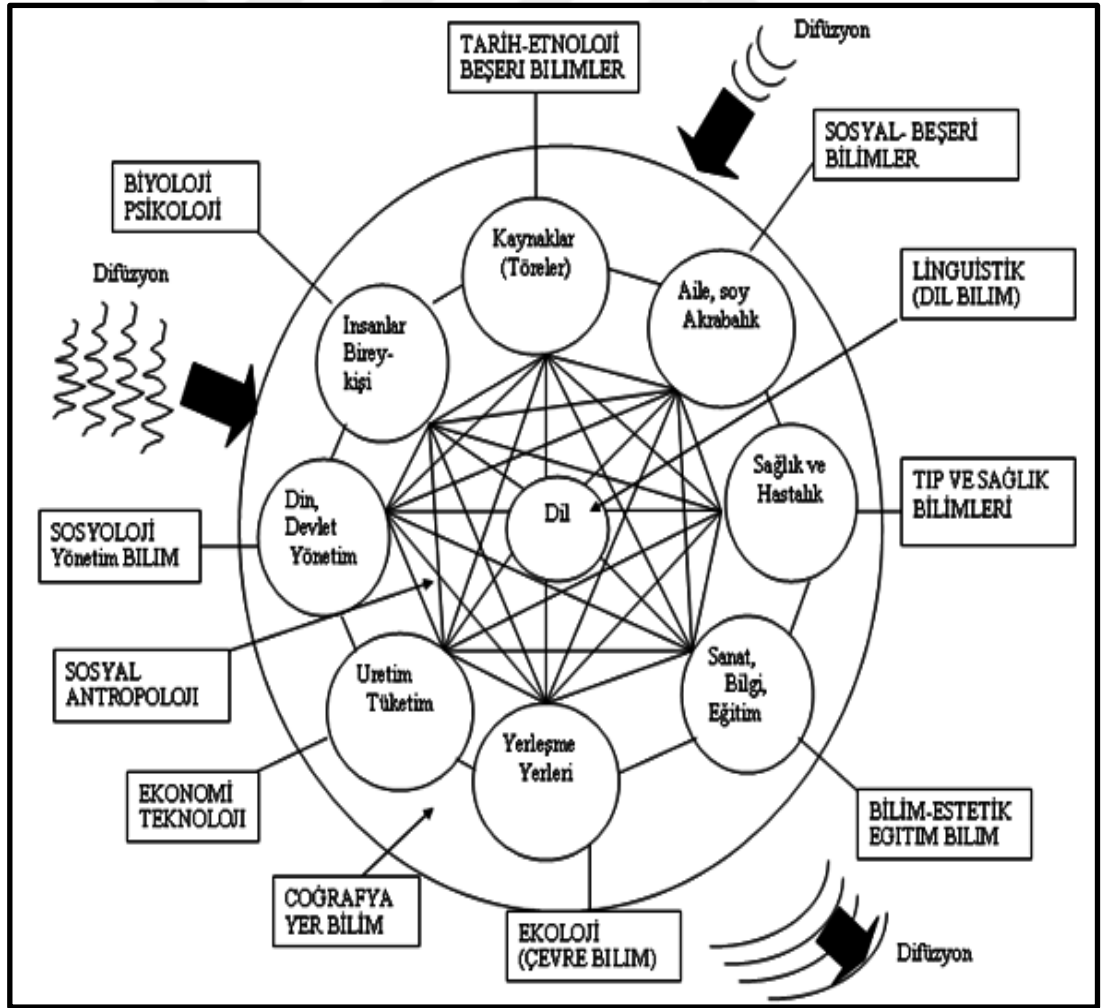
İnsanlığın karmaşık dil yetisi var olmasaydı günümüz insanlık kültürü bugünkü şeklinden çok farklı bir noktada olabilirdi. Dünya dillerinin her biri kendine has kültürlere sahip toplumlara üye bireyler tarafından konuşulmaktadır. Dilleri konuşan bireylerin içerisinde bulunduğu toplumsal sınıfı, statüsü ve cinsiyeti gibi farklı değişkenler bireylerin dil kullanımlarını etkileyebilmektedirler. Aslında insanların dili kullanış biçimleri, kültürleri etkilemekle kalmayıp aynı zamanda da diller kültürel

yapılardan etkilenmektedirler (Haviland, vd., 2008).

Dil ile kültür arasındaki bağlantı geçmişten günümüze kültür üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş olan dil filozoflarının ve tarihçilerin üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Bu bağlamdaki çalışmalar dil filozofu Leo Weisgerber'e göre 1757 yılında Berlin Bilimler Akademisi'nin düzenlediği bir yarışmada konu edinilen şu soru ile gün yüzüne çıkmaya başlamıştır: "İnsanların dil hakkındaki düşünceleri ve dilin insan düşünceleri üzerindeki karşılıklı etkisi nedir?" ("*Quelle est l'influence réciproque des opinions du peuple sur le langage et du langage sur les opinions?*") Yarışma konusu olan bu soruya felsefe profesörü Joh. Dav. Michaelis'in "Düşüncelerin dile, dilin düşüncelere etkisi" isimli yazı ile verdiği cevabı Weisgerber'e göre pek önem arz etmese de bu cevap yazısı Herder'in perspektifinde önem kazanmıştır. Herder'in bakış açısına göre dil ile düşüncenin ilişkisi, dil ile kültür arasında bir bağlantı olduğu yaklaşımını ele almak adına bir anahtar işlevi üstlenmiştir. Herder, dilin kültürel yapılar ve alanlarla bağlantısı üzerine farklı sorular üzerinde durarak dilin kültürel olaylar üzerindeki etkisine ve gücüne değinmiştir. Herder'in bu yaklaşımından yola çıkan Weisgerber de kültürün yapısı içerisinde dilin işlevini ve rolünü araştırmıştır. Bu noktadan hareketle de aynı dili konuşan bireylerin tüm yaşantılarında o dilin "dünya tablosunun" etkide bulunmasını dayanak göstererek kültür üzerinde dilin etkilerini açıklamıştır. Diğer taraftan da Weisgerber'in düşüncesine göre Humboldt'un "dil bir ürün değil, etkinliktir" yaklaşımı dilin en temel işlevinin konuşma etkinliği olarak yorumlanması dolayısıyla tam manasıyla anlaşılammış ve değerlendirilememiştir. Weisgerber'e göre bu ifade ile Humboldt'un anlatmak istediği dilin, ulusların bütün tinsel enerjisini oluşturduğu ve dilin başlı başına insanlık tarihinin yaratıcı güçlerinden birisi olduğudur. Bu bağlamda da Humboldt dili insanlık tarihinin yaratıcı güçleri arasındaki etkin bir güç olarak ele alarak asıl ulaşmak istediği nokta olan ulusların kültürünü ve dünya tablosunu kendi dilleri çerçevesinde araştırmayı amaçlamıştır. Humboldt'un asıl üzerinde yoğunlaştığı konu ise dilin kültür oluşturmadaki etkisinden ziyade dillerde iz bırakan kültürel yansımalarla dünya tablolarıdır. Bu bağlamda Humboldt'un asıl dikkat çektiği konu diller aracılığıyla o dili konuşan toplumun kültürüne, karakterine, dünya görüşüne ulaşma düşüncesidir. Toplum içerisindeki bireyler ile dilin karşılıklı etkileşimlerini ele alan Humboldt ne bireyi dil karşısında tamamen bağımsız kabul etmiş ne de dili bireyden özgür olarak ele almıştır (Akarsu, 1998). Öz olarak Humboldt bir ulusun dili aracılığıyla o ulusun kültürüne de ulaşabileceği yaklaşımı üzerinde durmuştur.

Tüm bu bakış açılarının yanı sıra Özmen (2001) dil ve kültür etkileşimini salt kültür aktarımı penceresinden değil daha farklı bir çerçeveden ele almaktadır. Özmen'e (2001) göre dil bir anlaşma aracı olmasının yanı sıra ölümsüz yapıtları da oluşturma aracıdır. Bu bağlamda da dil hem bireyler hem de uluslar için önemli bir yere sahiptir. Milletlerin, ana dillerini sahiplenebildikleri ve dillerinin zenginliklerini arttırabildikleri ölçüde kalıcılık sağlamaları mümkündür. Özmen (2001) bu fikrini Atatürk'ün şu sözleri ile de desteklemektedir: "Türk ulusunun dili Türkçe'dir, Türk dili, Türk ulusu için kutsal bir hazinedir. Türk ulusu, törelerini, geleneklerini, anılarını, çıkarlarını, kısacası kendini ulus yapan her şeyini dili sayesinde korumuştur."

Sonuç olarak hem kültürel hem de sosyal yapının merkezinde dilin yer aldığı ifade edilmesi yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durum Güvenç'in (1979) "İnsan ve Kültür" kitabında şematize ettiği 'Kültür Haritası'nda da sunulmaktadır. 'Kültür Haritası'nda da görüldüğü üzere dil ile kültür arasında bulunan ayrılmaz bağ, dil ve kültürün birbirlerinin önemli birer ögesi oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.1. Kültür Kavramı: Ana Ögeler ve Kültür Haritası (Güvenç, 1979)

En ilkelinden en gelişmişine kadar, hiçbir kültürel ve de sosyal sistemin tek başına var olması söz konusu değildir. Bundan dolayıdır ki her bir kültür çevresinin yakın ve uzak komşuları mevcuttur. Bu sistemin de çevresiyle sıkı sıkıya kültürel ilişkileri bulunmaktadır. Sistemden çevresine doğru yayılım (“difüzyon”) dalgaları olduğu gibi, yakın ve uzak çevresinden de sisteme ulaşan yayılım (“difüzyon”) dalgaları da mevcuttur (Şekil 2.1.). Bu çerçevede de kültür, çevresindeki yakın veya uzak öteki toplumlarla etkileşim içerisinde bulunan açık bir sistemdir (Emery, 1972; aktaran Güvenç, 1979). Güvenç’in (1979) ‘Kültür Haritası’nda da yer verdiği üzere hiçbir kültürel veya sosyal sistemin birlikte bulunduğu yapılardan bağımsız olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir. Tüm bu sistemlerin ve süreçlerin merkezinde yer alan yapının da ‘dil’ unsuru olduğu gerçekliği kültür haritasında da görülebilmektedir.

2.4. Dilsel–Kültürel Aktarım Aracı Olarak Kültürlerarası İletişim

İnsanlığın var oluşundan bugüne çeşitli sebeplerden dolayı farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşması sonucunda kültürler arasındaki etkileşim süreçleri kaçınılmaz olmuştur. Nitekim tarihsel süreçlerde de her bir kültürün diğer kültürlerle etkileşim içerisinde olduğu bir gerçekliktir. Bu noktada da kültürlerarasılık olgusu her ne kadar son yüzyılda ön plana çıkmaya başlanmış gibi görünse de dilsel ve kültürel yapıları yaşantısında barındıran insanlığın geçmişten günümüze kültürlerarasılık sürecini farklı dinamiklerle de olsa aslında deneyimlemekte olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır. Zira önceki yüzyıllarda kültürlerarasılık süreci göçler, ticaret yolları ve tasvip edilen bir durum olmasa da savaşlar neticesinde gerçekleşebilmekteyken, çağımızda ise küresel bir köy olarak kabul edilebilen günümüz dünyasında çok farklı ortamlarda ve durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Bunlara örnek olarak yabancı dil öğretimleri, turistik seyahatler, farklı ülkelerde gerçekleştirilen eğitim ve iş aktiviteleri, uluslararası ticaretler, hızlı ulaşım imkanları ve ülkeler arası nüfus hareketliliğinin artması gibi durumlar akla gelebilmektedir. Tüm bunların yanı sıra günümüz gelişen teknolojisinin bir yansıması olarak kültürlerarası etkileşim sanal ortamlarda anlık olarak da gerçekleşebilmektedir. Zira gelişen ulaşım imkanlarının ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin ışığında artan kültürel karşılaşmalarla kültürlerarası etkileşimler hız kazanmaktadır. Bu noktada da içerisinde yaşanılan küresel köyde toplumların diğer kültürlerden bağımsız salt kendi öz kültürel dünyalarında yaşamlarını sürdürmeleri neredeyse imkânsızlaşmaktadır. Dijital iletişim teknolojilerin mekân ve zaman sınırlarını aşarak iletişimsel süreçlere aracılık ettiği

günümüzde neredeyse her an ve her yerde kültürlerarası iletişimden söz edilebilmesi mümkün olmaktadır. Bu noktada da kültürlerarası iletişim süreçlerinde farklı kültürel dünyalara ait bireyler, uluslar kendilerini diğerlerinden soyutlayamamaktadırlar.

Kültürlerarası kavramının ilk kullanım süreçlerine bakıldığında ise bu kavramı ilk olarak inceleyen ve kültürlerarası etkileşim üzerine sorunsalları bilimsel çerçeveden ele alan Amerika Birleşik Devletleri'nden antropolog Ruth Benedict olmuştur. 1940'lı yıllarda Benedict'in ABD savaş ve enformasyon dairesi için gerçekleştirdiği çalışmaları farklı bir kültürün iletişimsel davranışlarını anlamlandırmaya yönelik incelemeleri kapsamaktadır (Kartarı, 2001). Her ne kadar kültürlerarası etkileşim kavramına değinen Benedict'in yanı sıra Lederer ve Burdick de 1958'de yayımladıkları "*The Ugly American*" isimli yapıtlarında kültürlerarası konulara dikkat çekmiş olsalar da kültürlerarası iletişim kullanımı terim olarak ilk kez Edward T. Hall'un 1959 yılında kaleme aldığı "Sessiz Dil" ("*The Silent Language*") adlı kitabında geçmektedir ve dolayısıyla da bu eser kültürlerarası iletişim alanında bilimsel bir yaklaşımla ele alınan ilk yapıt olarak kabul edilmektedir (Sarı, 2004).

Kültürlerarası iletişim üzerine teorik tartışmalar 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde yoğunlaşmaya başlamıştır. Kültürlerarası iletişim üzerine bilimsel anlamda yaklaşım sergileyen ilk isim olarak kabul gören Edward T. Hall antropoloji çerçevesinde kültürlerarası iletişim alanının kurucu ismi olarak kabul edilmektedir. II. Dünya Savaşı esnasında Pasifik Cephesi'nde bulunan Hall farklı kültürlerle karşılaşmış ve bu deneyimleri doğrultusunda da kültürleri araştırmaya yönelmiştir (Taşar, 2007). 1950 – 1955 yılları arasında görev aldığı Dış İlişkiler Enstitüsü'nde ("*Foreign Service Institute*") 2000 dış işleri görevlisine düzenlediği eğitimler sırasında iletişim süreçlerinde gerçekleşen kişiler arası yakınlık konusu Edward T. Hall'un zihninde belirmeye başlamıştır. Bu konunun yanı sıra Hall sözsüz iletişime dair diğer konuları da "Sessiz Dil" ("*The Silent Language*") adlı kitabında 1959 yılında kaleme almıştır. Bu yapıt günümüzde birçok alanda kültürlerarası iletişim üzerine ele alınmış olan temel bir kitap olarak kabul edilmektedir. Hall bu yapıtında çeşitli kültürel yapılara ait insanların mekânı tanımlama ve düzenleme noktasında birbirlerinden farklı algılara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca insanların kendi bedenleri çevresinde sınırlarını belirledikleri kişisel mekân konusu ile mahallelerin, sokakların ve hatta şehirlerin düzeni üzerine kültürel beklentileri şekillendiren daha genel çerçevedeki duyarlılıklara kadar pek çok tema üzerinde durmuştur. Hall mekân olgusunun toplum nezdinde kabul görmüş genel kullanım

şeklinin göz ardı edilerek çiğnenmesinin dahi kültürlerarası ortamlarda iletişimsel sorunlar ortaya çıkarabileceğini ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebileceği görüşünü dile getirmiştir (Haviland, vd., 2008). Aynı zamanda Hall ABD’de ırkçılığın yoğun olarak yaşanmakta olduğu 1960’lı yıllarda Amerikan yönetiminin Güneydoğu Asya ülkelerindeki emperyalist politikalarına ve sömürgecilik faaliyetlerine karşı gösterilere katılan öğrencileri ile kültürel karşılaşmalar ve kültürlerarası iletişim süreçlerine dair tartışmalarına devam etmiştir. Kültürü iletişim ile eşit tutan Hall iletişimin de kültür ile aynı olduğu görüşündedir. Kültürel göreliliği savunmakta olan Hall kültürel farklılıkların yadırganmaması gerektiğini ve de yadırganamayacağını öne sürerek belirli bir kültür dünyasına özgü olan öğelerin sadece bağlamı çerçevesinde anlaşılabilceğini vurgulamıştır (Taşar, 2007).

Kültürlerarası iletişimin çalışma kapsamı bazı araştırmacıların bakış açılarında ise farklı biçimlerde ele alınmaktadır. William Gudykunst kültürlerarası iletişim sürecinin ırklar arası, kültürlerarası ve etnik gruplar arası iletişimi de kapsadığı görüşünü dile getirmiştir. Gudykunst kültürlerarası iletişim kavramının genel çerçevede farklı ulusal kültürlere ait bireyler arasında ortaya çıkan iletişim olarak kavramsallaştırıldığını ve birçok yaklaşım içerisinde de yüz yüze iletişimle sınırlandırıldığını ifade etmektedir. Gudykunst’un bakış açısında kültürlerarası iletişim farklı ırklar ve etnik gruplar arası iletişim ile farklı sosyal statüdeki sınıflar arası iletişimi de kapsamına dahil eden gruplar arası iletişimin bir türüdür (Gudykunst, 2003; aktaran Ulusoy, 2017). Gudykunst’e göre kültürlerarası iletişim kişilerarası ve etkileşimsel özellikler taşıdığı için farklı kültürel yapılara mensup bireyler arasındaki veya ortak bir kültür mirasına sahip insanlar arasındaki kişilerarası iletişimi de incelemektedir. Çapraz kültürel iletişim ise ‘etkileşimsel’ ve ‘iletişimsel’ kavramları üzerine odaklanmakta ve farklı kültürel yapılara mensup bireylerin iletişim davranışlarındaki farklılıklar üzerine çalışmalar gerçekleştirmektedir (Sarı, 2004). Gudykunst ve Kim’in yaklaşımları dikkate alındığında da kültürlerarası iletişim farklı kültürel dünyalara üye olan bireyler arasında gerçekleşen anlam aktarımını ve hedef kültüre yönelik anlam atfetmeyi de kapsayan sembolik ve etkileşimsel bir süreçtir. Bu görüşe göre iletişim sürecinin kültürlerarası iletişim olarak kabul görmesi için iletişim ‘geçerli’ veya ‘etkili’ olmak zorunda değildir ve kültürlerarası geçerlilik farklı bir olgudur; nitekim bu bakış açısında kültürlerarası iletişim farklı kültürel dünyalara üye bireylerin karşılaşmalarında yanlış anlaşılmaları en aza indirmeyi hedeflemektedir (Gudykunst ve Kim, 1984; aktaran Ulusoy, 2017).

Özellikle 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılda küreselleşme ve dijital iletişim teknolojilerinin kullanımlarının dünya çapında yaygınlık kazanması ile kültürlerarası iletişimin karşılaşıldığı alanlar da genişlemiştir. Araştırma alanı olarak kültürlerarası iletişim farklı kültürel dünyalara mensup insanlar arasındaki iletişimsel süreçleri incelemektedir: Farklı kültürlere ait bireyler arasında etkileşim, iletişim ve anlam aktarımları yabancıların yani hedef kültüre ait ötekinin algılanması ve olası kültürel farklılıkların gözlemlenerek açıklanması gibi konular kültürlerarası iletişimin çalışma alanlarını oluşturmaktadırlar. Kültürlerarası iletişim çerçevesinde genel olarak iki yaklaşım göze çarpmaktadır: Bunlardan ilki Anglo – Amerikan, diğeri de Euro – Cermen yaklaşımıdır. İlk bakış açısında daha dar çerçevede farklı bir ulus ile veya bazen farklı bir kültürle beraber yaşamaya çalışan farklı kültürel ortamlardan gelen insanlar arasındaki iletişim ele alınırken, ikinci bakış açısında ise daha geniş çerçevede toplumlar arası ve uluslararası ilişkilerdeki kültürel boyutlar ele alınmaktadır. İnsanların ve toplumların iletişimsel süreçlerine katkı sağlamak için bir araştırma alanı haline getirilen kültürlerarası iletişim bazı toplumların bireylerinde görülen “*zenofobi*” (“*xenophobia*” / yabancı korkusu, yabancı nefreti, yabancı düşmanlığı) olarak adlandırılan yabancılarla temas korkusunu yenmede, kendi toplumundan olmayan bireyleri aşağı görmeyi ortadan kaldırmada, ‘öteki’ ile beraber saygı, anlayış ve güven üzerine kurulu bir yaşam ortamı geliştirmede ve sürdürmede etkin bir araç olarak düşünülüp kullanılmaktadır (Taşar, 2007).

‘Anglo – Sakson’ toplumsal yapılarda kültürlerarası iletişim “*Cross Cultural Communication*” (“*Kültürlerarası İletişim*”) olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım küreselleşme çerçevesinde farklı kültürlerden insanların ve toplumların karşılaşma süreçlerinde yeni bir kalite oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımın pratiğe yönelik çalışma alanları da farklı kültürel yapılara ait insanlar arasındaki iletişimi anlaşılır bir noktaya taşımak ve gerekli durumlarda da bu kültürler arasında aracılık edebilmektir.

Bu yaklaşımın araştırma alanları;

- İlk olarak “*Cross Cultural Communication*” (“*Kültürlerarası İletişim*”) kavramı sosyal bilimlerin bir parçasıdır, öteki ve kendi arasında var olan farkları ve algılamaları konu edinmektedir.
- İkinci boyutu bağlamında ekonomi bilimleri alanındadır fakat aynı zamanda da sosyoloji, coğrafya, etnoloji, teoloji ve antropoloji alanları ile de doğrudan ilgili ve bağlantılıdır.

- Üçüncü boyutta ise insanların en temelde sahip olduğu iletişim aracı olan dilden yararlanmaktadır ve bu çerçevede de filoloji ile yakından bağlantılıdır (Taşar, 2007).

Örneğin; Türk bir birey ile Alman bir birey birbirleri ile nasıl iletişim sağlayabilirler? İletişim sürecinde her iki taraf açısından da önemli kabul edilebilecek olan ve dikkate alınması gereken kültürel değerler neler olabilir? Söz gelimi salt dil aracılığıyla bireyler arasında bir durum iletildiğini varsayalım: Aktarılan bu iletinin karşı tarafın barındırdığı değerler neticesinde istenilen düzeyde anlaşılıp anlaşılabilmesi beraberinde iletişim eksiklikleri ve hatta iletişim sorunlarını dahi ortaya çıkarabilmektedir. Bu noktada da hem iletiyi gönderen hem de iletiyi alan taraf tepkiyi yine kendi kültürel dünyasının yönlendireceği çerçevede verir ki bu durum da kültürlerarası iletişimde ciddi aksaklıklara ve sorunlara neden olabilmektedir.

‘Euro – Cermen’ toplumlarda ise kültürlerarası iletişim yaklaşımı şu şekilde ele alınmaktadır: Avrupa merkezilik bağlamında Avrupa’da Batılı kültürlerin egemenlik isteklerinin sorgulanmasıyla kültürlerarası iletişim olgusu gündeme gelmiştir. Bu süreç sonrasında da diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha fazla misafir işçi kabul eden Almanya’da 1980’li yıllarda çok kültürlü entegrasyon politikaları ele alınmaya başlanmıştır. Bu politikaların bir yansıması olarak da farklı kültürlerden, toplumsal yapılardan ve dinlerden insanların bir arada çalıştığı işletmeler içerisinde hatalı ve yanlış iletişim süreçleri ve davranışları sebebiyle üretim veya zaman kaybının yaşanmaması için kültürlerarası yönetim (“*intercultural management*”) stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır. Aşırı sağ görüşlü grupların, Avrupa geneline yayılan (etnik) çok kültürlülük politikalarını kendi siyasi menfaatleri doğrultusunda yabancı düşmanlığını körüklemek için eleştirerek manipüle etmeye başlamalarının da bir sonucu olarak Avrupa’da kültürlerarası iletişim çalışmaları da hız kazanmaya başlamıştır (Taşar, 2007).

Geçmişten günümüze uzanan süreçte kültürlerarası iletişim kavramına yönelik farklı tanımlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Selçuk’un (2007) bakış açısında en sade yaklaşım ile kültürlerarası iletişim; kavramın kendisinden de anlaşılacağı üzere farklı kültürel yapılara mensup bireyler arasında gerçekleşen bilgi alışverişi ve bilgi değişim sürecidir. Diğer taraftan ise kültürlerarası iletişimin farklı kültürel yapılardan gelen bireylerin aynı mekânsal ortamlarda gerçekleştirdikleri iletişimsel eylemler dizgesi şeklinde tanımlanabilmesi de mümkündür. Bir başka ifadeyle de kültürlerarası iletişim amaçsal farklılıklar söz konusu olmasına rağmen öteki bireylerin neyi, nasıl

düşünerek yapmak istediğinin anlaşılabilmesidir. Hall'un "kültür iletişim, iletişim de kültürdür" tanımlamasına karşıt bir görüş olarak Birdwhistell'in "kültür yapıyı ifade eder, iletişim ise süreç üzerinde yoğunlaşır" tanımlama yaklaşımı (Kartarı, 1999) doğrultusunda kültürlerarası iletişim kavramının tanımlanmasının ele alındığı araştırma alanında ve disiplinde de değişkenlik ortaya çıkabileceği görülmektedir (Yağbasan, 2009). Mutlu (2012) ise "farklı kültürlerin ya da alt kültürlerin üyeleri arasındaki iletişim" biçimindeki yaklaşımdan yola çıkarak kültürlerarası iletişimin salt çerçevede farklı uluslara üye bireyler arasındaki iletişimi incelemediğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca kültürlerarası iletişimin aynı kültür çatısı altında farklı kültürel çeşitlilikler barındırabilen toplumsal yapıları da incelediği üzerinde durmaktadır.

Kültürlerarası iletişimi tanımlama çalışmalarında ortaya konulan en önemli vurgu ise kültürlerarası iletişimin 'etkili' iletişim kullanımından ayrıştığı noktadır. Farklı kültürel yapılara mensup bireyler karşılaştıklarında birbirleriyle iletişim sağlamak ve anlamak için faydalandıkları medyum (dil, sözlü ve sözsüz iletişim kodları gibi) kullanmaları neticesinde birbirlerinden farklı olan dilsel ve kültürel kullanımlar sebebiyle sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Kartarı, 2014).

Kültürlerarası iletişim bağlamındaki diğer bazı kuramsal yaklaşımlara bakıldığında ise Hart kültürlerarası iletişim çalışmalarının tarihsel sürecini "bilimsel gelişme" kavramı çerçevesinde analiz etmektedir. Söz konusu "bilimsel gelişme" kavramı Kuhn'un kaleme aldığı "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" kitabında ele alınmış ve sosyal bilimlerin gelişim sürecine de Kirk tarafından uyarlanmıştır. Kuhn'un "paradigma öncesi" ile "normal bilim" olarak ele almış olduğu zamanı Kirk dört aşamaya ayırarak ele almıştır. Kuhn'un yaklaşımını yorumlayan Kirk'e göre normal bir bilim durumuna geçebilmek için şu dört aşamayı izlenilmesi gerekmektedir: 1) "Kavramsal çerçevenin oluşturulması", 2) "Paradigma kabulü", 3) "Kuram oluşturma", 4) "Olgun – normal – bir bilimin kuruluşu".

Hart ise bu yaklaşımı şematize ederek kültürlerarası iletişim çalışmalarının tarihsel sürecine uygulamıştır. Hart'a göre kültürlerarası iletişimin bir paradigma olarak kabul süreci; birincisi 1960'lı yıllar ikincisi de 1970'lerdeki gelişmeler olarak iki alt aşamaya bölünebilmektedir. Birinci aşama olarak 1960'lı yıllar Hall'un 1950'lerde Dış İlişkiler Enstitüsü'nde geliştirerek uyguladığı kültürlerarası iletişim üzerine eğitim programlarının; uluslararası öğrencilerin, göçmenlerin, iş adamlarının, Barış Görüşmecileri'nin ve misyonerlerin katıldığı gruplarda kullanılmaya başlandığı yıllar olmuştur ve Hall'un bu çalışması kültürlerarası iletişim alanının gelişim sürecine

ivme kazandırmıştır. 1970’li yıllar ise ikinci aşama olan kültürlerarası iletişim kavramının dersler ve lisansüstü programlar ile akademide kurumsallaştığı, dergilerin ve özel toplulukların oluşturulduğu yıllar olmuştur (Sarı, 2004).

	Kuhn (1970) Bir bilimin paradigma öncesi (pre-paradigmatik) araştırmadan normal bilime gelişimi	Kültürlerarası iletişim çalışmalarının gelişiminde temel aşama ve gelişmeler
1.	Bir kavramsal çerçevenin oluşumu * problem formülasyonu; sosyal –kültürel gerçekliğin nasıl inceleneceğinin ifadesi; olgu toplama; fikirlerin örgütlenmesi	1950’ler: kültürlerarası iletişim çalışmasının kavramlaşması * 1951-1956: Hall’un FSI’deki çalışmaları * 1959 <i>The Silent Language</i> ’in yayımlanması
2.	Paradigma Kabulü * özgün bir şekilde tasarlanmış araştırmalarda hipotezlerin sınanması * spesifik dersler, topluluklar ve dergilerin oluşumu * büyük bir açıklıkla yapılan araştırmalar	1960’lar: "uygulama yılları" * Diplomat, işadamı ve barış gönüllülerinin eğitimi 1970’ler: "Kültürlerarası iletişimin doğuşu" * spesifik kültürlerarası iletişim derslerinin kurulması, SIETAR ve IJIR. * 1970’lerin sonu: "Tanımsal Problemler"
3.	Teori oluşturma	1980’ler: Gudykunst ve diğerlerinin teori geliştirme üzerine çalışmaları
4.	Olgun bir “Normal” Bilimin Kuruluşu	????: bu evre henüz kültürlerarası iletişim için ortaya çıkmamıştır.

Şekil 2.2. Kültürlerarası İletişim Çalışmaları Tarihinde Aşamalar (Hart, 1996; aktaran Sarı, 2004)

2.5. Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarasılık ve Kültürlerarası Karşılaşma

Günümüzde ulaşım imkanlarındaki ilerlemenin bir getirisi olarak ülkeler arası seyahatler ve teknolojik gelişmelere bağlı gerçekleşen anlık iletişimin uzaklık mefhumunu arka planda bırakmakta olduğu göz önüne alındığında ortaya çıkan yüz yüze ve çevrimiçi anlık iletişim süreçleri farklı kültürel dünyalara ait bireylerin hayatın her anında etkileşim içerisinde olabilmelerine ve sürekli olarak gerek bilgi paylaşımı gerekse de kültürel paylaşımlar gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayabilmektedir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde çağımız dünyasında “küresel bir köy” yaşantısının birer parçası olan bireylerin, toplumların ve dahi ulusların hayatında kültürlerarasılık kavramı ortaya çıkmakta ve günümüz uluslararası iletişim süreçlerinin bir sonucu olarak da giderek önem kazanmaktadır. Her ne kadar yaşantısal süreçler içerisinde farklı amaçlarla gerçekleştirilen ülkeler arası seyahatlerin veya çağımız iletişim teknolojilerinin bir getirisi olan anlık etkileşimler sonucunda bireyler, toplumlar veya uluslar nezdinde iki veya daha çok kültürün karşılaşması durumu gibi görünse de aslında kültürlerarasılık kavramı küreselleşen dünya düzeni içerisindeki eğitimlerin vazgeçilmez bir parçası olan yabancı dil öğretim süreçlerinde geçmişten günümüze sürekli olarak karşılaşılan bir olgudur. Dolayısıyla da birden fazla kültürün karşılaşması veya farklı kültürel dünyalara mensup bireylerin bir araya gelmeleri durumunda ortaya çıkan kültürlerarasılık kavramı, dil ve kültür arasında yer alan sıkı bağın doğal bir sonucu olarak yabancı dil derslerindeki yerini almaktadır.

Yabancı dil öğretim süreçleri dikkate alındığında da öğrenilen herhangi bir yabancı dil, hedef dili konuşan bireylere ve bu bireylerin geçmişten günümüze uzanan yaşantılarına dair her türlü bilgiyi içerebildiğinden ilgili bu yabancı dilin öğreniminin kapsamı salt dilsel, dilbilgisel kuralların öğretiminden ibaret olmamaktadır. Zira öğrenilen yabancı dili konuşan bireylerin yaşantısal süreçlerine dair bilgiler noktasında bireyin içerisinde yaşadığı kendi toplumunun ve ulusunun kültürel değerlerinin yanı sıra hedef dil dünyasına ait kültürel öğelerle de karşılaşması kaçınılmaz olmaktadır. İşte bu noktada da öğrenilen yabancı dil dünyasının ayrılmaz bir parçası olan kültürel değerler ve kültür varlığı da yabancı dil öğretim sürecinin doğal bir parçası olarak yabancı dil derslerindeki yerini almaktadır. Yabancı dil öğrenen bireyler dilsel ifadelerle salt iletişimi sağlamakla kalmayıp öğrenilen dil dünyasına ait olası kültürel bağlamlarda veya ortamlarda hedef kültürle etkileşime girilmesi gerekliliğinden

hareketle bu kültürel bağlamlara ve ortamlara uygun davranışlar ve söylemler sergileyebilmeleri zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu da ancak hedef dil dünyasına ait kültürel ve dilsel bilgilerin birlikte edinilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu noktaya dair Tapan (1995) şu ifadeleri aktarmaktadır: “Yabancı dil öğrenme yabancı bir kültür ile diyaloga girmek demektir. Yabancı dil dersleri iki kültürün birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olduğu bir süreç, öğrencinin hem kendi kültürü hem de yabancı kültür ile buluştuğu, hesaplaştığı bir alandır.” Bir dili öğrenen bireylerin yabancı dil becerileri edinmelerinin yanı sıra öğrenilen dil dünyasına mensup bireylere karşı hoşgörülü ve anlayışlı yaklaşarak onları anlamaya çalışılmasının gerekliliğine değinen Gündoğdu (2007) bu konuya dair bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir. Yabancı dil öğretiminin hedefi dil öğrenen bireylerin kültürlerarası iletişim sürecinde her iki kültürel yapının da özelliklerine uygun olan davranış becerileri edinmelerini sağlamaktır. Bu anlamda da yabancı bir dili öğrenmek, öğrenilen dile ait yabancı kültürle de etkileşime girmek, başkaya açılmak ve aynı zamanda başkayı anlarken kendi öz kültürünü de yabancıya aktarmaktır. Yabancı dil öğrenen bireyler bir taraftan öğrenilen yabancı dilin kültürünü tanımaya ve onu kendi yaşam tecrübeleriyle kavramaya çalışırken diğer taraftan da hedef kültür ile kendi kültürünü karşılaştırma fırsatı bulmaktadırlar. Bu sayede de yabancı dil öğrenen bireyler hem kendi kültürel dünyasına farklı bir gözle bakmayı hem de başkayı anlamlandırıp kavrayabilmeyi öğrenmektedirler (Gündoğdu, 2007).

Diğer bir nokta olarak da kültürlerarası karşılaşmalarda çoğu insan kendi öz kültürünü dünyanın merkezinde ve her şeyin ölçütü olarak görmektedir. Bu tutum bilimsel çerçevede “*etnosantrizm*” (“*kültürel bencillik*”) olarak adlandırılmakta ve kültürlerarası karşılaşmalarda önemli bir rol oynamaktadır. “*Etnosantrizm*”; diğer ulusları, toplumları bireyin kendi ait olduğu toplumsal grubun perspektifinden görmesi ve kendi geleneklerini, normlarını diğere dair tüm değerlendirmelerinin standardı haline getirmesi olan istem dışı, bilinçsiz bir eğilimdir. Bu kavram çerçevesinde; irki, etnik veya sosyal grup olarak birey kendisini evrenin merkezine yerleştirmekte ve diğer herkesi de buna göre sınıflandırmaktadır. Birey sınıflandırdığı diğer insanlar kendisine ne kadar çok benziyorsa onları bu modelde o derece kendisine yakın konumlandırmakta fakat bu insanların farklılıkları arttığı oranda da onları o derece kendisinden uzağa yerleştirmektedir (Maletzke, 1996). Bu yaklaşımdan hareketle yabancı dil öğrenen bireyler hedef kültürü öncelikle kendi bakış açılarında, kendi kültürel kimlikleri ışığında şekillenen tutumlarıyla değerlendirmektedirler. Bu durum

göz önüne alındığında da yeni bir yabancı dil öğrenen bireylere öğrenilen dilin salt dilsel ve dilbilgisel yapılarının yanı sıra o dil dünyasına ait kültürel yapıların da tanıtılmasının, öğretilmesinin ve anlamlandırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kültürlerarası karşılaşmalarda yaşanabilen olası kültürel çatışma durumlarını minimize etmek ve hatta ortadan kaldırmak amacıyla yabancı dil öğretim sürecinde hedef yabancı dili öğrenen bireylere “kültürlerarası iletişimsel yeti” çerçevesinde öğrenilen dilin kültürel yapısına sahip bireylerle öğrenilen dilde etkili bir iletişim kurabilmeleri için kültürel becerilerin de aktarılması gerekmektedir. Etkileşimde bulunan farklı kültürel dünyalara üye bireylerin öğrenilen dilin kültürel iletişim tutumlarını bilmemelerinden kaynaklı aktarılan ifadeleri, ortaya konulan davranış ve tutumları kendi kültürel yapıları bağlamında anlamlandırma yolunu seçebildikleri için olası bu kültürlerarası karşılaşmalarda iletişimsel sorunlar ortaya çıkabilmektedir. “Kültürlerarası iletişimsel yeti” noktasında Akpınar Dellal (2003) bu durumun yabancı dil öğrenen bireyin yabancı kültür dünyasına karşı hoşgörü içerisinde olması, farklılıklara karşı bilinçli bir tutum sergilemesi, yabancı kültürel yapı yardımıyla kendi gerçekliklerine de eleştirel bir pencereden bakabilmesi ve eleştirel davranması anlamına geldiğini aktarmaktadır. Bu konuya dair Volkmann (2002; aktaran Gencer, 2009) ise yabancı dil öğretiminde “kültürlerarası iletişimsel yetinin” öğrenme noktasında yedi temel amacı olduğunu ifade ederek bu amaçları şöyle sıralamaktadır.

- 1) Yabancı dil öğrenenler, kültürel bakımdan farklı düşünce ve davranış kalıplarına sahip olan bütün insanlara yönelik bilinç gelişimi göstermektedirler.
- 2) Cinsiyet, çevre, yaş ve sosyal statü gibi değişkenlik gösteren faktörlerin; insanların düşüncelerinin yanı sıra davranışlarını da etkilediği anlayışını ortaya koymaktadırlar.
- 3) Hedef kültürde yer alan alışılmış ve gelenekselleşmiş davranışlar noktasında bütüncül bir bilince sahip olmaktadır.
- 4) Öğrenilen hedef dildeki sözcüklerin ve dilsel ifadelerin kültürel yapı içerisindeki yan anlamlarına karşı duyarlı hale gelmektedirler.
- 5) Hedef kültür dünyasına ilişkin önyargılar, kalıp yargılar ve klişeler gibi genellemeler üzerine değerlendirme ve düzenleme yetisi geliştirmekte ve aynı zamanda da kendi kültürel dünyasının yabancı kültür penceresinden nasıl değerlendirildiğini ve bu durumun yabancı kültürle karşılaşma sürecinde nasıl dikkate alınması gerektiğini öğrenmektedirler.

- 6) Yaşam boyu öğrenme süreci çerçevesinde yabancı dil dersi yabancı kültürel yapıya ait kodların kendiliğinden anlaşılması sürecine teşvik etmekte ve dil öğrenenlerde uygun ilgiyi uyandırmaktadır.
- 7) Tüm bunların yanı sıra kültürlerarası iletişim hedef kültürde bulunan farklı algılanabilecek davranış şekilleri ve değerler için sempati ve saygı barındırmayı da amaçlamaktadır.

Yabancı dil öğretimlerinde karşılaşılabilen olası kültürel çatışmalarının ortadan kaldırılabilmesi noktasında dikkate alınan bir diğer olgu da “kültürlerarası öğrenme” sürecidir. Kültürlerarası öğrenme, farklı kültürel yapılara sahip bireyler veya farklı uluslar arasında gerçekleşen öğrenme süreci olarak ele alınmaktadır. Kültürlerarası öğrenme salt hedef kültürü öğrenmekten ziyade hem bireyin kendi öz kültürünü hem de öğrendiği yabancı dile ait kültürü öğrenme süreçlerini içermektedir. Kültürlerarası öğrenme sürecinde dil öğrenenlerin kendi kültürleri ile öğrenilen hedef dilin kültürü arasında gerçekleşen dilsel ve kültürel etkileşimlerin ve aktarımların bir sonucu olarak iki kültürel yapı arasında da bilgi alışverişi söz konusu olmaktadır. Kültürlerarası öğrenme kavramını eğitim çerçevesinden ele almış olan Genç (2000) kavramı şu ifadelerle tanımlamaktadır: Kültürlerarası öğrenme, öğrencinin yabancı dil dersinde kendi kültürel yapıları ile öğrendiği yabancı dilin kültürel yapıları arasında ilişki kurmasıdır. Bu durum yabancı dil öğretim ortamında otantik ve davranışa yönelik bir dilin kazanılmasına imkân sağlamakta ve öğrenilen yabancı dilin kültürü ile doğrudan karşılaşıldığında kolaylık sunmaktadır. Bu durum öğrencilerin bireysel etkinliklerini teşvik ederek kültürlerarası karşılaştırmalı bir bakış açısı kazanmalarına da zemin hazırlamakta ve dolayısıyla da farklı kültürel dünyalara karşı hoşgörü geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu bakış açıları çerçevesinde kültürlerarası öğrenme göz önüne alındığında bu süreçte dil öğrenen bireyin öz kültürü ve öğrenilen yabancı dilin kültürü karşılaştırılarak olası kültürlerarası benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmakta ve bunun bir getirisi olarak da yabancı dil öğrenenler kültürlerarası karşılaştırma yetisini kazanabilmektedirler.

Yabancı dil öğretimi çerçevesinde ele alınan kültürlerarası öğrenme sayesinde dil öğrenen bireyler hem kendi öz kültürünü hem de öğrenilmekte olan yabancı dilin kültürünü anlama ve algılama yetisine sahip olabilmektedirler. Bu noktadan hareketle de dil öğrenenler kendilerini ‘öteki’ yerine koyabilmekte ve ‘öteki’nin bakış açısını anlayarak empati yetisini de geliştirebilmektedirler. Dolayısıyla da ‘öteki’ne karşı hoşgörü çerçevesinde saygılı olup ‘öteki’ne dair olası önyargılarını, kalıp yargılarını

azaltabilmekte hatta yok edebilmektedirler. Aynı zamanda kültürlerarası öğrenme yabancı dil öğrenen bireyin kendi öz kültürel yapılarından yola çıkarak hedef kültürü de kendi kültürel dünyası penceresinden değerlendirmeyi deneyimlemesi sonucunda kültürel çeşitliliklerle farklı bakış açılarına sahip olma gibi yetiler kazanılmasına da zemin hazırlayabilmektedir.

Temeli var olma, paylaşma, yaşatma, bir bütün olma ve barış üzerine kurulu olan kültürlerarası öğrenmede yabancı birey bir tehdit unsuru değil, aksine çoğulculuğun bir gerçekliği ve gereğidir. Bireylerin diğer insanlarla kültürel, ekonomik, dini, politik ilgilerinin ve gereksinimlerinin çatışma durumu bir nevi kaçınılmaz gibi görünse de bu noktada da kültürlerarası eğitime, öğrenmeye düşen görev ise kültürel bencilliğin ortadan kaldırılmasına imkân sağlayarak uzlaşma zeminini hazırlamaktır (Winkler, 1995; aktaran Küçük, 2011). Bu bağlamdan ele alındığında kültürlerarası öğrenmedeki hedefin yabancı dil öğrenen bireyin kendi kültüründen olmayan ‘öteki’ni yargılama veya dışlama durumlarını ortadan kaldırıp hedef kültürel dünyanın bireylerine saygılı, hoşgörülü olmak ve kültürlerarası diyalogu geliştirmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Küçük’e (2011) göre de karşılıklı kültürel aktarımları hedef alan kültürlerarası öğrenmenin temel amacı toplumsallaşmanın bir getirisi olarak dil öğrenen bireylerin ana dilleri ne olursa olsun bireyler arasında karşılıklı öğrenme süreci sayesinde örgün eğitimde yabancı dil öğretimi dahilindeki öğrencilerin tümünü çok kültürlü bir yapı çerçevesinde uyum ve barış içerisinde yaşamaya hazırlamanın yanı sıra farklı kültürel yapılara ve değerlere dair de haberdar etmektir. Böylelikle öğrenciler farklı toplumlara özgü kültürel yapıları ve değerleri öğrenip özümsemekte ve kabullenebilmektedirler (Küçük, 2011).

Yabancı dil öğretimi içerisindeki farklı kültürlerle karşılaşma ve söz konusu hedef kültürlerin aktarımı kadar dilsel ve kültürel ifadelerin nasıl aktarıldığının da önem kazandığı bir süreçtir. Henüz yabancı dili öğrenme sürecinin başlangıcında öğrenilen dil dünyasına yönelik barındırılan olumlu yaklaşım düzeyine bağlı olarak bir motivasyon kaynağı görevini üstlenebilen kültür sürecin devamında da yabancı dil öğrenme isteğini destekleyen bir unsur misali etkisini sürdürmektedir. Yabancı dil öğrenen bireyler kültürlerarası karşılaşmalar aracılığıyla öğrenilen yabancı dil başta olmak üzere farklı kültürler hakkında da bilgi sahibi olurlarken gerçekleşen kültürel karşılaştırmalar sayesinde kültürlerarası duyarlılıklarını da geliştirebilmektedirler. Bu bakış açısına benzer biçimde Byram kültürlerarasılık boyutunun yabancı dil öğretimindeki durumuna dair ifadelerini şöyle aktarmaktadır: Yabancı dil öğretim

süreçlerinde kültürlerarasılığın yabancı bir ülkeye dair salt bilgi aktarımı olmadığı ifade edilebilmektedir. Kültürlerarası boyut yabancı dil öğrenen bireylerde kültürlerarası iletişimin ve etkileşimin nasıl meydana geldiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca kültürlerarasılığın sosyal kimliklerin etkileşim ve iletişim süreçlerinin birer parçası olduğuna, karşılıklı algı durumlarının etkileşimin ve iletişimin başarılı olmasına etkisine ve iletişim kurma aracılığıyla da kendilerine dair daha fazla şeyi nasıl öğrenebileceklerini anlamaları noktasında yardımcı olmakla ilgili olduğuna değinmektedir (Byram, Gribkova ve Starkey, 2002; aktaran Bayraktar, 2019).

Yabancı dil öğretim sürecindeki kültürlerarasılık kavramına Bakır'ın (2013) bakış açısı ise şu şekildedir: Yabancı bir dil öğretiminde kültürlerarasılık süreci özellikle önem taşımaktadır. Kültürlerarasılık çerçevesinde planlanarak uygulanan yabancı dil derslerinin amacı kültürlerarası yeterliliğin aktarılması ve kazandırılmasıdır. Kültürlerarası yeterlilik diğer kültürlerin ve buna bağlı olarak da diğer dillerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca kültürlerarasılığın amacı diğer yapıların yanı sıra yabancı kültürü de “öğretmektir”. Salt davranışsal normların öğrenilmesi öğrenilen dili benimsemeye yeterli olmamakta ya da çok az derecede dikkate alınabilmektedir. Nitekim kültürlerarasılık bu davranışsal normları iletme amacını da taşımaktadır (Bakır, 2013).

Aynı zamanda yabancı dil öğretimi bağlamında kültürlerarası yaklaşım ‘Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni’nde de ele alınmaktadır. Ortak başvuru metninde değinilen yabancı dil öğretimindeki kültürlerarası yaklaşımda dil öğretiminin temel amacı kültür ve dil farklılıkları noktasındaki tecrübelerin zenginleştirilmesi neticesinde dil öğrenenlerin kimlik bilincini ve kişilik gelişimini arttırmaktır. Dil öğretim sürecinde dil öğrenenlerin “kaynak toplumun dünyası” ile “hedef toplumun dünyası” arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları içeren ilişkinin farkına vararak anlamasıyla kültürlerarası farkındalıklar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu kültürlerarası farkındalık her iki dil dünyasının da sosyal ve bölgesel çeşitliliğinin farkına varmayı kapsamaktadır. Bu geniş açılı farkındalık dil öğrenenlere her iki dilin kültürünü de ele alınan bağlam çerçevesine yerleştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Nesnel bir kültür bilgisine ek olarak kazanılan kültürlerarası farkındalık her iki dil dünyasına ait toplulukların birbirlerine karşı bakışlarını, hatta çoğu zaman basma kalıp olan yaklaşımlarını da içermektedir. Başvuru metni öğrenilen dilin konuşulduğu toplumsal yapısı ve hedef toplumun değerleri, alışkanlıkları ve değer yargıları ile dil öğrenen bireylerin kendi toplumu arasındaki farklılıklara ilişkin sosyokültürel

bilgilerin ve iki kültürel yapı arasında gerçekleşen bilgi aktarımlarını da içeren kültürlerarası becerilerin aktive edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda başvuru metni gerek dilbilimsel gerekse kültürel yetilerin dil öğrenenlerin daha karmaşık ve zengin bir kişilik geliştirerek daha fazla yabancı dil öğrenebilmesi için kapasitesini arttıracaklarını ve dolayısıyla da bireyi yeni kültürel tecrübeler için daha açık hale getireceğini aktarmaktadır (Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni, 2000).

Tüm bu bağlamlar göz önüne alındığında yabancı dil öğretim süreçlerinde kültürlerarası karşılaşmaların temel amacının dil öğrenenlere farklı kültürlerden bireylerle iletişim kurma becerisinin kazandırılmasının yanı sıra kültürel hoşgörü çerçevesinde farklı kültürel yapıları tanıma ve farklı kültürlerle karşı farkındalık oluşturarak kültürlerarası çatışmaları minimize etmek, hatta ortadan kaldırmak olduğu görülmektedir. Yabancı dil öğretiminin öncelikli amacının öğrenilen dilde etkili ve doğru iletişim kurmak olduğu dikkate alındığında bu iletişimin daha sağlam temeller üzerinde gerçekleşmesi noktasında bir taraftan öğrenilen dil dünyasına ait kültürel yapılar sunularak yabancı dil öğrenenlerde kültürel farkındalık oluşturulurken diğer taraftan da dilin günlük hayatta farklı bağlamsal çerçevelerde kullanımına yönelik etkileşimli etkinliklere yer verilmesiyle kültürlerarası karşılaşmalardaki iletişim becerilerinin geliştirilmesine olumlu katkılar sağlanabilmesi mümkündür.

Yabancı dil öğretimi çerçevesinde kültürlerarası karşılaşmaların içerdiği öğeler ve yabancı dil öğretiminde bu öğelerin aktarım araçları incelendiğinde ise öncelikle kültürlerarası karşılaşmaların temel nesnesi olan kültür kavramı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kültür kavramının insan yaşantısının her alanını kapsadığı göz önüne alındığında günlük yaşama dair her türlü etkinliğin aynı zamanda da bir kültür alanını oluşturmakta olduğu görülmektedir. Örneğin yemek, eğlence, müzik, spor, alışveriş, edebiyat, mimari, sinema, mizah kültürü gibi etkinlikler de kültür alanına dahil edilebilmektedirler. Bu alanlara yönelik hazırlanmış olan yazılı, görsel ve işitsel materyallerin tümü de birer kültürel aktarım aracı olarak kabul görmektedirler. Bu noktadan hareketle de kültür aktarımında şu materyallerden faydalanabileceği ortaya çıkmaktadır: Hikâye, fıkra, şiir gibi metinler; kitap, gazete, dergi gibi yazılı ve basılı materyaller; resim, fotoğraf, poster, afiş gibi görseller; şarkı, film, reklam, belgesel gibi görsel ve işitsel materyaller; özellikle çağımızda öne çıkan internet çerçevesinde de 'youtube', 'facebook', 'twitter', 'instagram' gibi bilgisayar teknolojileri ve sosyal medya ağlarıdır (Bayraktar, 2019). Tüm bu materyaller ve daha fazlası aracılığıyla yabancı dil öğretim süreçlerinde kültürel yapıların ve unsurların aktarılması

noktasında kültür kavramı oldukça geniş bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Bu kültürel çeşitliliğin bir sonucu olarak yabancı dil öğretiminde gerçekleşen kültürlerarası karşılaşmalardaki olası çatışmaların ve olumsuz yaklaşımların minimize edilmesi ve mümkün olduğunca ortadan kaldırılabilmesi için dil öğrenenlerin hem kendi kültürüne hem de hedef kültüre ait değerleri ve yapıları tanınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Farklı bakış açıları çerçevesinde ele alınmış olan yabancı dil öğretimlerindeki kültürlerarasılığın ve kültürlerarası karşılaşmaların şu ifadelerle somutlaştırılması da mümkündür. Kültür araştırmaları kültürlerarası karşılaşmalarda kahkaha atma, gülme, ağlama, kızgınlık ve şaşkınlık gibi temel yüz ifadelerinde dünya genelinde büyük oranda benzerliklerin bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Mesela selamlama hareketi tüm dünyada aşağı yukarı birbirine benzemektedir. Avrupalı, Papualı, Balınlı, Güney Afrikalı yerliler (“*Bushman*”) ve Samoalı insanlar selamlaşırken gülümsemekte ve aynı zamanda da başlarını hafif bir şekilde öne eğmektedirler. Eğer ki selamlayan kişi samimi, cana yakın kişiliğe sahip biriyse kaşlarını yukarı kaldırarak ve hemen hemen bir saniye süreyle böyle kalmaktadır. Bireyler bu hareketleri ile iletişim kurmaya hazır olduklarını karşı tarafa göstermektedirler. Fakat farklı bir kültür dünyasına sahip olan Japonlara göre kaşları yukarı kaldırmak uygunsuz bir davranıştır. Bu ve bunun gibi durumlar kültürler arasında benzerliklerin bulunduğu kadar önemli farklılıkların da olduğuna dair somut birer örnektir. Benzer bir nokta ise evet ve hayır ifadelerini belirtmek adına yapılan hareketlerde de ortaya çıkabilmektedir. Kuzey Amerika’da başı öne doğru sallamak ‘evet’ anlamını verirken yana doğru sallamak ise ‘hayır’ anlamını taşımaktadır. Fakat Sri Lankalılar kendilerine yöneltilen bir soruya cevap verirken ‘evet’ anlamında başlarını öne doğru sallarlarken, kendilerine bir rica yöneltildiğinde başlarını yana doğru sallayarak ‘evet’ cevabını vermektedirler. Yunan halkında ise bir duruma ‘evet’ cevabını vermek için baş öne doğru sallanırken ‘hayır’ cevabını vermenin yolu ise başı hafif geriye doğru atıp aynı zamanda da genellikle gözler kapalı biçimde kaşları yukarı kaldırmaktır (Haviland, vd., 2008). “Geleneksel hareketler” olarak adlandırılan ve her bir kültürel yapının diğer kültürlerden farklı anlamlar yükleyebildiği nesilden nesile aktarılarak öğrenilen bu gibi hareketler kültürel karşılaşmalardaki farklılıklara ve benzerliklere dair küçük birer örnek olarak görülebilmektedirler. Zira yabancı dil öğretim süreçlerinde neredeyse hayatın her alanından kesitler ile yüz yüze gelinebildiği için yabancı dil öğrenen bireylerin kendi öz kültürlerine ek olarak öğrenilen yabancı dile ait hedef kültürü de öğrenmeleri, tanımaları ve anlamlandırmaları gerekliliği kaçınılmaz olmaktadır.

2.6. Kalıp Yargı Kavram Çerçevesi ve Kùltürlerarası Bağlamda Kalıp Yargılar

İnsanlık olarak bizler üç şekilde var olmaktadır. Bunlardan birincisi, bizim kendimizi nasıl tanımlıyor olduğumuzla ilgilidir. İkincisi de başka bireylerin bizleri nasıl tanımladığına ilişkindir. Sonuncu ve üçüncüsü ise biz insanların aslında gerçekten nasıl olduğumuzla ilgilidir. Buna karşın bu var olma olgusunu toplumlar ise iki kez yaşamaktadırlar: Bunlardan ilki toplumsal yapıların kendilerini nasıl algıladıkları, ikincisi de başkalarının diğer toplumu nasıl algıladığı ile ilgilidir. Bu sebeple de her bir toplumun diğer toplumların gözündeki algılanış biçimi, imajı son derece önemlidir. Zira bu, toplumun yarısıdır (Breitenstein, 1968; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

Breitenstein'in ifadelerinde de görülebileceği üzere siz kim olursanız olun veya ne olursanız olun aslında bu pek de önem taşımamaktadır. Geçerli ve önemli olan diğerlerinin sizi nasıl gördüğüdür, nasıl algıladığıdır. Zira diğerlerinin sizi nasıl gördüğü ve algıladığı aynı zamanda da onların size nasıl bir tutum ve davranış sergileyeceğini belirlemektedir. Bu noktada da bireysel ve toplumsal iletişim süreçlerinde, kültürel etkileşimlerde, uluslararası ve ekonomik ilişkilerde ve hatta siyaset gibi alanlarda dahi diğerlerine karşı yaklaşımları konu edinen kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Siz iyi bir insan olabilirsiniz veya doğal zenginliklere sahip bir ülkede yaşıyor olabilirsiniz fakat siz bu özellikleriniz noktasında karşınızdakini inandıramadıysanız ya da ikna edemediyseniz bu özelliklerin ve olası daha fazla özelliklerin de hiçbir önemi ve anlamı kalmamaktadır. Demek ki belirleyici ve önemli olan nokta sizin ne olduğunuz değil başkalarının sizin ne olduğunuz hakkındaki düşünceleridir (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Söz konusu bu kavramların çalışma alanını oluşturan 'öteki' olgusu bizden farklı olan veya farklı olarak konumlandırılmış olan biçiminde görülmektedir. Emiroğlu'na ve Aydın'a (2003) göre ise kısaca 'öteki', 'biz'den olmayandır. Sosyal kimlik kuramı çerçevesinde yer alan 'ben' ve 'öteki', 'iç grup' ya da 'dış grup', 'biz' ve 'diğerleri' gibi ayrımlar içeren yaklaşımların temelinde insanların benliklerini ve kimlik arayışlarını güçlendirme istekleri yer almaktadır. 'Öteki' ve kimlik arasında yer alan bu tezat bağlantı eksi – artı kutuplu bir miktatıs misalidir. Bu tezatlık çerçevesinde birey kendi kimliğini kime veya kimlere karşı olduğuyla ilişkilendirmektedir. İşte bu noktadaki 'öteki' kimliği Güvenç'in (1993) değindiği bakış açısında Strauss'un

ifadesiyle “ötekilere karşı ben” (“*ego versus autre*”) ilkesi olarak aktarılmaktadır. ‘Öteki’ sözcüğü edebiyattan, felsefeye, psikolojiden siyaset bilimine kadar pek çok alanda kendisine farklı anlamsal yorumlar getirilen bir kavram olmasına rağmen en somut biçimiyle ‘bizden olmayan’, ‘bilmediğimiz’ ve hatta ‘korkuyor olduğumuz’ biçiminde açıklanabilmektedir. Kuşkusuz ki insanoğlu doğası gereği bilmediğine ve tanımadığına dair bir taraftan merak duyarken diğer taraftan ise korku da hissedebilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca geçmişten günümüze ‘öteki’ olgusu şüpheyle yaklaşılabilir olmasının yanı sıra kimi zaman da korkulan ve dolayısıyla da önlem alınması gereken diğeri olarak tasvir edilegelmiştir. Zira ‘ben’in üyesi olduğu gruptan farklılık gösteren herkes özünde birer ‘öteki’dir (Özsüer, 2018). Bireyler ve toplumlar arasında ortaya çıkan ‘öteki’ olgusuna yönelik bu bağlamlardaki bakış açıları da diğerlerine yani ‘öteki’ bireylere, gruplara, toplumlara, uluslara yönelik olumsuz düşüncelere, yaklaşımlara, davranışlara ve tutumlara sebep olabilmektedir. Olası bu olumsuz durumlar da ‘kalıp yargı’ (*stereotip*), ‘önyargı’, ‘imge’, ‘imaj’, ‘klişe’ ve tutum gibi kavramlarla bireyler, gruplar, toplumlar ve uluslar arasındaki iletişim süreçlerine negatif çerçevede yansıtılabilmektedir.

2.6.1. Kalıp Yargı Kavramı

Türkçe karşılığı olarak ‘kalıp yargı’ sözcüğünün kullanıldığı ‘*stereotip*’ (Alm.: ‘*Stereotyp*’; İng.: ‘*stereotype*’) kavramı tarih, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, siyaset bilimi, felsefe, etimoloji ve dil bilimi gibi çok geniş bir yelpazede kullanım alanına sahiptir. Bu sebeple de kavramın genel kabul görmüş olan bir tanımlamasının ele alınması da zorlaşmaktadır. Herhangi bir kavrama dair genel kabul gören bir tanımlama bulunamaması durumu ise sosyal bilimler alanında sık karşılaşılabilen bir durumdur. Olası böyle durumlarda genellikle kavramın genel geçer bir tanımlamasını bulmaya çalışmak veya yeni bir tanımlama oluşturmak yerine kavramın temel özelliklerinin belirlenerek bir kavram çerçevesi çizilmesi önerilmektedir. Bu bağlamdan hareketle de kalıp yargı (*stereotip*) kavramı noktasında gerek sosyal bilimler alanında gerekse de genel çerçevelerde ele alınmış olan tanımlama çalışmaları üzerinde durulmaktadır.

Etimolojik açıdan bakıldığında ‘*stereotip*’ (*kalıp yargı*) sözcüğü “katı, sert, sıkı, sabit, dayanıklı” anlamlarını karşılayan Yunanca bir sözcük olan ‘*stereos*’ ve “karakter, tip, biçim, nitelik, şekil, model” anlamlarına karşılık gelen ‘*typos*’ kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kavramdır (Quasthoff, 1973). ‘*Stereotip*’

kavramının kullanım geçmişine bakıldığında ise kavramın ilk defa 1798 yılında Fransız matbaacı Didot tarafından “matris kağıtları ve çelik tabakalar kullanarak metinleri orijinal halinde çoğaltmaya yarayan bir teknik” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011). ‘*Stereotip*’ sözcüğü baskı alanında kullanılan ve aynı metni hiçbir değişiklik yapmaksızın çoğaltmak amacıyla metal malzemenin döküm biçiminde yapılmış olan hareketli matbaa harflerine tezat olarak sabit şekilde bağlanmış matbaa satırı anlamındadır. Bu sebeple de bir kez yapıldıktan sonra tüm satır bütünüyle bozulmadan değiştirme ve düzeltme yapılması söz konusu değildir. Bu noktadan hareketle de ‘*stereotip*’ kavramı psikiyatri alanında sürekli olarak aynı hareketlerin mekanik bir biçimde tekrarlanmasıyla anlamsız görünen tepkilerin tanımlanması sürecinde de kullanılmaktadır (Manz, 1968; aktaran İmançer, 2008).

‘*Stereotip*’ kavramı üzerine ele alınmış olan araştırmalar göz önüne alındığında ise Sumner’in “*Folkways: a study of the sociological importance of usages manners, customs, mores and morals*” (“Gelenekler: davranışların-tutumların, göreneklerin, alışkanlıkların ve ahlak kurallarının kullanımlarının sosyolojik önemi üzerine bir çalışma”) adlı eseri bu konu üzerine gerçekleştirilmiş ilk bilimsel çalışma olarak geçerli kabul edilmektedir (Schäfer ve Six, 1978; aktaran Bolat ve Kırca, 2018). ‘*Stereotip*’ kavramı üzerine sosyal bilimsel açıdan ilk bilimsel yaklaşımı gerçekleştiren ve kavramı literatüre kazandıran ise ‘Walter Lippmann’ olmuştur. Lippmann “*stereotip*” kavramına 1922 yılında ele aldığı “*Public Opinion*” (“*Kamuoyu*”) adlı kitabında ilk defa yer vermiştir. Lippmann bu çalışmasında “*stereotip*” kavramını “kafalardaki, dolayısıyla düşüncelerdeki sabit resimler”, “tek taraflı, şematik, zihinlerdeki resimler” olarak ele almıştır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Lippmann aslında ele aldığı “kafamızdaki resim” görüşü ile bireylerin düzenlenmiş az veya çok sabit bulunan dünya görüşlerini sorgulama suretiyle “*stereotiplerin*” niteliklerini tespit ederek ortaya çıkarmaktadır. Lippmann “beynimizin içindeki resimler” veya “evren haritaları” şeklinde adlandırdığı kalıp yargıları daha önceden zihnimizde ikinci bir el tarafından şekillendirilmiş olan resimler olarak görmektedir. Dolayısıyla Lippmann insanlara ait ve insanların hüküm vermelerinde etkili olan, şekillenmiş ve biçimlenmiş ideolojileri, fikirleri ve beklentileri açıklamaktadır. Diğer taraftan ise Lippmann kitap basım tekniğinde kullanılan ‘*stereotip*’ sözcüğünü bilişsel teori ile ilişkilendirip toplum bilimlerine uyarlayarak da ele almaktadır (İmançer, 2008). Lippmann bu kognitif, –bilişsel– bağlamda John Dewey’den hareketle dünyayı canlı, büyük ve uğuldayan bir

karmaşıklık olarak görmektedir. Bu karmaşıklık insani düşünme ve algılama yetisi için oldukça karışık ve de dinamiktir. Dewey, nesnelere anlam kazanmak zorunluluğu taşıdığını dile getirmekte ve bunun gerçekleştirilebilmesi için de tutarlılık, farklılık, anlaşılabilirlik veya dayanıklılık gibi özelliklerin nesnelere yüklenmesi gerektiği görüşündedir, aksi takdirde nesnelere belirsiz kalacaklardır. Algılama dünyasındaki tutarlılık ve anlaşılabilirlik ise beraberinde ‘*stereotipleri*’ getirmektedir (İmançer, 2013).

Kognitif teori çevremizdeki insanları algılama, bu insanlara dair izlenimler oluşturma ve insanların davranışlarına sebepler yükleyen düşünce süreçlerini araştırmaktadır. Bu noktadan hareketle de bireyler yeni edindikleri bir bilgiyi daha önceden edindikleri bilgiler ile beraber işleyerek yeniden inşa etmektedirler. Lippmann kavram çerçevesinde ele aldığı “dış dünya ve kafamızdaki resim” ifadesiyle insanların karar verme süreçlerindeki düşünme, algılama ve dış dünyadaki olaylar arasında ortaya çıkan farklılıklara dikkat çekmektedir. Olası bu farklılıklar sürecinde dış dünyadan bireye ulaşan bilgiler alınmakta, düzenlenmekte, bilinir bir hale getirilmekte ve kullanılmaktadır. Lippmann’ın bakış açısında bireyler dünyayı görmeden evvel dünya hakkında konuşmakta ve nesnelere deneyimsel süreçler yaşamadan da nesnelere hayal edebilmektedirler. Bu ön kabul durumu da dünyayı algılama sürecinin temelini açıklamaktadır. Aslında ‘*stereotipler*’ dış dünyanın bütüncül bir resmini sunmazlar fakat diğer taraftan ise ‘*stereotipler*’ içinde bulunulması mümkün görünen bir dünya resmi sunmaktadırlar ve bu sunum aracılığıyla bireyler kendilerini rahatsız edebilen olası tehlikelere dair fikir sahibi olabilmektedirler (İmançer, 2008).

Lippmann’ın bakış açısında “*stereotipler*” yarısı bireyin kendisi tarafından yarısı da çevresi tarafından oluşturulmuş kafamızdaki görüntülerdir. Bu bağlamdaki gerçek çevre veya gerçeklik insanoğlunun başa çıkamayacağı ölçüde karmaşıktır ve büyüktür. Bireyler bu mevcut karmaşık çevreyle başa çıkabilmek noktasında söz konusu çevrenin basite indirgenen bir resmini kendi zihinlerinde kurgulayarak bir ‘*sözde çevre*’ (İng.: ‘*quasi-environment*’) olgusu oluşturmaktadırlar. Kalıp yargılar bireylerin bu karmaşık ve de büyük gerçek çevrede dolayısıyla da dünyada yollarını bulabilmeleri noktasında bir çeşit harita niteliği taşımaktadırlar. Fakat diğer taraftan da Lippmann kalıp yargıların gerçekliği, yani gerçek çevreyi yansıtmada noktasında ‘kısmi’ ve ‘yetersiz’ olduğunu da ifade etmektedir. Burada ele alınmış olan ‘kısmi’ sözcüğü kalıp yargıların hem görece eksik hem de taraflı, yanlı olduklarını aktarmaktadır. Zira bu çerçevedeki kalıp yargılar bireylerin kendilerini haklı

göstermek adına kullandıkları savunma mekanizmaları ve aynı zamanda da dengeli ve nesnel düşüncelerini engelleyen kör noktalarıdır. Bu engelleme ile ilişkili olarak da kalıp yargılar zamana karşı değişikliğe uğramaya dirençli olduklarından bir defa oluşturulduktan sonra parçanın bütünü ortadan kaldırılmadığı müddetçe kalıp yargısal durumlarda değişiklik veya düzeltme yapılması da söz konusu olamamaktadır (Harlak, 2000).

Lippmann'ın üzerinde durduğu bilişsel teoriyi çalışma alanında bulunduran kognitif psikoloji, Lippmann'ın konuyu ele alış biçimine uygun olarak '*stereotip*' kavramıyla ilişkili olan kognitif yapıyı veya kognitif şemayı konu edinmektedir. Kognitif psikoloji '*stereotipten*' basite indirgenmiş mantık çerçevesinde yapısal bir taslak kurgulamıştır. Bu bağlamdaki '*stereotipler*' şekillendirilmiş etkiler olarak kalıcı bir özellik göstermekte ve hem düşünme, algılama hem de karar verme süreçlerinde rehberlik etmektedirler. Bir başka ifadeyle de bir çeşit 'örnek' işlevi üstlenmektedirler. Bu örneğin kolaylıkla tanınır olması sayesinde de bir durum karşısında hızlı bir düzenleme sağlanabilmekte ve belirli olan bir temsil bütününe ulaşabilmektedir. Lippmann'a göre insanlar çevrelerindeki tanınabilen işaretleri seçebilmektedirler. Bu işaretler de insanların daha önceden edinmiş oldukları görüntüleri tamamlayan görüşleri temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle de aslında insanlar daha önceden kafalarında yer etmiş olan düzenlenmiş şeyleri görmekte ve böylesi bir arka plana uygun olarak da '*stereotipler*' duyulanlara, görülenlere ve yaşananlara dayanan bir çeşit "kognitif algılama süzeği" olarak görülmektedir. Bu noktada da benzer bir biçim dahilinde tekrar eden olgular gerekli olan seçici bakışı düzenleme aracılığıyla "*tektipleştirme*" ("*stereotiping*") görevini üstlenmektedirler. Üzerinde durulan bu "*tektipleştirme*" kavramı da ortak bir yaşantı biçimi, kültürel özellik ve eylem içerisinde bulunan bireylerin bu ortak yönlerini kafalarında ortaya çıkan çağrışımlarla birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları imgeler aracılığıyla algılama sürecidir. Bu tür ortak özellikleri taşıyan kişilerle daha sonraki süreçlerde ayrı ayrı bireyler halinde karşılaşılsa dahi "*tektipleştirme*" sürecindeki bireylerin algıları ve yargıları daha sonraki tüm değerlendirmelere temel oluşturmaktadır. Mevcut andaki kişinin gözlemlenen gerçek durumu her ne olursa olsun "*tektipleştirme*" sürecinde gerçekleşen bütün bir kategori tekil kişinin değerlendirilmesi noktasında bir süzgeç görevi üstlenmektedir. Bu süzgeç dahilinde de toplumsal olarak belirli özelliklere sahip bireylerin yerleştirildiği sınıflandırmalar, bu özelliklere dair daha önceki süreçlerde yaşanan deneyimlerle ortaya çıkan bireyin değer yargıları, bireyin

kendisinin mevcut o anki durumu ve çıkarı ile eylemin niteliği ve bütünüyle bir toplumsal yapıda yer almaktadır (İsen ve Batmaz, 2002).

“*Tektipleştirme*” süreçleri neticesinde ortaya çıkan ‘*stereotiplerin*’ insan zihnindeki programlanma sürecinin ise şu şekilde tarif edilmesi mümkündür: Bireylerde zihin daima göreceli olarak odaklanma gerçekleştirmekte ve sabitlenmektedir (‘*Stabilität*’); önceden yaygınlaşmış durumdaki hazır olanı almaya eğilim (‘*Konformität*’) söz konusudur; bireysel tecrübelerden ziyade toplumsal iletişimle elde edilmektedir (‘*Second-Hand-Charakter*’). Aynı zamanda da az sayıda niteliğin yanı sıra basit kombinasyonlarla sınırlanmıştır (‘*Reduktion*’); güçlü duygulara sahiptir (‘*affektive Färbung*’); otomatik biçimde dikkate almaya ve karar vermeye yönlendiren şablonik biçimlerdir (‘*Schablonenwirkung*’). Böylesine bir bağlamda da ‘*stereotiplerin*’ işlevleri genel anlamda karar verme süreçleriyle ilişkilidirler. Bu karar verme süreçlerinde de ölçülemeyen ön yargılar belirleyici olmaktadır (‘*Inadäquatheit*’) (Schweinitz, 2001; aktaran İmançer, 2008).

‘*Stereotip*’ kavramı üzerine Lippmann’ın ele aldığı ikinci temel nokta ise kavramın “kişiler arası entegrasyon sistemi olarak” işlev görmesidir. Lippmann’ın bu bakış açısında ‘*stereotipler*’ davranış ve düşünce beklentileri ile ilişkili kognitif örnekler olarak grubun veya toplumun bireyi belirlemesi sürecidir. Bu da ‘*stereotiplerin*’ bir nevi kültürel standardizasyonun toplumsal bir kodu olarak işlev görmeleri anlamına gelmektedir. Bu tür kültürel çerçevede standardize edilmiş toplumsal kodlar üzerine kurulu olan ahlak kurallarını merkeze alan tarihsel, sosyolojik ve psikolojik ‘*stereotip*’ modeli bulunmaktadır. Lippmann bu noktada şu ifadelerle yer vermiştir: “Dış dünyanın uğuldayan, büyük, yaşayan, karmaşası içinde kültürümüzün bize tanımladıklarına göre seçim yaparız ve kültürümüzün bizim için stereotipleştirdiği biçimler içinde seçim yapıp algılamaya eğilimliyiz” (Lippmann, 1964). Zira ‘*stereotipler*’ sonradan kazanılan tipik karakteristik düşünceler değildirler, daha ziyade bireylerin tekrar tekrar etkisine maruz kaldığı genellikle antipati olmak üzere sempati de içerebilen bireylerin kendi anlamlandırma mekanizmalarına uyum sağlayan ve çoğunlukla korku, gurur, sevinç, ümit ve arzu gibi duygularla yüklü öznel tercihlerdir. Bu çerçevede de ‘*stereotipler*’ bireyin kendi kimliğinin garantisi olarak içinde yaşadığı toplumdaki mevkiini ve bunun yanı sıra haklarını da barındıran değer bilincinin bir yansımasıdır. Bu nedenle de ‘*stereotipler*’ duygusal birer nitelik taşımaktadırlar ve bu duygusallığı pekiştirme noktasında hizmet etmektedirler. Lippmann bu yaklaşımlarında düşünmenin ve algılamanın yapısal çerçevede çoklu,

sabit kültürel ve öznel karakterinin yanı sıra gerçeklik ile bu gerçekliğin algılanma şekli arasındaki uyumsuzluk sorunsalına da dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu uyumsuzluk sürecinde ortaya çıkan gerçekliğin görünüş tarzından geriye kalan tortuları ise *'stereotip'* olarak adlandırmaktadır. Diğer taraftan Lippmann *'stereotiplerin'* zıtlıkların birliğinden oluşan doğasını bilişsel bir kayıp ve aynı zamanda biçim bozumu olarak ele almasına rağmen bu kavramı negatif bir yaklaşımla değerlendirmekten ziyade düşünsel yönelimin bir bedeli olarak değerlendirmektedir. Nitekim gerçekliğin sunumu ve dış dünyanın algılanması temelde ne mutlak ve tam olarak ne de sübjektif kültürel koşullarla bağlantısız olarak düşünülebilmektedir, aksine ilişkilere bağlı sonuçlar çerçevesinde sabit konumdadırlar (Lippmann, 1964).

Schaff ise Lippmann'ın baskı tekniklerinden yola çıkarak ortaya koyduğu *'stereotip'* tanımlamasıyla benzer bağlamdaki kendi tanımlamasını yapmıştır. Schaff'ın bakış açısında *'stereotip'* baskı tipiyle yerleştirilmiş olan metin içerisindeki kalıbı taşıyan metal levhadır. Böylesine bir levha aynı metni daha sonraki süreçlerde herhangi bir değişiklik söz konusu olmaksızın çoğaltmak amacıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda da ortalama insan davranışlarında önceki süreçlerde deneyimlenmemiş durumlar hakkında karar verilmesi gerektiğinde içerisinde yaşanılan çevrede daha önceden oluşmuş ve zaman zaman da tekrarı görülmüş, yaşanmış olgulara göre karar verilmektedir. Benzer biçimde belirli bir metni çoğaltmak amacıyla üretilmiş levha gibi *'stereotipler'* de zihinlerde hazır olarak bulunmaktadırlar. Bu sebeple de *'stereotip'* kavramında kişisel deneyim, yanlış izlenim ve basitleştirme deneyimlerine dayanan ve zorluklardan uzak, verilere dayalı toplumsal hayatın baskılamasına uygunluk söz konusudur. Bu toplumsal baskı durumu da öylesine güçlüdür ki kimi zaman bireyin kendi yaşam tecrübelerini dahi kamufle edebilmektedir. Bu noktalarda daha çok içerisinde yaşanılan toplumsal çevrenin neyi beklediği ve neyi kabul ettiği dikkate alınmakta ve bireyin gerçeklik algısı da bu doğrultuda biçimlenmektedir. Bir başka ifadeyle de bireyler kendi yaşam tecrübelerini yaşamaktan ziyade başkalarının tecrübelerini sezinlemeye, anlamaya çalışan bir gözlemcinin tutumunu benimsenmektedirler. Schaff'ın yaklaşımında bireyler çocukluk çağından itibaren dil vasıtasıyla milliyet, din ve ırk gibi konularda farklı *'stereotipler'* kazanmaktadır ve bu *'stereotiplerle'* bağlantılı olarak da bireylerde saldırganlık eğilimleri dahi söz konusu olabilmektedir. Elbette ki bireyler ilerleyen zaman dilimi içerisinde erken yaşta edinmiş oldukları *'stereotiplere'* bağlı olarak geliştirdikleri tutumlardaki yanlışlıkları anlayabilmekte ve edindikleri bilgi birikimleri sayesinde çeşitli toplumsal fobilerinden

kurtulabilmektedirler. Bu tarz sonradan gerçekleşen kültürel düzeltmelerin etkisinin az olmasından kaynaklı daha önceden edinilmiş olan '*stereotiplerin*' etkisi giderek güçlenmekte ve '*stereotipler*' bireylerin davranışlarında da o denli etkisini sürdürmektedirler (İmançer, 2013).

Lippmann'ın yaklaşımının aksine Hofstätter ise Lippmann'ın '*stereotip*' kavramına bakış açısının gerçeğe uygun olmayan biçim bozucu özelliğini ortaya koyarak kavramı ele almıştır. Hofstätter'e göre şemalaştırmayla ve basitleştirmeyle düşünce ekonomisi gerçekleştirilmektedir. Örneğin arkadaş çevresi içerisinde birbirlerine yakın arkadaşlar ve hatta rakipler arasında bireysel bağlamda anlam kopukluğu söz konusu olmamaktadır. Fakat içinde yaşadığımız modern yaşam süreksizdir ve parçalanmış bir haldedir. Her şeyden önce insanlar arasındaki bedensel uzaklık süreklilik içerisinde süregiden hayati ilişkileri ayırmaktadır. Bu noktada da yakın arkadaşlıklar kurmak için ne imkân ne de zaman bulunmaktadır. Bunun yerine ise iyi tanıdığımız tipik karakteristik özellikleri ile kafalarımızda taşıdığımız '*stereotiplerle*' dolu olan imgeleri kullanma eğilimine yönelmekteyiz. Lippmann'ın bakış açısında biz, gördükten sonra tanımlama sürecini gerçekleştirmez aksine tanımladıktan sonra görmekteyiz. Aslında bizim görme biçimimizi belirleyen kültürümüz olası tanımlamaları çok önceden bizlere kazandırmaktadır ve bu doğrultuda bizler de kültürümüzün bizim için '*stereotipleştirdiği*' durumları ve biçimleri algılamaya meyilli olmaktadır (Hofstätter, 1969; aktaran İmançer, 2008).

Gerek sosyal bilimler gerekse sosyal psikoloji alanlarında '*stereotip*' konusuna dair birçok tanımlama çalışması gerçekleştirilmiştir fakat sabit, genel – geçer, sınırlı bir kavram olarak '*stereotip*' tanımlaması ortaya konulamamaktadır. Lippmann'ın ele almış olduğu teorik açıklamalar kavram üzerine bugüne kadar ele alınan çalışma süreçlerinde çıkış noktasını oluşturmuştur. Özellikle de Amerikan sosyal bilimciler Kenneth Braly ve Daniel Katz'ın 1930'lu yılların başlarında ortaya koydukları ırk ve ulusal '*stereotipler*' noktasındaki deneysel çalışmalarına yol göstermiştir. Katz ve Braly ele aldıkları çalışmalarında kalıp yargıların ve önyargıların birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi üzerinde durmuşlardır. Katz ve Braly'nin yaklaşımına göre kişilerin bütüncül ırk gruplarındaki bireyleri tek tek tanımasının mümkün olmayacağı için yapılan genellemelerde yer alan kalıp yargısal durumlar temsil ettiği gerçekliğe çok az uyan ve önceden edinilmiş olan sabit inançlar şeklinde kendilerini göstermektedirler. Bu genel fikir birliği de kalıp yargılar ile önyargılar arasındaki ilişkinin de açık bir göstergesini ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle de kalıp

yargı ve önyargılar arasındaki ilişkiler üzerine inceleme çalışmalarını ele almışlardır. Gerçekleştirdikleri çalışmalar neticesinde de kalıp yargı kavramını “temsil ettiği gerçeklere çok az uyan ve önce tanımlayıp sonra gözlemlediklerimizden çıkan sabit bir izlenim anlamına gelen bir tür inanç” şeklinde tanımlamışlardır. Zira kalıp yargılar diğer bireyleri veya daha geniş çerçevede diğer grupları içerisine yerleştirdiğimiz basitleştirilmiş betimsel sınıflandırmalardır (Harlak, 2000). Bu bağlamda Lippmann kalıp yargıların olumsuz bir noktası olarak kalıplaşmış düşünme biçimi olduklarını ifade etmektedir. Bu sebeple de bireylerin bu düşünce tarzından kurtulup dışı doğru bakmalarının zorlaştığını ve bireylerin çevrelerini, dünyayı salt kategoriler çerçevesinde tipik bir biçimde tanımlarının ve kalıp düşüncelere indirgemelerinin olumsuzluklar ortaya çıkardığını belirtmektedir (Metin, 1990; aktaran Işık, 2012).

Katz ve Braly'nin ırk ve ulus araştırmalarında yer aldığı üzere '*stereotipler*' kategorilerin kullanılması vasıtasıyla bir içerik kazanmaktadır. Bu çerçevede bireylerin herhangi bir kategoriye mensup olması yeterli olarak kabul edilmektedir. Bu durumda da belirli bir ırka yönelik olumsuz fikirlere ve ön kabullere sahip olunması '*stereotip*' olarak geçerlilik kazanmaktadır. Bu yaklaşım da '*stereotipleri*' kognitif sistemin düzenleyicileri olarak değerlendirmektedir. Olası toplumsal yargıların oluşum süreçlerinde ortaya çıkan kategorileştirme ve genelleme gibi durumlar stereotipleştirme ve stereotipleştirme süreçlerindeki anlamları ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda '*stereotiplerin*' kendi değerini yükseltirken diğerinin, ötekini değerini küçümseme gibi bir işlevi de söz konusu olmaktadır. Katz ve Braly, '*stereotip*' kavramının tanımlama çalışması üzerine yürüttükleri çalışmalarında herhangi bir grubun tipik karakteristik özelliğini ortaya koymuşlardır. Katz ve Braly'ye göre '*stereotipler*' zihnimize demir atmış bulunan sabit izlenimlerdir ve dolayısıyla da gerçeğe çok az uygunluk göstererek gerçekliği yansıtmaktadırlar (İmançer, 2008). Bu noktada da bireyler önce tespit etmekte daha sonra ise gözlemlemektedirler. Bu bağlamdan hareketle de Brigham (1971) etnik '*stereotipler*' için ele alınan tanımlamaları altı kategoriye ayırmaktadır:

1. Yanlış genelleme olarak stereotip,
2. Belirli bir geçerliliği olmayan yapılar olarak stereotip,
3. Kategori ve taslak olarak stereotip,
4. Yanlış düşünce sürecinin ürünü,
5. Kalıcı nitelikli genelleme,
6. Alışkanlık olarak stereotip (Brigham, 1971; aktaran İmançer, 2008).

Bu altı tanımlama yaklaşımını daha sonra DelBoca ve Ashmore '*stereotiplerin*' pozitif ve negatif içerikleri çerçevesinde sınıflandırmışlardır. Bu pozitif ve negatif içerik niteliklerine ek olarak Miller ise "uzlaşma kaynağı" ve "hatalı karar" olarak iki niteliğin daha eklemesini yaparak dört tanımlama yaklaşımı üzerinde durmuştur. Bu bakış açısı bağlamından ele alındığında kültürel veya spesifik grup '*stereotiplerine*' ek olarak karakter ya da kişilik '*stereotipleri*' de bulunmaktadır. '*Stereotipler*' sosyal psikolojik çerçeveden tutumlar ile bağlantılı biçimde daima benzerlik taşıyıcılar olarak görülmektedir. Terminolojik açıdan ise daha çok ırk, ülke ve diğer toplumsal gruplar ve yapılar hakkında hüküm verme noktasındaki tespitlere dayanmaktadırlar (İmançer, 2008).

'*Stereotip*' olgusu üzerine çalışılmış olan diğer yaklaşımlara bakıldığında ise Adorno ve diğerleri (1973) bu kavramı toplumsal hafızada yer edinmiş olan hatalı düşüncelerin bir aktarımı ve genelleştirici, basitleştirici ve değerlendirici bir niteliğe sahip olarak değerlendirmektedirler (Gökçe ve Gökçe, 2011). Bu noktayı İmançer (2008) ise şu ifadelerle ele almaktadır: Adorno ve diğerleri (1950) '*stereotip*' olgusunu patolojik kişilik sonucunda ortaya çıkan hatalı bir ürün olarak ele almışlar ve deneye dayalı çalışmalarının odak noktasını otoriter olmayan ve otoriter olan kişilik çalışmaları üzerine kurmuşlardır. '*Stereotiplere*' dair Allport'un (1954) görüşü ise '*stereotiplerin*' tecrübelerle dayalı olarak oluşmadığı üzerinedir. Bu sebeple de '*stereotipler*' mantıksal bir çıkarıma dayanmamaktadır. Aksine '*stereotipler*' dedikoduların, çarpıtılmış yargıların ve hatalı bilgilerin birer sonucudur. Doyé'nin (1993) bakış açısında ise '*stereotipler*' "sosyal gerçekliğin algılanması noktasındaki katı bilişsel şemalardır. Fakat '*Stereotipler*' oryantasyon sürecini kolaylaştırdığı için de faydalıdır. Ayrıca '*stereotipler*' karmaşık dünyayı kontrol edilebilir ve kavranabilir kılmaktadırlar. Schäfer und Six'in yaklaşımında da '*stereotipler*' algılamaları ve davranışları yöneten ve kültürel anlaşılabilirlik içeren bilişsel şemalardır (Schäfer ve Six, 1978; aktaran Bolat ve Kırca, 2018). Ayrıca Schäfer ve Six'e (1978) göre '*stereotipler*' öznel bir düşünce biçimi olmakla birlikte bir grubun önyargılarıyla bağlantılıdır ve olumsuz değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu olumsuz değerlendirmeler de genellikle duygusal süreçlere dayanmaktadır. Bu sebeple de '*stereotipler*' bireysel deneyimlerden bağımsızdır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

'*Stereotip*' kavramı noktasında Quasthoff (1973) '*stereotiplerin*' kişilere indirgemeci ve sınırlandırıcı değil bir başka ifade ile kişiselliği yok sayarak genele mal edici bir özelliğe sahip olduğu görüşündedir. Dolayısıyla da bir ifadeyi, bir durumu

'*stereotip*' olarak nitelendirebilmek için bu ifadenin veya durumun mutlak anlamda genele yönelik bir özellik atfetmesi zorunludur. Bu noktada da bir ifadenin '*stereotip*' olarak kabul görmesi için bu ifadenin öznesinin her şeyden önce tekil değil çoğul olması gerekmektedir. Fakat bu tek başına da yeterli değildir. Bunun da ötesinde ifadenin mutlak suretle bir gruba veya grubun bir üyesine yönelik değerlendirici özellikler ya da sıfatlar içermesi zorunludur. Bu açıklamaya göre bir ifade "Türkler", "Almanlar", "Fransızlar" şeklinde başlıyorsa ve "cahil, tembel, agresif, pis" gibi nitelermeler içeriyorsa bu ifade kesinlikle '*stereotip*' olarak kategorize edilmektedir. '*Stereotip*' kavramı üzerine ele alınan benzeri niteliklerin bir kısmı tanımlama çalışmalarının çoğunda tekrarlanmaktadır. Fakat Quasthoff tüm bu tanımlama yaklaşımlarını eleştirel bir süzgeçten geçirerek şu tanımlama üzerinde durmuştur: " '*Stereotip*' sosyal bir gruba veya bu grubun bir üyesine yönelik yaygın inancın sözel ifadesidir. Mantık çerçevesinde bir yargı niteliği taşıyan '*stereotip*' basitleştirilmiş, haksız ve genelleştirilmiş biçimde duygusal olarak değerlendirici bir eğilimle bir sosyal gruba veya onun üyesi olan bireylere yönelik belirli nitelikler atfetmektir." (Gökçe ve Gökçe, 2011). Quasthoff'un '*stereotip*' kavramını dilbilimsel temelde yapılandırdığı bu tanımlama yaklaşımını Işık (2012) da şu ifadelerle aktarmaktadır:

Bir '*stereotip*', sosyal gruplara ya da bu sosyal grupların üyesi olan kişilere yöneltilmiş bir kanaatin dilsel ifadesidir. Bu kanaat, haklı bir sebebe dayanmayan, basitleştirilmiş ve genelleştirilmiş biçimde olup duygu yüklü bir eğilimle bir sınıfın kişilerine belli özellikleri ya da davranış biçimlerini kabul ya da red eden mantıksal biçime sahiptir. Dilbilgisel açıdan cümle olarak tarif edilebilir.

'*Stereotip*' kavramı noktasında Quasthoff'a eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan Wenzel'e göre ise dilsel – sözel sık kullanımlar sadece '*stereotipin*' bir kısmına tekabül edebilmektedir. '*Stereotiplerin*' göstergelerinin sadece dilsel ifadeler bağlamında değil, aksine anlamsal düzlemde de aranması gerekmektedir. '*Stereotipleri*' bu noktada tespit edebilmek için eleştirel bakış açısında içerik analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Zira '*stereotip*' kavramının söz konusu olabilmesi için salt dilsel göstergelerin kullanımı yeterli olamamaktadır. Bu bakış açısından hareketle de Wenzel, Quasthoff'un daha önce ele almış olduğu 'yargı' kavramında değişikliğe giderek '*stereotip*' kavramını yeniden tanımlamaktadır: Wenzel'e göre "Stereotip, bir toplumsal grubun ya da bireylerin üyesi olduğu grubun kanaatinin sözlü dışavurumudur. Stereotip nedensiz basitleştirme tarzı içinde, duygusal değerler ile bir kişinin belirli karakteristikler ve davranışları ile bir gruba normatif eğiliminin genel ifadesinin mantıksal biçimidir" (Wenzel, 1978; aktaran İmançer, 2013).

'*Stereotip*' olgusunu temel algıya dayalı kognitif bir süreç çerçevesinde ele alan Tajfel (1969) ise '*stereotipleri*' kategorizasyon süreçlerinin özel bir hali olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısına göre aynı kategori veya aynı grup içerisinde bulunan özellikler arasındaki benzerliklere algılama esnasında ön planda yer verilirken farklılıklar en düşük seviyede tutulmaktadır. Farklı kategori grupları arasında ise bu durumun tam tersi ortaya çıkmaktadır ve farklılıklar abartılarak algılanırlarken benzerlikler ise en alt düzeye indirilmektedir. Tajfel'e göre kategorizasyon insanların hem toplumsal hem de fiziksel çevrelerini sınıflandırma ve düzenlemelerini açıklayan kognitif süreçlerdir. Kategorizasyonun işlevi ise çevreyi sistematikleştirmektir ve söz konusu bu sistematikleştirme de basitleştirme sayesinde mümkün olmaktadır (İmançer, 2008). Bu bağlamda Tajfel kimlik inşası için sosyal kategorizasyonun bir temel taşı oluşturduğu görüşünü savunmaktadır. Tajfel'in bu bakış açısında başka, diğer gruplar olmaksızın hiçbir grubun tanımlanması da mümkün değildir. (Game, 1991; aktaran Özsüer, 2018).

Tüm bu tanımlamalar yaklaşımlarına bakıldığında '*stereotiplerin*' algılananları kategorize etmek ve bu kategorizasyonlara bir anlam yüklemek suretiyle bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini de yönlendiren uyum sağlayıcı bir işleve de sahip oldukları görülmektedir. Fakat '*stereotiplerin*' başlangıçta faydalı görünen bu özellikleri kimi zaman ise algılananların genelleştirilmesi ve kategorizasyonu aracılığıyla çok hızlı biçimde bir yargılamanın ortaya çıkmasına ve hatalı anlam oluşumlarına sebep olmaktadır (Wagner, 2008; aktaran Bolat ve Kırca, 2018). Bu noktada da olguları ve bireyleri tanımak, onları çok taraflı bakış açılarıyla ve kendi özgün yapıları içerisinde algılamaya çalışmak zihinsel olarak zaman alıcı ve yorucu olduğundan insanlar bu yorgunluktan kaçınmayı tercih etmektedirler ve daha önceden oluşturulmuş olan ve bir parça da olsa gerçeklik barındıran yargıları kolaylıkla kabullenebilmektedirler (İsen ve Batmaz, 2002).

'*Stereotip*' kavramının tanımlama konusunda gerçekleştirilmiş olan araştırmaların ortak dayanak noktası bireyin 'öteki'ne ya da kendisine dair sahip olduğu '*stereotiplerin*' salt "çekirdek bir gerçekliğe" dayanmakta olduğudur. Bu çerçevedeki tanımlama yaklaşımı da '*stereotiplerin*' daha çok olumsuz çerçevede değerlendirilmesine sebep olmaktadır, oysa aslında olumlu '*stereotiplerin*' varlığı da gözlemlenmektedir. Muhakkak ki '*stereotiplerin*' belli bir kısmı hüküm sürmekte olan değer yargılarını yansıtmaktadır fakat bu biçimdeki normatif, ahlaki, etik standartların bulunduğu düşünülmesi de bir uydurmadan ileri gitmemektedir (İmançer, 2008).

'Stereotip' konusundaki çalışmalarında Bergler ve Six (1972) ise 'stereotipin' araştırma alanı üzerinde durmuşlardır. Bergler ve Six'e göre 'stereotip' araştırmaları altı farklı alanda gerçekleştirilmektedir (İmançer, 2008):

1. Ulus ve ırk stereotipleri: Bu alan Katz ve Braly'nin (1933) meşhur araştırmalarından sonra en çok çalışmanın yapıldığı alandır. Bu araştırmada öncelikle ulus ve ırk üzerine hüküm verme konusu önem taşımaktadır. Bazen de bir halk grubuna üyelik kimliğinin tespit edilmesinde de kullanılmaktadır.
2. Kişi stereotipleri: Rol tanımlamasına yönelik olarak yapılan araştırmadır. Örneğin tipik ev kadını gibi, bir kişinin fizyonomisine dayanarak karakterinin tanımlanmasıdır.
3. Meslek stereotipleri: Rice'in (1926) Vpn gazetesi resimlerinden kişilerin mesleklerini değerlendirdiği çalışmasından beri bu alanda çok sayıda araştırma yapılmıştır.
4. Bölgesel stereotipler: Bölgesel halk gruplarının araştırılmasıdır.
5. İdeolojik stereotipler: Bu alanda yapılan çalışmalar daha çok politik grupların, dini cemaatlerin v.s. imajı üzerinedir.
6. Ekonomik alandaki stereotipler: Bu araştırmanın öncelikli ilgi alanı belirli kurumların, hizmet sektörlerinin ya da ürünlerin temsilini içermektedir.

'Stereotiplerin' söz konusu bu araştırma alanları da göz önüne alındığında 'stereotipler' bireylerin sosyal çevresi aracılığıyla şekillenerek gruplar arası ilişkilerde referans oluşmasına olanak sağlayan bilgiler barındırmaktadırlar. Bu noktada da 'stereotiplerin' özelliklerinin aşağıdaki çerçevelerde ele alınabildiğinin ifade edilmesi mümkündür (Tezcan, 1973; aktaran Karabayev ve Tutkun, 2001):

- Stereotipler ayırıcı niteliğe "sahip sayılan" bireyleri içine alır. Sıradan bilgiye dayandıklarından sözlü kültüre dahil ürünlerdir. Çeşitli gruplarca konuşularak edinilir, yayılır ve böylece davranış haline gelirler.
- Tahmini veya duygusal bir durumu ifade eder ve "değer yargısı" niteliğindedirler. Yargılar ve ön yargılar birer değerlendirmedir. Yargı ile önyargı arasında fark vardır. Yargı gerçeğe dayanır. Hâlbuki önyargı gerçek belli olmadan ortaya çıkar. Yargının muhtevası objektif realite ile uygunluk arz eder. Önyargının muhtevasının henüz daha objektif gerçekle uzlaştığı veya onunla geliştiği kontrol edilmemiştir. Diğer kavramsal davranış modelleri gibi yargılar ve ön yargılar da kuşaktan kuşağa miras olarak geçer. Kültürün muhtevasının bir parçasıdırlar.
- Stereotipler toplumdan, gelenek ve göreneklerden ya da kişisel eğilimlerimizden meydana gelir ve basmakalıp değer yargıları biçiminde inanışlar yaratırlar.
- Bunlar genellikle yanlış önyargılardır. Gerçeğin yargısından çok daha az bir gerçeği ifade ederler. Örneğin; "Savaşçı İrlandalılar", "Duygusal İtalyanlar", "Duygusuz İsveçliler", "Esrarengiz Şarklılar", "Haylaz Zenciler", "Aç gözlü Yahudiler" gibi ifadeler birer stereotiptir.
- Stereotipler kısmen basit bilgilerdir. Tartışma konusu olan sorun hakkında bilgi edinilmesini ve kişisel bir kanaati oluşturmayı kolaylaştırmaktadırlar. Ayrıca toplumda köklü halde bulunan peşin hükümleri beslemektedirler. Böylece gerçeğe ters düşen durumları varmış gibi gösterirler. Örneğin, "Türkiye'de turistler öldürülür" stereotipinde olduğu gibi. Ayrıca sübjektif nitelikleri objektif durumlara teşmil etmeye de elverişlidirler. Örneğin "İngiliz politikası daima iki yüzlüdür," "Türkler tembeldir" gibi.

'*Stereotip*' kavram çerçevesinde analizini gerçekleştirdiği literatür bağlamında Thiele ise bilgisine ulaştığı kalıp yargıların temel işlevleri ve işlev eksiklikleri noktasında aşağıdaki beş kategoriye ortaya koymuştur:

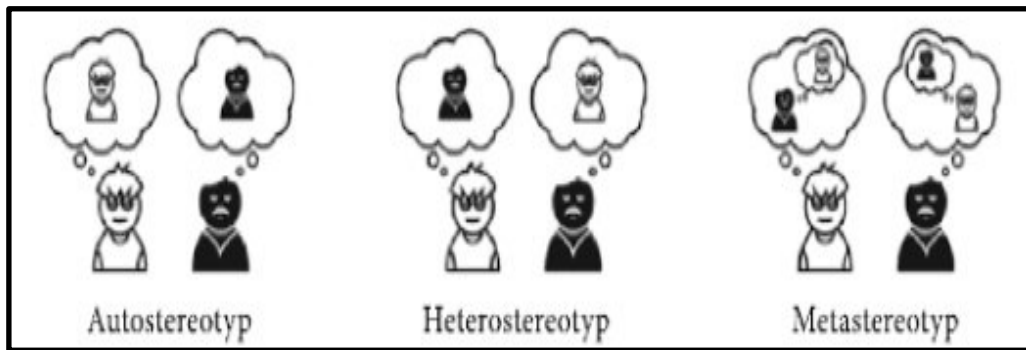
- A) Bilgi edinme, durum belirleme ve karmaşıklığın azaltılması,
- B) Karşı koyma, reddetme ve uyumsuzluklardan kaçınılması,
- C) Kimlik oluşumu, kimlik sürekliliği ve entegrasyon,
- D) Ayrışma ('*disentegrasyon*'),
- E) Ve ideolojik bir işlev (Ossenberg, 2017).

Ele alınan ilk kategoride (A) '*stereotipler*' çoğunlukla bilgi değişimi işlevini üstelenmektedirler ve bilinçli olarak gerçekleştirilmeyen sadeleştirme–basitleştirmeye ve genelleştirmeye dayanmaktadır. Bu yüzden de tutumlar ve görüşler “öznel gözlemlerin ve akla uygun, mantıklı düşüncelerin öznel sonucu olarak sunulmaktadır”. '*Stereotipler*' dünyayı anlaşılır kılmakta, algıları yapılandırıp oluşturmakta ve sınıflandırmalara, tanımlamalara ve farklılaştırmalara sebep olmaktadır. Böylelikle de karmaşık ve öznel olarak bütünüyle farkına varılamayan gerçekliğe uyum sürecini kolaylaştırmaktadırlar. Ayrıca '*stereotipler*' iki düzlemde uyum sunmaktadırlar: İlk düzlemde '*stereotipler*' konuya yöneliktirler çünkü “dağılmış materyalleri düzenlemeye” yardımcı olurlar. Bu sayede karmaşıklık azaltılır ve '*stereotipler*' birçok yeni bilginin işlenmesi gerekliliğinin söz konusu olduğu iletişim ortamlarında iletişim kurulan kişi ile benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilmesine yardımcı olarak diğer bireylerle sosyal uyumu sağlarlar (Ossenberg, 2017).

İkinci kategoride (B) ise '*stereotipler*' “karşı koyma, reddetme ve uyumsuzluklardan kaçınılması” durumları bir kez oluşmuş dünya görüşümüzün devamlılığını tanımlamakta ve kendi kanaatlerimize olan bağlılığımıza, vazgeçemeyişimize fırsat tanımaktadır. Kişi açısından rahatsız edici her türlü bilgiye karşı insanların bilinçlerine bağlılık kazandırmak için çatışma durumlarında '*stereotiplere*' psikolojik bir savunma mekanizması olarak başvurulabilmektedir. Bunun için de üç mekanizmanın mümkünlüğü söz konusudur: Ya belirsizliklerden kaçınmak için kendi algıları, fikirleriyle çelişkiye düşen bilgilerin reddedilebilmesi ya da şayet uyumsuz bilgilerden kurtulma durumu mümkün değilse şüpheyle yaklaşılmasıdır. Böylelikle “yanlış, gülünç, tuhaf, alakasız” ve bunlara benzer uyumsuz bilgiler dikkate alınmayacaktır. Üçüncü olasılık olarak da mevcut sistemdeki bilgilerin entegrasyonunun algılamalardan ve tutumlardan oluşmasıdır. Bu sayede de kendi algılarını tamamıyla reddeden kısmi bilgiler ya terkedilip kullanılmamakta

ya da hiçbir reddetme, karşı koyma olmayacak biçimde uyarlanmaktadır. Veya bu uyumsuz bilgi “kuralı doğrulayan istisna” olarak görülmektedir (Ossenberg, 2017).

Üçüncü kategori (C) ise ‘kimlik oluşumunu ve aynı zamanda da kimliğin sürekliliğini ve entegrasyonu’ betimlemektedir. Kişilik gelişimi gündelik sosyal etkileşim içerisinde gerçekleşen bir öğrenme sürecidir ve bu noktada diğer sosyalleşme mecraları yanında iletişim araçlarının önemsiz bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Thiele’e göre ise sosyal gereksinimler, değerler ve normlar biçimlendirici unsurlardır; görüşler kabullenilebilmekte ve bireysel tutumlar meydana getirilebilmektedir. Böyle bir ‘ben–kimliğinin’ gelişimi için ‘stereotipler’ büyük önem taşımaktadır çünkü ‘başkalarının–ötekinin’ tanımlanmasıyla kişinin diğerlerine karşı kendisini sınırlandırması veya kendini dışarıya kapatması olasılığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada da ‘autostereotipler’ (‘öz kalıp yargılar’), ‘heterostereotipler’ (‘yabancı / dış kalıp yargılar’) ve ‘metastereotipler’ söz konusu olmaktadır. ‘Autostereotipler’ bireylerin kendileri hakkındaki inançlarını, yargılarını betimlerken ‘heterostereotipler’ ise bireylerin diğer, öteki bireyler ve gruplar hakkındaki tutumlarını anlamlandırmaktadır. ‘Metastereotipler’ ise diğerlerine, ötekine dair zannedilen, tahmin edilen ‘autostereotipleri’ ve ‘heterostereotipleri’ kapsamaktadır. Aynı zamanda ‘metastereotipler’ bir grup (‘iç grup’ / ‘İng.: Ingroup’) dahilinde yer alan bir yabancı gruba (‘dış grup’ / ‘İng.: Outgroup’) dair kabullere ve bu yabancı grubun hem kendi hakkındaki hem de iç grubun bir mensubu olan diğerleri, öteki hakkındaki mevcut bulunan kabullerine dayanmaktadır (Ossenberg, 2017). ‘Autostereotipler’ (“öz kalıp yargılar”), ‘heterostereotipler’ (“yabancı / dış kalıp yargılar”) ve ‘metastereotipler’ bağlamında Entleiner’in şematize ettiği aşağıda sunulan görsel, söz konusu bu kalıp yargısal bakış açılarını daha anlaşılır kılma noktasında örnek olarak ele alınabilmektedir (Thiele, 2015; aktaran Perk, 2019):

Şekil 2.3. “Autostereotip”, “Heterostereotip” ve “Metastereotip” Kavramlarının Entleiner’e Ait Şematik Sunumu

Aktarılan görselde de görüldüğü üzere *'autostereotipler'* (“öz kalıp yargılar”) bireyin kendisine dair imgesini ortaya koyarken *'heterostereotipler'* (*'yabancı / dış kalıp yargılar'*) ise ‘öteki’ / ‘yabancı’ hakkındaki imgeyi oluşturmaktadır. *'Metastereotipler'* ise yabancı olan ‘öteki’ne dair imge oluşturulurken aynı zamanda kişinin kendisiyle ilgili bilgilere de yer vermesidir. Nitekim bireyin yabancıya dair mevcut düşüncelerinin altında kendine dair imgesi de bulunmaktadır (Perk, 2019).

Grup süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ortak *'stereotipler'* grup içerisindeki anlaşmayı ve kendini onaylamayı kolaylaştırmakta ve diğer gruplara karşı kendini sınırlandırmanın yanı sıra gruba aidiyet duygusunu da güçlendirmektedir. Bu sayede de *'stereotipler'* “hem bireysel olarak hem de sosyal gruplar bağlamında kimlik oluşumunun ve kimliğin sürekliliğinin” bir aracı olarak da işlev görmektedirler. Tüm bunlara ek olarak *'stereotipler'* “uyum sağlamaya yönelik bir işleve” de sahiptirler. *'Stereotipler'*; gruplara ve uluslara ait normlar, ortak tutumlar, kültürel kurumlar, iletişimsel alışkanlıklar ve bunlar gibi olgulardan oluşan sosyal bir miras olarak da görülmektedir. Tutumların, değer yargılarının ve kurumların sosyalleşmesi aracılığıyla grup üyeleri bu gruba uyum saylayabilmektedirler. Genellikle yabancı grubun üyeleri hakkında onların farklı algılanabilmesi için çok az bilgi bulunmaktadır. Bundan dolayı da *'heterostereotipler'* karmaşıklığa dair kısıtlı bir aşama sunmakta ve bu da negatif tutum eğilimine sebep olmaktadır. Bunun tersine *'autostereotipler'* ise kendi grubu tarafından pozitif görülen olumlu özellikleri vurgulamaktadırlar (Ossenberg, 2017).

Bu yaklaşım çerçevesinde de herhangi bir grubun sosyal kimliği olarak ‘biz’ (‘iç grup’) ve ‘onlar’ (‘dış grup’) birbirlerinden ayrılan sosyal kategorizasyon sonucunda oluşmaktadırlar. Bu noktada da ‘biz’ ve ‘öteki’ olguları birbirlerini var eden, tek başlarına hiçbir anlam ifade etmeyen iki kavram olarak ortaya çıkmaktadırlar. Sosyal kimlik kuramı, bireylerin birbirlerini iç grup (biz) ve dış grup (onlar) çerçevesinde iki kategoriye ayırmasını ve dış gruba ait olduğu düşünülen bireylere yönelik de ayrımcı davranmayı doğal bir eğilim olarak görmektedir. Bu yüzden de bireyler içerisinde buldukları kendi gruplarına ve diğer bireylere veya gruplara karşı algı ve davranış düzeylerinde farklılıklar göstermektedirler. Nitekim bireyin biz ve onlar kategorisinde ayrıma gittiği gruplarda farklılaşma oluşturması öne çıkan bir özelliktir. Bireyler ait oldukları gruba (biz / iç grup) karşı olumlu tasvirlerde bulunurlarken (*'autostereotip'*), üyesi olmadıkları dış gruba (onlar/öteki) ise olumsuz yaklaşımlar sergilemektedirler (*'heterostereotipler'*). Bu noktada Campbell, bireyin iç grup ve dış grup olarak ele aldığı kategorizasyona dair ifadelerini şu şekilde aktarmaktadır (Harlak, 2000):

Kendinin üyesi olduğu iç grup ile ilgili betimleme ('Autostereotip').

- Biz gururluyuz, onurluyuz ve atalarımızın geleneklerine hizmet ederiz.
- Biz sadığız.
- Biz kendi aramızda dürüst ve güveniliriz, fakat yabancılar bize oyun oynamaya kalkarsa enayilik etmeyiz.
- Biz cesuruz ve ilericiyiz. Kendi haklarımız için mücadele ederiz, bizim olanı savunuruz ve emir almayız, kendimizi ezdirmeyiz.
- Biz barışçıyız, insanları severiz, sadece düşmanlardan nefret ederiz.
- Biz ahlaklı ve temiziz.

Dış grupta ilgili stereotip ('Heterostereotip').

- Onlar bencil ve benmerkezcidir, kendilerini bizden fazla severler.
- Onlar klancı.
- Onlar mümkün olsa bizi aldatırlar. Bizimle uğraşırken dürüstlük ve ahlakı bir kenara bırakırlar.
- Onlar saldırgan ve yayılmacıdır. Bizim sırtımızdan geçinmek isterler.
- Onlar bizden nefret eden düşman insanlardır.
- Onlar ahlsız ve pistir (Harlak, 2000).

Diğer bir kategoride (D) Thiele'e göre '*stereotipler*' "ayırışma aracı" olarak da işlev görmektedirler. '*Stereotipleştirme*' aracılığıyla da bireyin kendi grubu ve öteki yabancı grup tanımlanmaktadır. Bununla birlikte bireyin kendi grubunun tasviri olan '*autostereotip*' ile yabancı grubun tasviri olan '*heterostereotip*' birbirlerinden farklılaşmıştır ve pozitifler. Ayırışma ve uyum, diğer bir ifadeyle iç grup ve dış grup arasındaki ayırım '*stereotipleştirme*' süreçlerinin bir sonucudur. Eğer bireyin kendi iç grubunun stereotip uzlaşısında çok büyük farklılıklar ortaya çıkarsa bu noktada yabancılaşma ve dışlama da söz konusu olabilmektedir. Ayrıca '*stereotipler*' bir "tehdit işlevi" de içermektedirler. Bu tehdit işlevi korku duydukları durumlar içerisinde bulunan bireylerin negatif grup '*stereotipleri*' sebebiyle yargıda bulunmalarını tasvir etmektedir ve bu bireylerin davranışları istem dışı da olsa korku duyulan durumların öylesine etkisi altında kalmaktadır ki bu bireyler negatif bir '*stereotipi*' dahi tasdik etmeye başlamaktadırlar (Ossenberg, 2017).

Thiele geçmiş verilerin analizi (Meta-analiz) neticesinde belirlediği son kategoride (E) '*stereotiplerin*' işlevini bir ideoloji çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu tanımlama '*stereotiplerin*' kendisinin oryantasyon ve süreklilik işlevi ile yakından ilişkilidir. '*Stereotipler*' temel olarak kriz zamanlarındaki ve devrim süreçlerindeki uğultulu dönemlerde tıpkı ideolojiler gibi ortaya çıkmaktadırlar. Tüm ideolojiler '*stereotiplerin*' temelini oluşturmaktadırlar çünkü her bir '*stereotip*' ideoloji

oluşumunun ayırt edici bir özelliğidir. Bir taraftan 'stereotiplerdeki' düşünce 'ideolojinin savunma işlevini' desteklerken diğer taraftan da 'ideolojik düşünce' 'stereotiplerin' oluşumunu ve sabitleştirilmesini destekleyip mümkün kılmaktadır. Böylelikle de 'stereotipler' ve ideolojiler bir sarmal içerisinde sürekli karşılıklı bir döngü ile güçlenmektedirler (Ossenber, 2017).

Thiele aynı zamanda insanların yaşantılarında sıklıkla karşılaştıkları kalıp yargılar üzerine bir sınıflandırma da ortaya koymuştur. Thiele'in bakış açısında kalıp yargılar aşağıdaki biçimde sınıflandırılmaktadır (Perk, 2019):

- *Alansal Kalıp Yargılar:* Yerel ya da bölgesel olmak üzere küçük alanlar ya da ulusal veya uluslararası büyük alanlarda yaşayan insanlara atfedilen belirli özellikleri kapsamaktadır.
- *Etnik Kalıp Yargılar:* Alansal kalıp yargılarla bağlantılı olarak 19. Yüzyılda yaygınlaşmışlardır. Kızılderililer, Siyahlar, Beyazlar tanımlamaları etnik kalıp yargılara örnektir.
- *Dini Kalıp Yargılar:* Dinlerin coğrafi dağılımı ile ilgili olarak ulusal ve etnik kalıp yargılar ile bağlantılıdır.
- *Cinsiyete ve Cinselliğe ait Kalıp Yargılar:* Toplumlar yaygın olarak kabul görmüş iki cinsiyet üzerinden oluşturulur. Buna bağlı olarak davranışlar kadınsal veya erkeksel olarak ayrılır. Dış görünüş ve davranış şekilleri üzerinden kalıp yargılar oluşturulur.
- *Yaş Kalıp Yargıları:* İnsanlar, yaşları üzerinden değerlendirilir ve gençler, yaşlılar, 68 kuşağı gibi kalıp yargılar oluşur.
- *Mesleki Kalıp Yargılar:* Kişinin davranış ve duruşuna göre mesleki yargılar yapılır ya da tam tersi olarak mesleki alanı çerçevesinde davranış ve duruşu hakkında bir yargı oluşturulur.
- *Beden Kalıp Yargıları:* Boy, kilo gibi fiziksel özellikler ya da yaş ve bir engel durumu üzerinden kurulur.
- *Ekonomik ve Sınıfsal Kalıp Yargılar:* Farklı sahiplik durumu ve ilgi alanı ile bağdaştırılarak sınıflar oluşturulur. Buna istinaden kişiler bu sınıf üzerinden değerlendirilip haklarında kalıp yargılar oluşturulur.

Tüm bu yaklaşımlar sonrasında kalıp yargı kavramı öz olarak ele alındığında; Kalıp yargılar bir topluluğun veya toplumsal bir sınıfın ya da bir ulusun abartılı, tek taraflı ve çoğunlukla da önyargı içeren varsayımlarıdır. Genellikle bir ırka yönelik geliştirilen önyargılarla ve ırkçılıkla ilişkilidir. Kalıp yargılar düzelmeye ve değişime karşı dirençlidirler. Söz konusu bu direnci kırabilecek belirtiler bulunsa bile kalıp yargılar değişime direnmekte ve toplumsal bir dayanışma duygusu oluşturmaktadırlar (Abercrombie, Hill ve Turner, 1987; aktaran Özsüer, 2018). Aynı zamanda kalıp yargılar düşüncenin ve algının önceden inşa edilmiş olan biçimleridir. Nitekim kalıp yargılar bireyin gerçek olarak kabul ettiği algı ile asıl gerçeklik arasında kalan halüsinasyonlar gibidirler. Bu açıdan da gerçeği çarpıtma eğilimine ve genellemelere uygundur (Gutenberg, 1992; aktaran Özsüer, 2018).

2.6.2. Kalıp Yargıların Dilde Bulunuş Formları

Kalıp yargılarla gerek ‘öteki’ bireylerle gerçekleşen bire bir etkileşimlerde gerekse de yazılı ve görsel materyaller aracılığıyla ortaya çıkan iletişim süreçlerinde karşılaşılabilmektedir. Sözel ifade biçimleri olarak geçmişten bugüne ulaşan kalıp yargılar yazılı metinlere aktarımları neticesinde uzun yıllar devamlılıklarını koruyabilmektedirler. Bireyler arası, gruplar arası, toplumlar arası ve hatta uluslararası kullanımlarda ortaya çıkabilen kalıp yargılarla dil içerisinde farklı formlarda karşılaşılmaktadır. Kalıp yargıların dil içerisindeki bulunuş biçimlerini Ağaçsapan (1996) aşağıdaki dört ana başlıkta ele almaktadır:

A) Tümel ifade (Tam cümle) [Alm.: “*Allaussage*” (“*Allsatz*”)]

B) Atasözleri (Alm.: “*Sprichwörter*”)

C) Deyimler (Alm.: “*Redewendungen*”)

D) Kalıp yargı olarak sözcükler (Alm.: “*Wörter als Stereotyp*”)

A) Tümel ifadeler (tam cümle) bir cümle olarak ortaya çıkan genel geçer söylemlerdir. Fakat bütün tümel ifadeler (tam cümleler) kalıp yargı değildirler. Bir sosyal gruba yönelik olan ve önyargının mantığına sahip olan tümel ifadeler kalıp yargı olarak tanımlanmaktadır. Örnek olarak aşağıdaki tümel ifadeler (tam cümleler) birer kalıp yargı olarak ele alınabilmektedirler (Ağaçsapan, 1996):

- “İskoçyalılar cimridirler.”
- “Brezilyalılar sıcak kanlıdır.” (Wenzel, 1978; aktaran Ağaçsapan, 1996).

Diğer taraftan ise aktarılabilecek olan şu tümel ifade (tam cümle) bir kalıp yargı değildir çünkü bu ifadede duygusal yargı içeren bir eğilim bulunmamaktadır:

- “Bütün kayalar serttir.”

Verilen bu cümle mantıksal olarak bir tümel ifade (tam cümle) formuna sahip olmasına rağmen bu ifade bir kalıp yargı olarak adlandırılmamaktadır çünkü bu ifade de bir sosyal gruba yönelik değer yargısı eğilimi bulunmamaktadır (Ağaçsapan, 1996).

Kalıp yargı olarak tümel ifade (tam cümle) bağlamında tarihsel süreçten bir cümle ele alınacak olursa Özsüer’in (2018) aktarmış olduğu şu ifade örnek verilebilir; Hazreti İsa’nın on iki havarisinden birisi olan Pavlos bir mektubunda Giritliler için şu söylemlere yer vermiştir: “Giritliler her zaman yalan söyler, onlar korkunç canavarlardır ve çalışmadan yiyip içip sadece midelerini doldurmak isterler.” (Özsüer, 2018). Bu tümel ifadede (tam cümlede) görüldüğü üzere bu cümle ile Giritliler

hakkında olumsuz yönlere dair kalıp yargı içeren bir söylem aktarılmaktadır.

B) Kalıp yargıların dilde bulunuş formlarından bir diğeri olan atasözleri göz önüne alındığında ise atasözleri üzerinde durulan durumların açıklandığı veya bu konulara dair karara varıldığı genel ifadeler ya da yargılardır. Atasözleri “ortaklaşa yaşam deneyimlerinin anlaşılır ve akılda kalıcı biçimde bir araya getirilmesiyle...” oluşmaktadırlar (Best, 1973; aktaran Ağaçasapan, 1996). Atasözleri dünya dillerinde de bulunmakta olup geçmişten bugüne yaşamış bireylerin çeşitli yaşam tecrübelerinden kazanmış oldukları fikir ve inançları, değer yargılarını, dünyaya bakış açılarını aktardıkları yol gösterici, nasihat verici veya yargı içeren toplumsal hayatın ortak ürünü olan kullanımlardır. Almancada “*Sprichwort*” sözcüğüyle karşılık bulan atasözü üzerine tanımlama yaklaşımlarına bakıldığında da TDK – Büyük Türkçe Sözlükte (2011) yer alan tanımı şu ifadelerle aktarılmaktadır: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel.” Lewandowski’nin (1990) atasözlerine yaklaşımında ise atasözlerinin iletişimsel işlevi bireyin kendi düşüncelerini vurgulaması ya da desteklemesidir. Atasözünün içeriksel işlevi ise belirleyici veya genelleştirici olabilirken örtmeceli veya açıklayıcı da olabilmektedir. Aksan (2007) atasözlerinin diğer tüm dillerde de bulunduğunu ve insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ileri geldiğini vurgulayarak atasözlerini “çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözler” olarak tanımlanmaktadır. Aksoy (1988) ise atasözünü şu ifadelerle ele almaktadır: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler.”

Bu tanımlamalardan hareketle anlamsal çerçevede birbirlerine yakın olan Türkçe ve Almanca atasözlerine aşağıdaki örnekler verilebilmektedir;

- “Erken kalkanın rızkı açık olur.” / “Erken kalkan yol alır.”
- “Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma.”
- “Wer zuerst kommt, mahlt zuerst.” İlk önce yani erken hareket eden kişilerin avantaj sahibi olduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.
- “Morgenstund’ hat Gold im Mund.” Güne erken başlayanların günü daha verimli geçirerek karşılığını ziyadesiyle alacaklarını aktaran bir atasözüdür (Yurtbaşı, 1993).

Bu atasözleri kalıp yargı içeriği yansıtmamaktadırlar fakat aşağıdaki örneklerde de görülebileceği gibi her bir dil yapısı içerisinde yer alan ve bireylere, gruplara hatta farklı topluluklara yönelik yargılar içeren atasözleri ile de karşılaşılabilir:

- “Ana üvey olunca baba gavur olurmuş.”
- “Kadın şeytana pabucunu ters giydirir.”
- “Kadın kısmının saçı uzun olur akli kısa”.
- “Kadın kalbi merhamet kaynağıdır.”
- “Yuvayı yapan dişi kuştur.”
- “Stiefmutter ist des Teufels Unterfutter.” (Yurtbaşı, 1993).
- “Die Frauen wissen noch ein Blatt mehr als der Teufel.”
- “Die Frauen haben langes Haar und kurzen Verstand.”
- “Die Frauen haben ein kleines (rundes) Herz, es zappelt gleich von (oder: hält nicht lange) Freud' und Schmerz.”
- “Die Frau ist der Schlüssel des Hauses.” (Wander, 2006).

Atasözlerindeki kalıp yargı noktasının anlaşılır kılınabilmesi adına farklı farklı bağlamlardan örnekleri ele almak yerine yukarıdaki örneklerde her iki dil dünyasında da kadınlara atfedilmiş olan atasözlerine yer verilmiştir.

Üvey anneden kaynaklı babayı kötüleyen bir yargı içeren Türkçe ilk örnek atasözünde olduğu gibi Almanca atasözünde de (“*Stiefmutter ist des Teufels Unterfutter.*”) üvey anne şeytan ile bağdaştırılmıştır. İkinci örnek olarak verilmiş olan Türkçe atasözünde de kadınların şeytanı dahi alt edebileceğini ifade eden olumsuz yaklaşım barındıran bir içerik bulunmaktadır. Bu örnek ile benzer çerçevedeki diğer bir Almanca atasözünde de (“*Die Frauen wissen noch ein Blatt mehr als der Teufel.*”) kadınların bilgilerinin şeytandan daha ileri olduğu yargısı aktarılmaktadır. Üçüncü örneklerde de hem Türkçe hem de Almanca atasözlerinde kadınların saçı uzun fakat bunun tam tersi bakış açısında akıllarının kıt olduğunu içeren, yani akli olarak yetersiz olduklarını yansıtan bir kalıp yargı yer almaktadır.

Kalıp yargı olarak her ne kadar akıllara olumsuz ifadeler gelse de son iki örnekte de görüldüğü üzere görece olumlu bakış açıları da kalıp yargı çerçevesinde ‘öteki’ne yöneltilenmektedir. Hem Türkçe hem de Almanca dördüncü atasözlerinde kadınların kalplerine dair olumlu duygular içeren yargılar sunulmuştur. Son Türkçe atasözünde ‘dişi kuş’ olarak aktarılan ev hanımının yuva yani aile kurma noktasındaki özelliğine değinilirken Almanca atasözünde de (“*Die Frau ist der Schlüssel des Hauses.*”) kadın evin anahtarı olarak yine olumlu bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

C) Almanca karşılığı olarak yaygın kullanımda “*Redewendung*” sözcüğü tercih edilse de “*Redensart*” ve “*Ausdruck*” sözcüklerinin de anlam karşılığı olarak kullanıldığı “deyimler” dil içerisinde kalıp yargılar ile karşılaşılan diğer bir dilsel ifade formudur. Ağaçasapan (1996) deyimlere dair şu ifadelere yer vermektedir: Deyimler sözdizimsel olarak tamamlanmamışlardır ve kullanımlarının gerçekleşmesi noktasında deyimler bir cümle içerisine yerleştirilmek zorundadırlar. Bu noktada TDK – Büyük Türkçe Sözlük (2011) deyim tanımlamasını “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak aktarmaktadır.

Aksan (1999) da deyme dair tanımlamasında şu ifadelere yer vermektedir:

Deyim; bir dili konuşan toplumun dünya görüşü, yaşam biçimi, çevre koşulları, gelenek, görenek ve inançları, önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli sözlerdir.

Vardar’ın (1980) tanımlamasında ise deyim “bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz” ele alınmaktadır. Deyimler konusunda kapsamlı çalışmaları bulunan Aksoy (1988) da deyimini “bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” şeklinde tanımlamaktadır. Deyimlerin ve atasözlerin ayırımına dair Lewandowski (1990) şu noktaya değinmektedir: Deyimler atasözlerinin aksine yaşam deneyimlerini ve yaşam kurallarını bildirmezler, aktarmazlar ki bu bağlamda da içeriksel bir bütünlük taşımazlar ve ayrıca deyimler, bütüncül ifadeler ve söylemler de sunmazlar.

Bu tanımlama yaklaşımları çerçevesinde hem Türkçede hem de Almandada kalıp yargı içeren deyimlere aşağıdaki örneklerin verilebilmesi mümkündür:

- “Saçı uzun aklı kısa” (Aksoy, 1988).
- “Maymun iştahlı olmak”
- “Canlı cenaze”
- “Tahtası eksik”
- “Arı gibi çalışmak” (Bahşi, 1985).
- “Sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen”
- “Sich wie ein Backfisch benehmen”
- “Dumm wie Bohnenstroh sein” (<https://www.schreiben.net/>, 2020).

Türkçe örneklere bakıldığında; “saçı uzun aklı kısa” deyiminde kadınları küçümsemeye yönelik bir yargı ile karşılaşılmaktadır. “Maymun iştahlı olmak” deyimini de kararsız olan ve hevesi çabuk geçen insanlara dair bir yargı içermektedir. “Canlı cenaze” deyimini ise çok zayıf, bir deri bir kemik kalmış kimselere dair kalıplaşmış bir yargı barındırmaktadır. İnsanlara yönelik aklı tam olmayan, şaşkın, alık, budala bakış açılarını içeren deyimisel bir ifade de “tahtası eksik” biçimindeki kullanımdır. Olumsuz yargılar aktaran deyimlerin yanı sıra olumlu yargılar içeren deyimlere örnek olarak verilen “arı gibi çalışmak” söylemi de hiç durmaksızın çalışan bireylere yönelik kalıplaşmış bir yargı aktarmaktadır.

Verilen Almanca deyim örnekleri göz önüne alındığında ise; “*Sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen*” deyimini dikkatsiz, aptalca, sinirli ve patavatsız davranan bireylere dair yargılar içermektedir. İkinci örnekteki “*sich wie ein Backfisch benehmen*” deyimini ile ise aptalca veya olgunlaşmamış, çocukça hareketler sergileyen bireylere yönelik bir yakıştırma aktarılmaktadır. “*Dumm wie Bohnenstroh sein*” deyimini de bireylerin gerçek anlamda zeki olmayışlarına dair bir yargı sunulmaktadır.

D) Kalıp yargı olarak sözcükler sınıflandırması ele alındığında ise kalıp yargısal aktarımlar içeren kelimeler söz konusu olmaktadır. Türkçe bakış açısında Batı dünyasına mensup olan ve inançsız kabul edilen “gavur” sözcüğü bu sınıflandırmaya örnek olarak ele alınabilmektedir. “Gavur” sözcüğü aynı zamanda aşağılayıcı bir anlam da taşımaktadır. Benzer biçimde kullanılan “kızılbaş” sözcüğü aslında sözlük anlamı noktasında olumsuz bir anlama sahip olmasa da Alevi topluluğu için kullanılan bir tanımlamaya sahiptir. Hatta Steuerwald sözlüğünde bu sözcük ensest ilişki ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Bu örnek sözcüklerde olduğu gibi toplumsal sebeplerden dolayı düz anlamlarını kaybetmiş olan ve çağrışımsal yan anlamlarının benimsendiği bu tür tüm kullanımlar kalıp yargı sözcükleri olarak nitelendirilmektedirler (Ağaçsapan, 1996).

Bu duruma Almanca dil dünyasında da isim anlamında değil de fiil olarak kullanıldığında farklı bir anlam ifade eden “türken” sözcüğü örnek olarak verilebilmektedir. “Türken” sözcüğü isim bağlamında kullanıldığında ismin çoğulu olarak “Türkler” anlamına gelmekteyken fiil olarak kullanıldığında ise “türken” sözcüğü “hile yapmak, sahtekarlık yapmak” anlamlarını karşılamaktadır. Bu noktada da ilgili sözcük sosyal bir gruba karşı genel negatif bir yargı taşıdığı için bu tarz sözcükler de kalıp yargı olarak nitelendirilmektedirler (Ağaçsapan, 1996).

İngilizce “turkey” sözcüğünün de diğer bir örnek olarak ele alınması mümkündür. Zira bu sözcük hem Türkiye anlamına gelirken aynı zamanda da hindi anlamını taşımaktadır. “Turkey” sözcüğü “hindi” anlamına gelmesi sebebiyle asıl anlamı olan Türkiye’yi aşağılamakta ve bu noktada da bir kalıp yargı sözcüğü olarak ortaya çıkmaktadır.

2.6.3. Kültürlerarası İletişim ve Aktarım Süreci Olarak Yabancı Dil Öğretiminde Kalıp Yargılar

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınmış olan günümüz küreselleşen dünyasında bireylerin, toplumların ve dolayısıyla da kültürlerin etkileşime geçtikleri süreçleri en öz haliyle aktarmak gerekirse her ne kadar teknolojik ilerlemelerin bir getirisi olarak internet ortamlarında anlık olarak dahi gerçekleşebilmekte olsa da kültürlerarası iletişimin daha geniş çerçevede gerçekleştiği platform olarak yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçleri söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede de dil öğrenen bireyler açısından yabancı dil öğretim süreçleri farklı kültürlerin karşılaştığı ve kültürel aktarımların gerçekleştiği ortamlar haline gelmektedir. Aslında bu durum bir nevi farklı dil dünyalarına, farklı kültürel yapılarla, farklı yaşantılara sahip bireylerin de karşılaşması anlamını taşımaktadır. İnsanların birlikte yaşadığı kendi öz toplumsal yapıları içerisinde dahi ‘öteki’ olarak konumlandıkları gruplar söz konusu olabilmekte ve bu ‘öteki’ gruplara yönelik olumlu veya çoğu zaman da olumsuz yaklaşımlar ve tutumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada da kültürlerarası etkileşim süreçlerinde karşılaşılan farklı toplumsal yapılarla, kültürel dünyalara ve yaşantısal durumlara yönelik olumlu olabileceği gibi olumsuz tutumların, bakış açılarının veya yaklaşımların sergilenmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Küresel bir köy haline gelen günümüz dünyasında da kültürlerarası, toplumlar ve bireyler arası iletişimin gerçekleştiği yabancı dil öğretim süreçleri ‘öteki’ olarak görülen diğer bireylere, toplumlara, uluslara, kültürlere yönelik olumsuz fikirlerle, yargılarla karşılaşılan bir platform olarak görülebilmektedir. Bu olumlu ya da olumsuz değer yargılarının oluşmasına bireyin kendi deneyimleri, aile ortamından kaynaklanan tecrübeler, içerisinde yaşadığı sosyal yapıdan ve hatta ulustan edindiği ön fikirler ve eğitim hayatı boyunca karşılaştığı bilgiler gibi farklı etmenler etki edebilmektedirler. Bu doğrultuda da farklı dilsel ve kültürel yapılarla mensup bireylerin veya toplumların kültürlerarası karşılaşmalarının yaşandığı yabancı dil öğretim süreçlerinde kalıp yargı içeriklerinin bulunması da kaçınılmaz olmaktadır.

Yabancı dil öğretim süreçlerinde 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana kalıp yargı kavramı üzerine çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yabancı dil öğretimi bağlamında kalıp yargı kavramı üzerine ilk çalışmalar 1960'lı yılların sonlarında 1970'li yılların başlarında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların temelini de Braly ve Katz'ın 1933'lü yıllarda ele almış oldukları uluslar hakkındaki tipik kişilik özellikleri listesi oluşturmaktadır. Söz konusu bu liste ışığında ilk çalışma Keller tarafından gerçekleştirilmiştir. Keller'in yaklaşımında bir ulusu, bir toplumu en doğru seviyede anlayabilmek ancak bireyin kalıp yargı içeren kendi bakış açısının 'öteki' grubun kalıp yargı içeren bakış açlarına yakın olduğu zaman mümkün olabilmektedir (Işık, 2012).

Günümüze kadar geçen süreçte de kalıp yargı kavramı yabancı dil öğretim süreçlerinde yoğun olarak karşılaşılan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Kavram üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda yabancı dil öğretim süreçlerinde kalıp yargıların işlevleri üzerinde durulmakta ve özellikle de kalıp yargıların bireyler ve toplumlar bağlamındaki bilişsel ve sosyal boyutları ön plana çıkarılmaktadır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda da genel çerçevede yabancı dil öğretim materyalleri spesifik çerçevede ise yabancı dil öğretimi ders kitapları içerisinde yer alan kalıp yargılar araştırılarak kalıp yargılara karşı duyarlılık (Alm.: '*Sensibilisierung*') oluşturulmasına yönelik çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu duyarlılığın oluşturulması noktasında ise yabancı dil öğretim süreçlerinde gerçekleşen 'öteki' olgusu olarak hedef dil dünyası, hedef toplumsal yapı, hedef ulus ve de hedef kültür ile karşılaşmaların yaşandığı kültürlerarası etkileşim ve iletişim süreci ön plana çıkmaktadır.

Söz konusu kültürlerarasılığın en önemli kurucu ilkelerinden bir tanesi olarak kültürel farklılıkların bilincinde olmakla beraber hiçbir kültürün diğer kültürden daha üstün olmadığı ilkesine değinen Logie (2004) bireyler arasında etkili ve gerçek bir dayanışmanın oluşturulmasının ilk olarak kültürel farklılıkların kabul görmesiyle başladığını ifade etmektedir. Bu ilke dikkate alındığında da insanlar arası ilişkilerin hakimiyet ve güç duygusu veya hor görme, aşağılama, üstünlük kurma gibi çabalardan arındırılması açısından önemli bir adım atılmış olacaktır (Logie, 2004). Kültürlerarasılığın en fazla karşılaşıldığı kültürlerarası etkileşim süreci olan yabancı dil öğretiminde dil öğrenenler aslında bu sürecin her anında hedef dil dünyası ile iletişim içerisinde. Yabancı dil öğretim sürecinde yararlanılan her türlü kaynak aracılığıyla etkileşime girilen hedef dil dünyasına, kültürüne ait her türlü bilgi neticesinde bireyin kendi ön bilgilerinde gizli bulunan olası kalıp yargılar ortaya çıkabilmektedirler. Benzer biçimde yabancı dil öğrenenlerde olası mevcut ön bilgilerin

dil öğretim materyallerindeki yazılı, görsel veya işitsel içeriklerle ilişkilendirilmesi neticesinde edinilmesi muhtemel kalıp yargılar da söz konusu olabilmektedirler.

Muhtemeldir ki her iki taraf da kültürlerarası iletişim sürecinde birbirlerine olan karşılıklı kalıp yargılarını ve önyargılarını besleyebilmektedirler. Aslında birey kendisine ait önyargılarını ele alınan önerilerle yok edebilmektedir. Fakat ya karşıdaki bireyin önyargı ve kalıp yargıları? Bu noktada da karşı birey ile iletişim kurarak sahip olduğu gerek önyargıların gerekse de kalıp yargıların her zaman geçerli ve doğru olmadığı gibi eksiksiz de olmadığını ve bu yargıların iletişim süreçlerini de olumsuz etkilediğinin anlatılması gerekmektedir. Çünkü bu durum ancak her iki tarafın da bu negatif kalıp yargılardan haberdar olması durumunda hak ve eşitlik üzerine kurulu bir iletişim sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu ise iletişim bilincinin gerçekleştirilebilmesi ile mümkün olabilecektir (Yu, 2006; aktaran Işık, 2012).

İnsanların diğer bireyleri, grupları, ulusları ve dolayısıyla da kültürleri yabancı olarak algılaması genellikle kültürlerarası iletişimdeki çatışmaların sebepleri noktasında önemli bir yere sahiptir. Bu çatışmalardan kaynaklı olarak da kalıp yargı bağlamında ‘öteki’ gruba yönelik gerçeği yansıtmayan ya da tam manasıyla gerçeklik taşımayan yargıların ve özelliklerin sadece kalıp yargının çıkış noktası olan bireye veya gruba değil hedef dil veya kültür dünyasına mensup toplumun tümüne yöneltmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla da bir topluma ya da gruba yönelik olası kalıp yargı durumunun herhangi bir özelliğini taşımayan diğer bireyler görmezden gelinerek bu bireyler de topluma ya da gruba yönelik genelleştirilen kalıp yargı yaklaşımlarına dahil edilebilmektedirler. Diğer taraftan ise yabancı dil öğrenen bireyler dil öğrenme süreci vasıtasıyla etkileşime girdikleri hedef dil dünyasına, kültürüne, toplumuna dair karşılaşılabilecekleri kalıp yargı durumlarında kendi sahip oldukları yargılar doğrultusunda olumsuz bir tutum ortaya koyabilecekleri gibi; negatif bir tutum sergilemek yerine insanlar arası etkileşimi olumlama bilinciyle kalıp yargıya konu olan durumun ortadan kaldırılmasına yönelik bir tutum da sergileyebilmektedir. Bu nokta ise salt o güne kadar karşılaşılan kalıp yargıların gerçekten doğru olup olmadığı konusunda bir karara varmak değil, aynı zamanda da yabancı dil öğretim süreçlerinde ortaya çıkabilecek olası yeni tutumların ve yaklaşımların tam anlamıyla gerçekliği ortaya koyup koymadığının sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede de olası yeni kalıp yargıların ortaya çıkmasının önüne geçilebileceği gibi mevcut var olan kalıp yargıların da minimize edilmesi ve hatta ortadan kaldırılabilmesi de mümkün olabilecektir. Bunun için de karşılaşılan hedef dil

dünyasına, toplumuna ve kültürel yapısına yönelik yabancı dil öğrenen bireylerin sahip oldukları ön bilgilerden, deneyimlerden kaynaklı kalıp yargılarının yabancı dil öğretim süreçlerinde ortadan kaldırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kalıp yargıların toplumsal kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğu düşünüldüğünde kültürel becerilerin edinimi bağlamında kalıp yargılar yabancı dil öğretim süreçlerinde göz ardı edilmemesi gereken bir çalışma alanı haline gelmektedir. Fakat kalıp yargılar ait olduğu toplumsal kimliğin gerçek ve tam bir göstergesi de değildirler. Bu noktada Porcher'in de ifade ettiği gibi eğitim ortamlarında ve eğitim süreçlerinde kalıp yargılar toplumsal bir gerçeklik olarak değil aksine bu gerçekliğin sadece bir parçası olarak aktarılmaktadırlar. Çünkü kalıp yargılar aslında çok karmaşık ve genel olan kültürel gerçekliklere dair, çoğu zaman tarafsız ve nesnel olmayan bakış açılarının birer ürünüdürler. Nitekim kalıp yargılar hem kültürel hem de toplumsal genellemeler neticesinde oluşan çıkarımlardır. Bu sebeple de yabancı dil öğrenen bireylerde yanlış ve eksik inanışların ortaya çıkmasını engellemek amacıyla kalıp yargıların oluşum sürecine sebep olan koşulların belirlenmesine yönelik çözümlemenin yapılması zaruri bir hal almaktadır. Aslında Porcher kalıp yargıları birçok gerçekliği barındırdığı gibi aynı zamanda da gizleyen bir kalıba benzetmektedir. Bu benzetmenin özünde; kalıp yargıların oluşum sürecinde gerçekliği meydana getiren birçok kurucu öğenin dar bir kalıba sıkıştırılarak fark edilemez bir hale getirilmiş olması veya tamamen ortadan kaldırılmış olması düşüncesi bulunmaktadır. Porcher'e göre kalıp yargılara dayanan bir sunuş yargıda bulunulan söz konusu hedef grup veya toplumun her bir bireyine otomatik olarak uygulanarak genelleştirmelere gidilmesine sebep olmaktadır. Zira kalıp yargıların oluşumlarında dayanak gösterilen herhangi bir gerçeklik durumu basitleştirilmiş olarak yer almaktadır. Bu basitleştirme gerçekleştirilirken de gerçeğin anlaşılabilmesini sağlayabilecek birçok öge göz ardı edilmektedir. Porcher'in örnek olarak aktardığı yabancı bir öğrencinin şu sözleri aslında hiç kimseye yabancı kalmayacak bir kalıp yargı örneğini teşkil edebilmektedir: "Fransa benim için romantizmi çağrıştırıyor, Fransızca romantik bir dil ve Fransa aşk ülkesi". İnsanların bu tarz bir önyargıya sahip olmaları asıl gerçekliği algılayarak nesnel bilgiye ulaşmalarını engelleyecek niteliktedir. Bu bağlamda da Porcher, bireylerin sonradan oluşan bilişsel yapıların, kişisel deneyimlerin ve içerisinde bulunulan kültürel ortamların etkisi altında olduklarını ve bu şekilde de kitlelerin iletişimi aracılığıyla önyargılara dayanan kalıp yargıların zihinlerde kök salmakta olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır (Logie, 2004).

Tüm bu bakış açıları dikkate alındığında kültürlerarası iletişim süreçlerinde diğer bireylerle olan ilişkilerin samimi ve nesnel olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aynı grup veya toplumda yaşasalar dahi insanların bireysellikleri doğal olarak farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla da iletişime girilen bireylerin kültürel, toplumsal, dilsel, ülkesel, ırksal gibi tümel özellikleri tanınarak algılanmalı ve kabullenilmelidir ki hedef kültür ile açık bir iletişimin gerçekleştirilebilmesi mümkün olsun. Bu noktada da yabancı dil öğretim süreçlerinde karşılaşılan kalıp yargıların kullanımları Logie'nin yukarıdaki örneğinde de olduğu gibi kimi zaman olumlama süreçlerini beraberinde getirirse de çoğu zaman kalıp yargı kullanımları 'öteki' olgusuna yönelik negatif düşünce, tutum, yaklaşım veya bakış açılarına sebep olabilmektedirler. Çünkü günümüz iletişim süreçlerinde bireysel ve sosyal ilişkilerde çoğu zaman olumsuz ve engelleyici roller taşıyan kalıp yargılarla daha yoğun karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla da yabancı dil öğretim süreçleri olası negatif kalıp yargıların yerine yeni değer yargılarının oluşturulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu noktada da kalıp yargıların aslında yargıda bulunulan hedef topluma dair tarafsız ve genel bir bakış açısıyla ortaya konulmamış düşüncelerin birer ürünü olduklarının yabancı dil öğretim süreçlerinde aktarılması gerekmektedir. Böylelikle de yabancı dil öğrenenlerde ön bilgilere ve yargılara bağlı olarak hedef ülkeye, dile, topluma ve kültüre yönelik herhangi yanlış bir algı oluşumunun önüne set çekilerek 'öteki' olgusuna dair bir olumlama süreci gerçekleştirilebilecektir. Yabancı dil öğretim süreçlerinde ortaya çıkan bu kalıp yargısal tutumların minimize edilerek ortadan kaldırılabilmesi neticesinde de dil öğrenenler 'öteki' kavramına daha olumlu yaklaşabilecek ve gerek kendi toplumuna ve kültürüne gerekse de hedef topluma ve kültüre dair negatif ve aşağılayıcı ya da tam tersi yüceltici tutumlara ve yaklaşımlara eleştirel bir bakış açısı sergileyebileceklerdir. Bu sayede de kalıp yargının sınırlarının dışına çıkılabilmemesinin mümkünlüğü söz konusu olabilecektir. Diğer bir ifadeyle de dil öğrenenlerin kalıp yargılardan kaynaklı hedef toplumu ve kültürü yanlış algılama, hatalı konumlandırma ve anlamlandırma durumları sonucunda karşılaştığı dil öğrenim sürecine ket vurma gibi olumsuz sonuçların da ortadan kaldırılabilmesi olasılığı ortaya çıkabilecektir. Değinen bu bağlamlar göz önüne alındığında da sosyal bilimsel çerçevede karşılaşılan olası kalıp yargıların temsil bütünü olarak 'öteki'nin ait olduğu toplumsal yapının bütününden ayrı düşünülemediği ortaya çıkmaktadır çünkü olası kalıp yargı içeren düşünceler, tutumlar, bakış açıları genelleştirilerek 'öteki'nin tamamına yönelik bütüncül bir çerçevede kullanım alanı bulabilmektedirler.

2.7. Anlamsal Çerçeve de Kalıp Yargı Kavramı ile Benzer Kullanılan Kavramlar

Ülkelerin, ulusların, toplumların, grupların ve bireylerin olası karşılaşmalarının gerçekleştiği durumlarda ya da bu karşılaşmaların konu edinildiği çalışmalarda ‘öteki’ kavramı ile karşılaşmaktadır. Yabancı dil öğretimleri gibi bu karşılaşmaların yoğun biçimde yaşandığı süreçlerde de ‘öteki’ sınıflandırması ister istemez konu edinilmektedir. Yabancı kavramı ile özdeşleşen ‘öteki’ sınıflandırması aslında öğrenilen hedef dili kullanan bireye, topluma, ulusa ve hatta ülkeye dair olumsuz tutumları ve yargıları da beraberinde getirebilmektedir. Bu olumsuz tutumlar veya yargılar da bir toplumun diğer toplum hakkındaki ifadelerine, söylemlerine, tavırlarına hatta toplumsal ilişkilerine dahi yansiyabilmektedir. Bu noktada da kalıp yargı ve önyargı içeren tutumlar başta olmak üzere benzer anlamlarda kullanılan kavram çerçeveleriyle karşılaşmaktadır. Bu bölümde kalıp yargı kavramının tanımlama çalışmalarına dair bilgilerin aktarılmasının yanı sıra anlamsal çerçevede kalıp yargı ile benzer kullanılan önyargı, imge – imaj, klişe ve tutum gibi kavramların tanımlama yaklaşımları hakkında bilgilere de yer verilmektedir.

2.7.1. Önyargı Kavram Çerçevesi

Önyargılar; günlük yaşantısal süreçlerde sıklıkla karşılaşılabilen, kişilerarası ilişkilerde etkin bir role sahip, pek çok sosyo–politik durumda ortaya çıkan, dışlayıcı ve ayrımcı olmalarının yanı sıra yarı bilinçli veya tamamıyla bilinç dışı tutumlardır. Gerek sosyal psikoloji gerekse de psikanaliz alanlarında detaylı çalışmalar gerçekleştirilmiş olan önyargı kavramının aslında iki temel bileşeninden söz edilmesi mümkündür: Bunlardan ilki belirli bir hedef gruba yönelik sürdürülen ve gerçeklik noktasında detaylı bir araştırma yapılmaksızın oluşturulmuş olan eksik, aceleci, hatalı yargılardır. Diğeri ise temelsiz olarak oluşturulan olası bu yargılara eşlik eden ve bir şeyin, bir durumun, bir olgunun aleyhinde olma durumunu gerektiren duygusal tepkilerdir. Bu nedenle de önyargılar bireylerarası ve toplumsal çatışmalarda önemli bir rol oynamaktadırlar (Özsüer, 2018).

Önyargı sözcüğü etimolojik çerçeveden ele alındığında Latince de “peşin hüküm” anlamına gelen “*praejudicium*” (Alm.: “*Vorurteil*”; İng.: “*prejudice*”) sözcüğünden diğer dil dünyalarına aktarıldığı görülmektedir. “*Praejudicium*” sözcüğü antik dönemlerde “önceki karar ve deneyimlere dayanan bir yargı” anlam çerçevesinde kullanılmaktayken daha sonraki süreçlerde ise İngilizcede “gerçekler hakkında bir

inceleme yapmadan ve düşünmeden oluşturulmuş bir yargı – olgunlaşmamış veya aceleci bir yargı” anlamlarını kazanmıştır. Daha sonraki süreçlerde ise “önceden varılmış ve desteklenmiş bir yargıyla birlikte bir şeyin lehinde ve aleyhinde olmayla” ilgili duygu–durumlarını da kapsayan bir anlam çerçevesinde kullanılmaya devam edilmiştir. Önyargı bir kavram olarak Aydınlanma Çağı’nda ortaya çıkarak bir anlamda ‘rasyonelliğin düşmanı’ olarak görülmüştür. 18. yüzyıla gelindiğinde ise önyargı kavramının kullanımı etnik ya da bir ırka yönelik olmaktan ziyade herhangi bir konuya, duruma yönelik olarak ele alınmıştır. Önyargı kavramı 20. yüzyılda ise sosyal gruplara yönelik hissedilen mantık dışı tutumlara ya da duygulara işaret eden bir anlam çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır (Harlak, 2000).

‘Öteki’ kavramının kendine yer bulduğu farklı disiplinlerde ve çalışma alanlarında önyargı kavramıyla da karşılaşılmasının kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında kavram üzerine farklı tanımlama yaklaşımlarının mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Olası bu tanımlama çalışmaları öncesinde önyargı sözcüğünün TDK – Büyük Türkçe Sözlükte (2011) aktarılan tanımlamasına bakıldığında; “Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikir.” biçiminde ifade edildiği görülmektedir.

Önyargı sözcüğü üzerine kavramsal çerçevede ilk kapsamlı araştırmayı gerçekleştiren ise Allport olmuştur. Allport, “Önyargının Doğası” (“*The Nature of Prejudice*”) adlı kitabında kavramı bir sosyal gruba üye olan bireyler için sadece söz konusu grubun üyesi olması sebebiyle geliştirilen ve genellikle de negatif veya düşmanca nitelikli tutum ve davranışlar çerçevesinde ele almaktadır (Özsüer, 2018). Bu çalışmasında Allport önyargıyı “kusurlu ve esnek olmayan bir genellemeye dayanan antipati. Hissedilebilir ya da ifade edilebilir. Tüm bir gruba ya da o grubun tek bir üyesine yöneltilebilir.” ifadeleriyle ele almaktadır (Marschall, 1999; aktaran Işık, 2012). Allport’un önyargı üzerine görüşlerini Harlak (2000) şu ifadelerle aktarmaktadır: Allport önyargıların bireylerde doğal bir eğilim olarak bulunduğunu kabul etmekte ve sınıflandırmanın sebep olduğu aşırı genellemenin bir neticesi olarak değerlendirmektedir. Fakat aşırı genellemelerin tümü de önyargılara işaret etmemektedir. Birey eğer aksi delillerle karşılaşmasına rağmen yargısında kararlı ise bu durum bireyin önyargılı olduğunu göstermektedir.

Önyargı kavramını Allport’un görüşlerinden hareketle Harlak (2000) geçmişten günümüze ortaya çıkan kullanımları çerçevesinde şu ifadelerle özetlemektedir:

- Önceki karar ve deneyimlere dayanan bir yargı.
- Gerçekler hakkında bir inceleme yapmadan ve düşünmeden oluşturulmuş bir yargı-olgunlaşmamış veya aceleci bir yargı.
- Önceden varılmış ve desteklenmiş bir yargıyla birlikte bir şeyin lehinde ve aleyhinde olma durumudur.

Tanımlama noktasında ise Harlak (2000) önyargı kavramını en basit çerçevede aşırı genelleme durumlarından ileri gelen bir tutum olarak ele almaktadır. Herhangi bir konuya ya da duruma karşı sergilenen tutumun söz konusu konu veya durum ile ilgili aksi kanıtlar ortaya çıkmış olmasına rağmen bireyin düşüncesini ve tutumunu değiştirmemesinin altını çizmektedir. Bu noktanın da önyargı çerçevesinde tarafsız ve gerçekçi tutumların benimsenmesine engel teşkil ettiğine değinmektedir.

Bilgin (2003) ise önyargıyı “Belirli bir grubun üyelerine, salt bu gruba aidiyetleri nedeniyle ve toptan gösterilen olumsuz tutum” ifadesiyle tanımlamaktadır. Olası bu olumsuz tutum peşinen ortaya çıkarılmıştır ve gerçek kanıtlardan da yoksundur (Bilgin, 2003). Bir başka deyişle de önyargı belirli bir dış gruba dair olumsuz ve aynı zamanda da dogmatik kanaatlerdir (Bilgin, 1994). Önyargılar, kökleri derinlere kadar inen tutumlardır ve birçok sosyal durumda ortaya çıkmaktadırlar. Bu bakış açısındaki Cüceloğlu’na (2000) göre önyargının iki temel ögesi bulunmaktadır: 1) Bir kişiye veya bir gruba yönelik *olumsuz bir duygu*; 2) *Kalıp yargısal tutumlarla* bireyleri tanımadan onları diğer grubun bir üyesi olarak yargılamaktır. Önyargıda duygusal öğelerin yanı sıra düşünsel öğeler de yer almaktadır ve bu iki öğenin etkisinde kalan kişiler ‘öteki’ne yönelik *ayırt edici davranışta* bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle de aynı koşullarda bulunan iki kişiye aynı biçimde davranılması gerekirken farklı davranışlar gösterilmesi durumu söz konusu olmaktadır (Cüceloğlu, 2000).

Kavram üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarından hareketle Akpınar Dellal (2006) önyargıları ve kalıp yargıları şu çerçevede ele almaktadır: “kalıp yargı, önyargı ve imgeler, çoğu yerde gerçekçi olmayan, genellikle öğrenilen ilk bilgilere göre üzerinde fazla düşünülmeden, acele, derinliksiz ve yüzeysel bir şekilde oluşturulmuş kanaat ve görüşlerdir”. Bu bakış açısında önyargılar çoğunlukla doğrudan tecrübeler yerine başkalarından okunarak ya da başkalarından duyularak öğrenilenle yetinmek suretiyle oluşturulmaktadır. Önyargılara, kalıp yargılara veya imgelere dönüşen fikirler bazen tek bir bireyin ya da topluluğa ait küçük bir kesimin düşüncelerinden ve davranışlarından yola çıkılarak üretilmiş ve bu bireyin mensubu olduğu bütün bir topluluğa mal edilmişlerdir. Zira ‘öteki’ni temsil edebilecek kadar gerçek tecrübelere dayanmamaktadırlar. Kimi zaman gerçekler üzerine kurulmuş

olmaları söz konusu olsa da oluşum süreçlerinde heyecan, duygusal yön ve dürtüler ağır basmaktadır. Hatta ‘öteki’ konumundaki toplum ya da topluluk bilinçli olarak bazı özelliklerden yoksun bırakılmaya da çalışılmaktadır (Akınar Dellal, 2006).

Önyargı kavramı üzerine ele alınan diğer bazı tanımlama yaklaşımları göz önüne alındığında; Harding ve arkadaşları önyargıyı diğer bireylere veya gruplara yönelik haksız, hoşgörüsüz ve ayrımcı tutumlar olarak ifade etmektedirler. Goldstein’in bakış açısında ise önyargı bir grup ya da bu gruba mensup üyeler hakkında olumsuz bir değerlendirme olarak ele alınmakta ve aynı zamanda da ‘öteki’ne karşı olumsuz bir davranış şekli ve ‘öteki’ni olumsuz bir değerlendirme süreci olarak iki sınıflandırmaya ayrılmaktadır. Schleiermacher’ın ele aldığı çerçevede ise önyargılar acelecilikten ve taraf tutmaktan ileri gelmektedirler. Schleiermacher’e göre otoriteye itaat eden bireylerde peşin hükümler ortaya çıkmaktadır ve bireylerde bulunabilen olası bu peşin hükümler bireyin taraf tutmasından kaynaklanmaktadır (Gürses, 2005). Marleka’nın bakış açısında ise önyargılar eleştirel bir düşünce çerçevesinde oluşturulmuş yargılar olmayıp daha ziyade acele bir biçimde oluşturulmuş tutumlar olarak görülmektedirler. Kişiler çoğunlukla kendi içerisinde buldukları gruplara dair olumlu önyargılara sahipken farklı gruplardan olan ‘öteki’ bireylere yönelik ise olumsuz, uygun olmayan tutumları barındıran önyargılara sahip olmaktadır. Benzer bir yaklaşımla Aronson da önyargıyı “bir spesifik gruba karşı yanlış ya da eksik enformasyona dayanan, genelleştirilmiş düşmanca ya da olumsuz tutumlardır” ifadeleriyle tanımlamaktadır. Kavrama bu bakış açıları çerçevesinde yaklaşım sergileyen Güttler de önyargı kavramının tanımlamasını; “yanlış, aceleci, genelleştirilmiş ve klişeleştirilmiş olan, gerçeklikte kontrol edilmemiş, aşırı olumsuz bir değerlendirme içeren ve değişime oldukça dirençli, yani yeni bilgilerle zor ya da çok az değişen ve böylelikle dikkat çekici bir istikrarla kendini gösteren kişi ve kişi gruplarına yönelik yargı ya da ifade biçimleri” olarak ele almaktadır (Işık, 2012).

Önyargı süreçlerinde bireyler açısından muhakeme etmeden bir konum alma durumu söz konusudur. Önyargı akıl öncesi bir durumdur ve gerçekçi bir doğrulama süreci gerçekleştirilmeden yapılan tercihlerdir. Mantık çerçevesinde ele alınmadan önce söz konusu olan önyargılar üç farklı biçimde kendilerini gösterebilmektedirler:

- 1) Gelişigüzel bir büyümenin ve gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedirler.
- 2) Bazen dışlama, tecrit ve hakların reddedilmesi durumlarına götürebilmektedirler.

3) Ve sonuç olarak da önyargılar ‘öteki’ bireyi reddetme, küçük görme süreçlerine sevk eden insan hissiyatının bir biçimidirler (Gürses, 2005).

Önyargıların belirgin bir özelliği de dolaylı olarak veya doğrudan bir gruba ya da bu grubun mensubu olduğu için ‘öteki’ bireye yönelik olumsuz ve haksız bir davranışın ya da eylemin sergilenmesi durumudur. Bu noktada önyargılar salt sözel ifade formunda değil belirli bir davranış veya eylem şeklinde de ortaya çıkabilmektedirler. Bu çerçeveden de her bir önyargının davranış yönünü barındırdığı fakat bu yönünün her zaman ortaya konulmadığı veya ortaya konulamayabileceği ifade edilmektedir. Fakat bu durum bireyin her zaman düşünce yapısında mevcut bulunmaktadır ve özellikle hedef gruba dair tutum ve davranışların yönünü ve şeklini de belirleyerek yönlendirebilmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011; Harlak, 2000).

Tüm bu yaklaşımlar ışığında önyargılar bir taraf tutma ve herhangi bir ideolojik bakış açısını veya fikri koşulsuz olarak desteklemek şeklinde görülmektedir. En belirgin özelliği olarak da tek taraflı, nesnellikten uzak, negatif düşünce yapısını içerisinde barındırmasıdır. Fakat diğer taraftan ise kişiler arası ilişkiler eşit konumda bulunan bir ortamda gerçekleştiğinde önyargıların zayıflaması da söz konusu olabilmektedir. Elbette bu durum önyargıların bütüncül bir değişiminden ziyade çevresel etmenler doğrultusunda belli bir değişim çerçevesinde zayıflayabilmesidir. Ancak kurulan kişiler arası ilişkiler, toplumsal etkileşimler, önyargıların temelinde bulunan psikolojik, tarihsel ve ekonomik faktörler önyargıları tamamen doğrulayabileceği gibi pekiştirebilmektedir de. Dolayısıyla da toplumların diğer toplumlar ile kurdukları ilişkiler noktasında bu ilişkilere aracılık eden iletişim araçları önemli bir konuma sahip olmaktadır. Şayet medya, kitap, okul gibi iletişim araçları hedef gruba yönelik olumsuz bir propaganda aracı haline gelirlerse olumsuzluk barındıran önyargıların olumlanmaya yönelik değişimi de bir o kadar zorlaşacak ve belki de imkânsız olacaktır (Özsüer, 2018).

Önyargılar genellikle cinsiyet, din, meslek, milliyet gibi sosyal gruplara yönelik geliştirilen tutum ve davranışlardır. Önyargılar bireylerden ziyade gruplara yönelik oluşturulmakta ve iki şekilde ortaya çıkmaktadırlar: İlki ‘öteki’ne yönelik olumsuz bir davranış geliştirirken ikincisi de ‘öteki’ni olumsuz bir çerçevede değerlendirmektedir. Önyargıların olumsuz tutumlar, davranışlar olarak kendilerini göstermesi durumunda ‘dışlama’ (*discrimination*) eylemi dahi söz konusu olabilmektedir. Zira insanlar ‘öteki’ ile ilgili salt tutum geliştirmekle kalmayıp çoğunlukla bu tutumlar doğrultusunda harekete de geçmektedirler. Önyargıların kavramsal içeriğinde hem

düşünsel hem de duygusal öğeler yer aldığı için önyargılı kişilerde bu iki öğenin de etkisiyle ayırt edici kabul edilen davranış (*'ayrımcılık'*) ortaya çıkabilmektedir. Bir diğer ifadeyle de aynı şartlar altında aynı biçimde tutum ve davranış sergilenmesi gereken iki kişiye birbirlerinden farklı davranışlar sergilenebilmektedir. Bu noktada da önyargının herhangi bir şekilde tutum ve davranışa dönüşmesi sonrasında bireylerin daha şiddetli ayrımcılık içeren daha başka davranışlar ortaya koyması da kolaylaşabilmektedir (Harlak, 2000).

Önyargılar genellikle antipatik ve olumsuz olmalarına rağmen sempatik ve olumlu tepkiler olarak da ortaya çıkabilmektedirler. Teorik çerçevede önyargılar sadece olumsuz değildirler, aksine olumlu da olabilmektedirler. Mesela bir birey daha öncesinde hiç karşılaşmadığı İngilizleri “soğuk” insanlar olarak niteliyorlarsa burada ortaya çıkan olumsuz bir önyargıdır. Fakat birey yine hiç tanışmamış olduğu İtalyanları “cana yakın” olarak değerlendiriyorsa bu durumda da ortaya çıkan olumlu bir önyargıdır (Özsüer, 2018). Önyargı üzerine ele almış olduğu tanımlama yaklaşımında kavramın olumluluğuna değinen Heckmann şu ifadelerle yer vermiştir: “Önyargılar, bir insana ya da bir insan grubuna yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlar olup aslında baştan beri kalıp yargısal izlenimlerin sonucunda bu gruba belli özellikler atfedilir. Bunlar, katılık ve duygusal yüklerinden dolayı deneyimlerin tutarsızlıklarında bile zor düzeltilirler”. Kavramın olası olumlu yönüne vurgu yapan Matouschek de kendi bakış açısında “önyargıda kişi, grup, nesnelere hakkında olumlu olumsuz tutumlara dayalı son derece katılaşmış, genelleştirilmiş ve minimal enformasyona dayanan yargı ve ifadeler söz konusu” olduğunu ele almaktadır (Işık, 2012). Bu bakış açıları da görüldüğü üzere önyargı bireylerde genellikle olumsuz bir bağlamda ortaya çıkmakta olsa da çok sık olmamakla birlikte önyargıların zaman zaman olumlu bir formda ortaya çıkabildiğine de değinilmektedir.

Aktarılan olası olumlu örnekler ve kavramın olumlu olabileceğine değinen tanımlama yaklaşımlarına rağmen sosyal psikologlar önyargı kavramını daha çok olumsuz davranışları, tutumları ifade etmek için kullanmaktadırlar. İşte bu noktada da ön yargılı yaklaşılan hedef grup üyelerinin kendi bireysel davranışlarının ve özelliklerinin olumlu veya olumsuz olması önemini kaybetmektedir. Örneğin bir İngiliz aslında sıcakkanlı olsa dahi genel çerçevede “soğuk” olarak kabul görmüş bir toplumun üyesi olduğu için sıcakkanlı bir İngiliz’e bile ilk anda “soğuk” bir kişi önyargısıyla yaklaşılabilir. Bu çerçeveden de önyargı kavramı ‘öteki’ olarak konumlandırılan grup veya gruplar hakkında önceki süreçlerde edinilmiş ve her türlü

nesnel tutumlardan uzak peşin hükümler olarak kabul görmektedir. Zira önyargıların bütün olumsuz özellikleri karşı grubun tamamına abartılı bir biçimde genellenmektedir. Bu noktada Allport önyargıyı her ne kadar insanlardaki doğal bir eğilim olarak görse de aslında ön yargılar sonradan öğrenilebilen ve pekiştirilen ‘öteki’ grupları dışlayıcı yargılardır (Özsüer, 2018).

2.7.1.1. Kalıp Yargı ve Önyargı Kavramlarının Ayrımı

Kalıp yargılar ile önyargılar sıklıkla birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Aslında kalıp yargılar ve önyargılar özünde birbirlerinden farklı ele alınmaktadırlar fakat aynı zamanda da benzer anlam çerçeveleri noktasında da birbirlerini tamamlayan iki kavram olarak görülmektedirler. Zira her iki kavram da sosyal gerçekliği kaba bir biçimde şematize etmeye yarayan birer ögedirler. Hem kalıp yargı hem de önyargı bireylerin gerçekliğe dair zihinsel ve sosyal temsillerini biçimlendirme işlevi üstlenmektedirler. Kalıp yargılar belirli bir gruba yönelik bilgi boşluklarını dolduran ve bu sayede de söz konusu hedef gruba dair karar verme süreçlerini kolaylaştıran, önceki süreçlerde oluşturulmuş bazı izlenimler bütünü olarak zihinlerde oluşturulan imgelerdir. Ve olası bu imgeler tıpkı dış dünyada mevcut bulunan nesnelere gerçek özellikleri gibi roller üstlenmektedirler. Özellikle de bireyler yeni bir olgu veya yeni bir grup ile karşılaştıklarında onlara dair bilgilerini bu tür imgeler ışığında biçimlendirmektedirler. Dolayısıyla da karşılaşılan yeni olgu veya yeni grup kalıp yargılardan kaynaklı gerçek özellikleriyle ya da gerçekte var olduğunun aksine düşünce eğilimleri çerçevesinde algılanmaktadırlar (Göregenli, 2012).

Bu noktalardan hareketle bireyin belirli bir ‘öteki’ grubu sevmediğini dile getirmesi bir ‘önyargı’ durumuyken, karşı grubu sevmeme gerekçesi olarak dile getirilen ‘öteki’ grup üyelerine atfedilmiş, yüklenmiş olan özellikler ise birer kalıp yargıdır. Bu noktada da kalıp yargılar hedef grubun üyelerine yüklenen aşırı genellenmiş inançlar olarak görülmektedirler. Mesela; “*Kadınlar matematikten anlamaz, Sarışınlar aptaldır., Soğuk ülkenin insanı soğuk olur.*” tarzında ifadeler kalıp yargı kavramına örnek olarak verilebilmektedir (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). Diğer bir örnek olarak da tüm Japonların ‘çalışkan’ olduğunun veya Arapların ‘temiz’ olmadığını düşünülmesine sebebiyet veren de bu gruplar hakkında mevcut bulunan kalıp yargılardır (Göregenli, 2012).

Önyargılar genellikle milliyet, cinsiyet, din gibi sosyal gruplara yönelik olarak ortaya çıkarılmış olan tutumlardır. Önyargı kavramı içerisinde genel bir tutuma dair

yapılar barındırdığı gibi olası bu tutumun duygusal boyutunu da yansıtmaktadır. Örneğin İngiliz halkı ile hiç karşılaşmamış olan bir birey İngilizlerin çok soğuk insanlar olduğu düşüncesinden hareketle onları sevmeyebilir. Bu noktada bireyin olumsuz bir önyargıya sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ise birey Araplarla da hiç karşılaşmamış olsa da Arapları cana yakın buluyor olabilir. Bu çerçevede de bireyin Araplar hakkında olumlu bir önyargı tutumuna sahip olması durumu mevcuttur. Fakat dikkat edilmesi gereken ayrıntı ise sosyal psikolojide “önyargı” kavramının “ötekilere” ya da bir grubun diğer gruplara yönelik sahip olduğu olumsuz tutumlarını ifade etmek için kullanılıyor olmasıdır. Kalıp yargılar ise genel itibarıyla insanlar hakkında zihinlerde oluşturulmuş imgelerdir. Feldman’ın bakış açısında kalıp yargıya dair ifadeler şu şekilde aktarılmaktadır: “Önyargıyı muhafaza eden bilişsel çerçeve kalıp yargıdır. Bir kalıp yargı, bir grubun üyeleri hakkında, sadece o grubun üyeleri olmaları nedeniyle sahip olunan bir dizi inanç ve beklentidir.” (Ünlü, 2004).

Önyargılar olası önyargılı tutumun duygusal yönünü oluştururken kalıp yargılar ise bu tutumun bilişsel yönüne işaret etmektedirler. Bu bağlamda da olası önyargılı tutumun üç bileşeninden bahsedilmektedir. Bu üç bileşen alt kümeler olarak düşünüldüğünde; en iç kısımda bilişsel bileşen yer alırken, orta noktada duygusal bileşenin ve en dış kısımda da hepsini kapsayan davranışsal bileşenin bulunduğu görülmektedir. Bu durumda duygusal bileşenin bilişsel bileşene dayandığı göz önüne alındığında önyargının kalıp yargı üzerine oturduğunun söylenmesi mümkündür. Bir tutumun duygusal ve bilişsel bileşenlerinin birbirlerine benzeyecekleri düşünülemeyeceği gibi önyargı ile kalıp yargının da birbirlerine tümüyle benzemeleri de mümkün değildir. Mesela nefret edilen gruplara yönelik sahip olunan kalıp yargılar tamamıyla olumsuz değildirler. Örneğin ırkçı beyaz bir kişi siyahların çok iyi birer koşucu ya da iyi birer müzisyen olduklarını kabullenebilmektedir. Fakat bu olumlu kalıp yargısına dair pozitif yaklaşımdan uzaklaşarak “siyahlar koşudan ve çalgıcılık veya müzisyenlikten başka şeyden anlamazlar” ifadesi de ortaya konulabilmektedir. Diğer bir deyişle aslında olumlama içeren “siyahlar iyi birer koşucu ve müzisyendirler” yargısı negatif bir yaklaşımla olumsuzlaştırılabilmektedir (Ünlü, 2004). Öz olarak herhangi bir gruba yönelik genellemeler kimi zaman bireyin bu gruba dair sahip olduğu kalıp yargılar olabilmekteyken, bu yargılar tamamıyla olumsuz yargılar da olmamaktadır. Fakat önyargılar ise içeriğinde daha çok olumsuz ifadeleri barındırmaktadırlar. Bu noktada da bireylerin önyargılı oldukları gruplara yönelik kalıp yargılı tutumları her ne kadar zamanla değişiklik gösterebilmekte olsa da

herhangi bir sosyal gruba karşı önyargılı bir tutuma sahip olduğunda ise bu önyargılara genellikle olumsuz kalıp yargılar da eşlik etmektedirler (Özsüer, 2018).

Önyargıların ilk basamağını meydana getiren sosyal kategorizasyon gruplar arasında farklılıklar oluşturma ve dış gruba üye bireyleri aynılaştırma sürecidir. Söz konusu bu süreçte kişi kendisini merkeze koymakta ve öteki grup üyelerini belirli kalıp yargıların içerisine sokmaktadır. Bu sosyal kategorizasyonun en belirgin özelliği ise abartı içeren bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Bu abartı içeren yaklaşım içerisinde kalıp yargılı sıfatlar ve terimler de sıklıkla kullanılmaktadır. Söz konusu sosyal kategorizasyonu ise önyargıların temelini meydana getiren kalıp yargılar takip etmektedirler. Kalıp yargılar önyargının bilişsel birer parçasıdır ve diğer gruba yönelik daima basmakalıp inançları içinde barındırmaktadırlar. Kısacası kalıp yargılar bir davranış biçimi olarak önyargıları ortaya çıkaran güçlü duygular olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda Tajfel kategorizasyonun bir neticesi olarak kalıp yargıların oluştuğunu savunmaktadır. Çünkü bireyler kendilerini ve çevresindekileri bu sosyal kategoriler sayesinde daha hızlı ve daha rahat algılayabilmektedirler. Kalıp yargılar sosyal çevrelerde yeterince belirgin olan gruplar için söz konusudur. Diğer bir ifade ile bireyler hiç bilmedikleri ve tanımadıkları gruplara yönelik kalıp yargılaştırma ("*tektipleştirme*" / "*stereotiping*") yapmamaktadırlar. Bu bakış açıları çerçevesinde önyargılar bireyin veya topluluğun olası herhangi bir birey, grup ya da toplumsal sınıfa yönelik belirlediği ve sergilediği tutumdur. Kalıp yargılar ise bir birey veya grubu nitelendiren özelliklerin tamamıdır. Kalıp yargılar bireyin kendi dahil olduğu grubu ya da 'öteki' bireylerin dahil olduğu hedef grubu tanımlayabilmektedir ve çoğu zaman da karşıtlarıyla var olmaktadır. Buna göre de bir taraf olumlu görülüyorsa öteki taraf ise muhakkak olumsuz görülmektedir (Özsüer, 2018).

Bilgin (1996) önyargı ve kalıp yargı ayrımı noktasındaki bakış açısını şu ifadelerle aktarmaktadır: "Önyargı, esasta sosyal farklılaşmayı inşa etmeye yönelik bir eğilimdir. Tıpkı stereotip gibi, sosyal gerçekliği kabaca şematize etmeye dayanan bir sürecin bir ögesidir. Stereotipler ve önyargılar, insanın gerçekliğe ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerinin bir biçimidirler." Birbirleriyle ilişki içerisinde olan bu iki kavram gerek anlamsal gerekse işlevsel olarak farklılıklar göstermektedir. Bilgin (1996) bu iki kavramı şu ifadelerle tanımlamaktadır: Kalıp yargı, tıpkı bir klişe, bir kalıp gibi bellek, algı ve temsillere etki eden bir bakış çerçevesi; önyargı ise tecrübelerden önce bir yargı olarak kanaat süreçlerine etki eden bir hareket noktasıdır. Bu bağlamda da kalıp yargı önyargıya bir tür zemin hazırlama, destek olma ve taşıma işlevi görmektedir (Bilgin,

1996). Nitekim kalıp yargılar, ön yargıları besleyen ve aynı zamanda da koruyan önemli birer mekanizmadır. Kalıp yargılar belirli bir kategoriye ait bireylere ilişkin bilgilerin algılanma ve işleme sürecindeki rollerinin yanı sıra gruplara dair beklentileri de etkilemektedirler. Hatta kalıp yargılar bazı durumlarda önyargıların ilerlemesine sebep olarak ayrımcılığa dahi zemin hazırlamaktadırlar. Alanda kullanıldığı şekliyle kalıp yargılar çoğunlukla sözel ifadelerde ortaya çıkmaktayken, önyargılar ise bunun aksine daha geniş bir ifade alanına sahiptirler. Kalıp yargılar daha ziyade tek biçimli bir özelliğe sahiptirler fakat önyargılar din, ırki, cinsiyet gibi çok sayıda kalıp yargıyı da kapsayabilmektedirler. Kalıp yargılar sosyal temsillerin işlevsel yanını ifade ederken, önyargıların ise sosyal temsillerin yapısal yanını ifade ettiğinin söylenmesi mümkündür (Bilgin, 2003).

Değinen tüm bakış açılarından da görüldüğü üzere önyargılarda kişisellik söz konusuken kalıp yargıda ise toplumsallık bulunmaktadır. Fakat kalıp yargı ile önyargı arasındaki sınır belirsizdir ve akışkandır. Özet olarak önyargılar çeşitli sebeplerden dolayı hedef topluma mal edildiklerinde kalıp yargılar ortaya çıkmaktadırlar. Zira önyargı kişinin herhangi bir birey ya da nesne hakkındaki şablonuyken, kalıp yargı ise hedef grubun veya toplumun şablonudur (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). Bir başka ifadeyle ise önyargılar bireyin veya topluluğun herhangi bir birey, grup ya da toplumsal sınıfa yönelik geliştirdiği tutum olarak ele alınmaktayken kalıp yargılar ise bir birey veya grubu nitelendiren özelliklerin bütünüdür (Özsüer, 2018).

2.7.2. İmge – İmaj Kavram Çerçevesi

Gerek sözcük kökeni çerçevesinden ele alındığında gerekse de TDK – Büyük Türkçe Sözlükte (2011) geçen anlamları göz önüne alındığında imge ve imaj kavramlarının eşdeğer çerçevede birbirlerinin yerini tutan sözcükler olarak verildiği görülmektedir. Zira TDK – Büyük Türkçe Sözlükteki (2011) anlam karşılıkları dikkate alındığında “imaj” sözcüğünün anlam karşılığı olarak tek kelime ile ‘imge’ açıklamasına yer verilirken “imge” sözcüğünün anlam çerçevesinde de aşağıdaki tanımlamalar yer almaktadır:

- Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya.
- Genel görünüş, izlenim, imaj.
- (Psikoloji) Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj.
- (Psikoloji) Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj (TDK – Büyük Türkçe Sözlük, 2011).

İmge ya da diğer isimlendirmesi ile imaj kavramının kökeni ise Latince “hayal, aldatıcı görünüş” anlamlarına gelen “*imagos*” sözcüğünden türetilmiştir (Alm.: “*Image*”, “*Vorstellung*”; İng.: “*Image*”; Fr.: “*Image*”) (Özsüer, 2018). Etimolojik olarak resim, resmedilme, görüntü, inşa, kurgu veya tasavvur anlamlarını karşılayan imge – imaj sözcüğünü kavramsal açıdan bilim dünyasına kazandıran isim Lippmann’dır. Lippmann 1922 senesinde yayımlanan “*Public Opinion*” (“*Kamuoyu*”) kitabında “mental imaj” kavramını ortaya koymuştur ve bu kavramı “zihnimizdeki resimler” olarak nitelendirmiştir. İnsan zihninde yerleşmiş olan söz konusu bu resimler, izlenimler ve fikirler çevrenin gözlemlenmesi sonucunda oluşmakta ve bireyin eylemlerine, çevre ile olan iletişimine yön vermektedir. Gerçekliğin bireylerin zihninde oluşan imgesel veya görsel temsili olarak nitelendirilen imaj olgusu karmaşık yaşam alanında hızlı ve ekonomik davranış biçimleri sunmaktadır. Zira tecrübeler aracılığıyla zihinlerde oluşan bilişsel kategoriler ve sınıflandırmalar bireysel algılama süreçlerinde önemli bir düzenleme ve yönlendirme işlevine sahiptirler. Lippmann tarafından “stereotip” olarak nitelendirilen şablonlar algı süreçlerinin standartlaştırılmasında ve sosyal ortamın tanımlanması noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Lippmann’ın stereotip ve imaj kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmış olması literatürde de uzun süre yansıma bulmuştur. Hatta çoğu zaman bu iki kavramın hala birbirlerinin yerine kullanıldıkları da görülebilmektedir. Fakat bu birbirleri yerine kullanım doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim bu iki kavramın anlamsal çerçeveden ayrıştırılması gerekliliğine birçok çalışmada vurgu yapılmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

İmge – İmaj kavramı üzerine literatürde o kadar çok tanımlama çalışması bulunmaktadır ki bu tanımlama yaklaşımları kavrama açıklık getirmek yerine daha çok kafa karışıklığına dahi yol açabilmektedirler. Genel çerçevede imge – imaj kavramı belirli bir olguya, olaya, bölgeye dair yapılandırılmış ve genelleştirilmiş zihinsel imgeler, tasavvurlar anlamında kullanılmaktadır. İmaj birbirlerinden farklı birçok resmin, algının ve tasavvurun birleşmesi sonucunda veya bir dizi bilgilenme neticesinde oluşan imgelerdir (Weiss, 1998; Yıldız, 2002; Bergler, 1991; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011). Dolayısıyla da imaj kavramı birdenbire ortaya çıkan bir olgu değildir. Aksine bir dizi faktörün etkileşime girmesi sonucunda oluşmakta ve bunların her biri imaj oluşum sürecine ayrı ayrı etki ederek katkıda bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle de imaj kavramının şu unsurları barındırdığının aktarılması mümkün olmaktadır (Weiss, 1998; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

- Algılar, hisler, duygular, izlenimler, fikirler, değerler ve imajın ilişkin olduğu nesne ya da obje ile deneyim;
- İnsanlarla doğrudan iletişim ya da dolaylı kitle iletişim sonucu zihinlerde oluşan özet-resimler ya da söylemler;
- Ülkenin ve toplumun özelliklerine ilişkin somut simgesel anlamlar, metaferler;
- Sosyo-kültürel deneyim; ülke, toplum, grup, bireye ilişkin tarihi, kültürel, dini sınıflandırmalar, algılar;
- Bir ülkeye, topluma, gruba, bireye ilişkin bilgi, tanıma ve güven düzeyi.

Bu noktalar dikkate alındığında bir grubun, toplumun veya ülkenin imajı söz konusu olduğunda hedef gruba, topluma, ülkeye ya da onların üyelerine yönelik bilgilerin ve tutumların tüm boyutlarının ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda da imge – imaj genelleştirilmiş, yapılandırılmış ve hatta aşırı vurgulanmış anlayışlar, izlenimler, yargılar noktasında en sade anlatımla zihinlerdeki resimler olarak tanımlanabilmektedir. Bu çerçeveden ele alındığında da imgelerin – imajların ya doğrudan doğruya kişisel deneyimler neticesinde ya toplumsal etkileşimler sonucunda ya da dolaylı olarak kitle iletişim süreçleri aracılığıyla oluştukları gözlemlenmektedir. Günümüz iletişim çağında ilk elden tecrübe alanlarının daralması veya azalması dolayısıyla imgeler – imajlar gerçekliğin ve tecrübenin bir nevi temsili görevini de üstlenmektedirler. İmajlar sabit bir yapıya sahip değildirler aksine dinamik bir yapıya sahiptirler ve bu sebeple de sürekli değişime açık bir yapı göstermektedirler (Gökçe ve Gökçe, 2011).

İmge – imaj kavramı psikolojiden edebiyata, felsefeden mimariye, resimden iletişim bilimlerine kadar birçok disiplinde üzerinde çalışılan bir terim olması dolayısıyla kavrama dair tanımlama noktasında farklı bakış açıları söz konusudur. Psikoloji alanında imge zihinde oluşan bir hayali, bir tasarımı ifade etmek amacıyla kullanılan yansımalarıdır. Edebiyat çerçevesinde ise imge bir yazarın kendi düşüncelerini ve duygularını ifade etmek adına kullandığı çağrışımları ya da “söz sanatı, özellikle de eğretilme ya da benzetme–ler–i” ifade etmede ortaya çıkan bir terim olarak kullanılmaktadır. Ayrıca edebiyat bağlamında imge bireysel bir tepki süreci veya dışa vurum olarak da algılanabilmektedir. Yazar dış dünyadan gelebilecek uyarıcıların etkisiyle algılama, yordama ve dışavurum süreçlerinin gerçekleşmesi neticesinde kabul gören öznel bir doğrunun, gerçekliğin sembolik ifadesi olan imgeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada imge bireylerin bilinçaltılarını kontrol eden dürtülerin dışavurumları olarak görülmektedir. Brunel’ e göre ise imgeler “aklımızın

kontrolünden bağımsız olarak bizim sempatilerimizin ortaya çıkardığı karşı konulması imkânsız, mirajlar ve mitlerdir.” Bu tanımlamada her ne kadar imge kavramına dair bireyin ‘olumlu’ algıladığı olgular, durumlar karşısında sergilemiş olduğu ‘olumlu’ bir tepki, bir yansıma düşüncesi söz konusu olsa da aslında imgenin nefretlerden, korkulardan, kalıp yargılardan oluştuğu da bir gerçekliktir. Brunel’in tanımlamasında değinilen sempatilerin ortaya çıkardığı ‘olumlu’ imgelerin sayısı oldukça kısıtlı ve sınırlı olmasına rağmen olumsuz imgelerin çok daha yoğun olduğunun, bireylerin belleklerinde daha fazla yer edindiğinin ve hatta gerek bireyler gerekse de toplumlar ve kültürler arası ilişkilerde daha etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Brunel’in tanımlamasındaki söz konusu olumluluk prensibi bu noktada eksiklik içermekte olsa da imgelerin bireylerin bilinçaltılarının bir dışa vurumu olduğu yaklaşımı doğru bir değerlendirme barındırmaktadır (Uluağlı, 2006).

Her ne kadar imge – imaj kavramının temel çıkış noktası psikoloji olarak kabul görse de günümüz dünyasında karşılaşılan en yaygın kullanım ve çalışma alanı ise edebiyattır ve edebiyat özelinde de karşılaştırmalı edebiyattır. Sigmud Freud’un bakış açısında bireyin düşünce ve davranışlarının temelinde bilinçaltına itilerek bastırılmış yoğun duygular bulunmaktadır. İmgeler – İmajlar da bireyin bilinçaltında oluşarak ortaya çıkan bu yoğun duyguların bir anlamda gün yüzüne çıkması ve dışa yansımalarıdır. Kimi edebiyat araştırmacıları aynı psikanalistler gibi imgeleri – imajları yazarın olası bilinçaltının bir yansıması olarak ele almaktadırlar. Aslında yazar oluşturduğu söz konusu imgelerle – imajlarla okuyuculara bir nevi kendi geçmişi, kimliği veya dünya görüşü hakkında ipuçları vermektedir (Özsüer, 2018).

Aile, eğitim, sonradan edinilmiş bilgiler ve geçmiş tecrübeler gibi etmenler bilinç dışı olgu olarak önyargının temel belirleyicileridirler. Aslında imgelerin – imajların istem dışı oluşmadığının ifade edilmesi çok daha mümkündür çünkü imgelerin – imajların oluşabilmesi için belirli bir zaman aralığı gerekliliği söz konusudur. Nitekim sonradan edinilen bu bilgiler zaman içerisinde tekrarlanarak pekiştirilmektedir ve oluşturulan imgelerle – imajlarla ilgili farkındalık ortaya çıkarak artmaktadır. Bu noktada da imge – imaj bireyin istemli olarak kurguladığı gerçeklikleri öznel bir tutum ile aktarması olarak da görülebilmektedir. Bu çerçevedeki imge – imaj tanımlaması da bilinçaltının istemli veya istemsiz olarak dışa vurduğu çağrışımlar olarak ifade edilebilmektedir (Uluağlı, 2006). Söz konusu bu çağrışımlarla kimi zaman bir görsel, kimi zaman bir anlatı, kimi zaman da bir tasvir olarak karşılaşılmaktadır. Çünkü imgeler – imajlar salt nesnenin insan zihninde ortaya çıkardığı görüntülerden

ibaret değildirler. Görme duyusunun yanı sıra aynı zamanda diğer duyulara da hitap etmektedirler. Mesela melek, cennet, tanrı ve şeytan gibi soyut kavramlar görme duyusu ile hissedilemedikleri halde insan zihninde yer etmiş belli imgelere – imajlara sahip olabilmektedirler. Bu noktadan hareketle de imgelerin – imajların bu yönleriyle insan zihninde oluşturulmuş hayal ürünü unsurlar da olabileceğinin söylenmesi mümkündür. Zira Augustin ve Wellek de bu teori ile örtüşen bir biçimde görme duyusunun yanı sıra işitme, tatma, dokunma ve koklama duyularına ait olan imgelerin – imajların da varlığından bahsetmektedirler. Birey imgeler – imajlar sayesinde fiziki olarak görmediği bir şeye dair önceden edindiği tecrübelerle hayal gücünü de ekleyerek onu zihninde yeniden şekillendirebilmektedir. Bu bakış açısına göre imgenin – imajın bu yönüyle bireyde düşünmeyi ve hissetmeyi aktive edip harekete geçiren sembol bir niteliğe de sahip olduğu ifade edilmektedir (Özsüer, 2018).

Bilimsel bir imge – imaj kuramı geliştirmeyi amaçlayan Boulding imajı duygusal, bilişsel ve değer yüklü bir davranış biriminin bütünlüğü çerçevesinde tanımlamaktadır ve bu kapsam içerisinde de evrenin öznel yapısıyla onu algılama biçimine veya bireyin onun hakkındaki gerçekliğe ilişkin sahip olduğu bilgi (tasavvur) arasındaki farklılığa vurgu yapmaktadır. Bu saptama aslında algı ile imajın aynı şey olmadığına dikkat çekmektedir. Boulding’e göre davranış biçimleri ve algı bireylerin imajı tarafından şekillendirilmektedir. Zira algı da imajın oluşum sürecini etkilemektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011). Kavrama dair tanımlama çalışmaları noktasında Bernsdorf’un (1969) bakış açısında ise imge – imaj kavramı “devingen kabul edilen, anlam yüklü, az ya da çok yapılaşmış, herhangi bir olaya ilişkin algılar, düşünceler, tasarımlar ve duygular bütünü” ifadesiyle aktarılmaktadır. Kavramı bir diğer yaklaşımla ele almış olan Soenen (1995) ise “*İmago* kavramı, genellikle bir insanın diğer uluslar, ülkeler ve ekinler hakkındaki yaygın, ancak çoğunlukla tek taraflı ve eksik düşüncelerini dile getirir.” görüşü ile kavrama dair bakış açısını dile getirmiştir (Uluç, 2003).

İmge – İmaj çalışmaları farklı disiplinlerde ele alınmakta olsa da araştırmaların üzerinde durduğu temel nokta “ben” ve “öteki” algısıyla ilgili bağlamlardır. Bunun sebebi de imgenin – imajın söz konusu olabilmesi için karşıtlığın gerekliliğidir. Çünkü imge – imaj ancak karşıtlık söz konusu olduğunda anlamlı olarak var olabilmektedir. Karşıtlık durumunda ortaya çıkan “ben” ve “öteki” kavramlarını anlamlandırmak ve yorumlamak, “öteki”ne yönelik barındırılan merak ve yine “ben” olgusunun ortaya çıkardığı “öteki” olgusunda bulunan imgeleri – imajları incelemek imge – imaj

çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda da imge – imaj çalışmaları “öteki”ni incelerken “ben”in de kim olduğunu açıklamaktadır. “Ben”in ölçütlerine göre oluşturulan “öteki” olgusu bu ölçütlerin ne olduğuna dair de bilgi vermektedir. Bu çerçevelerden hareketle de imge – imaj bir nevi “öteki”ni algılama, tanımlama ve sunma şeklinin ifadesidir (Uluoğlu, 2006). Diğer taraftan ise “öteki”ni oluşturan “ben” olgusunun ölçütleri bir anlamda “ben”in bilinçaltında bulunan sempati ve korkularını ve değer yargılarını da ortaya koymaktadır. Örneğin Pageux’un bakış açısında imge – imaj “ben” ile “öteki” ve burası ile orası ilişkisinden doğmaktadır. Bir diğer ifadeyle de zıtlıklardan oluşmaktadır. Oluşturulan imgeler – imajlar aracılığıyla bireyler üyesi oldukları gruba, toplumu sosyo-kültürel çerçevede tanımlamakta ve ona bir kimlik vermektedirler. Böylesine bir tanımlama ulusal kimliğin ortaya çıkmasında da temel bir etkidir. Çünkü ulusal kimlik oluşumu noktasında da karşı tarafa yani “öteki”ne gereksinim duyulmaktadır (Özsüer, 2018).

Geçmişten bugüne farklı gruplara, toplumlara, uluslara ve kültürlere üye bireylerin birbirlerini tanımalarının ve anlamalarının ön koşulu hiç şüphesiz bu farklı yapıların birbirleriyle gerçekleşen karşılıklı etkileşim ve iletişimleridir. Bu karşılıklı etkileşim ve iletişim sürecinde de “öz”e ve “öteki”ne dair, bir başka deyişle de bireyin “kendine” ve “yabancıya” dair karşılıklı değerlendirmeler ve yargılar yer almaktadır. “Öz”ün “öteki”ni yani “yabancı”yı tanıma sürecindeki en önemli iç etmen olarak ön plana çıkan kültürün yanı sıra bu kültürel dünyanın taşıyıcısı, aktarım aracı olan dildir, nitekim dil bir nevi bireyin yaşama dair bilgisidir. Bu bilgi çerçevesinde de birey dil aracılığıyla “ötekini”, “yabancı”yı anlamlandırarak tanımakta ve bu doğrultuda da “öteki”ne ilişkin değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Bu sebeple de dil salt düşünce dünyasının ve kültürün değil aynı zamanda da “ötekine”, “yabancıya” dair imgelerin – imajların ve yargıların da taşıyıcısı konumunda yer almaktadır (Sakallı, 1996).

Birey açısından değerlendirildiğinde “öteki”nin “yabancı” olması aslında salt başka gruptan, toplumdan, ulustan veya kültürden olmasından kaynaklanmamaktadır, aslında “öteki” doğru anlaşılmadığı, dolayısıyla eksik veya yanlış tanınmaktan kaynaklı olarak hatalı değerlendirildiği için “öteki” olarak görülen karşı grup, toplum, ulus veya kültür “öz”e yabancı olarak görülmektedir. İşte bu durum aslında bireyde iki farklı “yabancı” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki karşı bireyin, grubun, toplumun veya ulusun gerçek manadaki yabancılığıdır, ikinci kavram ise bu gerçek “yabancıyı” temsil eden yapay, kurmaca yani imgelerdeki – imajlardaki “yabancı” olgusudur.

Bu bakış açısına yakın bir biçimde imgeyi – imajı dar anlamsal bağlamda, bir diğer anlatımla da kalıp yargı çerçevesinde ele almış olan Güvenç ise imge – imaj kavramını “bir toplum, topluluk veya ulus hakkındaki, ‘öteki’ toplumların sahip olduğu, geçmişten gelen anılar, kalıp yargılar.” olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda bir bireyin, grubun veya toplumun herhangi bir olguya, “öteki” bireye, gruba, topluma, ulusa veya kültüre yönelik tarihsel süreçten aktarılan yaşanmışlıklar ve kalıp yargısal durumlar neticesinde edinerek genelleştirdiği ve söz konusu “öteki”ne atfettiği görüş, anlayış, düşünce, duygu ve yargılar imge – imaj kavramının temel aktarıcıları olarak görülmektedir. Bu görüşüne ek olarak Güvenç imge – imaj üzerine şu ifadelere de yer vermektedir: “Her toplum kendisini dünyanın hatta evrenin merkezine koyar. Ötekileri kendisinden genellikle aşağı bir yerlerde görür, değerlendirir. Etnosantrizm (bizmerkezcilik) adı verilen evrensel eğilim ülkelerin imgelerini de etkiler. Bu anlamda imgeler, tarihi köklere dayanmakla birlikte göreceli gerçekleri ifade ederler.” (Uluç, 2003).

Konu çerçevesine benzer bir bakış açısıyla yaklaşan Kefeli’ye göre de “imgeler tarihi kökenlere dayanmakla birlikte göreceli gerçekleri ifade ederler. Kulaktan kulağa, nesilden nesile geçerler, toplumun dilinde yaşar, katmanlaşırlar. Bunları değiştirmek pek de kolay değildir.” Bu noktada da uzun zaman diliminde ortaya çıkan imgeleri – imajları yok etmek ya da toplumsal bilinç üzerindeki etkilerini en aza indirmek için gerçekten uzun bir zaman dilimine gereksinim vardır. Foti’ye göre ise bu değişim neredeyse imkânsız gibidir. Bu olası imkânsızlık düşüncesini Foti “bir toplumdaki imgeler ve stereotipler toplumun gelişim değişimine bağlı olarak evrim geçirirler.” şeklinde açıklamaktadır. Nitekim oluşum süreci yüzyıllar ötesine kadar uzanabilen herhangi bir imgenin – imajın yok edilebilmesi için yine yüzyıllık bir süreç gerekebileceğini dile getiren Foti’ye göre yüzyıl geçtikten sonra toplumdaki sosyal ve siyasal olaylar ve düşünce yapıları yeni imgeler – imajlar oluşturabilmektedir. Bu olası yeni imgeler – imajlar da kendinden önceki imgenin – imajın özelliklerini taşımaktadır. Çünkü imgeyi – imajı meydana getiren kalıp yargısal durumlar nesilden nesile aktararak varlıklarını sürdürebilmektedirler (Uluoğlu, 2006).

İmge – İmaj tanımlama çalışmaları dikkate alındığında kavramın tek bir disiplin çerçevesinde ele alınması kavrama dair tanım noktasında farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Mesela bir ressamın bakış açısında imge – imaj resim sanatının verileri doğrultusunda görsel bir tasarım olarak anlamlandırılırken; bir mimarın bakış açısında ise mimari bir eser kapsamındaki anlamı oluşturan ayrıntılar ve figürler olarak

düşünülmektedir. İmgeyi – İmajı “sözcüklerden oluşturulmuş bir resim” olarak tanımlamış olan Salman’ın bakış açısında da bu tek yönlü bakış açısının etkisi görülmektedir (Uluağlı, 2006). İmge – İmaj kavramını psikoloji çerçevesinde ele almış olan Schwan ise kavramı “zihinsel psikolojide beyinsel sunumların bütünü ve geçmiş veya gelecekteki kabul görmüş veya görece gerçeklerin ve edimlerin tamamıyla ilişkilidir, bu yüzden anlatanın merkezinde yer alırlar.” ifadesiyle aktarmaktadır (Büyüktopçu, 2014). Tüm bu bakış açılarından hareketle imgenin – imajın sadece bireysel bir anlamlandırma ya da yorumlama süreci olmadığı aksine kolektif bilincin de oluşum sürecine katkı sağlayan bir yansıma olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nokta ışığında imgeler – imajlar sadece sanatçıların ya da yazarların kendi içsel dünyalarını yansıtmakta olan bir araç değil, aynı zamanda da onların içerisinde yaşamakta oldukları toplumsal yapının ve dönemin genel eğilimlerini yansıtan sistemli yapılarıdır.

Literatürde çalışılmış olan tanımlama yaklaşımlarına ek olarak Akpınar Dellal, Grassin’in teorisi ile paralel çerçevede imgeleri 3 ayrı grupta incelemektedir. Bu bakış açısından hareketle Akpınar Dellal’e göre imgenin üç temel özelliği bulunmaktadır:

- Bir grup insana veya tek bir insana özgü davranış ve düşünüş biçimini geliştirip tüm topluma mal edebilmektir.
- Belirli bir dönem ve yüzyıla özgü davranış ve düşünüş şekilleri, daha sonraki tüm dönemler için genel geçer kabul edilmektedir.
- İmgelerin bazen gerçekleşmiş gibi görünen, ancak gerçeğin ta kendisi olamayan yanıltıcı sahte olgulardan yola çıkarak oluşturdukları görülmektedir (Akpınar Dellal, 2000; aktaran Uluağlı, 2006).

Bu yaklaşımdan hareketle imgelerin – imajların özelliklerinin “genel kabul”, “zamana üstünlük – zaman ötesilik” ve “gerçeğin deformasyonu” olarak üç ana başlıkta toplanması mümkündür (Uluağlı, 2006).

Farklı disiplinler dahilinde kavramın tanımlanması noktasında her ne kadar ağırlıklı olarak olumsuz yaklaşımlar ele alınmış olsa da Goffman (1967) ise olumlu bir bakış açısıyla kavramı şu ifadelerle ele almaktadır: “İmaj terimi, başkaları tarafından kabul edilen, belli bir etkileşimde izlenen, kişinin kendi kendine davranış stratejisi yoluyla edindiği olumlu sosyal bir değer olarak tanımlanabilir. İmge, (...) sınırlandırılmış öz / kendilik imajıdır, –başkalarının kabul edebildiği imge.” Goffman’a göre imge kavramı, başkaları tarafından kabul görmüş olan belli bir etkileşim dahilinde izlenen, bireyin kendi kendine davranış stratejisi aracılığıyla edinmiş olduğu olumlu sosyal bir değer olarak tanımlanabilmektedir (Işık, 2012).

Tanımlama çalışmalarında da görüleceği üzere her ne kadar imge – imaj kavramı

bazı tanımlama çerçevelerinde kalıp yargı kavramı ile eş tutulmaya çalışılmış olsa da aslında bu iki kavram birbirleriyle farklılıklar içermektedir. Bu noktada Wenzel'e göre imge "öncelikle interaksiyon içinde meydana gelir, kalıp yargı kişinin kendi deneyimlerinin sebebi olarak görülmezken, imge aynı zamanda kişinin kendi deneyimlerine de dayanır." Roth'un bakış açısında ise kalıp yargı ile imgenin – imajın farklılığı şu noktada ortaya çıkmaktadır: Kişiler bireysel bir kişilik olarak tek başına bağımsız bir imge kazanabilirken, kalıp yargılar ise "asla birey olarak bir bireye atfedilmez, ya bir sosyal grup üyesi olarak ya da bütün olarak bir sosyal gruba atfedilir." Bu bağlamda imge – imaj ile kalıp yargı kavramlarını Löschmann da şu ifadelerle birbirlerinden ayırmaktadır: (Işık, 2012).

Bizim bir şeyden -örneğin amaç dilin ülkesinde – sahip olduğumuz imge, her halükârda kalıp yargılardan oluşan bir demettir. O, daha çok karmaşık bir izlenim, az çok yapılandırılmış bir bütün, algı, izlenim, deneyim, hüküm, bilgi, düşünce, tahmin, duygular ve tabii ki kalıp yargı ve önyargılarda yer almaktadır. Başka bir anlatımla, imge, gerçekliğin öznel olarak değerlendirilmiş, fakat sosyal olarak üretilmiş imgesi olarak ele alınabilir. İmge, gözlemciden bağımsız bulunmaktadır ve gerçeklikle örtüşmesi gerektiği anlamında asla nesnel değildir. Bu ise aynı zamanda, ulusal imgelerin' kalıp yargılardan daha çabuk değişebildiklerini anlaşılır kılmaktadır.

Ağaçsapan'ın (1996) bakış açısında ise imge – imaj kavramı şu çerçevede kalıp yargı kavramından ayrılmaktadır:

Bir birey salt bireysel bağlamda bir imge – imaj edinebilmekte ve bu imgeye – imaja sahip olabilmektedir. Zira herhangi bir imgenin – imajın oluşumu noktasında "imge taşıyıcısı" olarak birey (Alm.: "Imageträger") önemli bir rol oynamaktadır. Oysa "kalıp yargı nesnesi" (Alm.: "Stereotypobjekt") "imge nesnesi"nden ("Alm.: "Imageobject") farklı olarak kalıp yargı oluşumuna dahil olmaksızın kalıp yargı oluşum sürecinin tamamıyla dışında kalmaktadır (Ağaçsapan, 1996). Bir diğer ifadeyle de bu noktada değinilen imge – imaj oluşum sürecine imge taşıyıcısı dahil olurken, bunun aksine kalıp yargı oluşum sürecindeki kalıp yargı nesnesi bu oluşum sürecinin dışında kalmaktadır.

Tanımlama yaklaşımlarında da görüldüğü üzere imge – imaj kavramının da önyargı ile benzer biçimde "hoşnutsuzluk, korku, kin veya nefret gibi duygular, inançlar ve davranışsal eğilimler" gibi öğelerden kaynaklı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda da imge – imaj ve önyargı kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmaları söz konusu olabilmektedir. Fakat kavramların özü göz önüne alındığında ise imge – imaj ile önyargı kavramlarının da birbirlerinden farklı oldukları ortaya çıkmaktadır. Çünkü önyargı bir düşünüş biçimiyken, imge – imaj ise olası bu

önyargının oluşturduğu sunumsal ve algısal bir tepki olarak ele alınmaktadır. Önyargı salt pasif ve düşünsel bir eylem iken, bu önyargının dışa vurulması ve bu dışavurum üzerinden bir kimlik inşa edilmesi durumu ise imgedir – imajdır. Tüm bu yaklaşımlardan hareketle genel çerçeveden ele alındığında ise imgenin – imajın; sunumsal bir gerçeklik kavramına yönelik bireysel, toplumsal, nesnel, algılanış biçimi olarak da tanımlanması mümkündür. Bu çerçevede de imge – imaj kişilerin bilinç altlarının, kalıp yargılarının, kültürel değerlerinin, inançlarının, korkularının ve sevgilerinin bireylere kazandırdığı ‘öteki’ni tanımlama, algılama ve sunma biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Uluoğlu, 2006).

2.7.3. Klişe Kavram Çerçevesi

Klişe kavramının çıkış noktası da kalıp yargı kavramında olduğu gibi matbaacılıkta kullanılan bir baskı tekniğidir. Klişe kavramı Fransızca “*cliché*” sözcüğünden türemiştir (Alm.: “*Klischee*”, İng.: “*Cliche*”). TDK – Büyük Türkçe Sözlükte (2011) klişe sözcüğü: “Baskıda kullanılmak amacıyla, üzerine kabartma resim, şekil, yazı çıkarılmış metal levha” ve “Basmakalıp (söz, görüş vb.)” anlamlarıyla yer almaktadır.

Tanımlama çalışması noktasında klişe kavramını Kunow “aynı olanın kitlesel üretimin bir aracı” olarak ifade ederken Bussmann’ın bakış açısında ise klişe “basmakalıp şematik kullanılan ifadeler” olarak yer almaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011). Bu noktalardan ele alındığında klişeler genelleştirme ve basitleştirme vasıtasıyla nesnelere veya kişileri özellikleri doğrultusunda gruplandıran algılardır, kalıp ifadelerdir. Bu çerçevede klişeler her zaman sosyal gruplara ya da herhangi bir gruba üye kişilere yönelik veya onlarla ilişkili olmayabilmektedirler. Bunun temelinde yer alan gerekçe ise klişelerin genellikle konuşma esnasında spontane olarak kullanılıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamdan hareketle de klişeler görece basit bir yapıya sahiptirler ve slogan benzeri bir kullanım niteliğinin yanı sıra çoğu zaman da küçümseme veya abartma amacı taşımaktadırlar. Bu nokta örnek verilerek ele alınacak olursa: “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur.”, “Biz bir elmanın iki yarısıyız.”, “Bu sadece eisbergin görünen yüzüdür.” ifadeleri birer klişe olarak kullanılmaktadır. Benzer biçimde klişeler bireylere, gruplara, toplumlara, ülkelere ilişkin şematik ifadeleri veya karakteristik özellikleri de içerebilmektedirler. Bu çerçeveden bakıldığında da “Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir.”, “Türkler kural tanımaz.”, “Güneş battı, Alman yattı.”, “Almanya çok gelişmiş bir ülkedir.” gibi

söylemler de klişenin tipik örnekleri arasında yer almaktadırlar. Zira bir ifade biçimi ne kadar çok kullanılmaktaysa o ölçüde de klişeleşme ihtimali artmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Klişe kavramına dair ele alınmış tanımlama yaklaşımlarından bir diğerinde ise klişe “Sadece bayağılaşmış bir formül değil aynı şekilde tekrar edilen katılaştırılmış bir ifade” olarak aktarılmaktadır (Amossy, 1997; aktaran Ekinci, 2017). Amossy’nin bu bakış açısı göz önüne alındığında klişe olgusunun bireyin veya toplumun herhangi bir nesneye veya kişiye dair kararlılık gösteren ve değişmeyen görüşlerini ifade ettiği görülmektedir. Söz konusu bu klişeleşmiş ifadeler olumlu veya olumsuz olabilmektedirler. Olumlu tarafı bilgiye ulaşma noktasında kolaylık sağlaması gerçekliği olarak görülebilirken, olumsuz tarafı ise söz konusu bilgiye ulaşma sürecinde edinilen olası yanlış deneyimlerin ve algıların diğerlerine hatalı biçimde aktarılmasından ve kulaktan dolma bilgilerin de çoğunlukla yanlış veya eksik olması gerçekliğinden kaynaklanmaktadır (Ekinci, 2017). Klişelerden söz edilebilmesi için onların gerçeklik hakkında genel kabul görmüş olan bir bilgi kümesinin parçası olarak dahil oldukları bir referans sisteminin var olması gerekmektedir. Çünkü bu durum klişeleri sorgulanmaz kılmaktadır. Bu sayede de klişeler “kesin ve genel geçer” bir özellik kazanmaktadırlar (Dusche, 2007; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

Wiswede’nin klişe kavramına dair kalıp yargılar da bilişsel bir “klişe olup gerçekliğe ait karmaşıklığın basitleştirilmesiyle genel bir bilgi edinmek işlevine sahiptir” bakış açısında ve Lüsebrink’in de bu ifadeyi destekler nitelikteki klişenin genellikle kalıp yargı yerine eş anlamlısı olarak kullanılmakta olduğuna dair yaklaşımında da görüldüğü üzere klişe ile kalıp yargı kavramlarının birbirleri yerine kullanıldıkları yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bu noktada ise klişe kavramının gerek sözlük tanımına gerekse de bir kavram olarak ele alındığı bağlamlara bakıldığında klişelerin sık kullanılmakta olan fakat olası önyargısal veya kalıp yargısal durumların gerçekleşmesine temel oluşturmayan ifade biçimleri olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Zira klişelerin en temel özelliği olarak kullanım sıklıkları dikkat çekmektedir. Wenzel’e göre ise klişelerin herhangi bir sosyal gruba veya söz konusu bu grupların üyelerine yönelik olarak oluşmaması klişeyi kalıp yargılardan ayırtıran en belirgin ve önemli özelliktir (Gökçe ve Gökçe, 2011). Daha net bir ifade ile kalıp yargıların aksine klişelerin nesne alanı sosyal bir grup veya bu grubun üyeleri çerçevesinde sınırlı olmayıp sınırsızdır.

Klişe ve kalıp yargı farklılığı bağlamında değinilebilecek bir diğer ayrıntı ise

klîşe kavramı “bütün ÷lke özellikleri” noktasında ya da herhangi bir ÷lke hakkında ele alınan şematik ifadeler için kullanılan bir tabir olarak ele alınmaktayken (Dekker; Aspeslagh, 1999; aktaran Işık, 2012) kalıp yargı kavramı ise genelleştirilen özelliklerin atfedilmesi noktasında “bütün X’leri Y olarak nitelemek” biçimindeki dilsel ifadelerde ortaya çıkmaktadır (Esser, 1992; aktaran Işık, 2012).

2.7.4. Tutum Kavram Çerçevesi

Anlamsal çerçevede kalıp yargı kavramı ile benzer kullanılan kavramlar arasında tutum sözcüğü ile de karşılaşılmaktadır. Ele alınmış olan benzer bağlamdaki kavramların kesiştiği noktalardan birisi olan tutum sözcüğünün kökenine bakıldığında Latince’de harekete hazır anlamını karşıladığı gör÷lmektedir (Alm.: “*Einstellung*”, “*Attitüde*”; İng.: “*Attitude*”, Fr.: “*Attitude*”). Bu anlam çerçevesi dışında günümüzde kullanılan anlamı bağlamında tutum sözcüğüne kavram olarak ilk defa 1918 yılında yayımlanan Thomas ve Znaniecki’ye ait “Polonya Köylüsü” isimli kitabında yer verilmiştir. Bu kitap içeriğinde konu edinilen Polonya köylülerinin Amerika’ya göç etme sürecinde tutum kavramı üzerinde özellikle durulmuştur ve sosyal psikolojide tutum bilimi olarak tanımlanmıştır (Krech, Crutchfield ve Ballachey, 1970; aktaran Küçükler, 2007). Tutum kavramının bu disiplinde böylesine merkezi bir yere sahip olmasının sebebi ise tutumların davranışlar üzerinde etkili olduğu varsayımdır. Bu noktadan hareketle de psikoloji ve sosyoloji alanlarından yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmış olan sosyal psikolojide, davranışların ve tutumların belirleyicisi olduğu ve tutumların öngörülebilmesinin davranışları da öngörebilmeyi ve kontrol edebilmeyi beraberinde getirdiği ileri sür÷lerek bu disiplin tutum bilimi olarak tanımlanmaya başlamıştır (Küçükler, 2007).

Tutum, en genel anlam çerçevesinde bireyleri belli nesnelere, durumlar ve insanlar karşısında belli davranışlar sergilemeye iten öğrenilmiş birer eğilim olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2001). Ülgen’in (1995) bakış açısında ise tutum öğrenme süreci ile kazanılan, bireyin davranışlarına yön vererek karar verme süreçlerinde taraf tutmasına sebep olan bir olgudur. Bir nesneye veya bir olaya dair geliştirilen tutum eğer ki olumlu ise nesne veya olayla ilgili kararların olumlu olma ihtimali söz konusu olmaktadır, eğer geliştirilen tutum olumsuz ise alınan kararların da olumsuz olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir bireyin tutumları gözle gör÷lemezken bireyin davranışları göz önüne alınarak tutumu hakkında da fikir sahibi olunabilmektedir (Tavşancıl, 2002).

Sosyal psikoloji alanının çalışma nesnesi olarak tutum kavramını Thurstone ele almış olduğu “Tutumlar Ölçülebilir” isimli makalesinde psikolojik bir nesneye yönelik geliştirilen lehte ya da aleyhte duygular olarak tanımlamaktadır. Thurstone tutum kavramını bütüncül bir yapı olarak ele almıştır fakat Allport ise tutumu bir taraftan zihinsel bir hazır oluş durumu olarak görürken diğer taraftan da bir değerlendirme süreci olarak iki ögeli bir yapı çerçevesinde ele almaktadır (Arkonaç, 1998). Tutumları sosyal psikoloji çerçevesinde değerlendiren Katz ise tutumların bu alandaki en önemli işlevlerini şu şekilde aktarmaktadır (Işık, 2012):

- Uyum İşlevi: Tutumlar arzulanan amaçlara ulaşmaya yardım eder.
- Ego Savunma İşlevi: Ruhsal savunma mekanizmalarıyla, olumsuz duygular başka kişilere aktarılır.
- Özlü Sunum / İfade Etme İşlevi: Tutumlar, tutum taşıyıcısının değer ve değer yargıları ya da kimliğini gösterir.
- Bilgi İşlevi: Tutumlar, enformasyonları azaltma ve seçmeyle, kişinin dünyayı karmaşıklığı içinde anılmasını ve bu karmaşıklıkta yönünü bulabilmesini kolaylaştırır.

Freedman’ın bakış açısında ise tutum deneyimler ve yaşantılar sonucunda oluşan, bağlantılı olduğu bütün durumlara ve nesnelere karşı bireyin davranışları üzerinde dinamik ve yönlendirici etkilere sahip olan sinirsel ve ruhsal bir hazırlanma durumudur. Bu noktada tutum bireylerin tepkilerini yönlendiren bir unsur olarak bireylerin davranış biçimlerini de belirlemektedir (Küçüker, 2007). Lambert ise tutum kavramını bireyin çevresindeki sosyal konular, insanlar, gruplar ve daha genel çerçevede de herhangi bir çevresel olayla veya durumla ilgili tutarlı ve örgütlenmiş bir duygu, düşünce ve tepki biçimi olarak ele almakta ve bu doğrultuda da tutum geliştirme sürecini insanların içerisinde buldukları çevrelerine uyum sağlama yollarından birisi olarak, diğer bir ifadeyle de sosyalizasyon süreci olarak değerlendirmektedir (İnceoğlu, 1993).

Lambert’e benzer bir yaklaşımla Şerif ve Şerif de tutumu sosyal kökenli güdüler olarak ele almaktadırlar. Onlara göre tutum bireyin davranışlarında sebep olduğu sonuçlar açısından ele alındığında aslında salt amaca yöneliktir. Bir tutumun oluşması demek artık bireyin tutum nesnesine yönelik nötr olmadığı anlamına gelmektedir. Zira birey artık olası nesnelere yönelik olumlu veya olumsuz anlamlar taşımaktadır. Kağıtçıbaşı ise bireylere atfedilen bir eğilim olarak ele aldığı tutumları gözlemlenebilen ve ortaya konulabilen bir davranış olarak değil, olası bu davranışlara hazırlayıcı bir eğilim süreci olarak görmektedir. Aynı zamanda da tutumları kestirme

ve pratik yoldan bilişsel bir kategorileştirme süreci olarak ele almaktadır. Bu noktada da tutumların kişilik özellikleri olmaktan ziyade sosyal normlarla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Benzer biçimde Wanke ve Bohner de tutumu düşünsel dünyadaki bir nesnenin değerlendirme özeti olarak tanımlamaktadırlar. Tolan, Batmaz ve İsen ise kendi bakış açılarında tutum kavramını karmaşık düşünceler, değerler ve yargılar yığınına düzenleyerek örgütleyen düşünsel bir örüntü olarak ifade etmektedirler (Küçük, 2007). Veith ise sosyal tutumları “,” (...) bir birey tarafından deneyim yoluyla kazanılan, oldukça kararlı bir eğilim, bir sosyal nesneye (kişilere, gruplara, sosyal durumlara) belli duygu, düşünce ve davranış biçimleriyle tepki vermek” biçiminde aktarmaktadır (Işık, 2012).

1960’lı yıllardan itibaren ise tutumların davranışlar üzerinde tek yönlü olarak etkisi olduğu ve bu doğrultuda da davranışın salt belirleyicisi olduğu görüşlerinden vazgeçilmiştir. Triandis’in bu noktadaki bakış açısına göre tutumlar bireylerin dünya hakkındaki geçici veya sürekli varsayımlarını, kendilerine benzeyen insanlarla ve kendilerinden farklı olanlar arasındaki farklılıkları, diğer insanlardan beklentilerini, sahip oldukları değerleri ve bakış açılarını, neyin doğru olup neyin yanlış olduğundan hareketle neye yaklaşmaları ve neyden kaçınmaları gerektiğine dair duygu ve inançlarını içermektedir. Bu yaklaşım bağlamında da tutumların temel ortak özelliğinin belirli çerçevelerde örgütlenmiş olan düşünce yapılarını kapsamaması olduğunu ve her türlü davranışın tutumsal bir içerik barındırmadığını belirtmektedir (Küçük, 2007).

Görüldüğü üzere sosyal psikologlar arasında tutum kavramının tanımlanması noktasında birbirinden farklı bakış açıları ve yaklaşımlar bulunmaktadır ve bu tanımlamalar da bir merkezde toplanamamaktadırlar. Bu noktadan hareketle Berkowitz araştırmalarında belirlemiş olduğu 30 farklı tutum tanımlamasını üç ana grupta bir araya toplamıştır (Berkowitz, 1980; aktaran Erdoğan ve Vatandaş, 2020):

- Tutum, bir değerlendirme ya da duygusal tepkilerdir.
- Tutum, bir insanın bir objeye ya da konuya karşı istekliliği ya da isteksizliğidir.
- Son olarak tutum, bilişin etkili ve sürekli çalışan bir parçasının seçkin bir topluluğudur. Böylece, bir bireyin tutumu onun bir obje ya da konuyu nasıl anlayacağını, hissedeceğini ve davranacağını bir birleşimi olur.

Tüm bu tanımlama yaklaşımları göz önüne alındığında tutumları meydana getiren bileşenlere değinmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim tutumlar 3 farklı bileşenden oluşabilmektedirler:

- 1) Bilişsel Bileşen: “(...) tutum nesnesiyle ilgili bulunulan ya da –başka bir deyişle– kişinin, enformasyon, bilgi ya da düşünceleri bir tutum nesnesiyle bağlayan kanaatlerdir” (Stahlberg ve Frey, 1997; aktaran Işık, 2012). Diğer bir deyişle bir nesne hakkındaki düşüncelerin ve bilgilerin ifadesidir.
- 2) Duygusal Bileşen: Söz konusu bu bileşen bir tutum objesinin olumlu veya olumsuz değerlendirilmesini ve ele alınan nesneye dair bütün duyguları kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle de bir nesneye yönelik değerleri ve duyguları içeriğinde barındırmaktadır (Güttler, 2000; aktaran Işık, 2012).
- 3) Davranışsal Bileşen (Davranışsal Amaç): Bu bileşen ise söz konusu tutum nesnesine yönelik davranış biçimlerini içermektedir (Veith, 2002; aktaran Işık, 2012). Bu bakış açısı da tutum objesiyle ilgili belli bir biçim çerçevesinde eylemde bulunma eğilimini ve davranışını kapsamaktadır.

Literatürde ele alınmış olan tutuma dair tanımlama çalışmaları sonrasında Şerif ve Şerif tutumların özelliklerini aşağıdaki şekilde özetleyerek aktarmaktadırlar (Küçüker, 2007):

- Tutumlar doğuştan gelmez. Belli nesne, kişi grup ya da olaylarla ilişkili olarak oluşturulur ya da öğrenilir. Bir tutumun ilk ortaya çıkışı öğrenmeye bağlıdır.
- Tutumlar geçici düşünsel durumlar değildir; görece kalıcıdır.
- Tutumlar daima bir özne-nesne ilişkisini içerirler. Tutumlar bir kişi, grup, nesne, kurum, konu ya da olay gibi belirlenebilir göndergelerle ilişkili olarak oluşturulur ya da öğrenilir.
- Bir tutumun göndergesi az sayıda ya da çok sayıda maddeyi kapsayabilir.
- Tutumların güdüsel-duygusal özellikleri vardır. İnsan-nesne ilişkisinde, özellikle tutumlar aracılığıyla belirlenen bir etkilenme-güdülenme süreci ortaya çıkmaktadır. Bir objeye ilişkin bir kez tutum edinildiğinde artık yansızlık ortadan kalkmıştır.
- Sosyal bir tutumu diğer tutumlardan ayıran özellik, sosyal bir tutumun sosyal uyaran durumlarıyla ilişkili olarak oluşması ve bir grubun ya da belli bir toplumun üyeleriyle paylaşılmasıdır.

Tüm bu tanımlama yaklaşımları ve bilgiler göz önüne alındığında tutum kavramının: “Bir bireyin bir kişi, nesne ya da yöneldiği bir objeye ilişkin geliştirdiği, kendi içerisinde kısmen tutarlı, kısmen çelişik duygusal, düşünsel ve davranışsal öğeleri barındıran; değerler, normlar ve inançlarla kişinin kompleks bir tutarlılık sağlamasına yardımcı olan ve görece kalıcılığı olan bilişsel bir yapıdır.” biçiminde tanımlanması da mümkündür (Küçüker, 2007).

2.8. Kalıp Yargı, Önyargı, İmge – İmaj, Klişe ve Tutum Kavramlarının Oluşum Süreçlerini Etkileyen Faktörler

İnsanlar içerisinde yaşadığı sosyal dünyayı algılama sürecinde ister istemez bazı kategoriler oluşturmaktadırlar. Tez çalışmamız içerisinde de ele alındığı üzere bu kategorizasyon çoğu zaman ‘biz’ / ‘öz’ ve ‘öteki’ biçiminde gerçekleşmektedir. ‘Biz’ veya ‘öz’ ve ‘öteki’ olgularının atfedildiği bireyler, gruplar, toplumlar ve uluslar arası iletişim süreçlerinde de diğerine yönelik kimi zaman olumlu olsa da genellikle olumsuz yargılar ve değer biçmeler içeren kalıp yargı, önyargı, imge – imaj, klişe ve tutum gibi sözlü, yazılı ya da davranışsal olgular ortaya çıkabilmektedir. Olası bu olumsuz yargıların veya düşünsel tepkilerin nesilden nesile aktarılarak varlıklarını sürdürdükleri göz önüne alındığında geçmişten bugüne birçok farklı iç ve dış etmenin oluşumlarına sebep olduğunun düşünülmesi mümkün olmaktadır.

Sosyal psikoloji ve psikoloji alanları çerçevesinde önyargıların oluşumu bireysel, psikolojik süreçlerin yanı sıra toplumsal yani grup ve gruplar arası süreçler bağlamında da ele alınmaktadır. Lin, kişisel psikolojik süreçler çerçevesinde önyargının ve kalıp yargının oluşumundan kognitif kuramların sorumlu görüldüğünü ifade etmektedir. Bu kuramlara göre kalıp yargılar edinilen yeni bilgilere karşı bireysel ve kognitif tepkilerdir. Bireyler tanımadıkları ve bilmedikleri kişilerle, olaylarla veya varlıklarla karşılaşmalarında mantıklı kısaltmalara gereksinim duymaktadırlar. Bu kısaltmalar ise edinilen bilgileri kognitif kuram çerçevesinde işleyen ve basitleştiren kategorizasyon süreçlerine uygun biçimde gerçekleşmektedirler. Belirli kurallara göre kişiler, olaylar ve varlıklar benzer veya eşdeğer kabul edilerek ve aynı sınıflandırmalar içerisinde gruplandırılarak gerekli kategoriler oluşturulmakta ve hızlı bir düzenleme sonucunda da bilinmeyenle başa çıkılarak bu bilinmeyenler bilinir hale getirilmektedir (Lin, 1999; aktaran Gencer, 2009).

Kalıp yargılar ve önyargılar bireylerde doğuştan var olmamakta aksine bu kavramlar sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilmektedirler. Zira kalıp yargı, önyargı ve anlamsal çerçevede benzer kullanılan kavramlar bireyin dünyasının, sosyal çevresinin ve kültürünün birbirleriyle olan ilişkilerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bireyler aile, okul ve yaşadıkları toplum içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu ortamlarda da bireyler anne ve babasından başlayarak öğretmenlerinden, okuldaki arkadaşlarından, daha sonraki süreçlerde de toplum içerisindeki diğer bireylerden etkilenebilmektedirler. Söz konusu bu kişiler ve

ortamlar aracılığıyla bireyler gelenek ve göreneklerini, kültürlerini, yaşam biçimlerini ve diğer değer yargılarını edinmekte ve böylelikle de farklı uluslara ve ırklara yönelik kendi tutumlarını geliştirmektedirler. Bu doğrultuda da sonuç olarak kalıp yargılar ve önyargılar bireyin kendi tecrübeleri üzerine değil başkalarının tecrübeleri üzerine oluşturulmaktadır (Yu, 2006; aktaran Işık, 2012).

Bir çocuk deneyimlediği bu süreçler boyunca ailesiyle ve içerisinde yaşadığı toplumla kendisini özdeşleştirmekte ve dolayısıyla da onların davranışlarını ve tutumlarını benimsemekle kalmayıp önyargısal durumlarını da üstlenmektedir. Önyargı içeren bu durumlar da çoğunlukla korku, hoşnutsuzluk, nefret ve kin gibi katı duygularla bezenmiştir. Bu şekilde edinilen önyargı durumları insanların kişiliğinde yok edilmesi gerçekten zor olan derin izler bırakmaktadır. Bu sebeptendir ki bireyler, gruplar ve toplumlar arası ilişkilerde ve iletişimlerde sorunların ve çatışmaların yaşanması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Çünkü hatalı değerlendirmeler ve ortaya çıkan gruplar arası çatışmalarda ayrımcılık içeren davranışlara sebep olabilen kalıp yargısal davranışlar ve algılar; bireyler, gruplar ve toplumlar arası süreçleri şekillendiren etmenler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Gencer, 2009).

Freud'un kişilik teorisinin yoğun bir biçimde etkisinde kalmış olan "Otoriteryen Kişilik" yazarları olarak Adorno ve arkadaşlarının bakış açısında önyargılar bilinçaltı gereksinimlerin, çatışmaların ve aynı zamanda da savunma mekanizmalarının bir ifadesidirler. Adorno ve arkadaşları kalıp yargıları ve önyargıları kişiliğin bir boyutu olarak değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşım anne – babaların çocuklar üzerindeki etkilerinden yola çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre önyargılar olumsuz erken çocukluk çağı deneyimleri ve engellemeler sonucunda ortaya çıkan saldırganlık duygusunun farklı bir yöne kanalize edilerek dış gruplara yöneltilmesidirler. Önyargılı bireyler diğer bireylerin kişisel özelliklerinden ziyade onların etnik gruplarını ve sosyal rollerini betimleyen hali hazırdaki klişelere odaklanmaktadır. Kişilerin diğer insanlara, etnik gruplara ve uluslara yönelik kapalı ve katı kanaatleri bulunmakta ve bu doğrultuda da diğer gruplardan katı bir biçimde söz etmektedirler. Benzer biçimde çocukluk çağında anne – babaya karşı hissedilen çift yönlü duygularını dile getirememeleri sebebiyle çocukların zihinlerinde bir duygu bölünmesi oluşmaktadır. Bu çift yönlü duygular da iyi ve kötü olarak ikiye ayrılmaktadır. Duygulardaki olumlu yönler anne–babaya bağlı kalırken, olumsuz ve hatta düşmanca olan duygular ise azınlık veya sosyal normlardan sapan başka hedeflere yöneltilmektedir. Sonuç olarak da anne – baba figürleri çocuklar için bütün erdemlerin somut sembolü olurlarken

diğer bireyler ise kötülüklerin sembolü olmaktadır. Bu yaklaşım önyargılı bakış açısını kişilik psikodinamiği temelinde açıklamaktadır. Bireyin güdülerinin doyumuna engel olunuyorsa ortaya çıkan durum saldırganlığa dönüşmekte ve olası bu saldırganlığın doğrudan ifadesi toplum tarafından hoş görülmediği için bu saldırganlık yön değiştirerek toplum tarafından hor görülen azınlık kesimlere yöneltilmektedir veya dış gruplara yönelik ayrımcı bir önyargı olarak ifade edilmektedir (Gürses, 2005).

Önyargının sadece psikolojik çerçeveden ele alınması bireyler düzeyinde kavramı açıklığa kavuştursa dahi toplumsal çerçevede bazı noktaları açığa çıkaramamaktadır. Zira sosyal – psikolojik çerçeveden ele alındığında kavram gözlem üzerine kurulu olan sosyal olgu düzeyinden hareketle kişilik düzeyinden geçerek sonuçta yine sosyal düzeye ulaşmaktadır. Bu çerçeveden de önyargılar incelenirken sosyo-kültürel ve tarihsel sebeplerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü insanların davranış süreçleri içerisinde oluştukları bağlamlardan bağımsız olarak incelenememektedir (Gürses, 2005). Bu bakış açısında da değinildiği üzere önyargıların temelinde ekonomik, tarihsel, psikolojik faktörler yer almaktadır ve önyargılar bu faktörler çerçevesinde biçimlenmektedirler.

Önyargılar genellikle cinsiyet, meslek, milliyet, din gibi sosyal karşı gruplara yönelik geliştirilen davranışlardır. Önyargıların oluşumları noktasında belli aşamaların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu aşamalarda ilk olarak sosyal kategorizasyon yer almaktadır. Zira bireyler sosyal dünyayı algılamak ve bu algılamalarına çeşitli yorumlarda bulunabilmek için belirli kategoriler oluşturmaktadırlar. Önyargıların ilk basamağında yer alan sosyal kategorizasyon süreci gruplar arasında farklılıklar oluşturma ve dış grup üyelerini aynılaştırma sürecidir. Bu süreçte bireyler merkeze kendilerini koymakta ve diğer gruba üye bireyleri belli kalıp yargılara dahil etmektedirler. Bu sayede de iki grup arasındaki benzerlikler silinerek farklılıklar büyütülmekte ve karşı gruba üye bireyler tamamıyla aynı olarak nitelendirilmektedirler. Bu durum sosyal psikolojide kategori içi benzeşme veya kategoriler arası farklılaşma olarak ele alınmaktadır. Bu kategorizasyonun en belirgin özelliği de abartılı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesidir. Bu abartılı yaklaşım içerisinde kalıp yargı taşıyan sıfatlar ve resimler sıklıkla kullanılmaktadırlar. Bireylerin içerisinde yaşadığı ve yetiştiği çevresel ve kültürel ortam oluşturulan kategorileri de doğrudan etkilemektedir. Sosyal kategorizasyonu ise önyargıların temelini oluşturan kalıp yargılar takip etmektedirler. Kalıp yargılar önyargıların bilişsel birer parçasıdır ve bir karşı gruba yönelik basmakalıp inançları da daima içeriklerinde

barındırmaktadırlar. Kalıp yargılar dış grubu aşağılayıcı, küçümseyici ve görmezden gelici bir tutum içerisindedirler. Hatta gruplar arasında sosyal gerilimlerin ortaya çıkması durumunda gruplar arası ilişkiler düşmanca bir hal alabilmektedirler. Özellikle de sinirlilik halinin sosyal algıda kalıp yargı ve önyargı oluşumunu geliştirdiği görülmektedir. Böyle durumlarda toplumlar arası ilişkilerde siyasi veya sosyal açılardan gerilimler arttığı ölçüde kalıp yargıların ve önyargıların da arttığının ifade edilmesi mümkündür. Önyargı oluşum süreçlerinden birisi de hayali ilişkisellik olarak ortaya çıkmaktadır. Hayali ilişkisellik durumunda belirli bir sosyal gruba üye birey olumsuz bir davranış sergilediğinde söz konusu bu olumsuz davranış aralarında hiçbir ilişki bulunmayan karşı sosyal grubun diğer bireyelerine de genellenmekte ve olumsuz davranış sanki karşı sosyal grubun genel bir özelliğiymiş gibi algılanmaktadır. Ayrıca kişilik ve toplumsal etmenler de önyargının oluşum sürecinde oldukça önem taşımaktadır. Çünkü belirli bir sosyal gruba yönelik önyargı taşıyarak veya onları dışlayarak dünyaya gelmemiş olan insanlar ileriki yaşantısal süreçlerinde ailelerinden, arkadaş gruplarından, yaşadıkları ortamlardan, sosyal çevrelerinden ve kitle iletişim araçlarından edindikleri bilgi ve deneyimlerle geliştirdikleri bir davranış biçimi olarak da önyargılı olabilmektedirler (Özsüer, 2018).

Kalıp yargılar aslında toplumsal önyargılardan oluşmaktadır. Önyargıların sözel oluşum biçimleri mutlak surette sosyal önyargıların meydana gelmesine ihtiyaç duymaktadırlar fakat kalıp yargının temelinde yatan önyargı artık ortadan kalkmış olsa dahi söz konusu önyargılar daha sonraki süreçlerde de dil içerisinde varlıklarını sürdürmekte ve tam bu noktada da kalıp yargılar söz konusu olmaktadır. Sosyal önyargıların hangi şartlar altında oluştuğu konusunda ise Ağaçasapan (1996) ilk olarak kişilik gelişimi ("*Persönlichkeitsbildung*") sürecini ele almaktadır. 1950 yılında Adorno ve çalışma arkadaşları tarafından yayımlanmış olan araştırma raporunda şu teorik yaklaşım üzerine çalışıldığına değinmiştir: "Eğer bir kişilikteki kesinleşmiş öğeler belirli bir üslup ve tarzda inşa edilirse ("*intrapersonelle Organisation*" / "*kişilerarası organizasyon*") bu durum özel bir davranış için sonuçlar ortaya çıkarmaktadır veya içsel yapılar dışa dönük davranışları etkilemektedirler. Bu öğeler dahilinde de sadece içsel durumlar, ihtiyaçlar, dürtüler, eğilimler gibi durumlar değil aksine kişilik dahilindeki karmaşık organizasyonlar da söz konusudur." (Markefka, 1990; aktaran Ağaçasapan, 1996).

Kalıp yargıların ve önyargıların oluşumu noktasında Ağaçasapan'ın (1996) üzerinde durduğu diğer bir konu da sosyal yapıdır ("*Sozialer Aufbau*"). Nitekim

önyarguların oluşumu üzerinde sosyal yapının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu sosyal koşullar Allport tarafından şu ifadelerle aktarılmaktadır:

- 1) Halkın heterojenliği.
- 2) Güçlü dikey hareketlilik.
- 3) Tehditkâr / korkutucu nitelikteki dışlanmışlık (“*Anomie*”) sonucunda gerçekleşen hızlı sosyal değişimler.
- 4) Bilgisizlik ve iletişim engelleri.
- 5) Azınlığın göreceli çokluğu.
- 6) Ortaya çıkan gerçek anlamdaki rekabet ve çatışmalar.
- 7) Toplumun önemli ilgi alanlarına istismar / sömürü ile arka çıkılması durumu.
- 8) Agresif izlenimlerin / zulümlerin sürekli suçlanan bireylerce (“*Sündenböcke*” / “*Günah keçisi*”) kabul görmesi durumu.
- 9) Düşmanlığın söylenceler / mitler ve gelenekler vasıtasıyla sürdürülmesi durumu (Albert, 1975; aktaran Ağaçsapan, 1996).

Değınilen bu noktalar çerçevesinde kalıp yarguların ve önyarguların çocukluktan başlayarak sosyalleşme aracılığıyla ortaya çıkmakta oldukları görülmektedir. Bu çerçevede Ağaçsapan’ın (1996) ele aldığı bir diğer oluşum faktörü ailedeki sosyalleşme sürecidir. Birey sosyalleşme sürecinin ilk ortamı olan ailede olası sosyal kalıp yargı ve önyarguları edinmektedir. Sosyal önyargular ailedeki sosyalleşme sürecinde oluşmaktadırlar. Çocuk olası bu sosyal önyarguları kendisini ebeveynleri ile özdeşleştirilmesi aracılığıyla edinmektedir. Söz konusu bu önyargular “önyargularla direkt ilişki kurmaktan ziyade önyargı nesnesi ile kurulan ilişki” neticesinde oluşmaktadırlar (Albert, 1975; aktaran Ağaçsapan, 1996).

Önyargular ile kurulan söz konusu bu ilişki önyargı nesnesi hakkında ebeveynlerin dile getirdiği ifadelerin bu bağlam çerçevesindeki ilişkisi anlamına gelmektedir. Bu noktada aile bireyleri ve çocuğun kendi yaşıtı bireyler olası tutumların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Ağaçsapan, 1996). Bu konu üzerine gerçekleştirilen birçok çalışma henüz üç yaşındaki çocukların anlamlarını bilmemelerine rağmen ırkçı sözcükleri öğrendiklerini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda da çocuk kendi çevresinden ve kendi grubundan öğrendikleri aracılığıyla öteki gruplara yönelik olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmektedirler. Çocuklar olası bu olumsuz tutum ve davranışlarını söz konusu karşı gruba yönelik kötü söylemlerde bulunarak, etnik şakalar yaparak veya ayrımcılık içeren davranışlar sergileyerek gösterebilmektedirler (Sherif ve Sherif, 1956; aktaran Işık, 2012).

Kalıp yargı ve önyargıların oluşum faktörü çerçevesinde Ağaçasapan (1996) son olarak okuldaki eğitim sürecini ele almaktadır. Ağaçasapan'ın bu bakış açısında kurumsal bir sosyalleşme alanı olarak okul ortamı da önyargı oluşum sürecine katkıda bulunmaktadır. Çünkü okuldaki kısıtlı zaman mefhumu dolayısıyla öğretmenler aktarılan bir konunun veya değinilen bir durumun bütün yönlerini ele alamadıkları için konuları kendi kararlaştırdıkları açılardan seçmek ve özetlemek suretiyle genelleştirerek öğretmektedirler. Bu noktada da öğrencilerin katı bir biçimde itaatkâr olmaları beklentisi söz konusu olduğundan okul ortamı önyargıların oluşumunda bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda önyargıların ortaya çıkışında ders kitapları da önemli bir role sahiptir. Zira kitaplarda karmaşık davranış ilişkilerinin oldukça basitleştirilmiş tasvirleri yeniden oluşturulabilmektedir. Politik otoriteler tarafından da uygun görülmüş olan ders kitaplarındaki belirli tasvirlerin tek taraflı olarak ele alınmaları okullardaki bazı eğitim çalışmalarına dair geçerlilik ölçüsünde de artmaktadır (Albert, 1975; aktaran Ağaçasapan, 1996).

Görüldüğü üzere kalıp yargı ve önyargı kavramları göz önüne alındığında bu kavramların sosyal etkileşim süreçleri içerisinde ve neticesinde ortaya çıkmakta oldukları görülmektedir. Çünkü belirli bir toplumda paylaşılmış olan ortak algılara dayanan bir sosyal yaşamın aktarıcısı görevindedirler. Zira bu kavramlar gerçeklik üzerine yaptıkları çarpıtmalar dolayısıyla bir gruba ait “hakikatleri” pekiştirmektedirler. Bu bağlamda genellemelerde ve tümevarımlarda bir eksiklik, bir hata söz konusu olmasının düşünülmesi de doğru görülmemektedir. Kalıp yargı ve önyargıları salt bilimsel çerçeveden ele alarak bilgi işleme süreçlerinin bir fonksiyonu olarak görmek de onların sosyal etkileşim süreçlerindeki rollerini gölgeleyerek kalıp yargı ve önyargıları bir kader haline getirmektedir (Bilgin, 1999).

Yaşamın birçok alanında karşılaşılmakta olan önyargıların ve kalıp yargıların oluşumları ve değişimleri noktasındaki açıklamalarını ise Six “sosyokültürel yaklaşım”, psikodinamik yaklaşım” ve kognitif yaklaşım” olarak üç ana grupta özetlemektedir (İmançer, 2008):

“*Sosyol kültürel yaklaşımda*” kalıp yargıların ve önyargıların oluşumlarının normların ve değerlerin içselleştirildiği erken çocukluk dönemindeki öğrenim sürecine dayandığı savunulmaktadır. Söz konusu bu süreç değişime kapalı ve kalıcı kalıp yargı ve önyargıların oluşumundan sorumlu tutulmaktadır. Sears ve Kinder ise sosyo – kültürel olguların değişkenlerini sembolik ırkçılık olarak vurgulamaktadırlar. Zira Schöbach ve arkadaşları gerek 14–15 yaşlarındaki öğrenciler gerekse de yüksek

öğrenim görmüş örneklemeler içerisinde eğitimli bireylerin daha az kalıp yargıya veya önyargıya sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

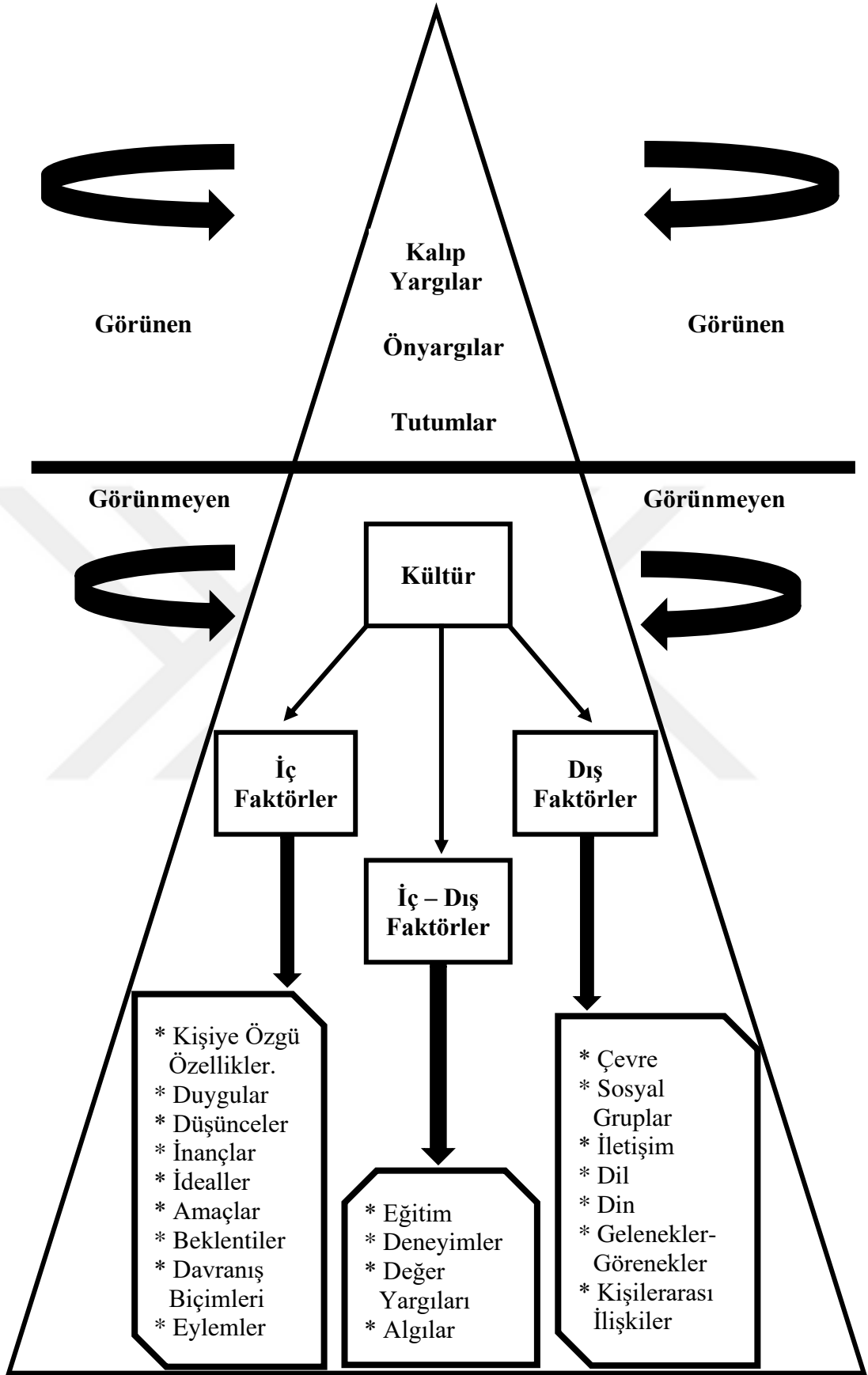
“*Psikodinamik yaklaşım*” ise bireyin toplumsal, ekonomik, politik kanaatlerindeki ideolojik örneklerin oluşturulmasını etnik merkezli bir davranışsal yatkınlığa dayandırmaktadır. İdeolojik örnekler ise “ben” ve “ben üstünün” anlaşılmasıyla ve bunun belirli psiko–analitik uzlaşımlarının bir neticesi olarak ailesel eğitim pratikleri sayesinde meydana gelmektedirler. Örnek olarak da bireylerin yaşamış oldukları engellemeler neticesinde hissettikleri fakat dışı vuramadıkları olası duyguları daha sonraki süreçlerde bir düşman olgusunda kişileştirmesi olan “Günah Keçisi Kuramı” veya babanın otorite figür olarak görüldüğü ailelerde karşıt fikirlerini dile getirmelerine müsaade edilmemiş olan bireylerin bu engelleme durumlarının daha sonraki yıllarda dış gruplara yönelik düşmanlık ve öfke biçiminde kendini göstermesi durumu olan “Otoriteriyen Kişilik Kuramı” düşünülebilmektedir.

“*Kognitif yaklaşım*” ise kalıp yargı ve önyargıların nasıl kurulduğunu ortaya koymakta ve kategorileştirme ve toplumsal algılama ile ilgilenmektedir. Bu kategorileştirme süreci dahilinde iç grup farklılıklarının en aza indirgenmesi ve dış grup farklılıklarının ise maksimum düzeye çıkarılması söz konusudur. Sonuç olarak da kalıp yargıların ortaya çıktığı kategorileştirme süreci birçok birey tarafından toplumsal yapı içerisinde diğer bireylerle paylaşılmakta ve bu paylaşımın bir sonucu olarak da kolektif kalıp yargılar veya ulusal–milliyet kalıp yargıları oluşmaktadır. Kategoriler değer sisteminin kazanılmasına ve kognitif yapılanmaya hizmet etmelerinin yanı sıra kendi öz grubunu tercih etmeye, grup ayrımının sürdürülmesine ve grup ideolojisi düşüncesine de hizmet etmektedirler. Aynı zamanda dış gruba yönelik davranış biçimlerini de haklı kılmaktadırlar (İmançer, 2008).

Ele alınan yaklaşımların merkezinde bulunan sosyal dünyanın algılanmasını ve yorumlanmasını etkileyen “sosyal sınıflandırma”, önyargıların ve kalıp yargıların oluşum süreçlerinde temel bir bilişsel süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler diğer bireyler hakkındaki söz konusu bilgiyi gruplandırmak ya da ayırt etmek için cinsiyet, ırk, etnik köken, dini inanç gibi sosyal ve fiziksel ayırt edici özellikler kullanılmaktadır. Bu aşamalar sonrasında da önyargıların oluşumu kaçınılmaz olmaktadır. Sınıflandırma süreci bireyin kendi öz grubuna ve diğer gruplara dair edindiği bilgilerin bir nevi düzenleyicisidir. Bu aşamalar kalıp yargı oluşum sürecinde de sosyal düzeyde farklı sosyal eylemleri açıklayarak meşru bir konuma yerleştiren grup ideolojilerinin oluşturulmasına ve devam ettirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Kalıp yargılar olumlu veya olumsuz biçimde bir grubu diğer gruplardan ayırarak değerlendirme ve farklılaştırma gibi işlevlere de sahiptirler. Bu işlevler bir anlamda dünyayı basitleştirerek sosyal çevreyi tanınır kılmaktadır. Fakat bu gerçekleştirilirken önyargıların oluşumlarına da zemin hazırlanmaktadır. Kalıp yargılar yoluyla dış gruba yönelik yapılan değerlendirmelerin niçin önyargı oluşumuna zemin hazırladığının kısaca şu biçimde özetlenmesi mümkündür: Kalıp yargı oluşturulması iç grup sempatanlığını arttırmasının yanı sıra dış gruba yönelik ayrımcılığı da belirgin bir biçimde arttırmaktadır. Bu iç grup ve dış grup ayrımcılığı süreçlerini inceleyen “Sosyal Kimlik Kuramı”na göre iç grup taraftarlığı sadece dış gruba üye bireyleri tektipleştirmekle kalmayıp aynı zamanda da iç gruba üye bireylerin birbirlerinin inançlarını ve özelliklerini de benzer algılamalarına sebep olmaktadır. Kalıp yargıların oluşum süreçlerinde dış grup üyesi bireylerin inançları da tektipleştirilerek dış grubun sahip olduğu görüşlerin iç grubun görüşlerine benzemediğine dair inanç da güçlendirilir. Nitekim bilişsel düzeyde herhangi bir biçimde oluşturulan “biz” ve “onlar” farklılaştırması iç grubun lehine davranış sergilemek için yeterli bir şart olarak kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak da iç grup ve dış grup arasında ortaya çıkan sınırlar güçlenerek ayrımcılığı ortaya çıkaran mesafe kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet misali kendiliğinden oluşmaktadır (Göregenli, 2012).

İnsanlar dünyaya ve dünyadaki her şeye dair sahip oldukları bilgileri kendilerini çevreleyen kültürden ve ait oldukları sosyal gruplardan edinmektedirler. Ayrıca öteki insanlar hakkındaki bilgilerin büyük bir çoğunluğu da kişisel ilişkiler aracılığıyla değil aksine yaşanılan kültür içerisinde mevcut olan ortak bilgi sayesinde öğrenilmektedir. Söz konusu bu bilgi de grup üyelerine iletişim aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu noktada da önyargılar ve kalıp yargılar insanların içerisinde yetiştiği ve hala da yaşamakta oldukları kültür ile yakından ilişkilidir ve olası bu önyargılar ve kalıp yargılar ailedeki, okuldaki, kitaplardaki, televizyondaki veya gazetelerdeki sosyalleşme süreciyle aktarılmaktadırlar (Ekşi, 2009; aktaran Balkaya, 2017). Bir başka ifadeyle ise kültür ve insanların içerisinde yaşadıkları çevre diğer insanlara yönelik düşünce biçimlerini şekillendirmektedirler. İnsanların içerisinde yetiştiği ve hala da yaşamakta olduğu kültür çevresi insanların tüm özelliklerini etkileyebilecek ölçüde büyük bir potansiyele sahiptir. Öyle ki böylesine bir potansiyel olaylara, olgulara, kişilere ya da durumlara yönelik insanların önyargılar, kalıp yargılar ve tutumlar oluşturmasına dahi sebep olabilmektedir. İfade edilen bu bakış açısı aşağıda verilmiş olan “buzdağı modeli” (“*Eisberg-Modell*”) ile şematize edilmektedir (Balkaya, 2017):

Şekil 2.4. Kalıp Yargıların, Önyargıların ve Tutumların Oluşumlarını Etkileyen Faktörlerin “Buzdağı Modeli” (“Eisberg-Modell”), (Balkaya, 2017).

Lippmann önyargı içeren düşünsel süreçlerin oluşumunda ve pekiştirilmesinde kitle medyasının etkisine de değinmiştir. Özellikle yazınsal çerçevede ve sözlü iletişimde kullanılan sözcükler olarak dışardan gelen uyarıcılar kimi kalıp yargıları harekete geçirmektedirler. Bu noktada bireyler arası iletişimin yanı sıra kitle medyasının ve kitle iletişiminin de kalıp yargıların pekiştirilmesinde etkili olduğu görülmektedir. Hatta yaşam tecrübeleri de karşılaşılan kalıp yargı içeren düşünceleri onaylar nitelikteyse ilgili konularda sahip olunan olası önyargılar daha da kuvvetlenmektedir. Bu duruma şu çerçevede bir örnek verilmesi mümkündür: Japonların açık gözlü olduğunu benimsemiş olan bir aile veya bu ortamda yetişmiş bir birey yazılı medyada bir yazarın Japonların açık gözlülüğüne dair yaşadığı tecrübeyi aktardığı bir metinle karşılaşır ya da yazarın bu fikri destekler ve ispatlar nitelikte kaleme aldığı bir yazısını okursa veya benzer biçimde Japonların açık gözlü olarak ekrana yansıtıldığı film sahnelerini izlerse bu noktadan sonra sanki bütün Japonları tanımaktaymışçasına zihnindeki kalıp yargıları pekiştirebilmektedir. Bu çerçevede kitle medyası kalıp yargıların oluşumunda ve pekiştirilmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim kalıp yargılar grup çıkarlarına, kültürel geleneklere ve iç grubun dış gruptakilerden farklılaşmasına bağlıdır. Okul öncesindeki çocuklar dahi etnik gruplara yönelik kalıp yargıları büyük oranda televizyonda yer alan öteki gruplara yönelik ortaya konulmuş imajlar doğrultusunda benimsemektedirler (Lippmann, 1998; aktaran Gürel, 2011).

Ayrıca medyanın ilkelerinde ve amaçlarında açıkça yer almasa da medyanın toplumda sürekli olarak bir beklenti durumu ve korku ortamı oluşturmak suretiyle kendisini vazgeçilmez kıldığı kabul edilmektedir. Medya sürekli olarak ‘öteki’nin varlığına göndermelerde bulunarak bir nevi tehdit ve korku havası oluşturabilmekte ve oluşan bu tehdit ve korku ortamını tekrar tekrar güncel olaylara yansıtarak öteki kurgusunu güncel tutabilmektedir. Medya tarafından oluşturulan bu tehditkâr algı ortamları siyasi ve askeri medya uzmanlarına kendi gerekçelerini meşru göstermek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu sayede de medya ortamı güncel siyasi olayların yanı sıra diğer olayları da “taraf – karşıt” denklemine yerleştirerek aktarmaktadır. Bir başka ifadeyle de medyanın temel stratejisi bütün söylemleri ve olayları “dost – düşman” denklemi çerçevesinde kurgulayarak sunması olarak ortaya çıkmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

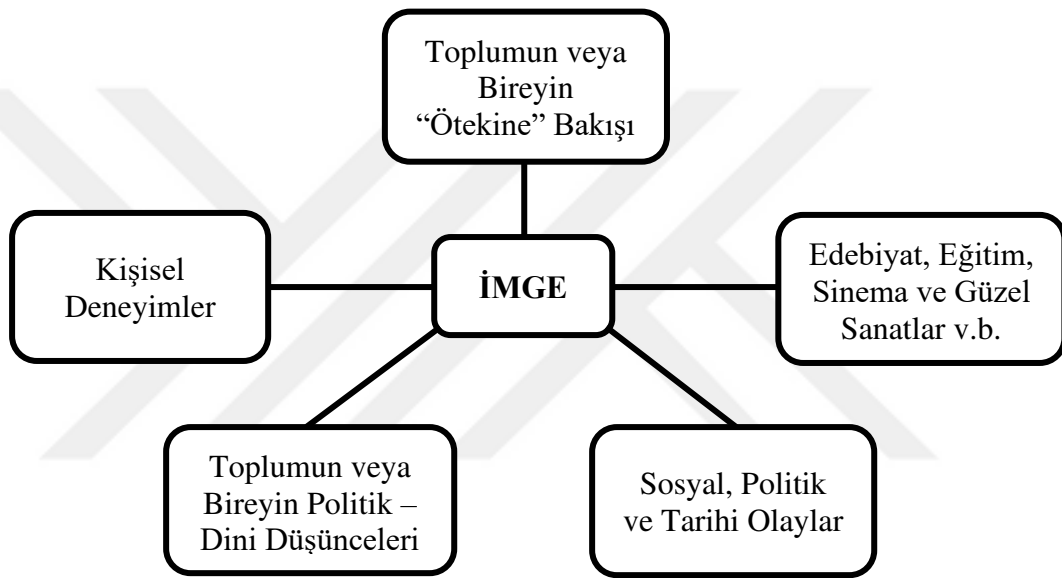
Aynı zamanda kalıp yargı oluşum sürecindeki kitle iletişim araçlarının rolü kendilik imajıyla da doğrudan bağlantılıdır. Bu bakış açısına göre öz saygı olgusu

kimliğin algısına da hükmetmektedir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle ise öz saygı duygusu bireyin kendini algılama sürecinde kendilik gelişiminde önem taşıyan bir etmendir. “Sosyal kimlik teorisi” kimliğin şekil alma sürecinde her kendine benzeyeni ve benzemeyen başkalarını diğerleriyle karşılaştırmanın rol oynamakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Allport kişiliğin merkezinde yer alan ve birey tarafından kişinin kendisinin önemli bir parçası olarak gördüğü ve algıladığı kişiye özgü özellikler bütünü “*propriyum*” (“*proprium*” / “*kendilik kavramının gelişimi*”) olarak adlandırmaktadır. Allport, “*propriyum*”un çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen farklı dönemlerde ortaya çıkan yedi farklı yönü olduğunu belirtmektedir. Bu yönlerden bir tanesi olan ‘kendilik imajı’ çerçevesinde çocuklar beş–altı yaş aralığında kendisini değerlendirme kapasitesini ortaya koymaya başlamaktadır. Bu noktada çocuklarda anne – babalarının, yakın çevresinin, öğretmenlerinin ve çevrelerindeki diğerlerinin kendisine dair ne düşündükleri ve onların beklentileri çocuklarda merak uyandırmaktadır. “*Propriyum*”un bir diğer yönü ise öz–uzanım duygusudur. Bu bağlamda dört–altı yaş aralığındaki çocuğun zihnine “benim” duygusu yerleşmektedir. Diğer bir ifade ile çocuk “benim annem”, “benim oyuncağım”, “benim ırkım”, “benim grubum” biçiminde bir aidiyet duygusu geliştirmektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2008; aktaran Gürel, 2011). Söz konusu bu “*propriyum*”un gelişim sürecinde kitle iletişim araçları oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Medya araçları doğrudan doğruya yönlendirici bilgi programlaması ve yayınlanan spor programları veya dolaylı biçimde sosyal grupların kategorizasyonları ve sunumları aracılığıyla bilgi sağlamaktadırlar. Olası bu gruplar aslında yaş, cinsiyet, sınıf, cinsel tercihler ve ırk olarak sınıflandırılmaktadır. Bireyler de iç gruplara yönelik tutumları ve düşünceleri geliştirmek amacıyla bu bilgileri kullanmaktadırlar. Sonuç olarak ise bireyler kendi iç gruplarına benzeyenleri tercih ederek onlara bağlılık duymaya koşullanırken kendilerine benzemeyenlere ise mesafe koyarak kendilerini uzak tutmaya şartlanmaktadırlar (Comstock ve Scherer, 2005; aktaran Gürel, 2011).

Günümüz koşulları göz önüne alındığında internet ve internet ortamlarının da kalıp yargı, önyargı gibi tutumların oluşum süreçlerine etki eden kitle iletişim araçları çerçevesinde ele alınması gerekliliği kaçınılmaz bir hal almaktadır. Zira çağımızda bireyler çocukluk dönemlerinden başlayarak henüz diğer kitle iletişim araçları veya medya ile hiç karşılaşmamışken internet ile tanışabilmektedirler. Bu noktada da internetin insan hayatına sunduğu öteki gruplara, toplumlara, uluslara ve ülkelere dair anlık bilgi edinme ve haberleşme süreçlerinin de bir nevi kitle iletişim araçları

çerçevesinde kalıp yargı, önyargı ve imge gibi durumların oluşumlarına etki edebileceğinin düşünülmesi de mümkün olmaktadır.

Gerek kalıp yargı gerekse de önyargı ve benzer diğer kavramlar üzerine ele alınan tanımlama çalışmalarında bu kavramların birbirleri yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bu doğrultuda da söz konusu bu kavramların oluşum süreçlerini etkileyen faktörlerin de birbirlerinden bağımsız olduklarının düşünülmemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede de kalıp yargı ve önyargı kavramlarının oluşum süreçlerini etkileyen faktörlerin yanı sıra imgeyi – imajı meydana getiren öğelerin de sade bir biçimde aşağıdaki gibi şematize edilmesi mümkündür:

Şekil 2.5. İmgenin Yapısı (Uluağlı, 2006)

Sunulan şemada da görüldüğü gibi imgeyi – imajı oluşturan etmenler salt bireysel düşünceler ve inançlar değil aynı zamanda da toplumsal değerlerdir. Şemada aktarılan imgeyi – imajı oluşturan öğelerin hemen hemen tümünün iletişim bilimi, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi bir bilim dalının temelini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum da imgenin – imajın disiplinler arası bir yapı çerçevesinde ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda imge – imaj sosyal, tarihsel, kültürel ve psikolojik öğelerin karşılıklı etkileşimleri neticesinde oluşan anlamlı yapılardır. Bu noktada da imgeyi – imajı oluşturan etmenlerin çeşitliliği imgenin – imajın hem zaman üstü hem de kültürler üstü bir özelliğe sahip olmasının yanı sıra ideolojik bir yapıya sahip olmasına da sebep olmaktadır (Uluağlı, 2006).

Gerek kalıp yargı kavramı gerekse de benzer çerçevede kullanılan diğer kavramlar göz önüne alındığında her bir kavramın oluşum süreçlerinin diğer

kavramlarla da örtüştüğü ve oluşumlarını etkileyen faktörlerin birbirlerinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda da gerek kalıp yargının gerekse de önyargının ve benzer kullanım alanlarına sahip diğer kavramların ortak nitelikler barındıran oluşum süreçleri ve oluşum etmenlerine sahip olduklarının söylenmesi mümkündür. Nitekim tüm bu kavramların temelinde bireyin içerisinde yaşadığı kendi grubunu tanımladığı “öz” veya “biz” ve karşı grubu konumlandığı “öteki” olguları yer almaktadır. Dolayısıyla bu ortak olgular çevresinde ortaya çıkan kalıp yargı, önyargı ve anlamsal çerçevede benzer kullanılan diğer kavramların oluşum süreçlerini etkileyen faktörlerin de birçok ortak noktada kesiştiği görülmektedir.

2.9. Dil Öğrenim Engeli ve Toplumlararası – Kültürlerarası İletişim Engeli Olarak Kalıp Yargılar

Özünde kalıp yargılar yabancı dil öğrenme ve öğretim süreçlerini destekleyen bir niteliğe sahip olabilmektedir fakat kalıp yargılara olumsuz ve hatalı anlamlar yüklenmesi durumunda ise olası bu olumsuz kalıp yargılar yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçlerini engelleyici bir işlev de görebilmektedirler. Gerek bireyler arası gerek toplumlar arası gerekse de kültürlerarası iletişimin taşıyıcısı konumundaki yabancı dil öğrenim süreci bireylerin geçmişten günümüze kalıp yargılarla yoğun olarak karşılaştıkları süreçlerden birisidir. Yabancı dil öğretiminin temelini oluşturan olgu da muhakkak ki öğrenilen dil dünyasına ait tüm öğelerle karşılaşmak ve iletişime geçmektir. Fakat bu iletişim farklı etmenler dolayısıyla her zaman sağlıklı kurulamamaktadır. Sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi için de nasıl ki öğrenilen dil dünyası ile yüz yüze karşılaşılan ortamlarda bireylerin birbirlerini doğru bir biçimde anlaması ve kendilerini de o derece doğru ifade edebilmeleri gerekliliği söz konusuysa yabancı dil öğretiminde de öğrenilen dil dünyası ile karşılaşılan ders kitaplarında ve diğer ders materyallerinde yer verilen iletişimsel öğelerin karşılıklı olarak doğru ve tarafsız bir bakış açısıyla sunulması gerekmektedir. Yabancı dil öğretimi ders kitaplarında ve diğer ders materyallerinde karşılaşılabilen olası olumsuz ve hatalı kalıp yargı ve önyargı içerikleri iletişimsel öğelerin tarafsızlığının ve doğruluğunun geçerliliğini kaybetmesine sebep olabilmektedir. Nitekim önyargılar ve kalıp yargılar kişiler arası iletişimi engelleyen faktörler arasında kategorize edildiği için bireylerin, toplumların ve ulusların karşılaşma noktası olan yabancı dil derslerinde salt dilsel ve kültürel iletişim süreçlerini engellemekle kalmayıp aynı zamanda da yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçlerine ket vuran bir işlev de üstlenebilmektedirler.

Esas olarak kişiler arası iletişim engelleri bireylerin birbirleriyle doğru ve etkili iletişim kurarak anlaşmalarına engel olan her türlü etmeni içerisinde barındıran durumlardır. Bu bağlamda kişiler arası iletişim engellerini Yazıcı ve Gündüz “statü farklılıkları, kişisel engeller, dil güçlükleri, dinleme yetersizliği, açık olmayan ifade, empati kuramama, gürültü, aşırı bilgi yükleme, zaman baskısı, kesintiler, bilgi eksikliği, geçmiş deneyimler, seçici algılama, önyargı ve varsayımlar ile fiziksel mesafe” olarak belirlemişlerdir. Benzer biçimde önyargı içeren durumları bu bağlamda değerlendiren Sayers ve diğerleri de kişiler arası iletişim engellerini “kesintiler, zaman kısıtlaması, bilgi eksikliği, geçmiş deneyimler, fiziksel ve örgütsel uzaklık, ilgi, kişisel ihtiyaçlar, seçici algılama, önyargı ve varsayımlar” olarak nitelendirmişlerdir (Başerer, Başerer ve Demirkaya, 2016).

Yabancı dil öğrenim ve öğretim süreci olan yabancı dil derslerinde dilsel ve dilbilgisel yapıların öğrenilmesinin yanı sıra deneyimlenen bir diğer olgu ise aslında kültürlerarası iletişimdir. Kültürlerarası iletişim sürecinin önemli bir noktası da dil öğrenen bireyin içerisinde yaşadığı kendi kültürünü olduğu kadar yabancı dil derslerinde karşılaşılan hedef kültürel yapıyı anlamlandırmasını da kapsamaktadır. Yabancı dil derslerinde gerçekleşen kültürlerarası iletişimi sağlayan kültürlerarası karşılaşmaların başarılı olabilmesi de bazı etmenlerle doğrudan ilişkilidir. Olası bu etmenlere dikkat edildiği takdirde yabancı dil derslerinde başarılı ve hatasız kültürel karşılaşmaların sağlanması mümkün olabilmektedir. Fakat hatasız ve başarılı bir kültürlerarası karşılaşmanın sağlanabilmesi için yabancı dil ders materyallerinin ki bu bağlamda özellikle de yabancı dil ders kitaplarının içerebileceği olası olumsuz kalıp yargı, önyargı gibi iletişimsel engellerin doğru biçimde tespit edilerek yabancı dil derslerinde gerçekleşen kültürlerarası karşılaşmalardaki etkilerinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi gerekmektedir.

Bu noktada Jandt kültürlerarası iletişim engellerini “endişe, farklılıklar yerine benzerlikler üzerinde durmak, benmerkezcilik, stereotipler ve önyargılar” olarak ele almaktadır. Farklılıklar yerine benzerlikler noktasına odaklanması göz önüne alındığında kültürler arasında daima benzerliklerin bulunduğu varsayılarak önemli kültürel farklılıkların gözden kaçırılması söz konusu olmaktadır. Yeni bir kültüre dair eğer ki bireyin hiçbir ön bilgisi bulunmuyorsa birey kendi kültürü ve hedef kültür arasında hiçbir farklılık yokmuş hissine kapılabilmektedir. Oysa her bir kültür kendi içinde farklılıklar barındırmaktadır ve bir diğer ifadeyle de tektir. Diğer taraftan ise kültürler arasındaki farklılıklar üzerine gereğinden fazla odaklanmak da farklı

kültürlerin paylaştığı ortak önemli noktaların gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir. Kültürlerarası iletişim engeli olarak kalıp yargılar bağlamında Barker kalıp yargıların bireyler ile dünya arasında durduğunu ve bireylerin gerçeği ve gerçekliği görmelerini engellediğini belirtmektedir. Kalıp yargılar cam bir levha gibidir. Daha net bir ifadeyle kalıp yargılar ışığı kırarak bireylerin bazı noktaları hatalı, çarpık ya da ters görmelerine sebep olmaktadır. Aslında kalıp yargılar negatif özelliklerin yanı sıra pozitif özellikler de göstermektedirler. Fakat kültürlerarası iletişim noktasında negatif bir kalıp yargı bir birey ya da grup için bir tehdit unsuru dahi oluşturabilmektedir ve kalıp yargıların çok fazla kullanımı hem bireyler arası iletişimi hem de kültürlerarası iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kalıp yargısal durumlar bağlamında değinilen benmerkezcilik de bireyin kendi kültürünün standartlarını göz önünde tutarak hedef kültür dünyasını negatif olarak yargılama eğilimi olarak görülmektedir. Bu durum çerçevesinde de kalıp yargıda olduğu gibi “biz”e karşı “onlar” fikri oluşmaktadır. Dolayısıyla benmerkezcilik tutumu da kalıp yargılarda gerçekleşebildiği gibi diğer kültürleri tanımayı engelleyerek olası bir reddetmeye dahi sebep olabilmektedir (Oğuz, 2002).

Üzerinde durulan yaklaşımlardan da görüleceği üzere kalıp yargılar kültürlerarası iletişimin aktarım süreci olan yabancı dil derslerinde olumsuz etkilere sahip olabilmektedirler. Kalıp yargı içeren karşılaşmalar yabancı dil öğretim sürecini olumsuz yönde etkileyerek bir engel teşkil edebilmekteyken daha sonraki süreçlerde olası negatif içeriklere sahip kalıp yargılarla sürekli olarak karşılaşılması durumunda kalıp yargıların dil öğrenen bireylerde yabancı dil öğrenim sürecine ket vurmaları da söz konusu olabilmektedir. Hatta kalıp yargılarla uzun süre yoğun bir şekilde karşılaşan bireylerde ayrımcılık ve nefret ortaya çıkabilmekte ve kalıp yargıların yöneltildiği karşı gruba üye insanlara veya tüm karşı gruba, topluma ya da ulusa yönelik düşmanlık tutumu dahi ortaya çıkabilmektedir.

Aslında kalıp yargılar yabancı dil öğretim sürecini destekleyebilecek bir özelliğe sahip olmasına rağmen diğer taraftan ise kalıp yargıların hatalı ve olumsuz anlamlar yüklenerek kullanılmasının dil öğrenim süreci noktasında bir engel oluşturabileceği de düşünülmektedir. Olası bu engel teşkil etme sorunsalının yabancı dil öğretimi ders materyali geliştirilmesi noktasında göz önüne alınması gerekliliği önem taşımaktadır. Çünkü yabancı dil öğrenenlerin düşünce biçiminin yanı sıra davranış biçimi de öğrenme sürecini ve dolayısıyla da öğrenme başarısını etkilemektedir. Öğrenilen dile ait kültürel içeriklerin hatalı kategorizasyonu ve düzenlenmesi önyargıların bir biçimi

olarak dilsel tutumları rahatsız eden kalıp yargıları ortaya çıkarmaktadır. Dilsel tutumun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla hedef kültürün anlam içeriğinin doğru düzenlenmesi durumunda ise kalıp yargılar yabancı dil öğrenmeye yönelik esin kaynağı olarak da işlev görebilmektedirler. Nitekim kategorize edilmiş olan bu düşünce ve davranış biçimi dil öğrenimini engellemeye sebebiyet vermemektedir. Çünkü birey daha iyi bir anlama yeteneği için bireysel sosyalleşme sürecinin başlangıcından itibaren nesnelere ve durumlara anlamlar yüklemekte ve bu süreç ise kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda da doğru bir dilsel tutum için anlam bağlamının anlaşılır kılınabilmesi kesinlikle kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu yüzden de mevcut var olan kalıp yargıların olabildiğince erken bir süreçte doğru bir biçimde yorumlanması önem taşımaktadır (Bolat ve Kırca, 2018).

2.10. Kalıp Yargı ve Anlamsal Çerçeve de Benzer Kullanılan Kavramlar Bağlamında Türklük ve İslamiyet Algısı Üzerine Tarihsel Bir Bakış

Aile, içerisinde yaşanan çevre, okul, bütün yazılı ve görsel iletişim araçları, dini inançlar, toplumsal kurallar, ahlaki değerler, gelenek ve görenekler “öteki”ni algılamının belirlenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bir topluma üye bireyler “öteki” bireylere, toplumlara, uluslara yönelik imajları gündelik yaşamda dile getirilen herhangi bir ifade üzerine kurgulayabileceği gibi aynı zamanda da aile, okul veya arkadaş çevresi, radyo ve televizyon gibi toplumsal algı üzerinde etkin rol oynayan kitle iletişim araçları vasıtasıyla da oluşturmaktadırlar. Özellikle de edebiyat ve okul ders kitapları “öteki”ni algılama noktasındaki imajların toplumsal hafızada yer edinmesinde önemli bir işleve sahiptirler. Bu çerçevede de gerek bireyler gerekse toplumlar tarafından farklı algılanan her olayın temel noktasında sahip olunan geçmişten gelen deneyimler ve bilinçaltına yerleşmiş kalıp yargılar bulunmaktadır. Bu çerçevede dünya tarihi göz önüne alındığında da Türklere yönelik yaygın imajların Hristiyan Batı için Türklerin en korkulan düşman ve en tehlikeli olarak kabul edildiği dönemlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Batı dünyasının öz kimliğine tehdit olarak kabul edilen Türkler özellikle İstanbul’un fethedilmesi sonrasında Avrupa için patolojik bir korku haline gelmiştir. Öyle ki Papa II. Pius 1458 yılında bütün Hristiyan Avrupa’yı Müslüman Türkler karşısında birlik olmaya çağırmıştır, çünkü Papa II. Pius’un bakış açısında Avrupa’nın – Hristiyan dünyasının evlerine saldırıda bulunan Müslüman Türklere direnç göstererek İstanbul’un Türklerin elinden kurtarılması gerekmektedir. Zira o dönemlerde Türk korkusu Avrupa’nın bütünlüğü açısından

önemli bir role sahip olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da XV. yüzyıl sonrasında “Eyvah, Türkler!” söyleminin kullanılmadığı bir bölge neredeyse yok gibidir (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Batı dünyasının bakış açısında Türkler Doğu’ya ait bir unsur olduğu için Batı’nın Türk algısında Doğu’ya ait ne varsa Türklere de o yakıştırılmaktadır. Mesela medeniyet Batı’nın kendisine layık gördüğü fakat Doğu’da bulunmayan bir olgudur. Doğu’nun coğrafi ve zihin haritasında sıkışıp kalmış olan Türkler, Avrupa’nın perspektifinde yeniden şekillenen, olumsuz imajlar yüklenerek manipüle edilen ve ötekileştirilen tasvirlerle yansıtılan bir silüet haline dönüşmüştür. Türkler ve Avrupa arasında gerçekleşen ilişkiyi belirleyen en temel unsur aslında kimlik meselesidir. Batı kimliğinin özünde bulunan ve onu anlamlandıran nokta Avrupalılıktır. Bu sebeple de Batı denilince akla Avrupa ve Avrupa denilince de Batı akla gelmektedir. Nitekim Batı kendisini daha “Batı” olarak tanımlama sürecine geçmeden önce medeniyetin beşiği olarak gördüğü Anadolu’nun Türkleşmesi ve sonraki süreçlerde ortaya çıkan Avrupa’daki Osmanlı mevcudiyeti karşılıklı ilişkilerin ilk travmatik yönünü oluşturmaktadır. Çünkü M. Ö. 1300’lü yıllarda Batı denilince akıllara gelen Ege Havzası Anadolu’nun bir parçası olarak Doğuların hakimiyetine geçmiştir. XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa topraklarında varlığını göstermeye başlayan Türkler yaklaşık olarak altı asır süren hakimiyetleriyle bölgenin önemli bir gücü olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. “Barbar”, “despot”, “şehvet düşkünü”, “kana susamış”, “gaddar”, “yıkıcı” ve “kibirli” gibi algılamaların gölgesinde kalmış olan Osmanlı – Türk imajı Avrupalının bakış açısında hapsolmuştur. Örnek olarak Türkler asla medeniyet ile yan yana konumlandırılmamaktadırlar. Bu bakış açısında Türkler varsa medeniyet söz konusu değildir, yani medeniyet varsa Türklerden söz edilmemektedir. Türklere dair bir diğer algı çalışması da Osmanlı – Türk “şiddeti” ve “zulmü” üzerine kurulmaktadır. Ünsal’ın değinmiş olduğu bir nokta da Niş kentindeki kafatası kulesi, Sırp halkının kolektif belleğinde yer alan Osmanlı’nın Sırlara yönelik yapmış olduğu zulmü temsil eden bir örnek konumundadır (Özsüer, 2018).

Her ne kadar Batı algı dünyasında Türk imajının İstanbul’un Fethi ile 1453 yılında biçimlenmiş olduğu düşünülse de Türk algısının ilk oluşum evreleri aslında daha eski süreçlere kadar gitmektedir. Türklerin Avrupa ile ilk temaslarının Kavimler Göçü (350) öncesine kadar uzandığı düşünülmektedir. Hun Devleti’nin kuruluşundan önce Avrupa’ya göç eden Hun Türkleri Roma ordusunda göreve getirilmişlerdir fakat İskit / Saka olarak bilinmekteydiler. Hun Türkleri sonraki süreçlerde ise diğer kavimler

içerisinde asimile olarak kaybolup gitmişlerdir. 441 ve 447 yıllarında gerçekleştirilmiş olan I. ve II. Balkan seferleriyle Avrupa’da hızlı bir biçimde yayılan Türk korkusu Atilla ve kavminde de efsanelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örnek olarak Hristiyanlar işledikleri günahların bir sonucu olarak Atilla’yı Tanrı’nın kendilerine gönderdiğine inanmaktaydılar. “*Tanrı’nın Kırbağı*” (“*Flagellum Dei*”) olarak anılan Atilla sonraki süreçlerde de “*Ben Atilla, Tanrı’nın Kırbağı*” (“*Ego Sum Atilla, Flagellum Dei*”) söylemi ile Avrupa’da Türk korkusunu tetiklemiştir. Atilla’ya atfedilmiş olan bu sıfat aslında Aziz Augustinus’un 410 yılında Roma’yı tahrip eden “Gotlar” ve “Alarik” hakkındaki yakıştımasıydı. Fakat Türklerin Avrupa’da yaydığı korku o denli kuvvetliydi ki bu söylemin Atilla ile özdeşleşmesi çok da zor olmamıştı. Atilla’nın Avrupa’da oluşturduğu korku öyle yerleşik ve kalıcıydı ki yaklaşık dokuz asır sonrasında İtalyan Şair Dante kaleme aldığı “İlahi Komedi” eserinde Hun İmparatoru Atilla’yı diğer günahkâr insanlarla birlikte cehennemden en alt katında kendince cezalandırmıştır. Dante bu cezayı da şu ifadelerle aktarmıştır: “Burada cezalandırıyor Tanrı’nın adaleti, dünyayı kasıp kavuran Atilla’yı haşlayarak sonsuza dek gözyaşı akıtmakla bu kanlı ırmakta...” (Özsüer, 2018).

Hunların Avrupa sahnesinde yer almaya başladığı dönemlere dair bilgi veren IV. yüzyılda yaşamış olan Roma tarihçisi ‘Ammianus Marcellinus’ “Kahramanlıklar” (“*Res Gestae*”) isimli eserinde Türklere yönelik şu yoruma yer vermektedir (Ahmetbeyoğlu, 2003):

Hunlar vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde ilk doğdukları günlerde saçların büyümesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Güzellikten yoksundurlar. Sıkı, güçlü kol ve bacakları, kalın boyuna sahiptirler. Canavar, çirkin ve şekilsizdirler. Ama çirkin bir şekilde sahip olmalarına rağmen kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdır ki ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar... Bu adamlar, insanları yolları üzerinde her engele zorluyorlar. Kışkırtıldıklarında hemen hemen her zaman savaşır ve muharebelerin içine girerek kama şekilli cisimler kullanırlar. Bir yandan da vahşi çılgınlıklar atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden maksada uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. Mızraklarını hedefe fırlatmakta o kadar hünerlidirler ki mızrakları attıktan sonra dörtlüye giderler ve hayatlarını hiç sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşır.

Diğer taraftan ise Marcellinus aynı yapıtında bu yargılardan farklı olarak Türklerin savaşçı yeteneklerinden övgüyle bahsetmekte ve Türkleri korkusuz, güçlü, dayanıklı, kıvrak ve cesur savaşçılar olarak aktarmaktadır (Ahmetbeyoğlu, 2003).

751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı’nda Çin tehdidine karşı ilk kez oluşturulan Türk (“Karluk Türkleri”) ve Arap (“Abbasiler”) ittifakı hem Türk tarihinde hem de dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Türklerin Müslümanlığı

kabul etmeleri konusunda bir başlangıç noktası olarak görülen bu tarih, X. yüzyıla ulaşıldığında Türk boylarının kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmeleriyle yeni bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu süreç sonrasındaki dönemlerde Avrupa'da gerçekleşen Türk ilerleyişini Batı "Tanrı cezası" olarak görerek Türk zaferlerini Tanrı buyruğuyla Hristiyanlara verilmiş ilahi bir ceza çerçevesinde yorumlamaktaydı. Artık Doğu dünyasındaki siyasi ve askeri düzeni kuvvetlendirerek topraklarını hızlı bir biçimde genişletmekte olan Türkler Batı için ciddi manada tehdit sinyalleri de vermekteydi. 1040 yılı itibarıyla Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümrانlığını başlatmış olan Dandanakan Muharebesi'nin yanı sıra Türklere Anadolu'nun kapılarını 1071 yılında aralayan Malazgirt Meydan Muharebesi ve 1453 senesinde dünya tarihinde bir çağı kapatıp yeni bir çağ açan İstanbul'un Fethi, Müslüman kimliği ile Türklerin siyasi iktidarını perçinleyerek sağlamlaştıran üçlü sacayağı olarak tarihteki yerini almaktaydı. Uhlig, Avrupa'nın beşiği olarak kabul edilen Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından fethedilerek yurt edinilmesiyle Batı Katolik dünyasında ilk kez "düşman Türk" algısının oluşturulmaya başladığını ifade etmektedir. Kula'nın aktardığı bilgiye göre de XII. yüzyılda Bizans İmparatorlarından I. Aleksias Komnenos'un kızı Anna Komnena'nın kaleme aldığı Türklerin Anadolu'ya yerleşmesini Bizanslıların bakış açısından aktaran "*Aleksias*" isimli eserde İslam'a ve Türklere dair imajlar Batı'nın zihninde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda öncü kaynaklardan birisi olarak kabul gören "*Aleksias*" yapıtında Türklerin Anadolu topraklarındaki yayılmaları ve kalıcı egemenlikleri detaylı bir biçimde anlatılmaktaydı. Fakat eserde "barbar" ifadesiyle nitelendirilen Türkler ordularıyla Roma topraklarını yağmalamakta olan "öteki" bir ulus olarak ele alınmaktaydı. Avrupa toprakları üzerine gerçekleştirdiği fetihler akabinde hakimiyet alanını daha da genişleten ve Viyana önlerine kadar gelerek büyük bir tehdit olarak görülen Türkler Avrupa'da "zalim Türk" imajıyla tasvir edilmekteydi. Mesela İngiliz tarihçi Knolles tarafından yayımlanmış olan "*The Generell Historie of the Turks*" ("*Türklerin Genel Tarihi*") kitabında Türkler "yeryüzünün en dehşet verici" insanları olarak aktarılmaktadır. Londra'da 1833 yılında yayımlanan "*Element of Geography*" ("*Coğrafyanın elementi*") isimli kitapta ise Türkler iş yapmayan, kaba, koca gövdeli, cahil ve gaddar bir halk olarak betimlenmektedir. Karlsson'un aktardığı bilgiye göre de Paris'te 1860 yılında ele alınmış olan "*Geographie Universelle*" ("*Evrensel Coğrafya*") adlı kitapta da Türklere uyuşuk bir millet olarak yer verilmektedir (Özsüer, 2018).

Ordularının ilerlemesi ve hakimiyetinin büyük bir alana yayılması sonucunda bir uç beyliğinden devlete, devletten de büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlılar Batı dünyasında “Müslüman Barbarlar” sıfatıyla nitelendirilmeye başlanmaktaydı. Asıl domino etkisini ortaya çıkaran ise 29 Mayıs 1453 yılında bir ay üç hafta iki gün devam eden Türk kuşatması neticesinde İstanbul’un Fethi olmuştur. Ortodoks Hristiyanlığın göz bebeği olarak kabul edilen “Konstantin’in şehri” (“Konstantinopolis”) veya diğer bir isimlendirmesi ile “Konstantiniye” Batı’nın tabiriyle artık “kafirlerin” hakimiyetine geçmişti. İncil’in vahiy kitabında geçen “kızıl at” (“yıkım savaş meleği”) İstanbul’un fethinden sonraki süreçte Avrupalıların zihinlerinde Türk giysisi taşıyan bir biçimde belirmeye başlamıştır. Bu noktada da Türkler günahkâr Hristiyanlardan Tanrı’nın intikamını almakta olan kişiler olarak görülmekteydi (Jorga, 2011; aktaran Özsüer, 2018). Sieana Piskoposu Enea da İstanbul’un fethine yönelik savında bu durumun Tanrı’nın bir cezalandırması olduğunu şu ifadelerle dile getirmekteydi: “Eğer Efendi’nin kızgınlığı bizim üzerimize Türk’ü salıvermişse ve düşmanın kılıcı tepemizde sallanıyorsa neden hayret ediyoruz? O ilahi kanunlara karşı gelenleri din dışı bir davranışla cezasız bırakmamak niyetinde görülüyor. İşte bu sebepten dolayı Tanrı’nın isteği sonucunda bu çok azgın Türk, Kostantinopolis’i ele geçirdi.” (Kumrular, 2008). Batı dünyasının büyük bir kesiminde infial yaratan Anadolu’daki Türk hakimiyeti sonrasında İstanbul’un da fethedilmesi “Korkunç Türk” imajının köklerini besleyen önemli bir adım olarak tarihteki yerini almaktaydı.

Lewis’in de ifade ettiği üzere Batı tahayyülünde Türkler “Tanrı’nın gazabı” olarak görülmeye başlanmıştı. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim’in Ridaniye Savaşı sonucunda Mısır’ı fethederek kutsal emanetlerle beraber halifeliği de ele geçirmesi Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da siyasi üstünlüğünü daha da arttırmıştı. Örnek olarak Elizabeth dönemi (1558-1603) tarihçilerinden Richard Knolles Türklere yönelik “dünyanın halihazırdaki dehşeti” ifadesini kullanmaktaydı. 1565 yılında Osmanlı donanmasının Malta’ya doğru yola çıkması sonucunda baş şövalye La Valette ise Türkler ile girişilen muharebeyi “Haç ve Kur’an arasındaki büyük muharebe” biçiminde tanımlamaktaydı. Nitekim bu mukayese Batı dünyasının Doğu algılamasında yerleşik bir kanıksama olarak varlığını sürdürecektir bir yargıydı. Kur’an İslamiyet’i, Haç ise Hristiyanlığı temsil eden semboller olması dolayısıyla her Doğu – Batı kıyaslamasının arka planında aslında Kur’an ve Haç karşıtlığı bulunmaktaydı. Bu noktada Lewis Türkler tarafından İslamiyet’in yayılmasının Hristiyan dünyası içerisinde gerçek anlamda büyük bir tedirginlik ve korku oluşturduğu için Türklerin

“dünyayı kuşatan dehşet” olarak lanse edilmekte olduğunu ve bu düşüncenin bir sonucu olarak da Avrupa genelinde birçok kilisede kendilerini “Türklerin teröründen” koruması amacıyla Tanrı’ya dualar edildiğini ifade etmektedir. Şahin’in aktardığı bilgide de Osmanlı Devleti’nin hakimiyet gücü ve alanı öylesine genişlemişti ki Osmanlı topraklarına oldukça uzakta olmasına rağmen İzlanda’da dahi halk Türklerin dehşetinden korunmak amacıyla kiliselerde dualar etmekteydi. Zira Türk korkusu XVI. yüzyılda kilise ve din adamları tarafından çoğunlukla vaaz ve dua metinlerinde işlenmekteydi çünkü Türk sorununun sadece ve sadece Tanrı’nın inayetiyle çözümlenebileceğine inanılmaktaydı. Mesela Luther Viyana’ya kapılarına kadar gelen Türk ordusu karşısında Hristiyanların Tanrı’ya dualarla seslenmeleri çağrısında bulunmaktaydı. Diğer taraftan ise XVI. yüzyıl Avrupa bakış açısındaki Türk imajı Batı toplumlarına Papa’nın biçimlendirdiği bir biçimde aktarılmıştır. Bu noktada Kilisenin manipülatif etkinliklerinden en ön plana çıkanları Türklere karşı okunmuş olan vaazlar (“Türk vaazları”), Türk tehdidi karşısında çalınan çanlar (“Türk çanları”) ve Türklere karşı edilen dualardı (“Türk duaları”). İlk defa 29 Haziran 1456 yılında Papa III. Callixtus tarafından çalınmış olan Türk çanlarının asıl amacı Türklerin Avusturya’yı tehdit etmesinin hatırlatılması ve Mora’nın Türklerin hakimiyetine geçmesini hatırlatmaktı. Türklere karşı okunan vaazların aslında ortaya çıkış sebebi ise İstanbul’un fethedilmesiydi. Toplumla yönelik okunan bu vaazlarda “Şeytan’ın oğlu Mehmed’den” gelecek tehlikeler konu edinilmekteydi. Türklere yönelik Batı’da okunan bu tarz vaazlar, ilahiler, çanlar ve dualar XV. yüzyılın ortalarından sonra özellikle de XVI. yüzyılın son dönemlerinde sistematik olarak gün be gün tekrarlanmakta ve Türkler hakkında “ezeli düşman” ve “kana susamış köpek” gibi söylemlerle Batı’da Türk düşmanlığı hızlı bir biçimde yayılmaktaydı. Her ne kadar Türklerin ilerleyişi bu korkuları tetiklemiş olsa da daha sonraki süreçlerde Batı dünyasında “Yenilmez Türk” olgusunu bir kenara bırakılmış ve bunun yerine “Hasta Adam”, “Berbat Türk” ve “Adı ağza alınmaz Türk” gibi Türk’ü aşağılayan ve hakir gören ifadeler de kullanılmaya başlanmıştır (Özsüer, 2018). Avrupa’nın İslam algısında Avrupa – Osmanlı çekişmesi Avrupa’da bir nevi perspektif değişimini de beraberinde getirmekteydi. Nitekim Osmanlıların Viyana’yı kuşatması (1529) orta çağdan aktarılan kalıp yargıların, önyargıların ve klişelerin tümüyle Türklere yönelmesine neden olmuştur. Zira Viyana kuşatması ile birlikte İslamiyet Türklerle ikame edilmiş olup İslam tehdidi artık Türk tehdidi biçiminde kurgulanarak sunulmaya başlanmıştır (Ehmann, 2008; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

XVI. yüzyılda Batı dünyasında Türk olgusu en yoğun olarak mucizevi durumlarla ilgili haberlerde kendini göstermekteydi. Özellikle de dönemin iletişim aracı olan el ilanları aracılığıyla Avrupalılar düşman Türkler hakkındaki her türlü bilgiye ulaşmaktaydılar. Bu el ilanlarında sıra dışı veya tuhaf olaylar, anormal doğan çocuklar gibi insanlarda görülen farklılıklar veya botanik ve zoolojik anormallikler daima Türklerle ilişkilendirilmekteydi. Ay ve güneş tutulması gibi astronomik durumlar ya da kuyruklu yıldız gibi meteorolojik olaylar da Türklerle ilişkili olarak birer korku unsuru biçiminde algılanmaktaydı. Örnek olarak İstanbul'un fethinden sadece üç yıl sonra gözlemlenen kuyruklu yıldız Türklerin zaferiyle ilişkilendirilerek Avrupa genelinde büyük ölçüde panik ve korkuya sebep olmuştur. Öyle ki Papa Callixtus yaşanan bu meteorolojik olay sonrasında Türklerle ve kuyruklu yıldızla karşı dualar okunmasına dair talimat vermiştir (Coşan, 2012).

Avrupa kapılarını zorlayan Türk tasviri artık Batı hafızasında tehlike, endişe ve korku anlamlarına gelmekteydi. Bölgede Osmanlı – Türk geçmişi ile birlikte hüküm süren İslami yapı Türkleri sadece etnik çerçevede ötekileştirmekle kalmayıp aynı zamanda dini manada da “öteki” olarak hafızalara yerleştirmekteydi. Zira Türklerin XVII. yüzyıla kadar devam eden fetihleri aslında karşı taraf açısından sadece topraklarını kaybetme olarak görülmemekte aynı zamanda da Türklerin “İslam'ın Kılıcı” olarak Avrupa'da ve Hristiyanlık karşısında İslamiyet inancını yaymakta olduğu kanaati de oluşturmaktaydı. Müslüman kimlikleriyle de ön plana çıkan Türkler fethettikleri topraklarda salt Türk korkusunu tetiklemekle kalmıyorlar diğer taraftan da İslam fikhî çerçevesinde Müslümanlığın “*Darü'l-Harb*” (“*Müslüman ülkelerle arasında savaş hali bulunan ülke*” / “*dârülislâm dışındaki ülke*” / “*yabancı ülke*”) topraklarında yayılmasına vesile olduğu için Hristiyan kimliğinin taşıyıcısı Batı'nın İslam'a yönelik korkusunu da tetiklemekteydi. Buradan hareketle de etnik ve kültürel farklılığa ek olarak Batı dünyası Türkleri topraklarının yanı sıra dinlerini de tehdit eden “*Deccal*” olarak nitelendirmeye başlamışlardı. Birçok Avrupalının zihninde Türkler hem siyasi düşman hem de din karşıtı kafirlerdi. İbrahimi dinler çerçevesinde kutsal sayılan Ortadoğu topraklarının büyük bir kısmının Müslümanların hakimiyeti altında olması dolayısıyla Katolik Hristiyanların bu bölgede siyasi ve askeri talepleri gündeme gelmiş ve bu durumun bir sonucu olarak da XII. ve XIII. yüzyıllarda Haçlı Seferleri gerçekleştirilmişti. Buehler'e göre Batı'nın Müslümanlara ve İslamiyet'e yönelik olumsuz yargıları Haçlı Seferleri ile daha da artarak Batı dünyası İslamiyet'i “kılıç dini” olarak yaftalamaya başlamıştı (Özsüer, 2018).

İslam korkusu ve tehdidi orta çağdan bugüne özellikle kurgulanan, hikâye ve farklı diğer anlatımlarla sürekli olarak canlı tutulan bir olgudur. Çöl topraklarından çıkıp Batı'yı istila etmeye yönelmiş olan "sarazen"ler ("Hristiyan olmayan") ile başlayan istila tehdidi Batı'nın gözünde o günlerden bugüne varlığını sürdürmektedir. Batı'nın bakış açısında Osmanlı'nın temel amacı Batı'yı istila etmektir. Papa XVI. Benedict'in "Muhammed'in vaaz ettiği inancı kılıç zoruyla yaymayı amaç edinmiş" söyleminde de görüldüğü üzere XX. yüzyıla kadar Batı'da tarih yazımında İslamiyet ile ilgili akıl dışı ve saldırgan bir din olduğu imajı tasvir edilmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011).

XVI. yüzyılda Katolik Kilisesinin mevcut otoritesi karşısında bir reform hareketi olarak ortaya çıkan Protestan mezhebinin babası kabul edilen 'Martin Luther' İtalyan misyoner ve seyyah 'Riccoldo'nun İslamiyet'e yönelik Kur'an'ın içindeki bilgileri yalanlama ve çürütme amacıyla kaleme aldığı "*Confutatio Alcorani*" ("*Kur'an'ın Çürütülmesi*") ve Hristiyanları İslamiyet'e karşı korkutmak ve İslamiyet'ten uzak tutmak için Kardinal 'Nikolaus von Kues' tarafından yazılmış olan "*Cribratio Alcorani*" ("*Kur'an'ın Gözden Geçirilmesi*") yapıtlarından oldukça etkilenmiştir. Zira bu iki yapıt Luther'in o dönemlerde Kur'an ile ilgili sahip olduğu bilgilerin temelini oluşturmaktaydı. Riccoldo'nun yazdığı "*Confutatio Alcorani*" yapıtının düzmece değil aslında gerçeklikleri yansıttığını ifade eden Luther bu eseri 1542 yılında kendi eklemeye ve çıkarmalarıyla yeniden biçimlendirerek Latince'den Almancaya çevirmiştir. Luther tarafından Almancaya çevrilen ve çoğunlukla Müslümanlar ve Türkler hakkında olumsuz önyargılara dayanan bu yapıt Batı dünyasında Türk-İslam imajının oluşturulması ve ötekileştirilmesi sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuda Olgun, Luther'in bakış açısında "Türkler Tanrı'nın öfkесinin sopası ve Şeytan'ın hizmetçisiydi." söylemini aktarmaktadır. Hagemann ise İncil'de şeytan olarak ele alınan "*Gog*" ve "*Magog*" ("*Yecüc*" ve "*Mecüc*") kullanımına uygun biçimde Türklerin Hz. İsa'nın krallığının yanı sıra onun kutsal kullarını inançlarından uzaklaştırmak amacıyla Deccal tarafından seçildiklerini savunmaktadır. Luther'in bakış açısında da "*Gog*" ("*Yecüc*") aslında Avrupa'da hızla yayılan Türklerdi. Aynı zamanda Luther "*Gog*" ("*Yecüc*") olgusunu her türlü olumsuzluğu ve kötülüğü simgeleyen bir üst kavram çerçevesinde de kullanmaktaydı. Bu duruma dair Kula şu ifadeler yer vermektedir: Türkleri Tanrı'nın bir gazabı olarak nitelendiren Luther'e göre Hristiyan dünyası işledikleri günahlar sebebiyle bu cezayı hak etmekteydiler. Fakat elbet günü geldiğinde bu ceza son bulacaktı ve "Türklerin utkuları, güçleri,

mutluluk ve saygınlıkları Tanrı'nın bitimsiz gazabına uğrayacaktı." Batı'nın Türk-İslam imajı bağlamında önemli bir yapı taşı niteliğinde olan Luther'in kaleme aldığı düşünceler daha sonraki yüzyıllarda değişime uğrayan yeni bir yaklaşımla "Korkunç Türk" kavramını da kökten beslemekteydi (Özsüer, 2018).

Batı dünyasında birçok kronik yazar Türklerin Avrupa üzerine akın akın ilerleyişini köyleri, kentleri yakıp yıkan barbarlar, kadın, çocuk demeksizin katleden vahşiler ve çalıp çırpan talancılar olarak kayda geçirmekteydiler. Mesela Karlsson 1500'lü yılların ortalarında Viyana'daki piskopos Fabri'nin şu ifadelerini aktarmaktadır: "Gök kubbenin altında yaş ve cinsiyet gözetmeyen, merhametsizce yaşlıları kılıçtan geçiren ve henüz ana rahmindeki olgunlaşmamış meyveleri parçalayan Türklerden daha gaddar ve terbiye yoksunu aşağılık yaratıklar yoktur." Kiliseler aracılığıyla propaganda aracı olarak kullanılan uydurma mektuplar papazlar tarafından Hristiyan halka okunarak halkın zihnine korku ve nefret tohumları atılmaktaydı. Sözde "Türk vahşeti" bu uydurulmuş mektuplardan birinde Spohn'un aktarımında şu sözlerle ifade edilmiştir: "Bir Türk süvarisi mızrağı ile bir çocuğu şişliyor, ikincisi bacaklarından yakaladığı yeni doğmuş bebeği kılıcıyla ortadan ikiye kesiyor, ayrıca arka planda sivri kazıklardan oluşan tahta bir çitin üzerinde kızağa geçirilmiş bebekler görülmüyordu." (Özsüer, 2018).

XVIII. yüzyıl Fransa'sında Türklere yönelik bakış açısını biçimlendiren bir düşünür olarak Voltaire "Candide" isimli romanında Türklerin "kelle kesen" ve "köle ticareti yapan" fakat "kibar" insanlar olduklarını ifade etmekteydi. Voltaire her ne kadar "Candide" yapıtında Türkler hakkında abartılı olumsuzluklarla bahsetmemiş olsa da Türk-İslam bağlamında oryantalist söylemlerin Batı dünyasında yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Nitekim Voltaire'in "sanatların düşmanı olmak", "yakıp yıkmak", "barbar Türklerin Sokrat, Platon ve Sophokles'in ülkesinden kovulması söylemi" gibi ifadeleri bulunmaktadır. Hatta Voltaire 1716'da kaleme aldığı yazısında "yıkmaktan başka bir iş yapmayan ve sanatların düşmanı olan Türkleri sevmem" ifadesine de yer vermekteydi (Kula, 2012). Benzer bakış açıları içeren bir şiirinde de Voltaire Türkler hakkında şu satırları kaleme almıştır: "Koşun peşinden şu Müslümanların / Kaldırım aradan engeli / Yerle bir edin şu küstah sünnetlileri / Mücadele tutkusuyla dolu / Alın ayaklar altına türbanlıları / Bitirin artık şu yaşamı / Osmanlıların sarayındaki." (Bacon, 1625). Benzer biçimde Alman Filozof Herder de Türklere dair önyargılı basmakalıp şu ifadeleri dile getirmiştir (Kula, 2012):

Türkistanlı olan Türkler; üç yüz yıldan fazla bir süredir Avrupa'da bulunmalarına karşın, hâlâ Avrupa'ya yabancıdırlar. [...] Avrupa'nın en güzel ülkelerini çölleştirdiler; bir zamanların akıllı Yunan halkını sadakatsiz ve aşağılık barbarlar durumuna soktular. [...] İçinde yaşayan bütün Avrupalılar için kocaman bir zindan olan Türk İmparatorluğu, zamanı gelince çökecektir. Binlerce yıldan beri hâlâ Asyalı barbarlar olmak isteyen bu yabancıların Avrupa'da ne işi var?"

Batı'da endişe ve korkuyla beslenen Türk imajı Viyana önlerinden Türklerin geri dönmesi sonrasında yeni bir evreye girmektedir. Artık Türkler eskisi kadar tehlikeli görülmemektedir. Bu doğrultuda da Türk imajı korku içeren tasvirlerden gülünç betimlemelere kaydırılmıştır. Örneğin "Köpek Türkler" maskeli balolarda ve karnavallarda soytarılarla, cadılarla ve diğer tuhaf figürlerle birlikte yer almaya başlamıştır. Türkler bu sahnelerde her ne kadar gülünçleştiriliyor olsa da zalim ve tehlikeli oldukları algısı da unutturulmamaktadır. Nitekim Avrupa, "barbar" kabul ettiği Türklere yönelik duyduğu korkuyu azaltmış olsa da Türklerin "gaddar" olduklarını sıklıkla tekrar etmeye devam etmektedir. Örnek olarak Moliere'in piyeslerinde Türkler şişko karınlı tasvirler içeren komik figürlerle sahneye aktarılırken diğer taraftan da Mozart'ın "Saray'dan Kız Kaçırma" eserinde Türklerin Hristiyanlara nasıl bir davranış sergiledikleri eserin kahramanının ağzından şu ifadelerle aktarılmaktadır: "Önce gırtlığı kesilmiş, sonra asılmış, daha sonra kızgın şişlere geçirilmiş, sonra yakılmış, sonra bağlanmış ve son olarak da derisi yüzülmüş". Ayrıca Mozart'ın bu müzikalinin Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki Hristiyan çocukları devşirmesi konusu ile bağlantılı bir "kaçırma" motifi üzerinden kurgulandığı da görülmektedir. Benzer şekilde Özbaran'ın aktardığı üzere Shakespeare'ın "*Othello*" eserinde de Türkler "uğursuz, iftiracı ve sarıklı" tasvirler çerçevesinde olumsuz klişelerle betimlenmektedirler. XVII. yüzyılın önemli seyyahlarından biri olarak kabul edilen ve Doğu'yu konu edinen eserlerde ismine sıkça rastlanılan Jean de Thevenot'un 1652 senesinde Osmanlı Devleti'ne yaptığı seyahati hakkında tuttuğu notlarda Avrupa'da kabul gören yaygın kötü Türk imajının aksine Türklerin aslında iyi insanlar olduğundan bahsettiğini Lewis şu ifadelerle aktarmaktadır: "Birçok Hristiyan Türklerin çok büyük şeytan, barbar ve inançsız insanlar olduğuna inanır. Fakat onları tanıyan ve onlarla konuşmuş olanların oldukça farklı bir görüşe sahip olduğu da gerçektir. Türklerin, doğa tarafından bize verilen buyruğu çok başarılı yerine getiren iyi insanlar olduğu kanaatindeyim." (Özsüer, 2018).

Aslında Naumann'ın saptamaları tüm bu bakış açılarına yol gösterici nitelikte görülebilmektedir. XVII. yüzyıl Hristiyanlığın çok kanlı ve acımasız bir biçimde yayılma gösterdiği ve bu bağlamda da Latin Amerika'yı Hristiyanlaştırdığı dönemdir.

Hristiyanlığın yayılcı pratiğinin özünde dini azınlık gruplara nadiren ya din değişikliği ya göç ya da ölüm sunulmak üzere üçünden bir tanesini seçme hakkı bulunmaktaydı. O dönemlerde yaşamış olan düşünürler, yazarlar Hristiyanlığın bu niteliğini sanki İslamiyet'in bir özelliğiymiş gibi sunmaktadırlar. Dolayısıyla da kendi dinlerinin yayılcı pratiğine ait bu durumları İslamiyet'e mal ederek Hristiyan dünyanın gözünde İslamiyet'in alternatif oluşturmasına engel olabilmek amacıyla bilinçli bir biçimde aşağılama ve karalama yoluna başvurdıkları gözlemlenmektedir. Çünkü yapılan bu propagandaların aksine Müslümanların fethettikleri bölgeleri hiçbir şekilde yakıp yıkmadıkları, fethedilen bölgede yaşayanlara Bizanslılardan daha fazla koruma imkânı sundukları ve bunlara rağmen de çok cüzi vergiler tahsil ettikleri kulaktan kulağa hızla yayılmaktaydı. Hal böyle olunca da sayıları fazla olmasa da hem Batı dünyasında entelektüeller arasında ortaya çıkan İslamiyet hayranlığının hem de Hristiyanların İslamiyet'e olası yönelişinin önünün kesilmesi gerekliliği düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu noktada da Hristiyan tarihçiler devreye girerek İslamiyet hakkında öylesine ürkütücü ve korku verici tablolar tasvir etmişlerdir ki böylelikle Batı dünyasını Hristiyanlık etrafında bir araya getirme ve kenetleme görevini icra etmişlerdir. Buradan hareketle de İslamiyet'in istilacı ve yayılcı yapısının diğer dinlere mensup bireyleri kabul etmediğine ve şiddet kullanarak bu kişileri ya din değiştirmeye ya da kaçırmaya zorladığına yönelik ortaya çıkan önyargılar Batı'da hala varlıklarını korumaktadır. Nitekim Avrupa'nın Türk ve Müslüman göçmenlerle karşılaştıkları 20. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da hâkim olan Türk ve İslam algısının boyutları; “geri kalmışlık, fakirlik ve fukaralık, barbarlık, intikam, akıl dışılık, sekse düşkünlük, şiddet severlik, hoşgörüsüzlük” gibi bakış açılarını da kapsamaktaydı (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Türklük ve İslamiyet'e yönelik tarihsel süreçlerde ortaya konulmuş olan kalıp yargı, önyargı ve düşmanlık içeren tutumların ve imgelerin olası yansımaları ile çağımızda da hala karşılaşılmaktadır. Karlsson'un aktardığı örneğe göre bugün hala Avusturya'nın kırsal kesimlerinde dışarıda oyun oynayan çocukları eve çağırarak için “Hava karardı, Türkler geliyor, Türkler geliyor, içeri!” (“*Es ist schon dunkel. Türken kommen. Türken kommen.*”) şeklinde seslenilmektedir. Turan da benzer bir örnekte İtalya'da ürküntü içeren durumlar ve korkunç olaylar karşısında “Anneciğim, Türkler!” (“*Mamma li Turchi!*”) ifadesinin kullanılmakta olduğu bilgisine yer vermektedir. Görüldüğü gibi dünyadaki tüm kötülükler Türklerle ilişkilendirilmektedir. Örneğin yine İtalya'da “Türk gibi küfrediyor.” (“*Bestemmia*

come un turco”), “Bir Türk gibi leş kokuyor.” (“*Puzza come un turco.*”) ifadeleri de kullanılmaktadır. Fransızlar da “*turquerie*” sözcüğüyle zalimliği, kabalığı nitelendirmektedirler. İspanyollar ise bir kişiyi aşağılamak istediklerinde bu kişilere “*turco*” ifadesini kullanmaktadırlar. Benzer biçimde İngilizler de karşısındaki kişiye düşüncesini kaba bir biçimde ifade eden kişiler için “*to talk turkey somebody*” söylemini kullanmaktadırlar. Almancada da “Türk köpeği” (“*Türkenhund*”), “Türk uşak” (“*Türkenknecht*”) ve “dar görüşlü kimse, kabadayı” / “kimyon Türk” (“*Kümmeltürke*”) gibi küçümseme ve aşağılama içeren kullanımlar bulunmaktadır. Yunanlılar ise çok sinirlenerek çılgına döndüklerini ifade ederken “Türk’e döndüm!” (“*egina Turkos!*”) söylemini dile getirmektedirler (Özsüer, 2018). Nitekim pek çok Batı dilinde varlığını sürdüren “Türk’ün atının bastığı yerde ot bitmez” söylemi de tarihteki Türk algısını ortaya koyar niteliktedir. (Kumrular, 2011).

Sonuç itibarıyla Avrupa’daki İslamiyet ve Müslüman Türk algısının arka planında tarihsel süreçlere dayanan kültürel, dini ve siyasal sebepler yer almaktadır. Orta çağdan bugüne uzanan tarih sahnesinde İslamiyet sistematik olarak Batı dünyasının ötekisi olarak kurgulanmış ve kuşaktan kuşağa efsanelerle aktararak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Zira İslamiyet hala Avrupalılara uzak ve yabancı bir konumda Avrupalıları kendi ülkelerinde dahi yabancı hissettiren ve gün geçtikçe büyüyüp genişlemekte olan, kısacası uygar Batı dünyasını her geçen gün daha fazla tehdit eden bir din çerçevesinde sunulmaktadır. Bir başka ifadeyle de Batı dünyasında İslamiyet kitlesel korku ve histeri uyandıran bir din kalıbında tasvir edilmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Tüm bu tarihsel süreçler ve bu süreçler içerisindeki bireylerin, toplumların ve ulusların birbirlerine dair düşünceleri ve tutumları çağımızda kitle iletişim araçları, dolayısıyla da medya aracılığıyla algılanmakta, tanınmakta ve yorumlanmaktadırlar. Bir başka ifadeyle “gerçeklik” olgusu medya vasıtasıyla kurgulanarak sunulmaktadır. Bu noktada da medyanın özel çerçevede Türkleri, genel çerçevede ise İslamiyet’i hangi bakış açılarındaki algılayıp konu edindiği ve hangi biçimde sunduğu sorusu akla gelmektedir. Avrupa Medyasının Türklere yönelik konuşturma ve sunum stratejilerinin şu şekilde özetlenmesi mümkündür (Gökçe, 1984, 1988 ve 2006a-b; Merten/Ruhrmann, 1986; Hafez, 2002 ve 2009; Gür, 1998; Alkan, 1994; Schiffer, 2004 ve 2005; Butter-wegge, 2003; Meier-Braun, 2000; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011):

- 1) Olaylar yalnızca belirli bir perspektiflerden ele alınarak sunulmaktadır;
- 2) Bilgi yerine bolca görüntü kullanılmakta ve bu şekilde zihinlerde mevcut yerleşik olan anlamlar ile kolayca bağlantı kuracak ve mevcut anlamları çağrıştıracak olay ve konular (tehdit, gayri medeni, şiddet sever, barbar, eğitimsiz, görgüsüz, istilacı) gündeme getirilmektedir.
- 3) Kamuoyunda yerleşik, kurumsallaşmış konularla (terör, işsizlik, eksen kayması örtünme, şiddeti soygun vb.) kolayca ilişkilendirilen olaylar seçilmektedir.
- 4) Metafer (efsane), klişeler ve Stereotipler yoğun bir biçimde kullanılmaktadır.

İlk strateji olan belirli bir perspektifin seçilmesi, insanların dikkatlerinin hangi konu ve gerçeklik boyutunda yoğunlaşacağını ve hangi konunun, neyin dikkatlerden uzakta tutulacağını belirlemektedir. İnsanlar gibi medya araçları da belirli simgeler kullanarak nesnel gerçekliğe dair yeni bir gerçeklik inşa etmektedirler. Nasıl ki bireyler mevcut bulunan simgeler ışığında yeni bir gerçeklik tanımlaması ve böylelikle de yeni bir gerçeklik inşasında bulunmaktalarsa benzer biçimde medya da olayları belirli bir mantıksal kurgu içerisinde seçerek algılamakta, anlamlandırmakta ve sunmaktadır. Yeniden inşa edilen bu gerçeklik kimi zaman nesnel gerçeklik ile belli ölçüde örtüşebileceği gibi kimi zaman da nesnel gerçeklikten tamamen farklı olabilmektedir (Gökçe, 2004 ve 2006a; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

Avrupa’da medya yakın bir tarihe kadar Türkleri çalışmak için Avrupa’ya göç etmiş olan “göçmen işçi” sınıfında tanımlanan birinci nesil Türk işçileri ve Türk aileleri noktasında algılayarak konu edinmekteydi. 2000’li yılların başlarına kadar geçen süreçte ise Avrupa medyası “göçmen sorununu bir Türk sorununa” dönüştürmüştür. Vatandaşlar arasında, kamuoyunda ve medyada “yabancı” ifadesi duyulduğunda bu ifadenin çağrışımı “Türk” olarak algılanmakta ve bu doğrultuda da Avrupa’da yaşayan ve Avrupa’nın kendinden görmediği tüm yabancıların imgesel olarak temsil görevi Türklere atfedilmekteydi. Örnek olarak Alman medyasında tespit edilmiş olan aşağıda verilen konulaştırma stratejilerinin tüm Avrupa medyası için de genelleştirilmesi mümkün görülmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011):

- 1) Alman medyasında yabancılar sorunu, Türk sorununa dönüştürülmüştür. Başka bir deyişle Almanya’da yabancılar ya da göçmenler ile ilgili her türlü olay, olgu, konu ve sorunlar, Türkler üzerinden gündeme taşınmakta ve tartışılmaktadır (Delgado, 1972; Gökçe 1988; Ruhrmann/Kollmer, 1987; Merten, 1986; Butterwegge, 2003; Meier-Braun, 2000; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).
- 2) Türkler sansasyonel nitelikli olaylar (kavga, dövüş, çatışma vb...) ile ilişkili olarak algılanmakta, işlenmekte ve sunulmaktadır (Merten, 1986; Delgado, 1972; Gökçe, 1988; Ruhrmann/Kollmer, 1987; Ruhrmann/Sommer, 2005; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

3) Müslüman kimlikli yabancılar, yani Türkler, Alman toplumu içerisindeki toplam nüfus oranlarının çok üzerinde adeta Alman toplumunu ve kültürünü yabancılaştıran, tehdit eden, sınırlılıkları zorlayan paralel toplum oluşturacak bir güçte sunulmaktadır (Ruhmann/Sommer, 2005; Ruhmann, 1998; Butterwegge, 2003; Meier-Braun, 2000; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

4) Türkler, cahil, potansiyel suç üreticisi, barbar, tehlikeli, uyum sağlamaktan yoksun, anti-demokrat ve otoriter, radikal İslamcı ve ırkçı kimlikli olarak ötekileştirilmektedir. Böylece Alman medyasının Türklerle ilgili tarihi ve ebedi yargıları ve klişeleri değiştirme ve bertaraf etme yerine, onları güçlendiren, onların meşruiyet kazanmasını ve benimsenmesini sağlayan ve bu şekilde Alman vatandaşlarının zihinlerinde sürekli aktüel kalmasına hizmet eden bir işlev gördüğüne vurgu yapılmaktadır (Merten, 1986; Brosius/Esser, 1995; Butterwegge, 2003; Meier-Braun, 2000; Ruhmann/Sommer, 2005; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011).

Meier–Braun’un da ifade ettiği üzere Türkler söz konusu olduğunda medya sansasyonel olmayan, normal durumları göz ardı ederek görmezlikten gelmektedir. Hatta birçok bilgi de medya çalışanlarının önyargılarına kurban gitmektedir. Avrupa medyasında özellikle son yıllarda Türklere dair çok az olumlu bilgiye rastlanıldığı tespit edilmiştir. Meier–Braun’un değindiği bir diğer nokta da Avrupa medyasının 1990’lı yıllara kadar öteki konumunda düşman addettiği “komünizmin” ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan “öteki” boşluğunu “Türkler” ile doldurmaya yönelik bilinçli bir strateji izlemiş olduğu düşüncesidir (Gökçe ve Gökçe, 2011). Nitekim Alman medyasına benzer biçimde genel Avrupa medyasında da Türkler “kaba, agresif, zalim–acımasız, barbar, gayri medeni, uyumsuz, hoşgörüsüz, döner satıcısı, uyuşturucu satıcısı, pazarcı, canlı ve saatli bomba, çete, mafya” gibi sıfatlar yüklenerek ele alınmakta ve aktarılmaktadır (Hafez, 2002 ve 2009).

Dikkat çeken bir diğer nokta da son yıllarda Avrupa medyasında Türklerde kadın ve kadın ile ilişkili olarak İslamiyet’te kadın konusunun çok sık gündeme getiriliyor olmasıdır. Medyada çok sık olarak Türk kadınlarının eğitimsizliğinden, doğum haricinde başka bir görevi olmadığı fikrinden, Türk erkekleri tarafından horlanıp dışlandığından, geri kalmışlığından kısacası ikinci sınıf vatandaşlar gibi muamele görmekte olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca Avrupa medyasında Müslüman ülkelerde kadınların erkeklerden daha az miras hakkı olduğuna dair haber içeriklerine de rastlanılmakta ve bu söylemler sürekli genelleştirilerek Müslüman ülkelerde “Kadınlar ikinci sınıf vatandaş” tarzında kalıp yargılar sürekli güncel tutulmaktadır. Böylelikle de İslamiyet’in hoşgörüsüz ve modern olmayan bir din olduğu algısı oluşturulmaktadır. Bu tarz yaklaşımların bir sonucu olarak da gerçekleştirilen araştırmalar Avrupa’da Türk veya İslam düşmanlığının (“İslamofobi”) giderek yükselmekte olduğunu ortaya koymaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Avrupa Medyasının Türklere yönelik konulaştırma ve sunum stratejilerinin ikincisinde ise medya olguları ve olayları bireylerin ve toplumun anlamlandırabilmesi amacıyla aydınlatıcı, açıklayıcı ve bilgilendirici ele almaktan ziyade daha çok zihinlerde yer etmiş anlamlar ile ilişkilendirilmeye olanak sağlayacak biçimde sunmaktadır. Bu sebeple de medyada ağırlıklı olarak bilgiden ziyade görüntülere yer verilmektedir. Diğer bir ifadeyle imajlar görüntüler aracılığıyla daha kolay kurgulanabildiği için iletiler görüntüler kullanılarak aktarılmaktadır (Schiffer, 2005; aktaran Gökçe ve Gökçe, 2011). Medya sunulan olayla ilgisi bulunsun bulunmasın her konulaştırma çerçevesinde kuran kursları, türbanlı kızlar ya da cami görüntülerine muhakkak yer vermektedir. Sözel olarak aktarılan içerikler çoğunlukla kısa bir zaman dilimi içerisinde unutulmaktadır. Dolayısıyla da bunun farkında olan medya çoğunlukla görüntüler kullanarak çalışmayı tercih etmektedir. Aslında bu durumun Mevlana'nın şu söylemi ile anlamlandırılması mümkündür: “Gözün bir anda gördüğünü, dil senelerce anlatsa anlatamaz.” Örneğin, Türkiye'nin veya Türklerin konu edinildiği programlarda çoğunlukla Türklerin yaşadığı semtler; harap olmuş ve balkonlarında çamaşır asılı evler, arka planda Türkçe müziklerin yükseldiği ya da cami silueti ile ezan sesinin duyulduğu ortamlar, türbanlı kızların yer aldığı mekanlar, kadınların erkeklerin arkasından yürüdükleri görüntüler eşliğinde sunulmaktadır. Aslında bu bilinçli bir stratejidir ki bu şekilde zihinlerde mevcut bulunan kalıplaşmış düşünce biçimleri ve önyargılar aktive edilebilmektedir. Nitekim görüntülerin sunulması haberin veya olayın doğruluğuna yönelik ortaya çıkabilecek olası kuşkuları da ortadan kaldırarak geçerlilik ve güvenilirlik eşiğini de arttırmaktadır. Avrupa medyası tarafından aslında gündeme taşınan pek çok görüntünün anlamı kültürel ve tarihsel olarak belirlenmiş niteliktedir. Medya olası her görüntü ile bir nevi bu anlam yapısına veya söylemlere göndermede bulunmakta ve bu biçimde de toplumsal bellekte yerleşik olan kültürel, tarihsel yargıların devamı sağlanmaktadır. Avrupa medyası son zamanlarda Türklerin yerine ağırlıklı olarak Müslüman figürüne yer vermektedir. Hatta etnik kimlik aidiyetine bakılmaksızın her yabancı, Müslüman olarak belirtilmekte ve sunulmaktadır. Bu noktada da yabancı temsillerinin de değişime uğradığı görülmektedir. Önceden “bıyıklı erkek” görüntüsü veya “başörtülü rengarenk giyimli kadın” görüntüsü ön planda tutulurken son yıllarda ise türbanlı veya peçeli genç kızların ya da sakallı ve fesli erkeklerin görüntülerine ön planda yer verilmektedir. Artık Avrupa medyası göçmen Türk veya yabancı figürünü “türbanlı kızlar” ve “sakallı ve fesli erkekler” figürü ile değiştirmiştir. Bir başka ifadeyle de

Avrupa medyası hem Türkleri hem de diğer Müslüman göçmen yabancıları İslamlaştırmış ve İslamiyet ile özdeşleştirmiştir. Bu doğrultuda da Avrupa medyası; “İslam tehdittir”, “İslam ürperticidir”, “İslam bize uzaktır”, “Müslümanlar bizden değildir” gibi kalıp yargıların oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Medyada Türklerin dahil olduğu pek çok durum ve olay aktarılırken ilgili kişinin isminin yanı sıra dini aidiyeti ve uyruğu ile ilgili bilgiler de mutlaka belirtilmektedir. Örnek olarak bir Türk gencinin olası karışmış olduğu bir tartışma veya olumsuz nitelikteki bir olay sunulurken bir taraftan bu Türkün Müslüman olduğu vurgulanmakta diğer taraftan da söz konusu gencin olumsuz izlenim ve hisler uyandıracak biçimde etrafa bilinçsizce saldırdığı, sağa-sola koşturduğu tehditkâr görüntüleri seçilerek aktarılmaktadır. Bu şekilde de insanlara karşı işlenen olası suç ile bu olaya karışanın dini arasında bağlantı kurulmakta ve bu sayede de “şiddet sever, barbar bir Türk” imajının ortaya çıkmasına neden olunmaktadır. Çünkü Türkiye ve Türkler ile bağlantılı gündeme getirilen görüntüler geçmişte bilinçaltlarına yerleşmiş olan tehdit, istila, uyumsuz ve hoşgörüsüz, geri kalmışlık, şiddet sever, gayri medeni söylemlerini çağrıştırmakta ve hatta yeniden anlam kazandırmaktadır. Zira bunların gerçeklikle herhangi bir bağlantısının olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan algı süreçlerini yönlendiren bilinçaltlarındaki önyargılar ile uyumlu olmalarıdır. Bir diğer nokta ise herhangi bir İslam ülkesinde gerçekleşen bir saldırı veya bombalama olayı Avrupa medyasında gündeme getirilirken arka planda kesinlikle ufukta göğe yükselen minareleriyle görünen bir cami görüntüsüne yer verme eğiliminin giderek artmasıdır. Olayı gerçekleştiren kim, amaç neydi, kime yönelik ve neden düzenlendi soruları konu dahi edinilmeksizin olay aktarılırken arka planda cami görüntüsünün yer alması saldırı, bombalama gibi olaylarla cami arasında bir bağlantı oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu tutum içerisinde caminin anlamsal çerçevesi de değişime uğramaktadır. Avrupa medyası artık camiyi bir ibadet mekânı olarak değil kendisinden olmayanları yok etmenin, intikam almanın, savaşın mekânı olarak yorumlamakta ve aktarmaya eğilim göstermektedir. Bu yüzden Avrupa'nın bakış açısında cami de tehdidin simgesine dönüşmeye başlamaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Avrupa Medyasının Türklere yönelik konulaştırma ve sunum stratejilerinin üçüncüsü ve çok sık uygulamakta olduğu ise Türkler hakkındaki olayları kamuoyunda daha önceki süreçlerde yerleşik kabul edilen konuların çevresine konumlandırarak

sunmasıdır. Mesela Avrupa’da ekonomik kriz, doğum oranının azalması, şiddet artışı, işsizlik gibi konular Türkler ile ilişkilendirilerek veya bu konuların hemen akabinde Türkler gündeme getirilerek sunulmakta ve böylelikle de sanki bu toplumsal sorunlar Türklerden kaynaklanıyormuş gibi bir algı oluşturulmaktadır. Böylelikle de toplum için bir “günah keçisi” de belirlenmektedir. Dolayısıyla da Avrupa’da özellikle toplumsal sarsıntı ve ekonomik kriz dönemlerinde Türkler dışlanarak istenmeyen grup olarak lanse edilmekte ve çatışmaların, gerilimlerin temel nesnesi haline getirilmektedirler. Bu bağlamdaki yerleşik kabul edilen kurumsallaşmış konular arasında şüphesiz “Doğu–Batı Çatışması” ilk sıralarda yer almaktadır. Zira bu konu diğer konuları da içeriğinde barındırmaktadır. Çünkü Avrupa’nın gözünde Doğu kültürel ve tarihsel olarak “despotizmi, Türklerin etnik, dini ve uygarlık farklılığını ve ötekiliğini, Türklerin Barbarlığını ve vahşiliğini, yani Türk korkusunu, geri kalmışlığı, kibirliliği ve egzotizmi ve erotizmi” simgelemektedir (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Avrupa Medyasının Türklere yönelik konulaştırma ve sunum stratejilerinin sonucusu olan metafor, klişe ve kalıp yargılar bağlamında ise Avrupa medyasında Türkler konulaştırılırken Avrupalıların belleğinde mevcut olan metaforlar, klişeler ve kalıp yargılar sıklıkla kullanılmaktadır. Bu noktada medyada “molla, kebab, bıyık, barbar, türban / peçe, Radikal – İslamcı, İslamcı Terörist, Canlı bomba, Cihad” gibi yaftaların çok sık kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bir olayın veya durumun nasıl algılanacağına gerçeklikler veya kanıtlar değil bu olayların ya da durumların söylemsel kurgulanışı ve sunulduğu belirleyici bir rol oynamaktadır. Şayet bunlar karşı grubun kolektif bilinçaltında yerleşik olan kalıp yargılar, önyargılar ile ilişkili olarak sunulabilirlerse kabullenilmesi de o ölçüde kolay olmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2011).

Batı dünyası genelindeki tüm bu bakış açıları üzerine Türklük ve İslam konusu Almanya özelinde incelendiğinde ise Protestanlığın kuramcısı ve aynı zamanda da kurucusu Martin Luther, Türklere dair başlıca yapıtların yazarı konumundadır. Luther’in Türklere karşı ortaya konulacak mücadele noktasındaki temel savı şu biçimde betimlenebilmektedir: Hristiyanlar, Roma kilisesi tarafından yozlaştırılmış olan Hristiyanlığın özgün şekline dönmedikleri, günahlarından uzaklaşıp arınmak adına gerekli kuralları yerine getirmedikleri müddetçe Türklere karşı etkili ve kalıcı bir mücadele vermeleri ve nihayetinde de başarıya ulaşmaları olanaksızdır. Alman kültür dünyasında İslam ve Türk imgesine dair kalıcı etkilere sahip İtalyan rahip Ricoldo de Monte Croce’den etkilenen Luther, Ricoldo’nun İslam ve Sarasenler hakkında tüm yazdıklarını üstlenmiş, hatta üstlenmekle kalmayıp bunları Türklere

uyarlamıştır (Kula, 1993). Bu uyarlamanın önemi de şu noktada ortaya çıkmaktadır: XVI. yüzyılda Alman tarihini ve kültürünü her bakımdan devindiren, o dönemin siyasal, dinsel ve toplumsal güçler dengesinin köklü değişimler yaşamasına etkili katkılarda bulunmuş olan ismin Luther olduğu görülmektedir (Kula, 1997). Nitekim Luther bu süreçte sözü Türklere getirerek şu karalayıcı tespiti yapmıştır: “Muhammed’in kitabına, Kuran’a inanan Türklere ve Sarasenlere insan bile denemez.” Luther, Hristiyan olduklarını söyleyen fakat Hristiyanlığın gerekliliklerini yerine getirmeyen kişileri “Hristiyan Türkler” olarak nitelendirerek bu Hristiyanların “Müslüman Türklerden de berbat” olduklarını ifade etmekte ve git gide de insanlıktan uzaklaşıp domuza dönüşmekte olduklarını ileri sürmektedir. Bu görüşlerine ek olarak Luther “Türk’ün başka ülkelere saldırmaya ne hakkı ne de ona bu yönde verilmiş bir buyruk var. Türk’ün yaptığı zorbalık ve soygunculuktur. Türk’ün yaptığı zorbalık ve soygunculuk ile Tanrı dünyayı cezalandırıyor. Tanrı bazen kötüyü kullanarak, iyiyi cezalandırır.” ifadesine yer vermektedir. Luther Türkleri dinsel açıdan haklı sebepleri olmaksızın başkalarının topraklarını almakla suçlamaktadır. Hatta bu suçlamayı salt Türklerle sınırlı tutmayıp Tanrının Hristiyan dünyasını günahları sebebiyle uyarmak veya cezalandırmak noktasında Türkleri “kırbaç” olarak kullandığını ileri sürerek Türkleri “Tanrının kırbacı, şeytanın hizmetçisidir.” söylemi ile itham etmiştir. Bu söylemini de Türk yakıp yıkan şeytanın uşağı, Tanrı’nın kırbacı olduğu için Türk’ten önce Türk’ün efendisi olan şeytanın yenilerek Tanrı’nın kırbacının alınması ve Türk’ün bir başına bırakılması gerektiğini dile getirerek desteklemektedir. Zira Türk’ün Tanrısı olarak ifade ettiği şeytanı yenmeksizin Türk’ü yenmek hiç kolay olmayacak görüşündedir. Şeytan ise ruhtur ve bu ruh da insan ve at ile, topla tüfekle yenilemeyecektir (Kula, 1993).

Luther’e göre Türkler tutsak ettiği insanları bir sürü misali alıp götürmekte, yürüeyebilen her şeyi önüne katıp kovalamakta, sürüklemekte ve hareket edemeyenleri de yaşlı, genç demeksizin hançerden geçirmektedir. Luther’in ifadesinde; Türk’ten sonrası “mahşer günüdür ve cehennemdir” çünkü Türklerin kendilerine hiçbir zararı dokunmamış insanları, çocukları, kadınları, yaşlı ve gençleri şişlediği, boğazladığı ve parçaladığı görülmektedir. Hatta Luther o güne kadar hiçbir krallığın Türklerin yaptığı gibi “öfke ve ölüm” saçmadığını da savunmaktadır. Türk ve onun İslam imparatorluğu, Tanrının düşmanı olmasının yanı sıra İsa’nın aşağılayıcısı ve zorbasıdır, savaş ve kılıç ile Hristiyanlara ve İsa’ya kıyanlardır. Luther aynı zamanda Türklerin Almanları cezalandırması aracılığıyla Tanrıyı cezalandırmakta olduğunu da savunmuş ve bu

düşüncesi Türklere dair yargıları olumsuz etkilemekle kalmayıp Türklere yönelik olumsuz bakış açılarının kalıcılaşmasına da katkıda bulunmuştur çünkü Türklerin cezalandırdığı her şeyi yaratan ve belirleyen Tanrıdır. Buradan hareketle de Luther, Türklere karşı savaşan Almanlara şu öğütleri aktarmaktadır (Kula, 1993):

Türklere karşı sefere çıkarsanız, ete ve kana, insana karşı çarpışmadığımızdan emin olun, kuşkuya düşmeyin! Peygamberiniz olmak istiyor ve şunları söylüyorum: Bir Türk, çok sayıda Hristiyan öldürecektir. (Türkler söz konusu olunca) büyük bir şeytan ordusu ile karşı karşıya olduğunuzu düşünün; çünkü, Türklerin ordusu büyük bir şeytan ordusudur. O bakımdan kalkanınıza, kılıcınıza topunuza, gücünüze ve miktarınıza güvenmeyin; şeytan, insan olan bizlerin, insana karşı savaşmamıza karşın, niçin bizim Türklere sürekli yenildiğimizi, Türklerin niçin hep utkulu olduklarını, bundan sonra da olacaklarını sormaz (Luther, 1541; aktaran Kula, 1993).

Luther'in yanı sıra Türklere yönelik incelemeleriyle öne çıkmış olan diğer bir kişilik de Andreas Osiander'dir. (Kula, 1993). Luther'in çağdaşı ve aynı zamanda da yandaşı olan Osiander Roma kilisesi veya Katolikler çerçevesinde düşünen ve hareket edenlerle Protestanlar arasındaki inanç çatışmalarını konu alanı olarak incelemesinin yanı sıra XVI. yüzyıl yazarları olan Luther, Agricola ve Hutten gibi kendi yapıtlarında Türk temasını güncelleştirmiştir. Orta Çağ'da Türklere dair belirtilen "Tanrının gazabının göstergesi, Tanrının kırbacı, kıyıcı ve acımasız" nitelendirmelerini Osiander'in sürekli olarak yinelemesi bu kullanımların pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Osiander'in genel bakış açısı da Luther'in yaklaşımına benzemektedir. Örnek bir söyleminde Osiander şu ifadelerle yer vermektedir: "Tanrı oğullarını / kızlarını bir kucaklasın, Türk kıyıcı erkini, gücünü, utkularını ve mutluluğunu yitirecek, önemsizleşecektir; öfkeli, kıyıcı ve öldürücü gücü tükenecektir. Kendisine hiçbir zarar vermemiş olan, Hristiyanları soyan, özlerinden uzaklaştıran ve yok eden sapkın inançlı Türk, şeytanın desteğini kullanacaktır." Hatta Osiander'in bakış açısında "cellat, hastalık, kaza gibi kötülüklerden daha kötü olanı Türklerin eline düşmektir." Nitekim Türklerin ellerine düşenler uzaktaki ülkelere götürülerek hayvanlar misali pazarlarda satılacaklar ve hiçbir değerleri olmayacaktır. Öldürüleceklerdir ve ölü bedenleri de köpeklere verilecektir. Almanların dini inançlarının gereksinimlerini yerine getirmemeyi inatla devam ettirmeleri halinde ise Tanrısız Türklerin gelecek yaşlıları öldürüp gençleri tutsak edeceklerini, Alman kadınlarını kirleteceklerini, çocukları kazıklara oturtacaklarını ifade etmektedir. Daha kötüsü olarak da Almaları alıp götürerek inançlarından koparacaklarını, bedenlerini ve ruhlarını bozacaklarını dile getirmektedir. Bu sebeple de Osiander Tanrının yardımıyla Almanların tüm güçleriyle "kanlı köpek Türk'ten" kurtulma yollarını aramalarını öğütlemektedir (Kula, 1997).

Tüm bu genel bilgilerde de belirtildiği üzere Türk imgesi 15.–17. yüzyıllarda geçen Alman belgelerinden itibaren “Türk çanları”, Türk duaları” ve “Türk şarkıları” gibi sık kullanılan kavramlarla çoğunlukla din ile bağlantılı ve önyargılarla bezenmiş içeriklerle ortaya çıkmaktadır. Mesela pek çok Almanın ve aynı zamanda da Avrupalının “kahrolası köpekler”, “Türk köpeği” ifadesini kullandıkları (Kumrular, 2008) ya da sinirlendikleri zaman “*Grosse Türken!*” (“*Koca Türk!*”) veya “*Kruzitürken!*” (“*Lanet Olsun!*”) ifadelerini kullanarak küfür ettikleri bilinmektedir. Diğer taraftan Almanlar herhangi bir “dolandırıcılık”, “sahtekarlık” benzeri bir durum söz konusu olduğunda “aldatmak, dolandırmak” anlamlarına karşılık kullandıkları “*türken*” fiili ile yüzyıllardır süregelen ve artık bilinçaltlarına yerleşmiş olan Türk karşıtı duygularını açığa çıkarmaktadırlar. Benzer biçimde “*etwas türken*” (“*einen Türken bauen*”) ifadesinin de masum bir düz anlam çerçevesinde “Türkleştirmek” olarak değil de “birini dolandırmak, aldatmaya çalışmak, birinin gözünü boyamak” biçimindeki anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir ifade ise “*Türkenblut*” kelimesinde ortaya çıkmaktadır. Türkçede “tavşan kanı” benzetmesi yapılmasına rağmen (“tavşan kanı gibi demli çay”) Almancada ise bu sözcük “boğa kanı” (“*Stierblut*”) biçimindeki bir benzetmede kullanılmaktadır. Bu benzetme 1683 yılındaki İkinci Viyana Kuşatması sonrasında Türk kanına dönüştürülmüş ve kırmızı şarap için “*Türkenblut–Wein*” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır, yani Almanlar kırmızı şarabı Türk kanı düşüncesiyle içmeye başlamışlardır. “*Schlimmer als Türke*” ifadesi ise “Türk’ten daha beter” biçiminde bir anlam alanına sahiptir. Weber bu ifade ile Luther’in Papa ile ilişkisine ve dolayısıyla da Papanın Türklere daha da kötü bir kişi olduğuna gönderme yapıldığını belirtmektedir. Bu söylem ise zamanla ötekileştirilen ve istenmeyen herkes için kullanılır olmuştur. Türklere atfedilmiş olan bir başka ifade ise “*Kümmeltürken*” kullanımıdır. Aslında bu ifade Almanya’nın Halle Bölgesi’nde yaşamakta olan kültürel ve sosyal açıdan pek fazla gelişmemiş bireyler için “can sıkıcı, tatsız, kendi memleketlerinden dışarı çıkmamış kişi” anlamlarında kullanılmaktayken bu bölgede önceden kimyon yetiştiriciliği ve ticareti yapılması ve baharatın ağır kokusu sebebiyle bölge insanları “Kimyon–Türk” olarak adlandırılmıştır. Bu ifade günümüzde ise “geri zekalı, dar görüşlü” anlamlarının yanı sıra mecazi bağlamda “palavracı” anlamında da kullanılmaktadır (Çakır, 2012).

Tarihsel süreçlerdeki Türk–Alman etkileşimleri neticesinde Almanca dil dünyasında oluşagelen Türklük üzerine sözcük ve ifadeleri Keleş (2003) özetle şu biçimde listeleterek aktarmaktadır:

- *grausam wie die Türken*: Türkler gibi acımasız (Alman türkülerinde geçen deyim)
- *hausen wie die Türken*: Türkler gibi ortalığı karıştırmak, yıkmak
- *Kümmeltürke (der)*: Ot Türk, 1810'lu yılların kmyon bitkisiyle beslenen üniversite öğrencilerinin aralarındaki argosu.
- *Schlimmer als der Türke*: Türkten daha kötü
- *Türk – Sultan*: Türk, Sultan; köpek adları, 1810 yılından beri.
- *türken – vertürken*: sahtesini yapmak
- *türken, einen Türken stellen*: türklemek, veya bir Türk koymak (savaş eğitiminde temsili düşman), 1900'den beri biliniyor
- *Türkenalmosen*: Türk sadakası; Türkler yüzünden ortaya çıkan fakirlere yardım parası
- *Türkenangst (der)*: Türk korkusu, Türkler geliyor korkusu
- *Türkenblut (das)*: Türk kanı; kırmızı şarap karışımı sert içki. 1716 yılından beri
- *Türkenbruderschaft*: Türklere karşı kardeşlik dayanışması denen bu kavram 17. yy'da Avusturya – Viyana'sında “3 Tanrılığın Türke karşı kardeşliği” –Die Türkenbruderschaft der Allerheiligsten Dreifältigkeit” ortaya çıktı
- *türkenmässig*: Türk gibi (ağır savaşçı), 1860'tan beri
- *Türkennot (die)*: Türk yoksulluğu; Türk savaşları yüzünden Alman halkında baş gösteren fakirlik
- *Türkenstecher (der)*: Türk bıçaklayan (bıçakla ölüm tehdidinde bulunan kişi) – 1861'den beri-
- *Türkensteuer (der)*: (Türk Vergisi) Türk savaşlarında esir düşenler için fidyeye parası amaçlı vergi.

Tarihsel süreçlerden ele alınan Türklük ve İslamiyet kavramları Almanya özelinde tarih ders kitapları çerçevesinde göz önüne alındığında ise Alman tarih ders kitaplarında “Korkutan Düşman Olarak Türkler: Osmanlı” başlığı ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla Alman tarih ders kitaplarında Türk imajının “öteki” ve “düşman” olarak Osmanlı Devleti anlatısı içerisinde sunulduğu yaklaşımlar mevcuttur. Söz konusu bu anlatı Viyana Kuşatması ve İstanbul'un Fethi olarak iki temel tarihsel olaya dayanmaktadır. Siyasi tarih anlatısı haricinde ise Türklerin “barbar” olarak nitelendirilmekte olduğu devşirme sistemi, Türk imajının oluşturulduğu bir diğer anlatıdır. “Tarih ve Yaşanmışlıklar” adlı ders kitabında geçen bu anlatı ile Osmanlı Devleti'nin Türk İmparatorluğu olarak tanımlanmasının yanı sıra Müslüman kimliği de ön plana çıkarılmaktadır. “Biz” sınıflandırmasını Batı olarak tanımlamakta olan bu ders kitabı “öteki” sınıflandırmasını ise Osmanlı bağlamında inşa etmektedir. “Korkutan Düşman Olarak Türkler: Osmanlı” anlatısını oluşturmak için kullanılan tarihsel olayların birincisi İstanbul'un Fethi olarak görülmektedir. “Tarih ve Yaşanmışlıklar” ders kitabı içerisinde İstanbul'un Fethi “1453 Şoku” ifadeleriyle ele

alınmaktadır. İstanbul'un Fethi anlatısı bir yandan Batı dünyasını şoka uğratmayı tasvir ederken diğer yandan ise Batı olarak sınıflandırılan "Biz" kategorisinin Hristiyan olma niteliğinin Reform hareketleri ile sorgulanmaya başlanması arasında nedensellik bağlantısı kurmaktadır. "Korkutan Düşman Olarak Türkler: Osmanlı" anlatısını oluşturmak amacıyla kullanılan ikinci tarihsel olay ise Viyana Kuşatması'dır. "Tarih ve Yaşanmışlıklar" tarih ders kitabında Viyana Kuşatması'na şu ifadelerle yer verilmektedir: "1529'da Osmanlı Ordusu, Viyana'yı ilk kez kuşattı. Bu, Muhteşem Sultan I. Süleyman devriydi ve Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesindeydi." Aslında Viyana Kuşatması Osmanlı korkusunun Avrupa içlerinde yeni bir söylem olarak "barbar Türkler" in oluşumuna sebep olmuştu. Bu anlatıda Türklerin barbarlıkla ilişkilendirilmesinin nedeni ise devşirme sistemi ve yeniçerilerdir. "Tarih ve Yaşanmışlıklar" tarih ders kitabında yeniçeriler ve devşirme sistemi "Devşirme Sistemi: Barbarlık mı İlerleme mi?" başlığı ile sunulmaktadır. Bu anlatının temelini Hristiyan çocukların ailelerinden zor kullanılarak alınması ve Müslümanlaştırılmaları oluşturmaktadır. Ayrıca yeniçerilerin evlenmemeleri, cinsel hayatlarının olmaması, ailelerinin olmaması onların temel insani hislerden yoksun oldukları imajını oluşturarak onların "barbar" ifadesiyle yaftalanmalarına sebebiyet vermektedir. Nitekim aynı zamanda bu tasvir Türk acımasızlığının ve barbarlığının bir göstergesi olarak korku duyulan "öteki"nin kötülüklerle tahkim edilmesi anlamına da gelmektedir (Pamuk ve Pamuk, 2018).

Kalıp yargı, önyargı ve klişe içeren bütün bu bakış açılarının yansıması olarak da yazılı ve sözlü aktarımların yanı sıra tarih boyunca görsel ifadelerin taşıyıcısı olarak birçok karikatürde de Türklük ve İslam üzerine olumsuz tasvirler ele alınmıştır. Aktardıkları tasvirlerde olumsuz yargıları barındıran görselleri temsil mahiyetinde bazı karikatürlere aşağıda yer verilmektedir.

Aşağıdaki görselde yer alan Fransız karikatürü incelendiğinde görselin hemen üstünde yer alan "Türkiye'de Hristiyan Katliamı" ifadesi ile Türklerin kadın, erkek, yaşlı, çocuk gözetmeksizin Hristiyanları kılıçtan geçirdiği fikrinin karikatürle karşılaşan herkesin bilinçaltına yerleştirilmeye çalışıldığı açıkça görülebilmektedir. Nitekim karikatür görselinde yaşlı, genç, kadın, erkek onlarca insan cesedi yerde yatmaktadır. Karikatürdeki yazılı ifadenin yanı sıra Osmanlı Devleti'ni betimlemek amacıyla görsel içerisinde sakallı, sarıklı ve cübbeli insan tasvirleri ellerinde kılıç, kama gibi öldürücü savaş aletleriyle sunularak karikatür ile aktarılacak istenen düşünce de pekiştirilmiştir.

Şekil 2.6. Le Petit Journal Dergisi, 2 Mayıs 1909, Sayı 963, Sayfa 1 (Alkan, 2016).

Alkan (2016) da bu karikatüre dair şu bilgileri aktarmaktadır:

Fransızlara ait olan bu karikatür 1909 yılında gerçekleşen Adana olaylarında Türklerin Ermenileri katlettiklerini anlatmakta ve Türklerin acımasızca çocuk, ihtiyar, kadın demeksizin tüm Ermenileri öldürdüklerini iddia etmektedir. Aynı zamanda bu karikatür sözde öldürülen Ermenilerin sivil ve silahsız insanlar oldukları mesajını da içermektedir.

Başlık olarak Ermeni yerine “Hristiyan” sözcüğünün tercih edilmesi değerlendirildiğinde ise olayların aynı zamanda bir din kavgası olarak sunulması amacını da taşımakta olduğu görülmektedir. Aslında vuku bulan bu olaylarda Müslümanlar da öldürülmüştür hatta katledilmiştir. Karikatüristin bu gerçekliği göz ardı ederek olayları salt Hristiyan katliamı çerçevesinden yansıtmaması ise karikatüristin gözünden Batı’nın Doğu’ya bakış açısının bir yansımasıdır. Karikatüre göre “barbar” Türkler çoluk, çocuk, kadın, ihtiyar ayrımı yapmaksızın önüne gelen herkesi boğazlamakta ve öldürmektedirler (Alkan, 2016).

Şekil 2.7. Kikeriki Dergisi, 6 Haziran 1886, Sayı 45, Sayfa 5 (Alkan, 2016).

Yukarıdaki karikatürde ise Avusturya’da yayımlanmış olan “Kikeriki” isimli derginin kendi adına gönderme yaparak görseldeki Batı’yı temsil eden kişiye “Kikerik” ismini verdiği görülmektedir. “Kikerik” isimli bu kişi de üzerinde “Sofya” yazan camiye ve minareleri göstererek karşısındaki kişiye bir şeyler anlatmaktadır. Karikatürde bu kişinin anlatılanlardan pek de memnun olmadığı anlaşılmaktadır.

Karikatürde asıl dikkat çeken nokta ise “Sofya” yazan caminin her bir minaresinin üzerinde de başparmağın işaret parmağı ile orta parmak arasına konulması suretiyle yapılan ve küfrü sembolize eden figürlerin bulunmasıdır. Bu figürler ile olası İslam korkusunun ve düşmanlığının aktarılmasının yanı sıra İslam’ın küfrü yansıttığının da düşünülebilmesi de mümkündür. Bu karikatürde yer alan sağdaki ilk minarenin şerefesindeki Osmanlı halkı ile özdeşleştirilmiş bir tasvirle sunulan sarıklı ve sakallı adam görüntüsü de karikatür görselinde İslam ve Osmanlı’yı bir araya getiren nokta olarak düşünülebilmektedir. Alkan’a (2016) göre bu karikatür ile Rusya’nın nihai hedefi olarak yer edinmiş olan İstanbul’u işgal edememesi ve dolayısıyla da Ayasofya Camisi’ni kiliseye dönüştürememiş olması konu edinilmektedir.

şekil 2.8. Kladderadatsch Dergisi, 9 Ekim 1898, Sayı 41, Sayfa 515 (Alkan, 2016).

Almanya’da yayımlanan yukarıdaki karikatür dikkatle incelendiğinde; görselde dumanlar içerisinde kalmış bir adayı geminin güvertesinden drbnleriyle izleyen erkekler ve işaret parmağıyla adayı göstererek bu kişilere açıklama yapıyor izlenimi verilmiş bir kişi görülmektedir. Adayı işaret eden bu kişinin ağzından aktarıldığı düşünülebilecek olan karikatürün açıklaması ise Türklerin Hristiyanları katletmekte olduğunu ifade etmektedir. Nitekim görselde dumanlar içerisinde verilen adaya bakıldığında ada üzerinde Almanca “Kreta” yani “Girit” yazmaktadır. Diğer bir ayrıntı ise yükselen dumanlar arasında Hristiyanlığı sembolize eden “Haç” yer alırken görselin hemen sol üst köşesinde ise hem Türk bayrağını hem de İşlamiyet’i sembolize eden ve adaya yöneltilmiş olan “Hilal–Yıldız” yer almaktadır. Aslında karikatür açıklamasındaki yazı ile Türklerin Hristiyanları katlettiği aktarılıyor olsa da bu imgeler aracılığıyla Hristiyanların katledilmesinden İşlamiyet de sorumlu tutulmaktadır.

Alkan’ın (2016) bu karikatür hakkındaki açıklamaları ise şu şekildedir: 1886–1898 Girit İsyanı’na müdahale eden Osmanlı Devleti bu karikatürde Hristiyanları katletmekle itham edilmektedir. Ayrıca II. Wilhelm’in Hristiyanları katleden Osmanlı Devleti’ni ziyareti de eleştirilmektedir. Girit’de Hristiyanları katlettiği algısı sunulan Türklerin “dostumuz” olarak ifade edilmesinin ise bir ironi, alay içerdiği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu söylem ile hem Osmanlı Devleti ile olan dostluğa hem de II. Wilhelm’in Osmanlı’yı ziyaretine eleştirel bir yaklaşım sergilenmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Tez çalışmamız sosyal bilimler alanında görece daha çok tercih edilen araştırma yöntemlerinden nitel araştırma modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Nitel araştırmaların “görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olayların ve algıların doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi bir biçimde ortaya koyulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar” olarak tanımlanması mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırmalar disiplinler arası bütüncül bir yaklaşımı esas alarak araştırma problemini yorumlayıcı bir bakış açısıyla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde durulan ve araştırma gerçekleştirilen olaylar ve olgular kendi bağlamlarında ele alınarak insanların onlara yükledikleri anlamlar çerçevesinden yorumlanmaktadır (Altunışık, vd., 2010). Nitel araştırmaların özünde sayısal istatistiklere ve verilere daha az yer verilirken, nitel ve sözlü analizlere daha çok vurgu yapılmaktadır. Nitel araştırmacılar bağlamların ve olayların dilini kullanarak olayları bağlam içerisinde ele alıp incelerler. Sorunları içerisinde ortaya çıkararak geliştiği değerler sisteminden ayrı bir çerçevede analiz etmek yerine durumlara hakim olan ilişkiler ağını kendi doğal ortamında değerlendirerek yorumlamaya veya bunların anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışırlar (Neuman, 2012).

Nitel yöntemle gerçekleştirilen çalışmalarda ağırlıklı olarak gözlem, görüşme ve doküman incelemesi olmak üzere üç temel veri toplama tekniği bulunmaktadır. Tez çalışmamız bu veri toplama teknikleri bağlamında değerlendirildiğinde çalışmanın örnekleme dahil edilmiş olan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları analiz edilerek bu kitapların içeriğinde yer alan olası kalıp yargıların tespit edilmesi amaçlandığı için bu tez çalışmasında uygulanan nitel araştırma yönteminin doküman incelemesi çerçevesinde ilgili dokümanlarının içeriklerinin analiz edilmesiyle gerçekleştiği görülmektedir.

İçerik analizinin (içerik çözümlemesinin) araştırma nesnesi iletişim sürecindeki metinlerdir. Amacı ise analize dahil edilen metin içeriklerinden sosyal gerçekliğe yönelik olası çıkarımlara ulaşmak biçiminde belirtilebilir. Bu noktada da içerik analizinde daima bir çıkarım, bir ilişki söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede de içerik analizi yazılı bir içeriğin salt metin bazında çözümlenmesinin yanı sıra metin ötesi anlamsal içerik ile ilişki kurulmasını da hedeflemektedir (Gökçe, 1995). Nitekim içerik analizi sözel – yazılı materyallerde ve görsellerde uygulanabilmektedir.

Anlam çerçevesinde içerik analizi Klaus Krippendorff'a göre "iletişimin yazılı / açık (manifest) özelliklerinden yazılı / açık (manifest) olmayan içerik özelliklerine yönelik çıkarımlar yapmayı" amaçlamaktadır. Krippendorff'un yaklaşımından yola çıkarak Merten'in ele aldığı tanımlama ise şu biçimdedir: "İçerik çözümlemesi sosyal gerçeğin yazılı / açık (manifest) içeriklerinin özelliklerinden içeriğin yazılı / açık (manifest) olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntemdir." (Gökçe, 1995).

İçerik analizi sosyal gerçekliği yani aslında var olan durumu mevcut şekli çerçevesinde açığa çıkarmayı sağlamaktadır. Fox içerik analizini "sözel veya yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılması" bağlamında ele almaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001; aktaran Yüksel, 2019).

Tez çalışmamızda ele alınan içerik analizi tekniği ise 'değerlendirici analiz' yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu analiz tekniği bir iletideki olumlu ve olumsuz tutumların ölçülmesi amacıyla uygulanmaktadır. Osgood ve arkadaşlarının (1959) geliştirdiği bu içerik analizi yönteminin kuramsal çerçevesi temsili bir dil anlayışına dayanmaktadır. Bu noktada da insanın düşüncelerinin, duygularının ve bunun gibi özelliklerinin kullanmakta olduğu dil yapısına yansıdığı ve böylelikle de iletilen mesajın analiziyle verici hakkında bilgi sahibi olunabileceği varsayılmaktadır. Mesaj kaynağının belirli bir nesneye, olguya, duruma yönelik sözlerinin analiz edilmesi aracılığıyla ilgili nesne, olgu, durum hakkındaki olumlu – olumsuz tutumların yönü ve sıklığı belirlenmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001; aktaran Yüksel, 2019).

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırma evreni araştırma sonuçlarının genel bağlamda ele alınacağı araştırma nesnelere bütünüyle, araştırma örnekleme ise araştırma nesnesinin bütüncül kapsamı olan evren içerisinden belli kurallara göre seçilen ve seçildiği evreni temsil yeterliliği olduğu kabul edilen daha küçük araştırma birimleridir.

Nitel araştırmalarda araştırılan konu ile ilgili doğrudan birinci elden verilerin toplanması gerektiği için çalışılacak alanla ilgili ön bilgiler bir araya getirilmeli ve alan yakından tanınarak evren ve örneklem seçimine gidilmelidir. Nitel araştırmalarda, araştırmacının sahip olduğu kaynakların sınırlılığına ve araştırma probleminin özelliğine göre de örneklemin genişliği belirlenmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Evren ve örneklem durumu tez çalışmamız çerçevesinde değerlendirildiğinde içerik analizinde araştırma evreni çalışma sonuçlarının genellenebileceği materyaller bütünüdür. Araştırma örnekleme de sosyal bilimlerdeki diğer örneklem seçimi teknik ve yöntemlerinden farklı bir yapıda değildir. Sosyal bilimler alanlarında örneklem belirlemede izlenen süreçler içerik analizinde de kullanılmaktadır. Örneklem seçiminin temelini de yansızlık ilkesi oluşturmaktadır. Yansızlık ise evren bütününde mevcut bulunan tüm birimlerin örnekleme dahil edilme olasılığının bağımsız ve birbirine eşit olması anlamını taşımaktadır (Yüksel, 2019).

Tez çalışmamızın konusu olan yabancı dil öğrenen bireylerin hedef dil dünyasına, toplumuna, kültürüne yönelik olası olumsuz zihinsel süreçlerini harekete geçirebilen kalıp yargılarla yabancı dil öğretim materyalleri olan ders kitaplarında karşılaşılabilir. Bu noktadan hareketle de yabancı dil öğrenen bireylerin yoğun biçimde etkileşimde oldukları materyaller olan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları tez çalışmamızın evrenini oluşturmaktadır.

Çalışmamızın örnekleminin belirlenmesi noktasında ise tez çalışmamızda içerik analizi örneklem belirleme türlerinden ‘olasılıklı örnekleme’ dahilindeki ‘tabakalı örnekleme’ yöntemi uygulanmıştır. Tabakalı örnekleme çerçevesinde evren öncelikle araştırma amacı doğrultusunda alt gruplara – tabakalara ayrılır. Bu yöntemde evren bütünü alt evrenlere – tabakalara ayrıldığı için bu alt bölümlere ait değişkenler de daha küçük olur. Bu durum da daha küçük örneklemelerin tümel evreni temsil edici olmasını sağlar. Aynı zamanda bir tabaka içerisinde daha alt tabakalar oluşturulması mümkünlüğü de bulunmaktadır. Bu tür örneklemin özellikle alt tabakalar arasında karşılaştırmalar yapılması söz konusu olduğunda uygun olduğu görülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001; aktaran Yüksel, 2019).

Bu noktadan hareketle de tez çalışmamızın evreninin alt grupları olarak hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları örnekleme dahil edilmiştir. Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları çerçevesinde dört serilik bir ders kitabına ve güncel basımlı bir ders kitabına örnekleme yer verilmiştir. Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları olarak da kronolojik bir yaklaşımla 20. yüzyılın sonlarında yayımlanmış kitaplardan başlayarak güncel tarihli beş ders kitabı örnekleme dahil edilip kalıp yargılar bağlamında incelenmiştir. Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları noktasında da Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı devlet okullarında okutulmakta olan

ders kitapları ağırlıklı olarak örneklem kapsamına alınmıştır. Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları bağlamında ise Türkiye’de genellikle özel eğitim kurumlarında ve bireysel olarak Almanca öğrenim süreçlerinde tercih edilen kitaplar araştırmamızda ele alınarak kalıp yargılar noktasında analiz edilmişlerdir.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçleri farklı dil dünyalarına ait bireylerin, dolayısıyla da toplumların ve kültürlerin karşılaşma ortamlarıdır. Bu noktada da yabancı dil öğrenim ve öğretim süreçlerinin salt dilsel ve dilbilgisel konuların öğretiminden ibaret olmadığı aynı zamanda da öğrenilen dil dünyasına ait yaşantısal, kültürel ve toplumsal değerlerle de karşılaşıldığı ortamlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yabancı dil öğrenen bireyler öğrenmekte oldukları yabancı dili öğrenilen dilin konuşulduğu ülkede veya bu dili ana dil olarak konuşan insanların arasında bire bir iletişim ve etkileşim içerisinde öğrenmiyorsa hedef dil dünyasına ait yaşantısal, kültürel ve toplumsal değerler ile yabancı dil öğretim materyalleri aracılığıyla karşılaşabilmektedirler. Gerek örgün eğitim süreçlerindeki yabancı dil öğretimleri gerekse de özel veya bireysel yabancı dil öğretim çalışmaları göz önüne alındığında söz konusu yabancı dil öğretim materyalleri bağlamında yabancı dil öğretimi ders kitaplarının ön planda olduğu görülmektedir.

Yabancı dil öğretim süreçlerinde yabancı dil öğrenen bireyler hedef dil dünyasının yaşantısına, kültürüne ve toplumuna dair bilgiler edinebildiği gibi aynı zamanda da kendi öz yaşantısına, kültürüne ve toplumuna dair hedef dil dünyasında bulunan bilgiler, tutumlar ve yargılarla da karşılaşabilmektedirler. Nitekim yabancı dil ders kitapları salt hazırlanmış olduğu öğrenilecek hedef dil dünyası hakkında bilgiler içermemekte, yabancı dili öğrenecek bireylerin kendi öz yaşantılarına, kültürlerine ve toplumlarına dair bakış açıları ve yargılar da içerebilmektedirler. Bu çerçevede de yabancı dil öğretimi ders kitapları yabancı dil öğrenen bireylerin hem kendi ana dil dünyasının hem de öğrendiği yabancı dil dünyasının yaşantısal, toplumsal ve kültürel değerlerini içerdikleri için kültürlerarası karşılaşmaların aktarıcıları konumundadırlar.

Yabancı dil öğrenen bireyler yabancı dil öğretimi ders kitaplarında belirli bakış açıları çerçevesinde kendilerine sunulan içeriklerin sınırları içerisinde bir hedef kültür, dil dünyası, toplumsal yapı gibi öğelerle karşılaşmaktadırlar. Dil öğrenenler yabancı dil öğretimi ders kitaplarında kimi zaman tamamıyla nesnel gerçekliklerle değil de

farklı bakış açılarıyla hazırlanmış öznel içeriklerle sunulan hedef dil dünyasına ait yargılarla karşılaşmaktadırlar. Bu öznel aktarımlar ışığında da hedef kültürü, toplumu ve hedef dil dünyasına ait tüm öğeleri öznel bir bakış açısı ile algılamaktadırlar.

Yabancı dil ders kitapları gerek görsel gerekse yazılı içerikler aracılığıyla dil öğrenenlerde öğrenilen dil dünyasına yönelik olumlu algılar bırakabildiği gibi içerebileceği olumsuz kalıp yargılar aracılığıyla dil öğrenenlerin biliçaltlarına etki ederek olumsuz algılar da aktarabilmektedirler. Bu noktada da yabancı dil ders kitaplarının içerik olarak ne denli önemli olduğu gerçekliği ortaya çıkmaktadır. Yabancı dil ders kitaplarının içerebilecekleri olası olumsuz yargılar dil öğrenenlerde de benzer görüşlerin, yargıların ve tutumların gelişmesine de sebep olabilmektedir.

Bu yaklaşımlardan hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları çalışmamıza dahil edilerek olası kalıp yargıların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada da araştırma materyallerinin tek taraflı bakış açısıyla sınırlı kalmaması ve Türkçe – Almanca her iki dil çerçevesinin gerek kendi öz dilsel ve kültürel dünyasına ait öğelere gerekse de hedef dilsel ve kültürel dünyanın öğelerine yaklaşımların çift yönlü analiz edilebilmesi amacıyla hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitapları çalışmamıza dahil edilmiştir. Tez çalışmamızda analizi gerçekleştirilen araştırma materyalleri dört kategori çerçevesinde aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 3.1. Araştırmanın Veri Toplama Materyalleri

Türkiye’de Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitapları	Türkçe Öğreniyoruz 1 – Türkisch Aktiv
	Türkçe Öğreniyoruz 2 – Türkisch Aktiv
	Türkçe Öğreniyoruz 3 – Türkisch Aktiv
	Türkçe Öğreniyoruz 4 – Türkisch Aktiv
	Michaela und Michael lernen Türkisch Ein Türkischbuch für Deutsche
Almanya’da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitapları	Türkisch Für Sie
	Türkisch Für Deutsche
	Einstieg Türkisch Für Kurzsenschlossene
	Kolay Gelsin! Türkisch für Anfänger
	Ne Güzel! Der Türkischkurs
Türkiye’de Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi Ders Kitapları	Deutsch Schülerbuch – A1.1
	DaF ist Spitze – A1.1 / A1.2
	Deutsch Macht Spaß – A1.2
	Deutsch Macht Spaß – A2.1 / A2.2
	Mein Schlüssel zu Deutsch – B1.1
Almanya’da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi Ders Kitapları	Menschen – A1.2 / A2
	Schritte International – A2 & B1
	Themen Aktuell 2 – A2
	Aussichten – A1 / A2

3.4. Araştırma Verilerinin Analizi

Creswell (2003) nitel araştırmalarda veri analizinin çalışmanın ilk satırından son satırına kadar devam eden ve araştırma konularını düzenleme, araştırma verilerini toplama gibi çalışmanın diğer süreçlerinden ayrı tutulamayacak bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Creswell araştırmaların her birinin diğerlerinden farklı birtakım özellikler taşıması dolayısıyla araştırmacıların genel yaklaşımlarının yanı sıra kendi amaçlarına özgü, spesifik bir veri analiz planı geliştirme ihtiyacı duyduklarını da belirtmektedir. Bununla birlikte ideal bir veri analiz sürecinin hazırlık ve organizasyon ile başlayan ve verilerin yorumlanarak analiz edilmesi ile sonuçlanan bir süreç olduğunu öne surmektedir (Creswell, 2003).

Nitel araştırmalarda betimsel ve içerik analizi olmak üzere başlıca iki veri analiz süreci bulunmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2008). Tez çalışmamız örnekleme dahil edilmiş olan yabancı dil ders kitaplarının içeriksel bağlamda analiz edilmesiyle gerçekleştirildiği için çalışma dahilinde tespit edilen dokmansal veriler bu iki veri analiz sürecinden içerik analizi çerçevesinde incelenmiştir.

İçerik analizindeki temel amaç elde edilen verileri açıklamaya yardımcı olabilecek ilişkilere ve kavramlara ulaşmaktır. İçerik analizinin özünde gerçekleştirilen işlem birbirine benzeyen verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirmek ve bu kavramları ve temaları okuyucuların anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Neuman, 2012).

Bu noktalardan hareketle de tez çalışmamızın örneklemine dahil edilmiş olan hem Türkiye’de hem de Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe ğretimi ve Almanca ğretimi ders kitapları hem yazınsal hem de görsel içerikler çerçevesinde analiz edilerek bu ders kitapları içerisindeki kalıp yargı bulguları tespit edilmiştir. Tespit edilen kalıp yargı bulguları da yabancı dil ğretimi ders kitaplarında olumlu ya da olumsuz biçimde bulunmaları noktasında analiz edilmiş ve yabancı dil ğretim süreçlerine olası yansımaları değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

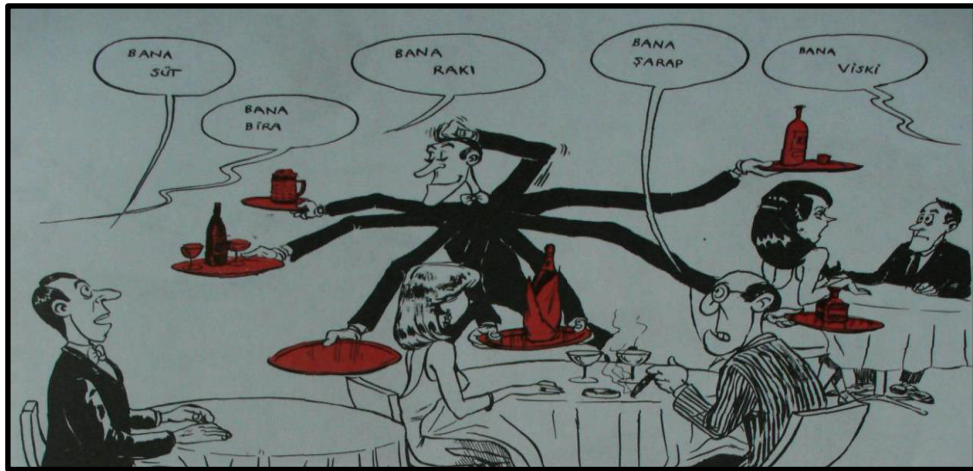
4.1. Türkiye’de Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar

4.1.1. Türkçe Öğreniyoruz 1 – Türkisch Aktiv

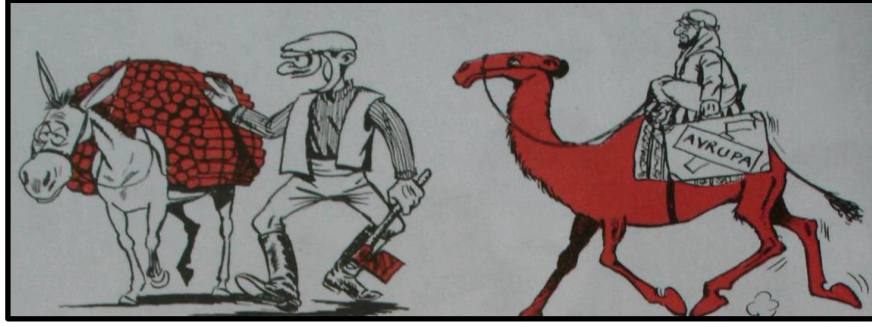
Şekil 4.1. ‘Türkçe Öğreniyoruz 1, Türkisch Aktiv’ (‘Türkçe Aktif’) Kitabının Kapak Görselinde Sunulan Türk Kadınları Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995)

Kitabın kapak görseli göz önüne alındığında Türk kadınları yöresel kıyafetlerle sunulmaktadır. Aslında Türkiye’de hem yöresel hayatın hem de gündelik yaşamın bir parçası kabul edilebilecek bu kıyafetlerin kitap kapağında kadınlara yönelik genel bir kalıp yargı çerçevesinde sunulduğu görülmektedir.

Şekil 4.2. Türk Müşterilerin Restorandaki İçecek Siparişi Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 41)

Bu görsel incelendiğinde ise görüntü ile bağlantılı yazılı içerikte aslında “çay, kahve, süt, su, ayran meyve suyu, bira” gibi içeceklerin siparişlerine yer verilirken aktarılan bu görselde ise Türk müşterilerin içecek siparişlerinde “rakı, şarap, viski, bira” gibi alkollü içeceklerin algısı ön plana çıkarılarak zihinlerde bu yönde bir kalıp yargının canlandırıldığı görülmektedir.

Şekil 4.3. Eşekle Köye / Deve ile Avrupa'ya Giden Türklerin Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 46)

Bu görselde iki farklı içerik aktarılmaktadır. Soldaki tasvirde eşekle köye dönen bir bireye, sağdaki tasvirde ise deve üzerinde Avrupa'ya giden bir kişiye yer verilmektedir. Soldaki tasvirde sanki eşekten başka ulaşım imkanı yokmuşçasına bireyin topladığı odunları eşekle taşıyarak köye dönüşü sunulmaktadır. Sağdaki tasvir ise Türkiye ve Türk insanı ile ilişkisi olmayan bir kalıp yargı içermektedir. Nitekim deve Türkiye'de kırsal kesimlerde bile karşılaşılan bir binek hayvanı değildir. Bir diğer nokta ise deve üzerindeki bireyin giydiği kıyafetlerin Türk kültürü ve örf – adetleriyle hiçbir ilişkisinin bulunmamasıdır. Zira bu tarz kıyafetler Arap kültürüne özgüdür.

Şekil 4.4. Çok Çocuklu Türk Aile Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 53)

Yukarıdaki tasvirde ise Türk aile yapısı çok çocuklu bir kalıp yargı çerçevesinde aktarılmaktadır. Görselde de görüldüğü üzere ailenin yedi çocuğu vardır fakat bu kadar çocukları olmasına rağmen anne yine hamile olarak sunulmaktadır. Baba ise çok çocuklu ailesini yorgun ve bitkin bir biçimde izlerken tasvir edilmiştir.

“Türkiye’de 2012 yılında 3,69 kişi olan ortalama hanehalkı büyüklüğünün azalma eğilimi göstererek 2019 yılında 3,35 kişi olduğu görüldü. 2019 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il, 6,11 kişi ile Şırnak oldu.” (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020). Bu veriler göz önüne alındığında ise görselde sunulan Türk aile tasvirinin gerek genel hanehalkı büyüklüğü ile gerekse de hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu bölgelerle de örtüşmediği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.5. Türk Öğrencilerin Sınıftan Ayrılış Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 66)

Öğrencilerin sınıftan çıkışlarını şematize eden görseldeki öğrenci tasvirleri dikkatle incelendiğinde öğrencilerin farklı yaş gruplarından olmalarının yanı sıra görünüş tasvirlerinden hareketle Türkiye’deki öğrencilerin farklı toplumsal yapılardan hatta farklı milliyetlerden oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Böylelikle de Türkiye’de çok kültürlü bir yapının varlığına yönelik bir kalıp yargı ortaya konulmaktadır.

Şekil 4.6. ‘Kâtip’ Şiiri ile Aktarılan Üsküdar Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 82)

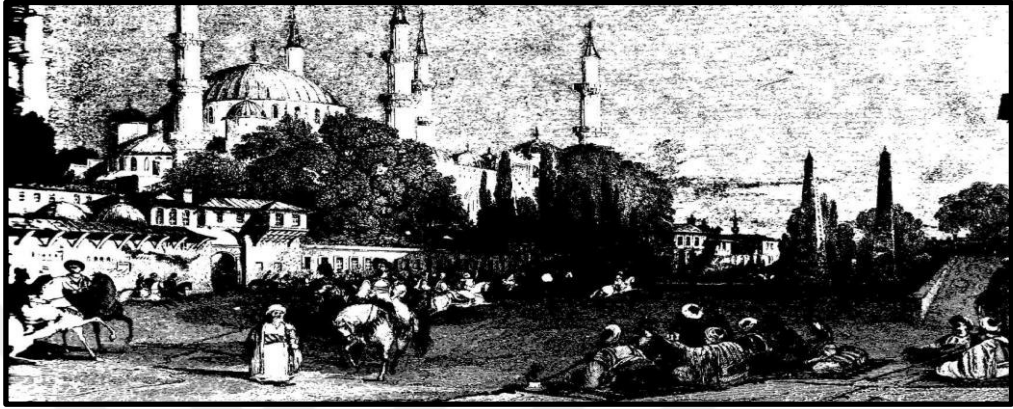
“Üsküdar’a gider iken...” sözcükleriyle başlayan “Kâtip” şiirine eşlik ederek sunulan bu görselde sahilde bir araya gelmiş kadınlar görülmektedir. Fakat görseldeki sahilin Üsküdar veya Türkiye’deki herhangi bir sahil kesiti olduğu düşünüldüğünde aktarılan kadın tasvirlerinin Türkiye’deki kadın profilini yansıtmadığı aşikardır. Nitekim bu görseldeki kadınların kılık – kıyafetleri Türkiye ile örtüşmemektedir. Zira bu tasvirlerdeki kadınların giyim tarzları Arap kültürünün izlerini taşımaktadır.

Şekil 4.7. ‘Kadınlar Bekletir’ Temalı Tasvir (Koç ve Hengirmen, 1995, s. 158)

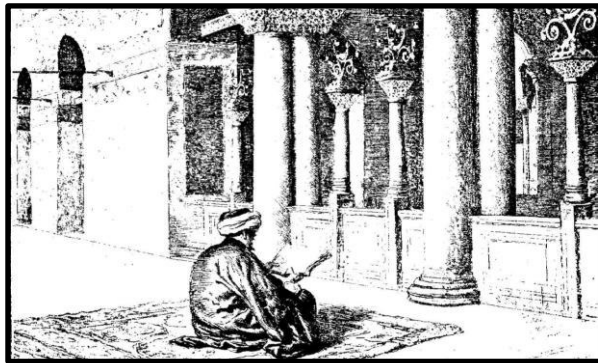
Bu görselde ise kadınların spesifik çerçevede erkekleri bekletmesi kalıp yargı olarak aktarılmaktadır. “Bir yerde ayakta durarak çokça beklemek” (Büyük Türkçe Sözlük, 2011) deyimine göndermede bulunarak bir erkeği ağaç tasviriyle aktaran bu görselde kadınların erkekleri olağandan fazla beklettikleri konu edinilmektedir.

4.1.2. Türkçe Öğreniyoruz 2 – Türkisch Aktiv

Şekil 4.8. Cami ve Çevresindeki İnsanların Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1996, s. 19)

Kitapta Türkçe “atasözleri” örneklerinin aktarıldığı bu görselin yer aldığı bölümde cami ile ilgili herhangi bir konu veya olay söz konusu olmamasına rağmen cami görseli sunulmaktadır. Konu akışında bulunmayan bir cami görseli ile Türkler ve İslamiyetin aynı çatı altındaki kalıp yargı içerisinde ele alındığı görülmektedir. Diğer taraftan ise cami çevresindeki insanların kıyafet tasvirleri Cumhuriyet dönemi ile uyuşmamaktadır. Nitekim görseldeki bireylerde görülen sarıklar ve kıyafetlerle Osmanlı dönemine ait bir kalıp yargının yansıtıldığının söylenilmesi mümkündür.

Şekil 4.9. Camide Zaman Geçiren Bir İnsan Tasviri (Koç ve Hengirmen, 1996, s. 94)

Bir önceki görselde olduğu gibi kitapta bu görsel ile ilgili herhangi bir içerik olmamasına rağmen “Bilgin ile Kayıkçı” kıssasına dair soruların yer aldığı sayfada büyük olasılıkla bir cami avlusunda kilim üzerinde yine tipik Osmanlı kıyafetleri ile

birşeyler okuyan –Kur’an-ı Kerim olabilir– bir birey tasvir edilmektedir. Elbette kitabın basım yıllarında veya günümüzde cami avlusunda Kur’an-ı Kerim veya başka birşeyler okunması mümkündür fakat buradaki asıl nokta ise tasvir edilen bireyin dış görünüşünün günümüz gerçekliğini yansıtmayan bir kalıp yargı ile sunulmasıdır.

Şekil 4.10. Türk Karakterlerin Gitmeyi Planladığı Tiyatrodan Kesitler (Koç ve Hengirmen, 1996, s. 124, 133)

Kitap karakterlerinin gitmeyi planladıkları tiyatroya ait görsellere bakıldığında soldaki görselde Osmanlı mimarisi bir kapının önünde padişah ve saray halkını andıran bireylerin görüntüsü yer almaktadır. Sağ tarafta ise üstte başında kavuğu ile bir padişah ve çevresinde tebasının bulunduğu görseller yer alırken altta ise Bizanslı bir komutan ve adamlarının görselleri bulunmaktadır. Kültürel içerikli onlarca hatta yüzlerce farklı tiyatro sahnesinin örnek olarak verilmesi mümkünken Osmanlı – Bizans ilişkilerini konu edinen tiyatro kesitlerinin aktarılmasıyla bir anlamda geçmiş dönemlerdeki İslam – Hristiyanlık karşıtlığına dair kalıp yargıların yansıtıldığı görülmektedir.

4.1.3. Türkçe Öğreniyoruz 3 – Türkisch Aktiv

“*Olaylar ve Görüşler*” başlıklı metinde geçen kızılderililerin beyazlara bakışları:

[...] Bir beyaz ölüp, yıldızlar evrenine göçtüğü zaman, doğduğu toprakları unutmaz. Bizim ölülerimizse, doğduğu toprakları unutmaz. Çünkü Kızılderili, gerçek anasının toprak olduğunu bilir. ... Biliyorum; beyazlar bizim gibi düşünmezler. Beyazlar için bir parça toprağın, ötekinden ayrımı yoktur. Beyaz adam, topraktan almak istediğini almaya bakar ve sonra yoluna devam eder. Çünkü toprak, Beyaz adamın dostu değil, düşmanıdır. Beyaz adam, topraktan, istediğini alınca, başka serüvenlere atılır. Beyaz adama, anası olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alınıp satılacak, işlenecek, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar. Onun bu ihtirasıdır ki; toprakları çölleştirecek ve herşeyi yiyip bitirecektir. ... Beyaz adamın kurduğu kentleri de anlayamayız biz Kızılderililer. Bu kentlerde huzur ve barış yoktur. Beyaz adamın kurduğu kentlerde bir çiçeğin taç yapraklarının açarken çıkardığı sesler, bir kelebeğin uçarken çıkardığı kanat sesleri duyulmaz [...] (Hengirmen, 2000, s. 36).

Bu bölümde kızılderililere ait hem autostereotiplerle hem de heterostereotiplerle karşılaşılmaktadır. Kızılderililer kendilerini yaşadıkları topraklara vefalı olarak görmekteyken beyazları ise topraklarına karşı vefasız olarak algılamaktadırlar. Kızılderililere göre beyazlar toprakları yağmalama ve çölleştirme noktasında bir ihtirasa sahiptirler. Ayrıca kızılderililer beyazların yaşadığı kentlerde huzur ve barış olmayışından kaynaklı zihinlerinde huzursuz ve barış taraftarı olmayan bir beyaz stereotipi barındırmaktadırlar.

Dilbilgisi bölümünde yer alan “*Güzel Sözler*” bölümünde geçen bir cümle:

“Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir.” – *Mustafa Kemal ATATÜRK*: (Hengirmen, 2000, s. 40).

Mesleki bir kalıp yargı barındıran Mustafa Kemal ATATÜRK’e ait bu söylemde öğretmenler içerisinde yaşadıkları milletlerin kurtarıcıları olarak tasvir edilmektedir.

“*Bir Gazete Haberi*” başlıklı metin içerisinde geçen Lütfi Bey ve Berna Hanım arasındaki bir diyalog:

[...] Lütfi Bey: Kadınlar erkeklere göre daha çok yaşıyormuş.

Berna Hanım: Normal.

Lütfi Bey: Nasıl normal?

Berna Hanım: Kadınlar erkeklerden daha akıllıdır, daha dayanıklıdır. Bu sebeple de erkeklerden daha çok yaşar. (...)

Lütfi Bey: Bizden akıllı olduğunuz muhakkak. Ama bunun uzun yaşamayla ilgisi ne?

Berna Hanım: Bak, sizlerden daha akıllı olduğumuzu sen de kabul ettin.

Lütfi Bey: Elbette daha akıllıdır. Biz erkekler daima en zor işlerde çalışır, çabucak yıpranırız. Sizlerse kadın olduğunuz için en hafif işlerde çalışır, hiç yıpranmazsınız. Bu sebeple de erkeklerden daha çok yaşarsınız. (...)

Berna Hanım: Bu sözlerin doğru olduğunu kabul etmiyorum. Kadınlar da artık çalışıyor.

Lütfi Bey: Doğru, ama hafif işlerde çalışıyor.

Berna Hanım: Benim işimin neresi hafif. Akşama kadar bürodayım. Eve geliyorum, temizlik, yemek, bulaşık, çamaşır derken kendimi yatağa zor atıyorum. Bugünlerde başım yorgunluktan döner oldu. (...)

Lütfi Bey: Tamam, tamam. Gene başlama. Siz bizden daha çok çalışıyorsunuz. Daha akıllı ve dayanıklıdır. Şöyle tarihe bir göz at bakalım. Bütün büyük filozoflar, bilim adamları, idareciler hep erkeklerden çıkmış. En büyük keşif ve icatlar hep erkekler tarafından yapılmış. (...)

Berna Hanım: Sen de bilmiş ol ki, dünyayı erkekler, erkekleri de kadınlar idare eder. Bunu sana kaç defa anlatacak oldum. Bir türlü anlamadın. (...) Beni hep yemek yapan, bulaşık yıkayan bir makine gibi gördün. Sen beni ne zannediyorsun? Ben bir hizmetçi miyim, yoksa senin eşin mi? (...)

Lütfi Bey: Eğer gazetede yazılanlar doğruysa kadınlar hızla çoğalacak ve dünyanın idaresi onların eline geçecek.

Berna Hanım: İşte o zaman dünya huzura kavuşur.

Lütfi Bey: İşte o zaman dünya mahvolur.

Berna Hanım: Neden mahvolur?

Lütfi Bey: Dünya bir dedikodu yuvasına döner.

Berna Hanım: Dedikodu yapmak, savaş yapmaktan daha az tehlikelidir. Erkekler savaş yaparak eninde sonunda dünyayı yok edecekler [...] (Hengirmen, 2000, s. 80, 81).

Cinsiyetler üzerine kalıp yargılar içeren bu diyalog göz önüne alındığında kadınların erkeklerden daha akıllı ve dayanıklı olduğu algısıyla karşılaşılmaktadır. İlerleyen satırlarda Lütfi Bey'in kadınları hep yemek yapan, bulaşık yıkayan bir makine gibi gördüğüne değinilmektedir. Aynı zamanda da yine Lütfi Bey, dünya tarihindeki bütün büyük filozofların, bilim adamlarının ve idarecilerin hep erkeklerden çıktığından bahsetmektedir. Bu bakış açlarına ek olarak dünyayı erkeklerin yönetmesinin savaşılar neden olduğu yaklaşımı ile erkeklerin savaşçıl olduklarına, kadınların yönetmesi durumunda ise dünyanın bir dedikodu yuvasına döneceği algısıyla kadınların dedikoducu olduklarına yönelik kalıp yargılar da aktarılmaktadır.

Şekil 4.11. “İstekler Bir Diller Ayrı” Metninde Sunulan Türk, Acem, Rum ve Arap Bireylerin Tasvirleri (Hengirmen, 2000, s. 98)

İlgili metin içerisinde dört farklı milletten, dört kişiden bahsedilmektedir ve bu dört farklı millet Türk, Acem, Rum ve Arap olarak verilmektedir. Metinde ve görselde hangi tasvirin hangi millete ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Görsel göz önüne alındığında ise Türk tasvirini zihinlerde canlandırabilecek imge olarak kavuk ve fes takmış olarak resmedilmiş olan bireyler düşünülebilmektedir fakat gerek kitabın basım yılındaki gerekse günümüzdeki Türk tasviri ile görseldeki bireylerin hiçbirinin dış görünüşleri uyuşmamaktadır. Zira bu görselde Türk imgesinin zihinlerdeki Osmanlı dönemi Türk stereotipi ile görselleştirildiği görülmektedir.

Kitabın dilbilgisi bölümünden bazı cümleler:

“Gericiler çağdaş gelişmeye ayak uyduramazlar.”

“İnatçı insanlar hayatta başarılı olamazlar.” (Hengirmen, 2000, s. 130).

Dilbilgisi bölümünde verilmiş olan örnek cümlelerden ilkinde gericiler kimselerin çağdaşlığa ayak uyduramayacaklarına dair bir kalıp yargıya yer verilmektedir.

Diğer örnek cümlenin özündeki kalıp yargıda ise inatçı insanların yaşamlarında başarıya ulaşamadıklarına yönelik bir bakış açısı söz konusudur.

Şekil 4.12. “Biz Bu Eve Taşınmadık Mı?” Metninde Sunulan Bir Hoca ve Evine Giren Hırsız Tasviri (Hengirmen, 2000, s. 139)

Hırsız tasviri için zihinlerde yerleşik genel – geçer bir giyim tarzından söz edilmesi mümkün değilse de hoca imgesinden hareketle hırsız olarak resmedilmiş kişinin de görünüş itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti dönemi birey tasvirinden ziyade geçmiş yüzyıllara ait bir tasvirin aktarıldığının söylenmesi mümkündür. Nitekim hoca olarak resmedilen tasvirdeki kavuk günümüz Türkiye’inde kullanılmamakta olduğu için Osmanlı dönemi Türk imgesine yönelik bir kalıp yargıya yer verilmiştir.

4.1.4. Türkçe Öğreniyoruz 4 – Türkisch Aktiv

“Diyana (Artemis) Mabedi ve Mozolesin Anıtı” başlıklı metinde geçen Bay Wolfgang’ın Anadolu hakkındaki söylemi:

[...] “Anadolu bir uygarlıklar ülkesidir.” [...] (Hengirmen, 1993, s. 9).

Bu söylem ile Anadolu topraklarının farklı uygarlıkları bünyesinde barındırmış ve halen de barındırmakta olan bir coğrafya olarak zihinlerdeki yerini korumakta olduğuna yönelik bir kalıp yargı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.13. “Sultan Murat’la Bekri Mustafa” Metninde Sunulan Padişah Sultan Murat ve Vezirinin Tasviri (Hengirmen, 1993, s. 23)

Görselde kitabın tüm serilerinde Osmanlı dönemi ile herhangi bir ilişkisi bulunmayan görsellerde de karşılaşılan ‘fes’ kullanımının Osmanlı padişahının ve vezirinin tasvir edildiği bu görselde de yer aldığı görülmektedir. Kalıp yargı çerçevesinden ele alındığında ise gerek sandalcının gerekse de padişah ve vezirinin hem ürkütücü hem de dağınık kıyafetler içeren bir tasvirle sunularak aslında gerçeği yansıtmayan bir Osmanlı stereotipi aktarılmaktadır.

“*Eş Seçimi*” başlıklı metin içerisinde geçen evli bireylerin mutsuzluğuna yönelik bir söylem:

[...] “Evlenip de mutlu olan o kadar az insan var ki... Bir dergide okudum. Yapılan istatistiklere göre evlenip de mutlu olanların sayısı yüzde birmiş.” [...] (Hengirmen, 1993, s. 71).

Metin içerisindeki bu kesitte huzurlu bir yuva kurmak amacıyla yola çıkarak evlenen bireylerin yüzde doksan dokuz oranında mutsuz olduğu bilgisinden hareketle evli kişilerin mutsuz olduğuna yönelik bir kalıp yargı zihinlere aktarılmaktadır.

“*Türkçe Reçete*” başlıklı metinde geçen Türkçe dil kullanımına yönelik bir kesit:

[...] – A... Doktor, Türkçe mi yazıyorsunuz? Dedi.
– Evet!
– Türkçe
– Türkçe reçete olur mu hiç?
– Niçin olmasın?
– O halde siz demek tutucu Türkçülerdensiniz? [...] (Hengirmen, 1993, s. 88, 89).

Metin kesitinde bir doktorun reçeteyi Türkçe yazmasına istinaden sırf reçetede Türkçeyi kullandığı için reçeteyi yazan bu doktor “tutucu Türkler” imgesine dahil edilmiştir. Böylelikle de Türkçe kullanan kişiler “tutucu Türkler” kalıp yargısı çerçevesinde konumlandırılmışlardır.

4.1.5. Michaela und Michael lernen Türkisch. Ein Türkischbuch für Deutsche

“*Tütün ve Fındık*” başlıklı metinden bir kesit:

„Michael kennt sich inzwischen in der Türkei ganz gut aus. Auch die Schwarzmeerküste hat er letztens kennen gelernt. Helmut möchte über dieses Land der „*Widersprüche*“ immer mehr wissen.“ [...] (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 125).

Metin kesitinin Türkçesi:

“Bu arada Michael artık Türkiye’yi çok iyi biliyor. O, son zamanlarda Karadeniz kıyılarını da tanıdı. Helmut, bu “*tezatlıklar*” ülkesi hakkında git gide daha fazla bilgi

edinmek istiyor. [...]” (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 125).

Metin kesitinin Türkçesinde de görüldüğü üzere metin başlığı “*Tütün ve Fındık*” olmasına rağmen belki de konu içeriğiyle alakasız olarak Türkiye bir “*tezatlıklar*” ülkesi kalıp yargısı çerçevesinde sunulmaktadır.

Kitap içerisinde geçen Müslümanlık ve Türkler hakkındaki cümle kesitleri:

„Trinken die Muslime bei Hochzeiten und Festen keinen Rakı?“ (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 196).

Türkçesi: “Müslümanlar düğünlerde ve bayramlarda rakı içmiyorlar mı?”

Cümle analiz edildiğinde aslında Türklerin normal zamanlarda rakı içtikleri fakat diğer taraftan da düğünlerde ve bayramlarda bu durumun geçerli olup olmadığına dair bilgi edinme noktasında bir kalıp yargı söz konusudur.

„Michaela fragt: „Sprechen die Kinder der türkischen Arbeiter kein Türkisch, Michael? Ist ihre Muttersprache für sie nicht wichtig?“ (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 196).

Türkçesi: “Michaela: Michael, Türk işçilerin çocukları Türkçe konuşuyorlar mı? Onlar için ana dilleri önemli değil mi? diye soruyor.”

Cümle içerisinde hem Almanya’daki Türklerin işçi konumunda sunulduğuna dair bir kalıp yargı hem de Almanya’daki Türk işçilerin çocukları salt Almanca konuştukları için ana dilleri Türkçeye önem vermediklerine dair bir algı mevcuttur.

“Sind die Menschen aus Anatolien auch vor hundert Jahren arm gewesen?” (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 282).

Türkçesi: “Anadolu’nun insanları yüz yıl öncesinde de yoksul muydu?”

Bu cümle içeriğinde ise Anadolu insanı olarak kabul edilen Türklerin hem geçmişte hem de günümüzde yoksul olduklarına yönelik bir kalıp yargı görülmektedir.

“*Affedersiniz, Siz Almancı mısınız?*” başlıklı metinden bir cümle:

[...] “Birisi geldi. ‘Ağabey, affedersiniz, siz Almancı mısınız?’ diye sordu.” [...] (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 202).

Gerek metin başlığı gerekse de alıntılanan cümle dikkate alındığında Almanya’da yaşayan Türkler için “Almancı” imgesine yer verilmektedir. Bu bakış açısında da Almanya’da yaşayan Türkler “Almancı” kalıp yargısı çerçevesinde sunulmaktadır.

“*Ağrı Dağı*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Türkiye hem tarihi yönden, hem de doğal güzellikler yönünden enteresan bir ülkedir. Türkiye halkı çok kültürlü bir yapıya sahiptir.” [...] (Kılıç ve Zengin, 2011, s. 268).

Bu cümlelerde ise bir taraftan hem Türkiye'nin tarihine hem de doğal güzelliklerine değinilirken diğer taraftan ise Türkiye enteresan bir ülke olarak tasvir edilmektedir. Türk halkı ise çok kültürlü bir kalıp yargı içerisinde aktarılmaktadır.

4.2. Almanya'da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar

4.2.1. Türkisch Für Sie

Şekil 4.14. “*Türkisch Für Sie*” (“*Sizin İçin Türkçe*”) Ders Kitabı Kapak Görseli ve Birinci Ders Başlangıcındaki Cami Görseli (Ersen–Rasch, 1980, s. 8)

Türkiye ve Türkçe denildiği zaman kültürel, turistik ve tarihsel onlarca hatta yüzlerce imge akla gelebilmekteyken “*Türkisch Für Sie*” (“*Sizin İçin Türkçe*”) ders kitabı kapak görselinde her ne kadar arka planda İstanbul Boğaz Köprüsü kullanılmış olsa da ön planda İslamiyet'in bir anlamda simgesi olan caminin ve cami üzerindeki hilal görselinin kullanıldığı görülmektedir. Benzer biçimde İslamiyet ve Cami konusuna dair herhangi bir içerik söz konusu olmamasına rağmen henüz kitabın ilk bölümünde karanlık bir cami görseli bulunmaktadır. Bu doğrultuda da Türkçe, Türkiye ve Türk ulusu İslam ve Müslümanlık kalıp yargısı çerçevesinde sunulmaktadır.

“*Sirkeci'ye Kaça Götürürsün?*” başlıklı metinde geçen Ülkü Hanım ve taksi şoförü arasındaki diyalog:

[...] Şoför: Nereden yolculuk böyle? Almanya'dan mı? diye sorar.

Ülkü Hanım: Evet, Almanya'dan.

Şoför: Orası nasıl abla? Bizim gibisi için orada iş olur mu?

Ülkü Hanım: Vallahi bence, işin varsa, iyisi mi burada kal. Orada belki para kazanılır ama, senin de, hanımının da, çocuklarının da hayatları alt üst olur. Bir iki yıl için oraya gitmeğe değmez, daha fazla kalırsanız, tekrar buraya alışmanız zor olur. Kaldı ki, Almanya'daki yabancı işçilerin durumu da emniyetli değil artık.

Şoför: Abla, çok doğru söylüyorsun. Fakat bizim burası da çekilmiyor artık. Her şey pahalı, bir çift ayakkabı 200 lira; 700 kira veriyorum, hem de nerede... ta Zeytinburnu'nda! [...] (Ersen–Rasch, 1980, s. 93).

Almanya'dan gelen bir Türk olan Ülkü Hanım ile taksi şoförü arasındaki diyalog incelendiğinde Almanya'ya giden işçilerin hayatlarının alt üst olduğuna ve Almanya'nın Türk işçiler için güvenli olmadığına yönelik bir bakış açısı görülürken Türkiye'de ise hayatın pahalılığı noktasında bir kalıp yargıya yer verilmektedir.

Şekil 4.15. Türkiye'deki Trafik Akışını Tasvir Eden Bir Görsel (Ersen-Rasch, 1980, s. 161)

Türkiye'deki trafiği tasvir eden bu görsel aslında “Şoföre bahşiş niçin verilir?” başlıklı metnin sonunda sunulmaktadır fakat metnin konusu olan bahşişten ziyade Türk halkının trafikteki tutumları üzerine kalıp yargılar konu edinilmektedir. Görselde sol ön bölümde akan trafikte yol ortasında alkol tüketen kişilerle onları izleyen fakat müdahale etmeyen bir polis tasviri görülmektedir. Görselin sağ bölümünün ön kısmında ise kamyonet arkasında taşkınlık yaparak trafikte ilerleyen bir grup insan görülürken, az ileride ise yol ortasında yere seccadesini sermiş namaz kılan bir kişi yer almaktadır. Biraz ileride ise trafikte ilerleyen bir at arabası bulunmaktadır. Tüm bu aktarımlar ise alt üst olmuş bir trafik tasviri çerçevesinde sunulmaktadır.

“Doğu Bölgelerimize Çalışmaya Gider miydiniz?” konulu roportajdan bir kesit:

[...] Gazeteci: Güzel, öyleyse soracaklarım hakkında bir fikriniz olsa gerek. Size bugün Doğu veya Güneydoğu'da bulunan herhangi bir kent, kasaba veya köyde iş teklif etseler veyahut hükümet sizi oralara gönderse, seve seve mi yoksa istemeyerek mi giderdiniz?

Yılmaz Bey: Doğrusunu isterseniz, gitmesine giderdim ama, seve seve değil herhalde.

Gazeteci: Bunun nedenini açıklar mısınız?

Yılmaz Bey: Bir defa İstanbul çocuğuyum. Küçüklüğüm, gençliğim hep orada geçti. Yakınlarım, arkadaşlarım, çevrem orada. Buradayken bile gözüm arkada. Sonra; şimdi bekarım ama, ilelebet böyle kalmayı düşünmüyorum. Üstelik okumuş biriyle evlenmeyi de tasarlıyorum. Ama bugün hangi okumuş kız kalkıp da Allah'ın dağına gider?

Gazeteci: O bölgeyi Allah'ın dağı olarak nitelendirdiğinize göre, oraların adeta sürgün yeri olduğunu mu demek istiyorsunuz?

Yılmaz Bey: Vallahi, ben şahsen böyle düşünmesem bile, annesini, babasını tanıdığım nice arkadaşım var ki, kendilerinden ayrı, özellikle aileleri, her ne sebeple olursa olsun, oğlunu, kızını Doğu'ya göndermemek için kapı kapı dolaşır, bin türlü çareye başvururlar. Doğu'nun hayat ve toplum koşulları bugün az çok herkes tarafından biliniyor. Lojmanı olan bir yere vermezlerse, doğru dürüst evi, icabında elektriği, akar suyu olmaz insanım... Haydi erkek olduğum için çıkıp dolaşabilirim. Ya kadın ne yapacak? Evine kapanacak, ev işleriyle uğraşacak, misafir kabul edecek, belki yalnız başına çarşıya dahi çıkamayacak, hatta alıştığı şekilde giyinemeyecek bile. [...] (Ersen-Rasch, 1980, s. 183).

Ropörtaj içerisinde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri "Allah'ın dağı" ve aynı zamanda da "sürgün yeri" kalıp yargılarıyla aktarılmaktadır. Buna sebep olarak ise bu bölgelere giden kişilerin barınma, elektrik ve su konularında yaşadıkları sorunlara değinilerek Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri yaşanılmak istenmeyen bölge stereotipi çerçevesinde sunulmaktadır.

"*Amacım Gerçekleşmiş Sayılmaz*" başlıklı metinde geçen Inge Hanım ve Erdoğan Bey arasındaki diyalogdan bir kesit:

Erdoğan Bey: [...] "Oradaki -(Almanya)- hayat şartları, mesai arkadaşlarıyla olan münasebetler ilk ağızda çok zoruma gitti. Gerçi aç çıplak değildik, hatta para bile artırılabiliyordum ama, ne var ki birden ikinci sınıf insan oluvermiştik. [...] (Ersen-Rasch, 1980, s. 191).

Diyalogda aktarılan bu cümledeki kalıp yargı ile Almanya'da yaşayan Türklere "ikinci sınıf" insan gözüyle bakıldığına değinilmektedir.

"*Türk Toplumunun Sosyal Görünümü*" başlıklı rapordan kesitler:

[...] "İşin ilginç tarafı şudur ki, Anadolu kadını, tıpkı 1970'ler Türkiye'sinde olduğu gibi, İ. Ö. 1800 yıllarında da 'işçi-kadın'dır. Gerek tarlada, gerek evde, gerekse el kapısında çalıştırılmaktadır. 3800 yıldır evinde (ailesi içinde) ve toplumda iki kez sömürülen üreticidir Anadolu kadını."

Eğitim denilince, genellemede ancak varlıklı ailelerin kızlarının üniversite eğitimine dek gelebildiklerini (tabii ki istisnalar var), diğerlerinin ilkököl eğitimiyle (o da her zaman değil) yetindiklerini, buna paralel olarak da meslek konusunda ancak eğitim olanaklarının elverdiğince Türk kadınının bir meslek sahibi olduğunu, bu nedenle Türk kadınının en etken olduğu iş dalının tarla ve fabrikalar olduğunu görebiliyoruz. [...]

Ankette diğer bir soru da şöyle: "Dünyadaki hangi millete en çok saygı duyuyorsunuz?" ve altında on beş ülkenin adı. Söz konusu soruyu yanıtlayan 321 kişinin 123'ü "Yabancı ülkelerin hiçbirine saygı duymuyorum" demiş. Nedenlere gelince, başında "Türk gibisi var mı?" hikayesi geliyor. Taa çocukluktan başlayarak, önce evde, sonra okulda, dünyanın en büyük, en güçlü, en doğru, en kahraman, en soylu, en müthiş ve yine en, ama en büyük ulusu Türk ulusudur diye belletilen kafalardan bu düşünceyi çıkarıp atmak ya da değiştirmek ya da tartışmaya açmak kolay olmuyor. Başka bir neden: "Başımıza ne geldiyse, hep

başka ülkeler yüzünden geldi. Fakirliğimiz onlardan, girdiğimiz bütün savaşlar onlardan, bugünkü bu karışıklıklarda bile onların parmağı var. Sen söyle, hangi birine saygı duyalım? ...”

Bu “Hiçbiri”nden sonra ankette en yüksek yüzdeyi toplayan cevap: “Almanya”. 321 kişinin yüzde 20.2’si “en çok saygı duyduğu ülke” olarak Almanya’yı saptamış. Çünkü “Ne de olsa Türkiye’nin işçisinde onlar bakıyor...”, “Memlekette bu kadar işsiz var. Bir de Almanya olmasaydı ne yapardık...”, “Elbette ki Almanya’ya saygım sonsuz. Bak, savaşta yerle bir olmuşlar, sonra hiç yoktan kalkınmışlar...”, “Çalışkan adamlar, üstelik çalışanın da hakkını verirler...”. Bir de bunlara Almanya’ya gidip gelenlerin deneyleri katılıyor: “Her evin, her lojmanın suyu akıyor, elektriği yanıyor”dan tutun, “Kadınları harika”ya kadar... [...] (Ersen–Rasch, 1980, s. 221).

Rapor içerisinde aktarılan bilgilerde Anadolu kadını, dolayısıyla da Türk kadını M. Ö. 1800’lü yıllardan bugüne kadar geçen süreçte tarlada, evde ve el kapısında çalışan “işçi kadın” kalıp yargısıyla aktarılmaktadır. Türk kadınına dair bir diğer kalıp yargıya da eğitim konusunda değinilmektedir. Türk kızlarının üniversite eğitimi almak bir tarafa ilkökul eğitimini dahi alamadıkları belirtilmekte ve bu doğrultuda da tarla ve fabrikalarda işçi olduklarına yer verilmektedir.

Bu metin kesitinde değinilen bir diğer nokta olarak da; Türk halkının kendilerini “dünyanın en büyük, en güçlü, en doğru, en kahraman, en soylu, en müthiş ve yine en, ama en büyük ulusu” olarak gördüklerine yönelik autostereotiplere yer verildiği görülmektedir.

Son olarak da saygı duyulan bir ülke olarak betimlenen Almanya “Türkiye’nin işçisine bakan” ülke tasviriyle algılanmaktadır. Türkiye’deki işsizlikten yakını olarak Almanya elektriği ve suyu olan ev imkanları ile Türkiye’deki işsiz insanlara iş fırsatı sağlayan ve bu doğrultuda da saygı duyulan bir ülke stereotipi ile aktarılmaktadır.

4.2.2. Türkisch Für Deutsche

Şekil 4.16. “Türkisch Für Deutsche” (“Almanlar İçin Türkçe”) Ders Kitabı Kapak Görselinde ve Kitap İçerisinde Sunulan Türkçe Öğrenen Bir Alman Tasviri (Liebe–Harkort, 1992, s. 63)

Kitabın henüz kapak sayfasında kullanılan bu görsel ile Türkçe'nin dolayısıyla da Türk'lerin ve Türkiye'nin Osmanlı Devleti dönemini yansıtan fes tasviri ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Osmanlı döneminde kullanılan “fes” ile sunulan Osmanlı – Türk kalıp yargısı içeren bu tasvir kitap içerisinde Türkçe öğrenen bir Alman görselinde de kullanılarak bu bakış açısı pekiştirilmektedir.

Kitap içi diyaloglarda Türkçe öğrenme üzerine bir kesit:

[...] Mehmet: Okulda ne yapıyorsun?
İnge: Türkçe öğreniyorum.
Mehmet: Ne? Türkçe mi öğreniyorsun?
İnge: Evet. Türkçe öğreniyorum.
Mehmet: Deli misin?
İnge: Hayır efendim! Deli değilim. Belki sensin. Allahısmarladık [...]
(Liebe-Harkort, 1992, s. 46, 60, 63).

Türkçe öğrenen bir bireye Türkçe öğrendiği için yöneltilen “ – Deli misin?” sorusuna kitap içerisinde üç farklı sayfada yer verilerek Türkçe öğrenenlerin deli olduğuna yönelik bir kalıp yargı algısı oluşturulmaktadır.

“*Türkisch Für Deutsche*” (“*Almanlar İçin Türkçe*”) ders kitabı genelindeki Türk imgesine yönelik işçi tasvirleri içeren görseller:

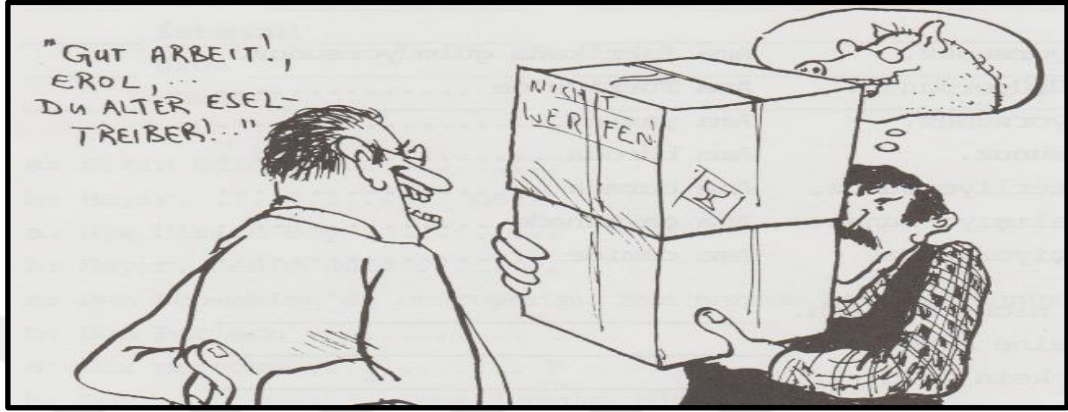
Şekil 4.17. Şefine Gazete Götüren Zeki isimli İşçi Tasviri (Liebe-Harkort, 1992, s. 66, 67)

Şekil 4.18. Almanya'ya Giden Türk İşçi Tasvirleri (Liebe-Harkort, 1992, s. 112, 113)

Bu görsellerde karşılaşılan genel kalıp yargı Almanya'da yaşayan Türklerin çoğunlukla işçi olarak görülmesi ve bu çerçevede tasvir edilmeleridir. Nitekim elinde

gazete bulunan görselde (Şekil 4.17) Almanya'daki Türkler işçi kalıp yargısı ile yansıtılmaktadırlar. Fakat sonrasında sunulan görsellerde (Şekil 4.18) ise Almanya'ya işçi olarak giden Türkler hem çöpçülük yapan işçi sınıfı içerisinde hem de üzerlerine giyecek doğru dürüst elbiseleri hatta ayakkabıları dahi olmayan, eski ve yırtık elbiseler giyen 'yoksul insanlar' kalıp yargısı çerçevesinde aktarılmaktadırlar.

Şekil 4.19. Fabrika İşçisi Erol ve Erol'un Şefinin Tasviri (Liebe-Harkort, 1992, s. 78, 79)

Türk işçi stereotipi içeren bu görselde sadece işçi tasviri değil aynı zamanda Alman işverenin Türk işçilere bakışını da yansıtan bir cümle ve Türk işçinin Alman işverene yönelik zihnindeki şema bulunmaktadır. Alman işveren kolileri taşıyan Türk işçiye şu cümle ile hitap etmektedir: "Gut Arbeit!, Erol, du alter Eseltreiber!" (Türkçesi: "İyi iş!, Erol, seni yaşlı eşek çobanı!"). Bu hitap ile Alman işveren Türk işçiye Türkiye'den gelen bir eşek çobanı kalıp yargısıyla bakmakta ve aşağılamaktadır. Türk işçinin zihninde resmedilen tasvirde ise hem İslamiyet'te hem de Türk kültüründe 'pis' hayvan olarak kabul edilen 'domuz' Alman işveren gibi gözlüklü resmedilerek Alman işverene domuz stereotipiyle yaklaşıldığı görülmektedir.

Kitap içerisinde Türk tasvirinin işçi kalıp yargısıyla sunulduğu yazınsal kesitler:

[...] Hamdi Türkiye'den geliyor. Bursalı. Şimdi Münih'te oturuyor. BMW'de çalışıyor. Her gün çok yorgun. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 70).

[...] Ayşe: Ben Karşılıyorum. Şimdi burada çalışıyorum.

Hamdi: Çok enteresan.

Ayşe: Sen de mi burada çalışıyorsun?

Hamdi: Evet, üç yıldır BMW'de çalışıyorum.

Ayşe: Memnun musun?

Hamdi: Hayır, değilim. Her gün yorgunum. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 80).

[...] Ali (1): Benim adım da Ali. Ama soyadımız ayrı.

Ali (2): Öyle galiba. İşçi misin?

Ali (1): Evet, Ford'ta çalışıyorum.

Ali (2): Ben de Ford'ta çalışıyorum. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 84).

Erdoğan beş yıl önce Almanya'ya geldi. [...] En sonunda Nürnberg'te bir işe girdi. Üç yıl orada çalıştı. Geçen yıl Münih'e geldi ve Metzeler'de çalışmaya başladı. Oradan da memnun kalmadı. Geçen aralıkta Türkiye'ye döndü. (Liebe-Harkort, 1992, s. 112).

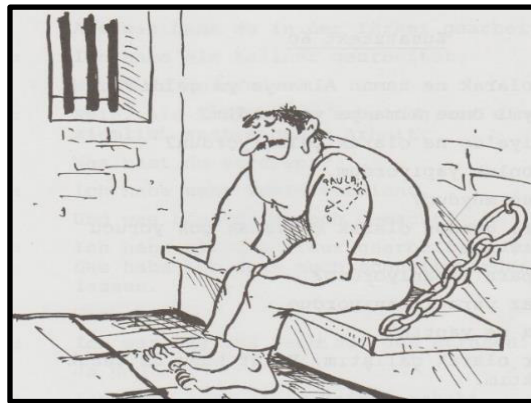
[...] Meral: Bu Hans. İşçi misin?
Hasan: Hayır, öğrenciyim. Ya sen?
Meral: Ben işçiyim. Elisabeth de öğrenci. Hans da şoför. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 144).
[...] Mustafa: Nerede çalışıyorsun?
Ayşe: Bir yıl Köln'de, sonra altı ay Hamburg'ta, iki yıl Hannover'de, bir yıl Göttingen'de çalıştım.
Mustafa: Nasıl? Beğendin mi?
Ayşe: Almanya'da çalışmaktan hoşlanmazsın.
Mustafa: Neden?
Ayşe: Çok çalıştırıyorlar insanı. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 164).
[...] Gül: Ben Bachstraße'de oturuyorum. Siemens'te çalışıyorum.
Siegmar: Ben Agfa'da çalışıyorum. [...] (Liebe-Harkort, 1992, s. 200).

Kitap içerisinde aktarılan tüm bu bölümlerde de görüldüğü üzere Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlar sürekli işçi kalıp yargısı çerçevesinde tasvir edilmektedirler.

Şekil 4.20. Alkol Kullanan Bir Türk'ün Alman Polisi Tarafından Evine Götürülüş Tasviri (Liebe-Harkort, 1992, s. 126)

Aşırı alkol kullandığı için Alman polisi tarafından evine götürülen bir Türkün tasvir edildiği görselde dikkat çeken nokta polisin Türk bireyi yaka paça sürükleyerek götürüyor olmasıdır. Bu çerçevede her ne kadar alkol kullanmış olsa da Türk birey insani olmayan davranışa maruz kalan, aşağılanan kişi kalıbıyla sunulmaktadır.

Şekil 4.21. Şefini Döven ve Banka Soyduğu İçin Hapse Atılan Bir Türk Tasviri (Liebe-Harkort, 1992, s. 146)

Şefini dövmesinin yanı sıra bir de banka soyduğu için hapiste olduğu aktarılan Türk tasviri ile Almanya’da yaşanan toplumsal sorunlara bir nevi “günah keçisi” bulunduğu ifade edilmesi mümkündür. Nitekim diller arası, ülkeler arası, toplumlar arası ve kültürler arası bir aktarım aracı olarak yabancı dil öğretim materyali olan bir ders kitabında bir ırka yönelik alkol kullanarak huzursuzluk oluşturma, şefini dövme ve hatta banka soyma durumlarının atfedilmesi ilgili hedef dile, topluma ve ülkeye yönelik yaftalayıcı kalıp yargıların oluşmasına ve bu kalıp yargıların sürekli olarak tekrarlanmaları durumunda da kalıcılışmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Kitap içerisindeki diyaloglardan Almanların zengin oluşuna dair bir kesit:

Fatma: “Almanlar neden bu kadar zengin?”

Süleyman: “Çalışıyorlar, onun için.” [...] (Liebe–Harkort, 1992, s. 218).

Almanların çalıştıkları için zengin olduklarına dair bu diyalog iki Türk arasında gerçekleştiğinden ilk bakışta heterostereotip gibi düşünülse de kitap yazarı Alman olduğu için bu kalıp yargının aslında bir autostereotip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kitapta geçen Türklerin çok çocuk sahibi olduklarına dair kesitler:

[...] Memur: Daha fazla çocuğunuz varsa daha fazla öderiz. Kaç çocuğunuz var?

Fatma: “Dokuz çocuk.” [...] (Liebe–Harkort, 1992, s. 266).

[...] Mucize: Kardeşin var mı?

Arife: Tabii. Yok olur mu? Üç erkek, iki de kız kardeşim var.

Mucize: Yani altı kardeşsiniz.

Arife: Doğru. Ama amcamın karısı ölmüştü. Bütün çocukları bizde kalıyor, iki oğlan, iki kız. [...] (Liebe–Harkort, 1992, s. 348).

Şekil 4.4’ün açıklamasında da değinildiği üzere bu diyaloglarda aktarılan Türklerin çok çocuk sahibi olduğu kalıp yargısının gerek genel hanehalkı büyüklüğü ile gerekse de hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu bölgelerle de örtüşmediği ortaya çıkmaktadır.

Almanya’da yaşayan Türklere dair bir kesit:

[...] Ömer: “Abdullah kızını almancıya vermiş. İyi de başlık almış.” (Liebe–Harkort, 1992, s. 280).

Bu cümle göz önüne alındığında Almanya’da yaşayan Türklerin “almancı” kalıp yargısı ile algılanmakta oldukları görülmektedir.

Almanya’ya ve Türkiye’ye yönelik bakış açısı içeren bir kesit:

[...] Süleyman: Batı Almanya’da aşağı yukarı 65 milyon insanın yaşadığını duydum.

Selma: Ben bunu anlamıyorum. O kadar da az çocuk yapıyorlar.

Süleyman: Evet doğru. Fakat onların çocukları yaşıyor. Geçen sene bizim köyde 15 çocuğun öldüğünü sana anlatmıştım.

Selma: Fakir memleketlerde çocukların öldüğünü gazeteler her gün yazıyor.
Bizim çocuklarımız da buradaki köpeklerden kötü besleniyorlar.
Süleyman: Doktor yokluğu çektiğimizi herkes biliyor.
Selma: Hükümetimiz, birçok hastane yapacağını söylüyor.
Süleyman: Tabii tabii, okul işinde olduğu gibi: Okul yapıyorlar, sonra da öğretmen yok. [...] (Liebe–Harkort, 1992, s. 346).

Bu metin kesitinde Almanların az çocuk sahibi olduklarına dair bir bakış açısı dile getirilirken aynı zamanda da bu çocuklar arasında yaşam şartları sebebiyle ölümlere rastlanmadığına değinilmektedir. Bu durumun aksine Türkiye’de ise fakirlikten kaynaklı çocuk ölümlerinin yaşandığı ifade edilmektedir. Hatta Türkiye ile Almanya kıyaslamasında Türkiye’deki çocukların Almanya’daki köpeklerden bile daha kötü beslendikleri düşüncesine yer verilmektedir. Son olarak da Türkiye’de okul, hastane yapılmış olsa da öğretmen ve doktor görevlendirilmediği belirtilerek Türkiye bir anlamda imkansızlıklar ülkesi kalıp yargısı çerçevesinde aktarılmaktadır.

4.2.3. Einstieg Türkisch Für Kurzentschlossene

Şekil 4.22. “Einstieg Türkisch für Kurzentschlossene” (“Kendi Kendine Öğrenenler İçin Türkçeye Giriş”) Ders Kitabı Kapağında ve Kitap İçerisinde “Der Ruf des Muezzin” (“Müezzinin Çağrısı”) Metninde Kullanılan Cami Görselleri (Karl–Heinz, 2000, s. Kapak ve s. 118)

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarının diğerlerinde de rastlanıldığı üzere bu kitabın da kapak tasarımı Cami görseli ile dizayn edilerek Türkçe, Türkiye ve Türk olguları ile İslam ve Müslümanlık bu ders kitabında da aynı zihinsel süreç içerisindeki kalıp yargı çerçevesinde aktarılmaya devam edilmektedir.

“Wie heißen Sie?” (“Sizin isminiz nedir?”) başlıklı metinden bir kesit:

“Peter Hassan leidet. Schuld hat die türkische Gastfreundschaft (misafirperverlik). Bis Mitternacht musste er bei Ali Akkayas Familie tafeln.” [...] (Karl–Heinz, 2000, s. 14).

Türkçesi: “Peter Hassan’ın canı yanıyor. Türk misafirperverliği suçludur. Peter

Hassan gece yarısına kadar Ali Akkaya'nın ailesiyle sofrada bulunmak zorunda kalmıştı." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 14).

Metin kesiti dikkate alındığında Türklerin misafirperverliğine yönelik olumlu bir kalıp yargıya yer verildiği görülmektedir.

"Reines Türkisch" ("*Saf Türkçe*") başlıklı metinden bir kesit:

[...] "Auf 600 Jährchen Ost folgte jetzt der Einfluss des Westens: Kleidung, Kalender, Zivilrecht, lateinische Schrift." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 18).

Türkçesi: [...] "Doğu, 600 yıl sonra şimdi artık Batı'nın etkisini takip ediyordu: Giyim, takvim, medeni hukuk, Latin alfabesi." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 18).

Bu metin kesitinde ise tarihsel süreçlerden bugüne zihinlerde yer etmiş olan Doğu – Batı karşıtlığını içeren bir kalıp yargıya değinilmektedir. Doğu çerçevesinde ele alınan Türkiye'nin Batı etkisine girerek Batı tarzına büründüğü ifade edilmektedir.

"Was arbeiten Sie?" ("*Ne iş yapıyorsunuz?*") başlıklı metinden bir kesit:

[...] "Den Eindruck, dass Deutschland ein Jobwunderland ist, muss Peter Hassan jedoch korrigieren." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 20).

Türkçesi: [...] "Fakat Peter Hassan Almanya'nın iş açısından harikalar diyarı olduğu izlenimini düzeltmek zorundaydı." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 20).

Cümlede iş ve çalışma bakımından geniş bir çeşitliliğe sahip olduğuna yönelik bakış açısıyla Almanya iş noktasında harikalar diyarı olarak tasvir edilmektedir. Fakat diğer taraftan ise zihinlerde yer etmiş olan bu kalıp yargının Peter Hassan tarafından düzeltilmesi gerekliliğine de değinilmektedir.

"Glücklich, wer ein Türke ist" ("*Ne mutlu Türküm diyene*") başlıklı metinden bir kesit:

[...] Der Herrscher aller Gläubigen, der Kalif von Konstantinopel, hätte es sich nämlich verbeten, als Türke bezeichnet zu werden. „Türke“ war ein Schimpfwort; gleichbedeutend mit primitiv und ungehobelt. Es entstand für die Lebensweise derer, die noch immer lieber in Zelten hausten, als in den eroberten Städten sesshaft zu werden. „Ein Muslim bin ich, kein Türke“, hätte ein anatolischer Bauer noch am Ende des Ersten Weltkriegs von sich behauptet." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 25).

Türkçesi: [...] "Zira tüm inananların hükümdarı, Konstantinopolis'in Halifesi, Türk olarak adlandırılmayı yasaklayacaktı. "Türk" bir küfür sözcüğüydü: ilkel ve kaba, görgüsüz ile eş anlamlıdır. Türklerin yaşam tarzı fethedilen şehirlerde yerleşik hayata geçmek yerine hala daha çadırlarda yaşamaktan ileri gelmekteydi. Bir Anadolu çiftçisi birinci dünya savaşı sonrasında "Ben bir Müslümanım, Türk değilim" şeklinde kendini savunuyordu." [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 25).

İlgili metin kesitinde İstanbul halen “*Kostantinopolis*” olarak adlandırılmakta ve Türk sözcüğü ‘ilkel’, ‘kaba’ ve ‘görgüsüz’ kalıp yargıları çerçevesinde bir küfür olarak aktarılmaktadır. Türk ırkına yönelik bir diğer bakış açısı da hala çadır hayatı sürdürüklerine yöneliktir. Son olarak da bir Anadolu çiftçisinin kendisini müslüman olarak görmesine rağmen Türklüğü kabul etmediği ifade edilerek; Türklük Anadolu Müslümanlarının dahi kabullenmediği bir milliyet kalıp yargısıyla sunulmaktadır.

“*Türken in Deutschland*” (“*Almanya’daki Türkler*”) başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Die Alten hingegen sitzen irgendwo im Niemandsland.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 31).

Türkçesi: [...] “Oysa yaşlılar sahipsiz topraklarda herhangi bir yerlerde oturuyorlar.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 31).

Yaşlılar olarak aktarılan Almanya’daki eski nesil Türklerin yaşadığı yer olan Almanya ‘sahipsiz, kimsesiz topraklar’ kalıp yargısı çerçevesinde ifade edilmektedir.

“*Anruf*” (“*Telefon etme*”) başlıklı metinden kesitler:

[...] “Die Deutschen, weiß er, gehören zu den schlechtest gekleideten völkern der Welt.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 34).

Türkçesi: [...] “O, Almanların dünyanın en kötü giyinen halklarından olduğunu biliyor.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 34).

Cümlede kılık – kıyafet noktasında Almanların dünyada en kötü giyinen toplumlar arasında olduğuna yönelik bir kalıp yargıya yer verilmektedir.

“*Hin und zurück?*” (“*Gidiş – Dönüş*”) başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Die emotionale Bindung ans eigene köy (Dorf), aus dem 90 % aller Türken ursprünglich stammen, tut ein Übriges.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 60).

Türkçesi: [...] “Tüm Türklerin % 90’ının geldiği kendi köyüyle olan duygusal bağı geri kalanını halleder.” [...] (Karl-Heinz, 2000, s. 60).

Bu cümlede Türklerin köyleriyle olan bağı için % 90 oranı verilerek neredeyse tüm Türkler “köylü” kalıp yargısı çerçevesinde sunulmaktadır.

Şekil 4.23. “*Sitten und Gebräuche*” (“*Gelenek ve görenekler*”) Başlıklı Metin İçin Kullanılan Görsel (Karl-Heinz, 2000, s. 103)

Metin başlığı ele alındığında gelenek ve görenekler konulu bir içerik olduğu anlaşılmaktadır fakat başlık ve içerikle uyumlu olması beklenen metne ait görselde başörtülü iki Türk kadın görseli sunulmaktadır. Dolayısıyla da metinden bağımsız olarak başörtülü kadınların görüntüsü aracılığıyla Türkler ve Türkiye yine İslam ve Müslümanlık ile aynı çatı altında bir kalıp yargıyla aktarılmaktadırlar.

4.2.4. Kolay Gelsin! Türkisch für Anfänger

Kitap içeriğinde Türkiye'nin Doğu – Batı bağlamında ele alındığı kesitler:

“*Hoşgeldiniz – Willkommen!*” başlıklı metinden kesitler:

[...] “... , denn in der Türkei, ... verbinden sich Orient und Okzident, Tradition und Moderne, ...” [...] ve [...] “... die schöne und stolze Sprache einer Nation mit großer kultureller Vielfalt zu lernen, die im wahrsten Sinne zwei Welten miteinander verbindet.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 19).

Türkçesi: [...] “... , çünkü Türkiye’de, (*Türkiye*) Doğu ve Batı’yı, gelenekseli ve modern, ... birbirine bağlar. [...] ve [...] “... büyük kültürel çeşitliliğe sahip olan bir ulusun kelimenin tam manasıyla iki dünyayı birbirine bağlayan güzel ve gururlu dilini öğrenmeyi ...” (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 19).

İlk cümlede Doğu olarak Türkiye gelenekselin, Batı ise modernitenin temsilcisi olarak aktarılmaktadır. İkinci kısımda ise Türk ulusu büyük bir kültürel çeşitliliğe sahip olarak nitelendirilmiş olsa da Türkçe, Doğu ve Batı dünyasını birbirine bağlayan bir dil olarak aktarılarak Türkiye yine Doğu kalıp yargısında konumlandırılmaktadır.

“*Aile – Die Familie*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Wie in vielen asiatischen Kulturen spielt die Familie im Vergleich zum Westen auch in der Türkei nach wie vor eine herausragende Rolle.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 29).

Türkçesi: [...] “Birçok Asya kültüründe de olduğu gibi Batı ile karşılaştırıldığında Türkiye’de de aile önemli bir role sahiptir.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 29).

Bu cümlede de aile olgusu üzerinden Türkiye yine Doğu dünyasına dahil edilerek Batı ile bir kıyaslamaya yer verilmektedir.

“*Şehir Merkezinde – Im Stadzentrum*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Eine Weltstadt, die zwei Kontinente miteinander verbindet, die kulturelle Brücke zwischen Orient und Okzident ... : Byzantion, Konstantinopel, Istanbul.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 73).

Türkçesi: [...] “İki kıtayı birbirlerine bağlayan, Doğu ile Batı arasında kültürel bir köprü olan bir dünya şehri ... : Bizans, Konstantinopol, İstanbul” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 73).

Bağlam incelendiğinde Türkiye yine Doğu – Batı ekseninde değerlendirilmektedir. Diğer bir nokta olarak da İstanbul’un Doğu ile Batı arasında kültürel bir köprü oluşuna değinilirken aynı zamanda da İstanbul için Bizans ve Konstantinopol isimlendirmelerinin kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Nitekim İstanbul hala bir Bizans şehri olan Konstantinopol ismiyle aktarılarak zihinlerdeki Doğu – Batı, Osmanlı – Bizans kalıp yargıları canlı tutulmaktadır.

“*Müzik – Muzik, bitte!*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Wo Ost und West, zahlreiche Völker und verschiedene Religionen und Ausprägungen des Islam aufeinandertreffen, ...” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 137).

Türkçesi: [...] “Doğu ve Batı’nın, sayısız halkın ve farklı dinlerin ve İslam biçimlerinin bulunduğu yer ...” (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 137).

Bu cümlede de Türkiye yine Doğu – Batı karşılaştırması çerçevesinde Doğu perspektifinde tasvir edilmektedir.

“*Edebiyat – Literatur*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “So eng verwoben, wie er in seinen Romanen die Welten des Orient und Okzident beschreibt, ...” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 167).

Türkçesi: [...] “Onun romanlarında tasvir ettiği gibi Doğu ve Batı dünyaları öylesine sıkı iç içe geçmiştir, ...” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 167).

Türk yazar Orhan PAMUK’un Türkiye’yi Doğu çerçevesinde değerlendirdiği bu cümlede de Türkiye’nin Doğu ülkeleri arasında ele alındığı görülmektedir.

“*Alışverişe Gidelim mi? – Gehen wir einkaufen?*” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Da viele Frauen in der Türkei begradete Kunsthandwerkerinnen sind, ...” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 83).

Türkçesi: [...] “Türkiye’deki birçok kadın yetenekli zanaatkarlar olduğu için, ...” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 83).

Bu ifadede Türk kadınlarının hem yetenekli hem de zanaatkar olduklarına yönelik bir kalıp yargı aktarılmaktadır.

“*Nihayet tatil – Endlich Urlaub*” başlıklı metinden bir kesit:

“Die Türkei ist ein Land, das weitaus mehr als eine Reise wert ist.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 127).

Türkçesi: “Türkiye bir seyahatten çok daha değerli bir ülkedir.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 127).

Bu cümlede Türkiye’nin salt bir seyahat –Turizm– ülkesi olmasından çok daha ileri ve değerli bir ülke olduğuna yönelik bir kalıp yargı vurgulanmaktadır.

“Geçmiş olsun! – Gute Besserung!” başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Gastfreundschaft wird in der Türkei großgeschrieben.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 147).

Türkçesi: [...] “Misafirperverlik Türkiye’de büyük harflerle yazılır.” [...] (Labasque ve Labasque–Özdemir, 2015, s. 147).

Türkler misafirperver bir toplum kalıp yargısı çerçevesinde sunulmakta ve Türkiye’de misafirperverlik konusuna çok önem verildiği de ifade edilmektedir.

4.2.5. Ne Güzel! Der Türkischkurs

Şekil 4.24. “Ne Güzel! Der Türkischkurs” (“Ne Güzel! Türkçe Kursu”) Ders Kitabı Kapağındaki Cami Görseli (Tezel, 2017)

Şekil 4.25. İçindekiler Dizini Bölümünde Sunulan Cami Görseli (Tezel, 2017, s. 5)

Gerek ders kitabının kapak görseli gerekse de kitabın içindekiler dizini sayfasında yer alan görsel göz önüne alındığında bu bölümlerde dini motiflere ve dolayısıyla da İslamiyet ve cami olgularına yönelik herhangi bir cümle, metin veya konu içeriği söz konusu olmamasına rağmen hem kapak görselinde hem de içindekiler dizini sayfasında cami görseline yer verilmektedir. Bu görsellerin kullanımıyla da

Kitabın giriş bölümünde bulunan Almanya haritasında Almanya'ya ve Almanlara özgü birçok imgeye yer verilmektedir. İmgeler arasında ise gerek Hamburg şehrinde yer alan gemi ve çıpa görüntüsü gerekse de Frankfurt şehrinde verilmiş olan araba görüntüsü göz önüne alındığında Almanya'nın sanayi ülkesi olduğuna yönelik bir kalıp yargının aktarıldığı görülmektedir.

Şekil 4.28. “*Fatma Erzählt*” (“*Fatma Anlatıyor*”) Metninde Sunulan On Beş Yaşındaki Türk Kız Öğrenci Tasviri (Akay-Zabun, 2018, s. 39)

Kitap akışı içerisinde henüz 15 yaşında bir öğrenci görseli olarak İslam ve Müslümanlık ile bağdaştırılan başörtülü bir kız resminin kullanılmasıyla sanki Türkiye’de henüz küçük yaşlardan itibaren kız öğrenciler başörtü kullanıyormuş gibi bir izlenim ile Türklük ve İslamiyet aynı kalıp yargı içerisinde sunulmaktadır.

Şekil 4.29. “*Tägliches Leben*” (“*Günlük Yaşam*”) Bölümü Başlangıcında Türkler İçin Kullanılan “Günlük Yaşam” Görseli (Akay-Zabun, 2018, s. 41)

Görselin yer aldığı bölüm “*Günlük Yaşam*” (“*Tägliches Leben*”) başlığını taşımaktadır. Fakat “Günlük Yaşam” konulu bu bölümün girişinde sunulan görsellerde Almanların günlük yaşantısına dair fikir vermek için aileleriyle evde yemek sırasındaki bir görsel ve restoranda bir yemek siparişi görüntüsü kullanılmaktayken Türkler ve Türkiye içinse camide namaz kılan kalabalık bir cemaat görüntüsünün tercih edildiği göze çarpmaktadır. Netice itibarıyla günlük yaşama dair bir konu içerisinde dahi Türkiye ve İslamiyet yine Türk – İslam kalıp yargısıyla sunulmaktadır.

Şekil 4.30. “Besondere Tage” (“Özel Günler”) Bölümü Başlangıcında Türkler İçin Kullanılan “Özel Gün” Görseli (Akay-Zabun, 2018, s. 61)

“Özel Günler” (“Besondere Tage”) bölümünde Almanlara yönelik özel günler çerçevesinde gelin ve damadın evlilik görseline yer verilirken Türkler ve Türkiye içinse yine İslamiyet’i ön plana çıkaran ve aslında özel bir ay olan Ramazan ayını betimleyen mahya asılı bir cami görüntüsü kullanılmıştır. Örneğin sadece Türklere değil tüm dünya çocuklarına hitap eden “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” gibi Türkiye’de milli ve dini birçok özel gün ve bayram kutlanmaktayken yine İslami bir motif olan cami görseli ile Türk – İslam kalıp yargısı aktarılmaktadır.

4.3.2. DaF ist Spitze – A1.1 / A1.2

5. Deutsch ist die am zweit meisten benutzte Wissenschafts-
sprache.

6. Deutsch ist eine wichtige Kultursprache.

3. Viele Türken leben und arbeiten in Deutschland und viele sind zurückgekehrt.

Şekil 4.31. Türk ve Alman Toplumlarından Sunulan Tarihi veya Tanınmış İmgesel Kişiler (Durmuş, 2013, s. 6)

Bu görselde ilk sütunda Almancanın en çok kullanılan ikinci bilim dili olduğu ifade edilerek Einstein, Freud gibi bilim insanlarının fotoğraflarına yer verilmektedir. İkinci sütunda da Almancanın önemli bir kültür dili olduğu aktarılarak Goethe, Schiller, Kafka, Mozart, Beethoven, Bach gibi yazarların ve bestecilerin görselleri aktarılmaktadır. Almanca bilim ve kültür dili olarak sunulurken Türkçe ile ilgili de benzer bir noktaya değinmek yerine cümlede Türklerin Almanya’da çalışmaları yer almaktadır. Ayrıca görselde Alman bilim insanlarına ve yazarlara yer verilirken Türk olarak ise üçüncü sütunda şarkıcı, sporcu, yönetmen, manken gibi tanınmış simalar yer almaktadır. Böylelikle de Almanya ve Alman halkı bilim, sanat, kültür gibi değerlere önem veren bir kalıp yargı ile sunulurken Türkiye ve Türkler ise bilim, sanat ve kültür yerine spor, magazin gibi konuları önemseyen bir kalıp yargı ile aktarılmaktadır.

“*Wer spricht Deutsch?*” (“*Kim Almanca konuşuyor?*”) bölümünden bir kesit:

“Viele Türken leben und arbeiten in Deutschland und viele sind zurückgekehrt.”

(Durmuş, 2013, s. 6).

Türkçesi: “Birçok Türk Almanya’da yaşıyor ve çalışıyor ve birçoğu da geri döndüler.” (Durmuş, 2013, s. 6).

Cümle ile Almanya’da yaşayan ve çalışan birçok Türk’ün Türkiye’ye geri dönüş yaptığını değinilmektedir fakat satır arasında dikkati çeken nokta ise Almanya’da yaşayan Türklerin Almanya’da çalışması ayrıntısıdır. Nitekim Almanya’da çalışan Türkler bu çerçevede işçi kalıp yargısıyla algılanmaktadırlar.

“*Die Türkei*” (“*Türkiye*”) başlıklı bölümden bir kesit:

“Tourismus: Türkei ist ein beliebtes Reiseziel für Touristen.” [...] (Durmuş, 2013, s. 66).

Türkçesi: “Turizm: Türkiye turistler için popüler bir seyahat destinasyonudur.” [...] (Durmuş, 2013, s. 66).

Verilmiş olan bu cümle kesitinde Türkiye turistik çerçevede popüler bir tatil ülkesi olarak tasvir edilmektedir.

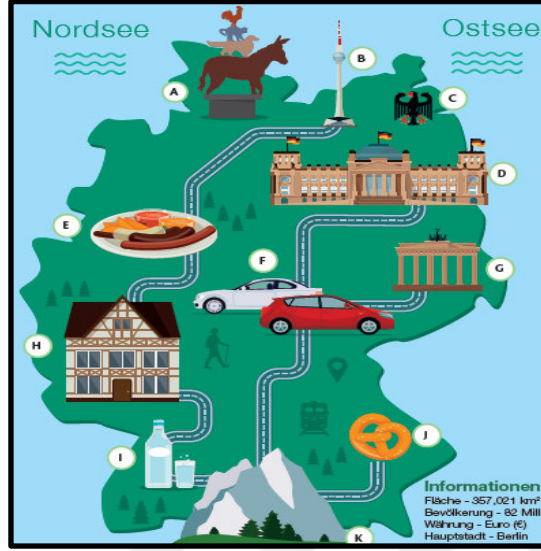
“*Deutschland*” (“*Almanya*”) başlıklı bölümden bir kesit:

[...] “In Europa zählt Deutschland auch zu den Beliebtesten Reisezielen.” [...] (Durmuş, 2013, s. 68).

Türkçesi: [...] Avrupa’da Almanya da en popüler seyahat destinasyonlarından birisi olarak görülmektedir.” [...] (Durmuş, 2013, s. 68).

Bu ifade ile Almanya’nın Avrupa genelindeki en popüler tatil merkezlerinden biri olduğuna yönelik bir kalıp yargı ile tasvir edildiği görülmektedir.

4.3.3. Deutsch Macht Spaß – A1.2

Şekil 4.32. Almanya'ya Ait İmgelerin Sunulduğu Almanya Haritası Görseli (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 10)

Bu ders kitabının da hemen giriş bölümünde Almanlara ve Almanya'ya yönelik bazı aktarımlar içeren Almanya haritası görseli yer almaktadır. Görselde farklı farklı imgeler yer alıyor olsa da görselin merkezinde yer alan araba görüntüleri ile Almanya bir sanayi ülkesi kalıp yargısı çerçevesinde tasvir edilmektedir.

Ders kitabı içerisinde başörtülü olarak sunulan Türk kadını tasvirleri:

Şekil 4.33. “Die Wohnung” (“Daire-Konut”) Bölümü Başlangıcında Sunulan Görsel (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 11)

Şekil 4.34. “Körperteile und Gesundheit” (“Vücutun Bölümleri ve Sağlık”) Bölümünde Sunulan Görsel (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 23)

Şekil 4.35. “*Krankmeldung*” (“*Hastalık Bildirimi*”) Bölümünde Sunulan Görsel (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 27)

Şekil 4.36. “*Die Urlaubsorte*” (“*Tatil Yerleri*”) Bölümünde Sunulan Görsel (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 45)

Kitap genelinde kullanılan kimi kadın görselleri dikkate alındığında söz konusu bu kadın görselleri gündelik yaşam içerisinde her tip insan profiline konu edinebileceği kitap bölümlerinde yer almalarına rağmen resmedilmiş olan kadınlar başörtülü olarak tasvir edilmektedirler. Bu doğrultuda da İslamiyet ile özdeşleştirilmiş olan başörtüsünün kadın görsellerinde kullanılmasıyla tarihsel süreçlerden bugüne uzanan Türkiye – Türklük ile İslamiyet – Müslümanlık bağlamındaki kalıp yargıların sürdürüldüğü ortaya çıkmaktadır.

“*Eine Postkarte aus der Türkei*” (“*Türkiye’den bir kartpostal*”) başlıklı metinden bir kesit:

[...] “Wir sind in Fethiye. Die Stadt ist wunderschön und die Leute sind super nett!” [...] (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 49).

Türkçesi: [...] “Biz Fethiye’deyiz. Şehir olağanüstü güzel ve insanlar çok hoş ve nazik!” [...] (Yazar ve diğerleri, 2018, s. 49).

Metin içerisinde yer verilen bu cümlede şehir olarak Fethiye’nin güzelliğinin olağanüstü olduğuna değinilmektedir. Aynı zamanda da Fethiye yöresinde yaşayan halkın gerçek anlamda hoş ve nazik olduklarını içeren bir kalıp yargı ile karşılaşmaktadır.

4.3.4. Deutsch Macht Spaß – A2.1 / A2.2

“Die Reiseangebote” (“Seyahat önerileri”) başlıklı bölümden bir kesit:

“Sonnenverwöhntes Land: ...,?” [...] (Bakmay, Karlı ve Acar, 2018, s. 15).

Türkçesi: “Güneşte yanmış ülke: ...,? [...] (Bakmay, Karlı ve Acar, 2018, s. 15).

Bu ifade ile Türkiye bir güneş, doğa ülkesi kalıp yargısı çerçevesinde aktarılmaktadır.

“Es tut mir Leid!” (“Üzgünüm!”) başlıklı bölümden bir kesit:

[...] “Nachbar bedeutet ein Glas Kaffee, ein Stück Brot, Salz, Zucker, Arznei und Apotheke. Nachbar ist Freund, Eingeweihter, Leidensgenosse, Arzt und Trost!” (Bakmay ve diğerleri, 2018, s. 30).

Türkçesi: [...] “Komşu bir bardak kahve, bir parça ekmek, tuz, şeker, ilaç ve eczane anlamına gelir. Komşu bir arkadaştır, sırdaştır, dert ortağıdır, doktordur ve tesellidir!” (Bakmay ve diğerleri, 2018, s. 30).

Komşuluk üzerine yazılmış bu ifadeler göz önüne alındığında komşu olan insanların birbirlerine her türlü konuda destek olduklarını içeren tasvirlerle aktarıldığı görülmektedir.

“Deutsch Macht Spaß A2.1 ve A2.2” ders kitabı içerisinde başörtülü olarak sunulan Türk kadını tasvirleri:

Şekil 4.37. “Meine Pläne und Wünsche” (“Planlarım ve İsteklerim”) Konusu İçerisinde Sunulan Başörtülü Öğrenci Görseli (Bakmay ve diğerleri, 2018, s. 87)

Şekil 4.38. “Die Mahlzeiten” (“Öğünler”) Başlıklı Konuda Sunulan Türk Kadını Görseli (Akyar ve diğerleri, 2018, s. 15)

Şekil 4.39. “Eine Autopanne auf der Autobahn” (“Otobanda Bir Otomobil Arızası”) Başlıklı Bölümde Sunulan Türk Kadını Görseli (Akyar ve diğerleri, 2018, s. 35)

Şekil 4.40. “Meine Woche” (“Benim Haftam”) Başlıklı Bölüm İçerisinde Sunulan Türk Kadını Görseli (Akyar ve diğerleri, 2018, s. 42)

Şekil 4.41. “In den Städten” (“Şehirlerde”) Başlıklı Metinde Sunulan Türk Kadınları Görseli (Akyar ve diğerleri, 2018, s. 51)

Kitapta sunulan farklı uluslara ait bireyler dikkate alındığında diğer milliyetlere mensup kız öğrenci veya kadın görsellerinde mensubu oldukları dinlere dair objeler yer almamaktadır. Fakat Türk kadınlarına ait görsellerin bulunduğu bölümlerde ise Türk kadınlarının imgesel olarak hem Batı dünyasında hem de dünya genelinde tarih boyunca Türklerle ve Türkiye ile birlikte konumlandırılarak İslamiyet’i temsil eden başörtüsü ile aktarılmakta oldukları dikkat çekmektedir. Diğer bir nokta da başörtülü Türk kadını görsellerinin kullanıldıkları konu içeriklerinin dini bir motif gerekliliği taşımamalarıdır. Aynı bölümler içerisinde sunulan farklı uluslardan kadın görsellerinde olduğu gibi konu içerikleriyle ilişkili dini motifler içermeyen Türk kadını görsellerinin kullanılması mümkün olmasına rağmen başörtülü Türk kadını görsellerinin tercih edildiği görülmektedir. Böylelikle de Türklük ve Türkiye eksenli Türk – İslam kalıp yargısı çerçevesinde aktarılmaktadır.

4.3.5. Mein Schlüssel zu Deutsch – B1.1

“Die Gastfreundschaft” (“Misafirperverlik”) başlıklı konuda geçen bir kesit:

Deutschen: Pünktlichkeit, Ordnung, Disziplin, Humorlosigkeit, pflichtbewusst, diszipliniert.

Briten: total ernst, Teekultur, Höflichkeit, Zurückhaltung, trockener Humor.

Franzosen: gutgelaunt, höflich, liebevoll, emotional, Feinschmecker.

Türken: Gastfreundschaft, hilfsbereit, unterhaltsam, Traditionalismus, Höflichkeit, warmherzig. (Varlık ve Balaban, 2018, s. 22).

Metin kesitinin Türkçesi:

Almanlar: Dakiklik, düzen, disiplin, mizah eksikliği, görev bilincinde olan, disiplinli.

Britanyalılar: Tamamen ciddi, çay kültürü olan, nezaket, alçak gönüllülük, kuru mizah.

Fransızlar: Neşeli, kibar, şefkatli, duygusal, ağzının tadını bilen.

Türkler: Misafirperverlik, yardımsever, eğlenceli, gelenekçilik, nezaket, sıcak kanlı. (Varlık ve Balaban, 2018, s. 22).

Misafirperverlik başlığıyla ele alınan bu bölümde farklı uluslara yönelik zihinlerde yer edinmiş olan kalıp yargılar tek bir bölüm içerisinde sunulmaktadır:

Alman toplumu dakik, düzenli, disiplinli, görev bilincine sahip olarak olumlu kalıp yargılarla aktarılırken diğer taraftan ise mizahi yönlerinin eksik olduğuna değinilmektedir.

Britanyalılar ise çok ciddi, nazik, alçak gönüllü ve çay kültürü olan bir millet olarak ele alınırken olumsuz olarak ise Almanlara benzer biçimde can sıkıcı bir mizah anlayışları olduğu ifade edilmektedir.

Fransızlar ise tamamen olumlu bir çerçeveden neşeli, kibar, şefkatli, duygusal ve yeme içme noktasında ağızlarının tadını bilen bir ulus olarak aktarılmaktadırlar.

Türkler de olumlu kalıp yargılarla misafirperver, yardımsever, eğlenceli, nazik ve sıcak kanlı olarak tasvir edilirken olumlu veya olumsuzluk bağlamında görece yoruma açık olan gelenekçi kalıp yargısıyla ele alınmaktadır.

“Typische Eigenschaften der Nationen” (“Ulusların tipik özellikleri”) başlıklı konu içerisinde geçen kesitler:

Wenn man beispielsweise “typisch deutsch” sagt, fällt jedem in erster Linie die Pünktlichkeit, die Disziplin und die Ordnung ein. Ohne diese Werte sind die Deutschen unvorstellbar. Italiener machen sich als Fremdsprachler durch Gestik und Mimik verständlich und sind sehr emotionale und offene Menschen, wie man auch extrovertiert (der Außenwelt zugewandt) nennt. Spanier sind ebenso und dazu auch temperamentvoll. Dagegen sind Skandinavier und Japaner zurückhaltend. Die Japaner gehören aber zu den fleißigsten, pflichtbewusstesten und diszipliniertesten Nationen. ... Die Gastfreundschaft ist eine der bekanntesten Eigenschaften von den Türken und hat in der Türkei einen großen Stellenwert. ... Also sie sind hilfsbereit und warmherzig. (Varlık ve Balaban, 2018, s. 23).

Metin kesitinin Türkçesi:

Örnek olarak “tipik Alman” denildiğinde herkesin aklına ilk sırada dakiklik, disiplin ve düzen gelir. Almanlar bu değerler olmaksızın tahayyül edilemezler. İtalyanlar yabancı dil konuşanlar olarak jest ve mimikleriyle kendilerini anlaşılır hale getirirler ve çok duygusal ve dışa dönük olarak da (dış dünyaya bakan) adlandırılan açık insanlardır. İspanyollar da aynı şekilde enerjiktirler. Buna karşın İskandinavlar ve Japonlar çekingendirler. Fakat Japonlar en çalışkan, en görev bilincinde olan ve en disiplinli uluslardandır. ... Misafirperverlik Türklerin en bilinen özelliklerinden biridir ve Türkiye’de büyük bir öneme sahiptir. ... Aynı zamanda Türkler yardımsever ve sıcak kanlıdır. (Varlık ve Balaban, 2018, s. 23).

Bu parça kesitinde de farklı ulusların bazı özellikleri kalıp yargılar çerçevesinde aşağıdaki biçimde aktarılmaktadır:

İlk olarak Almanların dakik, disiplinli ve düzenli olduklarına dair kalıp yargılara değinilmektedir. Sonrasında ise İtalyanların duygusal yönleriyle birlikte dışa dönük bir ulus oldukları aktarılmaktadır. İspanyollara dair de sadece enerji dolu bir toplum oldukları ifade edilirken İskandinavların ve Japonların ise çekingen yönleri ele alınarak Japonların diğer bazı özelliklerine de yer verilmektedir: Çalışkan, görev bilincine sahip ve disiplinli. Son olarak da Türk ulusu misafirperver, yardımsever ve sıcak kanlı olduklarına yönelik olumlu kalıp yargılar çerçevesinde sunulmaktadır.

“*Klischees*” (“*Klişeler*”) başlıklı konu içerisinde geçen kesitler:

[...] “Die Deutschen sind wirklich überpünktlich.” ... “Alle Deutschen haben keinen Humor.” [...] (Varlık ve Balaban, 2018, s. 71).

Türkçesi: [...] “Almanlar gerçekten aşırı dakiktirler.” ... “Bütün Almanların mizah anlayışı yoktur.” [...] (Varlık ve Balaban, 2018, s. 71).

Bu kalıp yargı çerçevesinde Almanlar bir taraftan aşırı dakik olarak ele alınırken diğer taraftan ise mizah ve espiri anlayışlarının olmadığı ifade edilmektedir.

“*Anna reist nach Istanbul*” (“*Anna İstanbul’a seyahat ediyor*”) başlıklı konu içerisinde geçen bir kesit:

“Istanbul: Zwischen Orient und Okzident.” (Varlık ve Balaban, 2018, s. 82).

Türkçesi: “İstanbul: Doğu ve Batı arasında.” (Varlık ve Balaban, 2018, s. 82).

İstanbul’un ele alındığı broşürün bir anlamda tanıtım başlığı olan bu ifade ile Anadolu Türkiye’si Doğu çerçevesinde tasvir edilerek sunulmakta ve İstanbul da Doğu olarak sunulan Anadolu ile Batı yani Avrupa arasında bir köprü olarak görülmektedir.

“*Kapalı Çarşı – der Große Basar*” başlıklı konu içerisinde geçen bir kesit:

[...] “Seit dem 15. Jahrhundert ist es einer der wichtigsten Umschlagplätze für lokale und internationale Güter und Verbindungsstellen auf der Seidenstraße zwischen

Orient und Okzident.” [...] (Aksu-Güney, Nergiz, Varlık, Kızılca ve Ertem, 2018, s. 28).

Türkçesi: [...] “15. yüzyıldan bu yana burası yerel ve uluslararası mallar için en önemli aktarma noktalarından birisidir ve Doğu ile Batı arasında İpekyolu üzerindeki birleşim kavşaklarındandır.” [...] (Aksu-Güney, Nergiz, Varlık, Kızılca ve Ertem, 2018, s. 28).

İstanbul’daki Kapalı Çarşı’ya dair bilgilerin yer aldığı bu cümlede Kapalı Çarşı üzerinden Anadolu toprakları Doğu olarak sunulmaktadır tarihsel süreçten bugüne uzanan Türkiye’nin Doğu dünyasına ait olmasını yansıtan bir kalıp yargı aktarılmaktadır.

4.4. Almanya’da Yayımlanmış Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi Ders Kitaplarında Kalıp Yargılar

4.4.1. Menschen – A1.2 / A2

“Projekt Landeskunde” (“Ülke bilgisi projesi”) bölümünde geçen bir kesit:

“Hamburg – das Tor zur Welt. ... In Hamburg gibt es alles: Kunst und Kultur,” (Evans, Pude ve Specht, 2012, s. 23).

Türkçesi: “Hamburg – dünyaya açılan kapı. ... Hamburg’da her şey var: sanat ve kültür,” (Evans, Pude ve Specht, 2012, s. 23).

Bu cümle kesiti ile Hamburg şehri bir anlamda Almanya’nın kültür ve sanat noktasında dünyaya açılan bir kapısı olarak tasvir edilmekte ve bir kültür sanat şehri kalıp yargısı çerçevesinde ele alınmaktadır.

Şekil 4.42. “Geben Sie Ihm Doch Diesen Tee” (“Ona Bu Çaydan da Veriniz”) Başlıklı Bölüm Başlangıç Görselleri (Evans, Pude ve Specht, 2012, s. 33, 34)

Yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları genelinde ağırlıklı olarak Türkiye’yi İslamiyet kalıp yargısıyla aktaran imgelere rastlanılmaktadır fakat bu bölümde sunulan rahibe görselleri aracılığıyla Batı dünyası Hristiyanlık çerçevesinde tasvir edilerek ‘Batı – Hristiyanlık’ kalıp yargısına yer verilmektedir.

“*Zehn Jahre ,Restlos Glücklich*” (“*On Yıl ,Tamamen Mutlu*”) metninde geçen bir kesit:

[...] “Es ist traurig, dass so viele Jugendliche keinen guten Job bekommen’ und: ...” [...] (Habersack, Pude ve Specht, 2013, s. 64).

Türkçesi: [...] “‘Bu kadar çok gencin iyi bir iş sahibi olmamaları üzücü’ ve: ...” [...] (Habersack, Pude ve Specht, 2013, s. 64).

Almanya’daki gençlerin iş sahibi olmalarının da ele alındığı metinde geçen bu cümle ile Alman gençlerinin birçoğunun iyi birer meslekleri olmadığına değinilmekte ve Alman gençler iş sahibi olmayan bireyler çerçevesinde tasvir edilmektedirler.

“*Projekt Landeskunde*” (“*Ülke bilgisi projesi*”) bölümünde geçen bir kesit:

“Lesen macht klug! Wer liest, ist klüger und erfolgreicher in der Schule.” [...] (Habersack, Pude ve Specht, 2013, s. 121).

Türkçesi: “Okumak bireyi zeki yapar! Okuyan kişi okulda daha zeki ve daha başarılı olur.” [...] (Habersack, Pude ve Specht, 2013, s. 121).

Bu cümle kesiti ile sürekli olarak okuyan bireylerin diğer bireylere kıyasla daha zeki ve daha başarılı olacakları ifade edilerek bu bireylerin zeki ve başarılı olduklarına yönelik bir kalıp yargıya yer verilmektedir.

4.4.2. Schritte International – A2 / B1

“*Arbeit und Freizeit*” (“*Çalışma ve boş zaman*”) bölümünde geçen bir kesit:

“Deutsche sind Freizeitweltmeister.” (Hilpert ve diğerleri, 2006, s. 43).

Türkçesi: “Almanlar boş zaman konusunda dünya şampiyonudurlar.” (Hilpert ve diğerleri, 2006, s. 43).

Kitapta bu ifadenin başlık olarak yer aldığı metinde Alman halkının yıl içerisinde uzun bir zaman dilimi süresince tatil yaptıkları bilgisi paylaşılarak Almanlar “boş vakit konusunda dünya şampiyonu” kalıp yargısı çerçevesinde değerlendirilmektedirler.

“*Punkte in Flensburg*” (“*Flensburg’taki noktalar/yerler*”) bölümünde geçen bir kesit:

“‘Deutschland ist das Traumland für Autofahrer’, ...” [...] (Hilpert ve diğerleri, 2007, s. 46.).

Türkçesi: “Almanya, araç sürücüleri için hayaller ülkesidir, ...” [...] (Hilpert ve diğerleri, 2007, s. 46.).

Bu cümlede araç sürücüleri için ideal bir ülke olduğu düşüncesiyle Almanya sürücüler için hayaller ülkesi tasviriyle sunulmaktadır.

Şekil 4.43. Türk Misafir İşçi Osman KALİN ve Yaşadığı Eve Ait Görseller (Hilpert ve diğerleri, 2007, s. 81)

Görseller değerlendirildiğinde soldaki görüntüde arka planda Almanya'ya özgü bir yapı göze çarparken ön planda ise Almanya'ya işçi olarak giden bir Türk bireyin yaşamakta olduğu derme çatma gece – kondu misali deyim yerindeyse yıkık – dökük bir kulübe görüntüsü yer almaktadır.

Bu noktada da Almanya'ya giden Türklerin işçi kalıp yargısı içerisinde sunulmalarının yanı sıra istisnai bir durum olarak böylesine bir yapıda yaşayan bir Türk'ün imge olarak seçilip sunulması Almanya'da yaşayan Türkleri toplumsal hayata ve modern yaşama uyum sağlayamayan, çağı yakalayamamış bireyler olarak tasvir edebilmektedir. Aynı zamanda da genel çerçevede tüm Türklerin de sanki bu tarz yapılarda yaşam sürmekte olduklarına yönelik bir kalıp yargı ortaya koyabilmektedir.

“*Mach Opa, mach!*” (“*Yap büyükbaba, yap!*”) bölümünde geçen bir kesit:

[...] “Arbeitskräfte fehlen, man holt „Gastarbeiter“ ins Land. 1963 kommt auch der Türke Osman Kalin.” [...] (Hilpert ve diğerleri, 2006, s. 43).

Türkçesi: [...] “İş gücü azalmıştı, ülkeye ‘misafir işçiler’ alınıyordu. 1963'te Türk Osman Kalin de gelmişti.”

İş gücünde yaşanan eksiklikler sonrasında Almanya'ya misafir işçilerin kabul edilmesinden bahsedilen bu cümlede Almanya'ya misafir işçi olarak kabul edilen Osman KALİN isimli kişinin Türk oluşu cümleye dahil edilerek Türkler işçi kalıp yargısı ile aktarılmaktadırlar.

“*Andere Sitten*” (“*Farklı gelenekler*”) bölümünde geçen bir kesit:

[...] “Deutsche einzuladen ist angenehm. Sie kommen pünktlich, ...” ve “Deutsche Gäste kommen nicht nur pünktlich, sie sind auch präzise in ihren Angaben. Wenn sie sagen, sie kommen zu fünft, dann kommen sie zu fünft.” [...] (Hilpert ve diğerleri, s. 44).

Türkçesi: [...] “Almanları davet etmek rahattır. Onlar tam vaktinde (dakik) gelirler, ...” ve “Alman misafirler sadece tam vaktinde (dakik) gelmekle kalmazlar aynı zamanda onlar verdikleri bilgilerde de nettirler. Eğer Almanlar beş kişi geliyoruz derslerse bu durumda beş kişi gelirler.” [...] (Hilpert ve diğerleri, s. 44).

İlk bölümde Almanların dakikliğine yönelik bir kalıp yargı yer almaktadır. İkinci cümledeki kalıp yargıda ise Almanların dakikliklerinin yanı sıra sözlerinin eri oldukları ve söylemlerini net biçimde ifade edip güven kazandıkları aktarılmaktadır.

4.4.3. Themen Aktuell 2 – A2

“*Mal im Ausland arbeiten – eine tolle Erfahrung!*” (“*Yurtdışında çalışmak – harika bir deneyim*”) başlıklı metinde geçen kesitler:

[...] “Italianer sind viel herzlicher als Deutsche.” [...] (Aufderstraße, Bock, Müller ve Müller, 2005, s. 91).

Türkçesi: [...] “İtalyanlar Almanlardan daha samimidirler.” [...] (Aufderstraße, Bock, Müller ve Müller, 2005, s. 91).

Bu ifade ile hem İtalyanlar hem de Almanlar samimi, içten bir kalıp yargı ile tasvir edilmektedirler. Diğer taraftan ise bir kıyaslama yapılarak İtalyanların Almanlara kıyasla daha samimi, daha içten olduklarına değinilmektedir.

[...] “Schwierigkeiten hat sie noch mit der etwas kühlen Art der Engländer. Die Leute, mit denen sie oft zusammen ist, sind zwar nett und freundlich, „aber so richtige offene und herzliche Freundschaften findet man kaum“, meint Simone Dahms.“ [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 91).

Türkçesi: [...] “O, İngilizlerin soğuk – duygusuz karakterleriyle hala zorluklar yaşıyor. Sık sık bir araya geldiği insanlar aslında hoş ve arkadaş canlısı, “fakat gerçek anlamda açık ve samimi arkadaşlıklar neredeyse hiç bulunmuyor”, görüşündeydi Simone Dahms.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 91).

Bu metin kesitinde İngilizlere yönelik karakter bakımından duygusuz insanlar olduklarını içeren bir kalıp yargının yanı sıra her ne kadar hoş ve arkadaş canlısı oldukları ifade edilmiş olsa da samimi arkadaşlıklar kuramadıkları da aktarılmaktadır.

“*Berufsleben Gut, Familienleben schlecht*” (“*İş hayatı iyi, aile hayatı kötü*”) başlıklı bölümde geçen kesitler:

[...] “Korrekt, zuverlässig und umweltbewusst sind sie, aber auch zu kühl. Das sagen drei Ausländerinnen über die Deutschen.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Onlar dürüst, güvenilir ve çevre bilincine sahiptirler fakat aynı zamanda da çok soğuk – duygusuzdurlar. Bunu Almanlar hakkında yabancı ülkeden üç kadın dile getiriyorlar. [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Bu metin kesitinde Almanlar olumlu kalıp yargılar çerçevesinde doğru, güvenilir ve çevre bilincine sahip bir ulus olarak algınmalarının yanı sıra aynı zamanda da soğuk – duygusuz bir ulus olarak tasvir edilmektedirler.

[...] “Pünktlich, korrekt und logisch sind die Deutschen. Für alles gibt es einen Plan:” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Almanlar dakik, dürüst ve mantıklıdır. Her şey için bir planları vardır.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Bu ifade ile Almanlara dair değinilen kalıp yargılar ise Almanların dakik, dürüst olmaları ve mantık çerçevesinde hareket ederek her durum ve her şey için bir plana sahip olmalarıdır.

[...] “Hier ist kein Platz für Gefühle. Die Leute sind kühl, man interessiert sich wenig für die Sorgen anderer Menschen, sagt Alexandra.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Alexandra; burada –*Almanya*’da– duygulara yer yok. İnsanlar soğuk – duygusuz ve diğer insanların dertleriyle çok az ilgileniyorlar.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Bu cümlede geçen kalıp yargıda da Almanlar soğuk – duygusuz insanlar olarak tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda da Almanların diğer insanların sorunlarına karşı tepkisiz kaldıklarına ve bu sorunlarla ilgilenmediklerine değinilmektedir.

[...] “Deutsche Frauen sind glücklicher; ihre Männer helfen bei der Hausarbeit und bei der Kindererziehung.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Alman kadınları daha mutludur. Alman kadınlarının kocaları ev işlerinde ve çocuk eğitimi konularında yardımcı oluyorlar. [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Bu cümlede Alman erkekleri ev işlerinde ve çocuk eğitiminde eşlerine yardımcı olan ve ailelerine sahip çıkan bir çerçevede sunulmaktadır. Bu bilgidен hareketle de Alman kadınlarının daha mutlu olduklarına yönelik bir kalıp yargı aktarılmaktadır.

[...] “Toll finde ich auch das Umweltbewusstsein der Deutschen.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Almanların çevre bilincine sahip olmalarını da harika buluyorum.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Aktarılan bu cümle ile Almanların çevre bilincine sahip oldukları kalıp yargısı ön plana çıkarılmaktadır.

[...] “Jeder denkt zuerst an sich. Das gilt besonders für die deutsche Frauen. Ich finde, sie sind zu emanzipiert.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Türkçesi: [...] “Herkes ilk önce kendini düşünür. Bu durum özellikle Alman kadınları için geçerlidir. Ben Alman kadınlarını çok özgür buluyorum.” [...] (Aufderstraße ve diğerleri, 2005, s. 93).

Alman kadınlarına yönelik kalıp yargı içeren bu bakış açısında Alman kadınlarının ilk olarak kendilerini düşünmeleri ifade edilerek bencil oldukları aktarılmaktadır. Diğer bir bakış açısı olarak da Alman kadınlarının çok özgür bir yaşam tarzına sahip olduklarına değinilmektedir.

4.4.4. Aussichten – A1 / A2

“Länder und Sprachen” (“Ülkeler ve diller”) bölümünde geçen bir kesit:

“Dakik olmak Almanya’da önemlidir. İş hayatında ve formel randevularda dakik olmak demek tam saatinde ya da birkaç dakika erken gelmek demektir.” (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 59).

Aktarılan bu cümle kesitinde Almanya’da özellikle resmi randevularda ve iş hayatında Almanların dakikliğe önem verdikleri ele alınarak Almanların dakik olmalarını içeren bir kalıp yargı konu edinilmektedir.

Şekil 4.44. “Typisch Deutsch!?” (“Tipik Alman!?”) Bölümünde Aktarılan Almanlara Yönelik Bir Kesit (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 128)

“Tipik Alman” başlıklı bölümde bulunan bu görsel göz önüne alındığında görselin merkezinde bir bira kapağı yer aldığı ve bu bira kapağının çevresinde de “bira, bira göbeği, bira bahçesi, birçok çeşit” gibi ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda bira kapağının hemen altında da “Almanya’da çok bira içilir.” ve “Alman birası çok iyidir! ...” ifadeleri bulunmaktadır.

Görselde geçen tüm bu bilgiler doğrultusunda kitabın bu bölümünde Almanların çok bira tükettiğine yönelik bir kalıp yargı yer almaktadır. “Tipik Alman” bakış açısında sunulabilecek farklı kültürel veya toplumsal konuların aktarılması mümkünken Almanlar “çok bira tüketen” ulus kalıp yargısı ile sunulmaktadır.

“*Deutschland mit anderen Augen*” (“*Farklı gözlerden Almanya*”) bölümünde geçen kesitler:

[...] “... sondern weil die Deutschen einfach lustig sind. ... Ich glaube, die Deutschen sind viel fröhlicher, als sie von sich denken.” [...] – *Suzanna Homérová, Slowakei*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Türkçesi: [...] “... aksine Almanlar sadece neşeli olduğu için. ... İnanıyorum ki Almanlar onların kendilerinin düşündüklerinden bile daha mutludurlar.” [...] – *Suzanna Homérová, Slowakei*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Aktarılan cümle kesitlerinde Almanların hem neşeli hem de mutlu oldukları bilgisini yansıtan kalıp yargılar aktarılmaktadır.

[...] “Die Leute haben einfach wenig Geduld.” [...] – *Dr. Rui Sixpence Conzane, Mosambik*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Türkçesi: [...] “İnsanların çok az sabrı var.” [...] – *Dr. Rui Sixpence Conzane, Mosambik*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Almanlar için dile getirilen bu bakış açısında ise Almanların sabırsız olmalarını aktaran bir kalıp yargı yer almaktadır.

[...] “Die Deutschen sind kühl, nicht besonders emotional oder freundlich.” [...] – *Patrick Irish und Jasmine Pendergrast, USA*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Türkçesi: [...] “Almanlar soğuk – duygusuzlar, özellikle de duygusal veya arkadaş canlısı değiller. [...] – *Patrick Irish und Jasmine Pendergrast, USA*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Bu metin kesitinde geçen kalıp yargı çerçevesinde Almanlar soğuk – duygusuz bir ulus olarak nitelendirilmektedirler. Buna ek olarak aynı zamanda da hem duygusal hem de arkadaş canlısı olmayan bir kalıp yargı çerçevesinde sunulmaktadır.

[...] “Denn mit der Einstellung „Erst die Arbeit, dann das Vergnügen“ kann man sich tatsächlich schnell entwickeln.” [...] – *Dr. Odile Tengdeng–Weidler, Senegal*. (Ros–El Hosni ve diğerleri, 2012, s. 132).

Türkçesi: [...] “Çünkü “ilk önce iş, sonra eğlence” tutumuyla gerçek anlamda kendilerini geliştirebiliyorlar.” [...] – *Dr. Odile Tengdeng–Weidler, Senegal*. (Ros–El

Hosni ve diğeri, 2012, s. 132).

Bu metin kesiti dikkate alındığında Almanların işlerini herşeyden önce tutarak görev bilincinde olan, görev sorumluluğuna sahip bireyler olarak değerlendirildikleri ortaya çıkmaktadır.

[...] “Im Allgemeinen lässt sich sagen, dass viele Menschen in Deutschland sehr unfreundlich sind.” [...] – *Foued Dya, Algerien*. (Ros–El Hosni ve diğeri, 2012, s. 132).

Türkçesi: [...] “Genel olarak Almanya’daki birçok insanın kaba – nezaketsiz oldukları söylenmektedir.” [...] – *Foued Dya, Algerien*. (Ros–El Hosni ve diğeri, 2012, s. 132).

Bu cümle içerisindeki kalıp yargıda ise Almanların bir kesiminin kaba – nezaketsiz olmaları dolayısıyla arkadaş canlısı olmadıklarına yönelik bir bakış açısına yer verilmektedir.

“*So sehen sich die Deutschen*” (“Almanlar kendilerini böyle görüyorlar”) bölümünde geçen kesitler:

Deutsch ist: ... Klagen und Jammern. Unzählige Regeln und Gesetze im Alltag. Fußgänger, die auch nachts allein auf der Straße an der roten Ampel stehen bleiben. ... Heimatverbundenheit UND Reisefreudigkeit. ... Um 20 Uhr zu kommen, wenn man für 20 Uhr verabredet ist. Auf die Frage „Wie geht’s?“ ehrlich zu antworten.. ... Mürrisch in die Welt gucken. ... Gerechtigkeitssinn. ... Problemorientiert und kritisch sein. (Ros–El Hosni ve diğeri, 2012, s. 143).

Metin kesitinin Türkçesi:

Alman: ... Her şeyden şikâyet eden ve yakınan. Günlük yaşamda sayısız kural ve yasa bulunan. Geceleri bile caddede yalnız başına kırmızı ışıkta durup bekleyen yayalar. ... Ana vatanına bağlı VE seyahat etmeye düşkün olan. ... Saat 20 için randevu verilmişse saat 20’de gelen. Nasılsın sorusuna dürüstçe cevap veren. ... Dünyaya somurtkan bakan. ... Adalet duygusu olan. ... Problem odaklı ve eleştirel olandır. (Ros–El Hosni ve diğeri, 2012, s. 143).

Bu metin kesitinde Almanlar kendilerine yönelik şu autostereotiplere değinmektedirler:

Alman: Her şeyden şikâyet edip yakınan; gece karanlığında bile olsa hiç kimse görmese de kırmızı ışıkta durup yeşil ışığın yanmasını beklemek gibi günlük yaşantısında birçok kurallar ve yasalar bulunan ve asıl önemlisi de bu kurallara ve yasalara uyan; ana vatani olarak ülkesine bağlılığı olan; seyahat etmeyi seven; özel hayatında veya iş yaşamında ve resmi durumlardaki randevularında dakik davranan; küçük konularda dahi dürüstlüğe önem veren; adalet duygusuna sahip olan; sorunların çözümüne odaklı ve eleştirel olandır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada Türkiye’de ve Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarında geçen kalıp yargılar tespit edilmiştir. Nitekim gerek yabancı dil olarak Türkçe öğretimi gerekse de Almanca öğretimi ders kitapları hem öğrenilen yabancı dil dünyasına hem kitabın yayıma hazırlandığı dilsel dünyaya hem de kitaplar içerisindeki farklı dilsel dünyalara ait yaşantısal, kültürel, toplumsal, ülkesel ve tarihsel bilgiler içerebilmektedirler. Bu noktanın bir sonucu olarak da tez çalışmamız çerçevesinde yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarında farklı bakış açılarının yansımaları olan kalıp yargılar ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıp yargılar kimi zaman autostereotipler, kimi zaman ve genellikle de heterostereotipler olarak yer almaktadırlar.

Araştırma bulgularının tespit edildiği yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarının kategorize edildiği dört ana bölüm çerçevesinde kalıp yargı içeren bulgular değerlendirildiğinde:

Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında tespit edilen kalıp yargı bulguları içerisinde genel konulara, durumlara, olgulara odaklanan kalıp yargılardan söz edilmesi mümkündür. Nitekim bu kategoride analizi gerçekleştirilen ders kitaplarında genel çerçevelerden kimi zaman bazı sınıflara, gruplara yönelik kalıp yargılarla karşılaşılırken kimi zaman da ulus – ırk kalıp yargılarıyla karşılaşılmaktadır. Bu ulus – ırk kalıp yargıları noktasında dikkat çeken detay ise bu ders kitaplarında ağırlıklı olarak autostereotip bulguları olarak Türklere ve dolayısıyla da Türkiye’ye yönelik kalıp yargıların tespit edilmesidir. Ayrıca bu ders kitaplarındaki kalıp yargılar içerisinde genel yaşama dair kalıp yargılara oranla görece daha sık yer verilen kalıp yargılar cami görselleri ve Müslümanlık imgeleriyle tasvir edilen Türk – İslam bağlamındaki kalıp yargılardır. Benzer biçimde dikkat çeken bir diğer kalıp yargı içeren bakış açısı da bu ders kitaplarında Türk imgesinin hala Osmanlı tasvirleri ile aktarılıyor olmasıdır. Hatta bir bölüm içerisinde sunulan görsellerde bir tiyatro sahnesi dahi olsa Osmanlı – Bizans konu edinilerek tarihsel süreçlerdeki bu karşıtlık kalıp yargısına yer verilmektedir. Türkiye’den görüntülere yer verilen birkaç görsel içerisinde ise Türk kadınları ve erkekleri Arap bireylerin görünümünü taşıyan kalıp yargılar ile tasvir edilmekte, hatta bir Türk’ün Avrupa’ya deve üzerinde seyahat etmekte olduğu da resmedilerek zihinlere aktarılmaktadır.

Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında dikkat çeken noktalardan birisi de bu ders kitaplarının isimlerinden de anlaşıldığı üzere Almanlara yönelik Türkçe öğretimi için hazırlanmış olmalarına rağmen Almanya’ya, Alman halkına veya Alman kültürüne yönelik kalıp yargı içeren bulgulara yer verilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla da Hristiyanlığa yönelik içeriklere de yer verilmemiştir. Diğer taraftan da Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarının kitap içeriklerinin ağırlıklı olarak dilbilgisi anlatımlarıyla düzenlendiği tespit edilmiştir.

Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında tespit edilen kalıp yargı bulgularının daha yoğun olduğunun ifade edilmesi mümkündür. Bu kategoride analizi gerçekleştirilen bir ders kitabında kalıp yargı içeren bulgular yok denilecek kadar az iken diğer kitaplarda ise kalıp yargılar yoğun olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu ders kitaplarında da gündelik yaşamdan kesitlere yönelik kalıp yargılara yer verilmiş olsa da Türk ulusuna yönelik kalıp yargıların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Özellikle de bazı ders kitaplarında Türklerin Almanya’daki misafir işçi statüsünden kaynaklı birçok metin kesitinde ve görselde Türkler tekrar tekrar işçi kalıp yargısıyla tasvir edilmektedirler. Hatta bu görsel tasvirlerden birinde Alman patronun zihin balonunda Türk işçi yaşlı bir eşek çobanı olarak aktarılmaktadır. Bu görsel içerisinde Türk işçinin ise Alman patronunu domuz tasvirine büründürerek düşünmekte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu kategorideki kitaplar içerisinde Türkler; sarhoş, kavgacı, hırsız, köylü, ilkel, kaba, saygısız ve Almanya’da ikinci sınıf insan betimlemelerini içeren kalıp yargılarla sunulmaktadır. Hatta Türk sözcüğünün küfür çerçevesinde değerlendirildiği bir metin kesiti örneğine de yer verildiğine rastlanmaktadır. Tüm bu olumsuz kalıp yargı bulgularının aksine birkaç konu içerisinde de Türkler misafirperver olarak ön plana çıkarılmaktadırlar.

Ayrıca incelenen ders kitaplarının birçoğunun daha kapak sayfasında ve sonraki sayfalarda ilgisiz konu içeriklerinde cami görsellerine yer verilerek Türkler, Türkiye ve İslamiyet aynı kalıp yargı içerisinde konumlandırılmaktadırlar. Sık karşılaşılan diğer bir kalıp yargı bulgusu da Türk bireylerin Osmanlı Devleti dönemi tasvirlerle sunulması ve belki de bu noktadan kaynaklı olarak Türkiye’nin Doğu çerçevesinde aktarılmasıdır. Türkiye’nin Doğu, Avrupa’nın ise Batı kapsamında konu edinilerek tarihsel süreçlerde karşılaşılan Doğu – Batı karşıtlığının anımsatıldığı birçok kalıp yargı bulunmaktadır. Bu ders kitaplarında geçen Almanlara dair kalıp yargılar ise zengin bir toplum olmaları ve kötü giyimli olmalarıyla sınırlı kalmaktadır.

Analiz edilen Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarının bazılarında kalıp yargı bulgularıyla sınırlı oranda karşılaşılırken bazı ders kitaplarında ise görece daha fazla bulgu tespit edilmiştir. Bu ders kitaplarında tespit edilen kalıp yargılar ağırlıklı olarak uluslara yöneliktir. Örneğin farklı temalar içerisinde Almanlar dakik, disiplinli, düzenli, görev bilincine sahip gibi olumlu kalıp yargılarla tasvir edilirlerken mizah anlayışları bakımından ise negatif olarak aktarılmaktadırlar. Türkler ise misafirperver, yardımsever, eğlenceli, nazik, sıcak kanlı ve gelenekçi –geleneklere bağlı– gibi kalıp yargılarla sunulmaktadırlar. Benzer biçimde bu ders kitaplarında Britanyalı, Fransız, İtalyan, İspanyol, Japon ve İskandinavlara yönelik kalıp yargılara da yer verilmektedir. Sık kullanılan kalıp yargılar ise Türkiye ve Türklerin İslamiyet ile yan yana aktarılmasıdır. Nitekim bu ders kitaplarında dini konularla ilişkisi olmayan bölümlerde dahi cami görsellerine, camide cemaat görüntüsüne ve çok sık olarak da başörtülü kadın görsellerine yer verilmiştir. Gündelik yaşama dair konularda her kesimden farklı görünüş tasvirleriyle farklı kadın görsellerinin kullanılması mümkünken yoğun biçimde başörtülü kadın resimleri kullanılarak Türkiye ve Türkler ile İslamiyet kalıp yargısı zihinlerde canlı tutulmaktadır. Dikkat çeken diğer bir görselde ise Alman ve Türk imgesel kişiler aktarılırken Alman tanınmış isimler olarak bilim, kültür, sanat gibi alanlardan ünlü isimlere yer verilirken Türk görsellerde ise sporcu, sanatçı, manken, şarkıcı gibi kişilere ait resimler sunularak sanki Türk ulusunda bilim, kültür ve sanat gibi değerlere önem verilmediğine yönelik kalıp yargılar insanların bilinçaltlarına sunulmaktadır.

Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları dikkate alındığında ise analize dahil edilen bazı ders kitaplarında sınırlı sayıda kalıp yargılarla bazılarında ise yoğun biçimde autostereotiplerle karşılaşılmaktadır. Bu kategorideki bazı ders kitaplarında farklı uluslara ait bireylerin Almanlara yönelik zihinlerindeki imgelerini aktaran kalıp yargılar yer almaktadır.

Örnek olarak ulus kalıp yargıları çerçevesinde Almanlar birçok bağlam içerisinde dakik, dürüst, güvenilir, mantık çerçevesinde hareket eden, çevre bilincine sahip, neşeli, kurallara uyan, vatanına bağlı, seyahat etmeyi seven, adaletli, çalışmaya önem veren ve sorunları çözmeye odaklı gibi kalıp yargılarla aktarılmaktadırlar. Diğer taraftan ise olumsuz kalıp yargılar noktasında Almanlar duyarsız, her şeyden şikâyet eden ve yakınan, sabırsız, arkadaş canlısı olmamalarının yanı sıra duygusal da olmayan, kaba, nezaketsiz, aşırı bira tüketen ve somurtkan bireyler olarak sunulmaktadırlar.

Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarında ise diğer uluslara yönelik olarak çok fazla kalıp yargı bulgusuna rastlanılmamaktadır. Sadece birkaç konu içerisinde Türkler işçi olarak tasvir edilirken, İtalyanların samimi, İngilizlerin ise duygusuz olduklarını aktaran kalıp yargılar bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarının bu kategorizasyonları dikkate alındığında:

- ❖ Başlangıç seviyelerindeki yabancı dil öğretimi ders kitaplarında ağırlıklı olarak dilbilgisi içeriklerine yoğunluk verildiği için kalıp yargı bulgularının daha kısıtlı olduğu görülmektedir.
- ❖ Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarındaki yaşantısal ve kültürel öğeler nesnel bir yaklaşımla daha geniş bakış açılarından sunulmaktadır. Fakat Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında ise yaşantısal ve kültürel öğelere Türkler ve Türkiye üzerine odaklanan kalıp yargılarla yer verilmektedir. Örnek olarak araştırmamıza dahil edilen Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarından “*Menschen*” ve “*Schritte International*” serilerinde dil öğrenen bireylere Almancanın yanı sıra Alman kültürünün de aktarılması yaklaşımından hareketle ağırlıklı olarak Almanya’nın kültürel ve yaşantısal öğeleri sınırlı kalıp yargı içerikleri ile aktarılmaktadır. Diğer taraftan yine tez çalışmamızda incelenen “*Türkisch Für Sie*”, “*Türkisch Für Deutsche*” ve “*Einstieg Türkisch Für Kuzentschlossene*” gibi Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları göz önüne alındığında ise yaşantısal ve kültürel öğelere odaklanılmasından ziyade yoğun biçimde Türkiye ve Türk ulusuna yönelik olumsuz kalıp yargılara yer verildiği tespit edilmektedir. Farklı bir nokta olarak da Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarından “*Ne Güzel! Ders Türkischkurs*” ders kitabında neredeyse yok denilebilecek kadar az kalıp yargı bulgusu tespit edilmiştir. Benzer biçimde tez çalışmamızın başlangıcında incelemeye dahil edilmiş olan fakat analiz neticesinde ders kitabı içeriğinde kayda değer kalıp yargı bulgusu tespit edilemediği için çalışmamız kapsamından çıkarılan “*Güle Güle – Deutsch Für Anfänger*” adlı ders kitabı gibi kalıp yargı bulguları içermeyen ders kitaplarıyla da karşılaşılmaktadır.

- ❖ Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları göz önüne alındığında araştırmaya dahil edilen ders kitaplarının her birinde kalıp yargı bulgularının tespit edilmesi mümkün olmuştur. Bu ders kitaplarında genel çerçevelerden kalıp yargı bulgularının yer almasının yanı sıra Türklere ve Türkiye’ye yönelik kalıp yargılar da tespit edilirken Almanlara ve Almanya’ya yönelik kalıp yargıların ise görece sınırlı olması hatta bulunmaması ise dikkat çekmektedir.
- ❖ Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitapları değerlendirildiklerinde ise analiz edilen ders kitaplarının genelinde çok yoğun olmasa da kalıp yargılar tespit edilmiştir. “B1” seviyesindeki “*Mein Schlüssel zu Deutsch*” ders kitabı haricindeki araştırmaya dahil edilen diğer ders kitaplarında sınırlı kalıp yargı içerikleri bulunurken bu ders kitabında ise kalıp yargılarla yoğun olarak karşılaşmaktadır. Bu kalıp yargılara kimi noktalarda autostereotip veya heterostereotip olarak yer verilmiş olsa da bu kitapta kimi konularda da farklı alanlardan, genel çerçevelerden kalıp yargılar yer almaktadır.
- ❖ Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarındaki durum ise daha farklı ortaya çıkmaktadır. Nitekim “*Themen Aktuell 2*” ve “*Aussichten*” ders kitaplarının içeriklerinde kalıp yargılara yoğun olarak yer verilmiş gibi bir izlenim oluşmaktadır. Diğer taraftan ise “*Menschen*” ve “*Schritte International*” serilerindeki tüm ders kitaplarının analiz edildiği göz önüne alındığında bu ders kitapları genelinde kalıp yargı kullanımı üzerinde yoğun biçimde durulmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra tez çalışmamızın başlangıcında analize dahil edilmesi planlanan “*Lagune*” ve “*Ideen*” ders kitapları serileri de kalıp yargılar çerçevesinde analiz edilmiştir. Fakat dikkate değer kalıp yargı bulgularına rastlanılmaması sonucunda bu ders kitapları araştırma kapsamından çıkarılmışlardır. Bu bilgiler doğrultusunda da Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarının farklı dünya ülkelerinde kullanılmaları dolayısıyla farklı uluslara hitap etmelerinin bir getirisi olarak kalıp yargı içeriklerine daha az yer verildiğinin ifade edilmesi mümkün olmaktadır.
- ❖ Analizi gerçekleştirilen ders kitaplarının içerikleri Türkiye ve Almanya bağlamında değerlendirildiğinde:

- Ülkeleri tasvir etmek amacıyla kullanılan görsellerde Almanya için kimi bölümlerde “Brandenburg Kapısı” görseline, kimi bölümlerde de kültürel öğeler veya sanayi içeren görsellere ya da söylemlere yer verilirken Türkiye imgesi olarak ise gündelik konularda dahi Cami görsellerine yer verilmiştir. Benzer biçimde kilise görsellerine yer verilmediği için Almanya tasviri noktasında ise böyle bir durum söz konusu değildir.
- Ağırlıklı olarak Türkiye’de yayımlanmış yabancı dil olarak Almanca öğretimi ders kitaplarında ve Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında Türkler ve Türkiye ile İslamiyet’in aynı çerçevede sunulduğu Cami görselleri ve aynı zamanda da başörtülü kadın görselleri ön plana çıkmaktadır. Almanya ve Hristiyanlık bağlamında ise kilise gibi herhangi bir görsele rastlanmazken sadece “*Schritte International*” ders kitabının bir bölümünde rahibe görsellerine ve doğrultuda da Hristiyanlık bağlamına rastlanılmaktadır.
- Analiz edilen ders kitaplarının tümü göz önüne alındığında Alman bireylerin sunulduğu veya tasvir edildiği görseller modern görünümlü ve kılık – kıyafet noktasında düzenli olarak aktarılmaktadır. Türk bireyler ise özellikle Türkiye’de ve Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında kimi zaman Osmanlı dönemi kıyafetleriyle, kimi zaman ise Arap kültürüne ait kıyafetlerle, kimi zaman da eski, hatta yırtık giysilerle tasvir edilmişlerdir.
- Diğer bir nokta olarak da Türkiye birçok metin kesiti içerisinde “Doğu” dünyası çerçevesinde sunulacak tarihsel süreçlerden bugüne yansıyan “Doğu – Batı” karşıtlığı aktarılmaya devam edilmiştir. Bu duruma çalışmaya dahil edilen yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarının genelinde rastlanabilmektedir. Fakat özellikle Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında Doğu – Batı karşıtlığına yönelik kalıp yargılar ağırlıklı olarak yer almaktadır.

5.2. Öneriler

Bu çalışmada analizi gerçekleştirilen Türkiye’de ve Almanya’da yayımlanmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve Almanca öğretimi ders kitaplarındaki kalıp yargı bulguları ortaya çıkarılmıştır. Gerek tarihsel süreçlerden bugüne uzanan gerekse de çağın getirisi olarak iki ülke toplumunun zihinlerinde yer edinmiş olan çeşitli kalıp yargılardan kaynaklanabilecek olası olumlu veya olumsuz içeriklerin yabancı dil öğretimi ders kitaplarında bulunması ya da bulunmaması durumu dikkate alındığında:

- ❖ Gerek Türklerin ve Türkiye’nin gerekse de Almanların ve Almanya’nın olumlu yönlerini aktaran kalıp yargıların kullanılması yabancı dil öğretimi ders kitabıyla karşılaşan bireylerin hedef ülkeye ve ulusa dair olumlu bakış açıları geliştirmelerini sağlamakta ve böylelikle de hedef yabancı dili öğrenme sürecine de olumlu yönde etki edebilmektedir.
- ❖ Hedef ülkeye ve ulusa yönelik olası olumlu kalıp yargılar aracılığıyla, tarihsel yaşanmışlıklar sebebiyle zihinlerde bulunabilen olumsuz kalıp yargıların azaltılmasına katkıda bulunulması mümkün olabilmektedir.
- ❖ Olası olumlu kalıp yargılar vasıtasıyla bireyler ve kültürler arasındaki etkileşim süreçleri de olumlu yönde etkilenecek toplumlar arası diyalog noktasında iletişim süreçlerinin olumlu yönde ivme kazanması sağlanabilmektedir.
- ❖ Olumlu kalıp yargılarla karşılaşılması dil öğrenen bireyler açısından dil öğrenme sürecini pozitif yönde etkileyebilecek ve bireylerin yabancı dili öğrenme sürecine olumlu katkı sağlayarak ivme kazandırabilecektir.
- ❖ Öğrenilen dil dünyasına ve kültürüne yönelik karşılaşılan olası olumsuz kalıp yargılar sebebiyle dil öğrenenler hedef dil toplumuna ve ülkesine dair olumsuz bakış açıları geliştirebilmektedirler. Bu durum öğrenilen dile, dil toplumuna ve dilin konuşulduğu ülkeye yönelik geçmiş bilgilere dayanan olumsuz düşüncelerden de kaynaklanabilmektedir. Bu noktada da ders kitaplarında gerçekleşen olası olumsuz kalıp yargı karşılaşmaları geçmişten aktarılan olası olumsuz ön bilgileri de aktive edebilmektedir.
- ❖ Öğrenilen dil dünyasının ulusuna ve ülkesine yönelik geçmiş aktarımlardan kaynaklanan olumsuz ön bilgilere sahip bireylerin yabancı dil öğretimi ders kitaplarında olumsuz kalıp yargılarla karşılaşmaları durumunda hedef ulusa ve ülkeye yönelik olumsuz

tutumlar ve davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Hatta bazen bu olumsuz tutum ve davranışlar düşmanca söylemlere kadar dahi gidebilmekte ve toplumlar arasında düşmanca tavırlar da söz konusu olabilmektedir.

- ❖ Ders kitaplarındaki olası olumsuz kalıp yargıların bir sonucu olarak hedef dili öğrenmeye başlayan bireylerin kimi zaman dil öğrenme sürecinden soğuyarak uzaklaşabilecekleri düşünülebilmektedir.
- ❖ Yabancı dil öğretimi ders kitaplarında aktarılan olası olumsuz kalıp yargıların yöneltildiği ulus ya da ülkeye dair gerçekleri yansıtıp yansıtmadığı hakkında herhangi bir ispat söz konusu olmadığı dikkate alındığında bu ders kitapları ile karşılaşan bireyler kalıp yargıya konu edinilen ulus veya ülke hakkında hatalı, yanlış bilgiler edinebilmektedirler. Belki de yabancı dil öğrenenler ilgili ders kitabını hazırlayan kişilerin kalıp yargı içeren bakış açılarının bir sonucu olarak gerçek olmayan kalıp yargılarla karşılaşabilmektedirler.
- ❖ Yabancı dil öğretimindeki önemli noktalardan birisi de olası olumsuz kalıp yargıların bir anlamda dil öğrenim engeli işlevi üstlenerek yabancı dil öğrenmeye adım atan bireylerde yabancı dil öğrenim sürecinin devamlılığına yönelik olumsuz soru işaretleri ortaya çıkarabilecek olmalarıdır. Nitekim bireyler, toplumlar, uluslar ve hatta ülkeler arasında canlı tutulan olumsuz kalıp yargıların yabancı dil öğrenmeye başlayan ya da başlayacak olan bireylerin dil öğrenme süreçlerine ket vurabilecekleri de düşünülebilmektedir.

Netice itibarıyla yabancı dil öğretimi ders kitaplarında olumlu kalıp yargılara yer verilmesi hedef ulusa ve ülkeye yönelik olumlu izlenimler bırakabilmektedir. Hatta önceden sahip olunan olumsuz kalıp yargıların azaltılmasına ve belki de ortadan kaldırılabilmesine zemin hazırlayarak dil öğrenme sürecine olumlu yönde katkı sağlayabilmektedir. Olumsuz kalıp yargıların kullanılması ise dil öğrenim sürecine ket vurabilmesi olasılığının yanı sıra hedef ulusu ve ülkeyi zihinlerde yanlış ve hatalı konumlandırabilmektedir. Yanlış ve taraflı aktarılan olumsuz kalıp yargılar sonucunda da toplumlar arası iletişimlere sekteye uğrayabilmekte ve hatta gerçeği yansıtmayan olumsuz kalıp yargılarla yoğun biçimde karşılaşılması durumunda toplumlar arası düşmanca tutumlar dahi ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada da yabancı dil öğretimi ders kitaplarında ve ülkelere dair bilgilerin yer aldığı kitaplarda olumsuz kalıp yargılara yer verilmemesi kültürler arası iletişim açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaçsapan, A. (1996). *Stereotype und Vorurteile im Türkischen und im Deutschen, eine Studie zu Stereotyoen in Authentischen und Engagierten Schriftlichen Texten*. Basılmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2003). Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler hakkında verdiği bilgiler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 18 / I. s. 7-9.
- Akarsu, B. (1998). *Dil – Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap.
- Akay–Zabun, O. (2018). *Deutsch Schülerbuch für Gymnasien. A1.1*. Ankara: Ata Yayıncılık.
- Akpınar–Dellal, N. (2003), Pädagogisch-orientierte Reformbemühungen im Fremdsprachenunterricht. *Germanistische Untersuchungen aus türkischer Perspektive, “Festschrift für Prof.Dr. Vural Ülkü zum 65. Geburtstag*. s.43. Aachen: Shaker Verlag.
- Akpınar-Dellal, N. (2006). *Türk Sorunu. Asya Avrupa Ekseninde Türkler*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1 / Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2 / Deyimler Sözlüğü*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Aktaş, S. (2011). *Türk ve Alman Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Örnek Metinlerinde ‘Öteki’ İmgesinin Karşılaştırılması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Aksu-Güney, B., Nergiz, P., Varlık, Ş., Kızılca, Ş. ve Ertem, Y. (2018). *Mein Schlüssel Zu Deutsch. B1.2*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akyar, F., Sulak, M., Hüküm, N., Karlı, N., Mert, S., Acar, S. ve Çağlayan, Y. (2018). *Deutsch Macht Spaß. A2.1*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Alkan, N. (2016). *Karikatürlerle Oryantalizm, Avrupa’nın Türk ve Türkiye Algısı*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anık, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aufderstraße, H., Bock H., Müller, J. ve Müller, H. (2005). *Themen Aktuell 2. A2*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Bacon, F. (1625). *Denemeler*. Hamdullah Benzer (çev.). İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Bahşi, A. (1985). *Sucuk gibi... Wie Eine Knoblauchwurst*. Hamburg: E. B. Verlag Rissen.
- Bakır, N. (2013). *Interkulturelles Leseverstehen Entwurf Eines Modells Zur Erweiterung Des Leseverstehens Im Interkulturellen Ansatz*. Basılmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı. Samsun.

- Bakmay, G., Karlı, N. ve Acar, S. (2018). *Deutsch Macht Spaß. A2.1*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Balkaya, Ş. (2017). *Einstellungen, Vorurteile und Stereotype von Türkischen Gymnasiasten Gegenüber Deutschen und Deutscher Sprache*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla.
- Başaran, M. A. (2019). *Einstellungen, Vorurteile und Stereotype von Türkischen Gymnasiasten Gegenüber Deutschen und Deutscher Sprache*. Basılmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Başerer, Z., Başerer, D. ve Demirkaya, P. N. (2016). Kişiler arası iletişim engelleri ölçeği geliştirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi*. 43. s. 290-303.
- Bayraktar, S. (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözler*. Basılmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1999). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bolat, H. ve Kırca, Ç. (2018). *Stereotype in DaF- und TRaF- Lehrwerken als Störfaktor oder Impulsgeber*. Diyalog. 1. s. 172-182.
- Büyüktopçu, M. B. (2014). *Alman Karikatürlerinde Türk İmgesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*. California: Sage Publications.
- Council of Europa (2000). *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni, Öğrenme – Öğretme – Değerlendirme*. Özcan Demirel, Abdülvahit Çakır, Necmettin Sevil, İlknur Egel, Gülru Yüksel, Belma Haznedar, Osman Toklu, İbrahim Bükel, Ayşegül Daloğlu (çev.). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Coşan, L. (2012). *Kıyamet Alameti Türkler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, N. (1998). *Die Darstellung des Fremden in Deutschen und Türkischen Kinderbüchern*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Bursa.
- Çakır, M. (2012). Türklerin Alman kültüründeki İmajı. Zehra Gülmüş (Ed.). *Türk – Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri içinde*. (s. 27-52). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi Yayınları.
- Demirel, Ö. (2001). *Eğitim Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Durmuş, S. (2013). *DaF İst Spitze. A1.1*. İstanbul: YDS Yayıncılık.
- Durmuş, S. (2013). *DaF İst Spitze. A1.2*. İstanbul: YDS Yayıncılık.

- Ekinci, C. (2017). *Yabancı Dil Öğreniminde Stereotipler ve Türkiye’de Fransızca Eğitimine Etkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Emiroğlu, A. ve Aydın S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, B. (2016). Avrupa Birliği’nin çok kültürlülük ile imtihanı, *DEÜİFD XLIV*. s. 91-121.
- Erdoğan, M. ve Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: önyargı ve ayrımcılık. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (1), s. 474-485.
- Ersen-Rasch, M. I. (1980). *Türkisch Für Sie. Ein Moderner Sprachkurs Für Erwachsene*. Münih: Max Hueber Verlag.
- Europarat (2001): *Gemeinsamer Europäischer Referenrahmen Für Sprachen: Lernen, Lehren, Beurteilen*, Quetz, J. (trans.). München: Langenscheidt.
- Evans, S., Pude, A. ve Specht, F. (2012). *Menschen. A1.2*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Gencer, Ö. (2009). *Eğitim Fakülteleri Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı Derslerinde, Yabancı Kültürle Karşılama ve Önyargılar. Ampirik-Nitel Bir Araştırma*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Genç, A. (2000). *Wörterbuch Pädagogik*. Ankara: Hacettepe-Taş.
- Gökçe, O. (1995). *İçerik Çözümlemesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gökçe, G. ve Gökçe, O. (2011). *Avrupa’da İslam ve Türk İmaji*. Ankara: Birleşik Dağıtım.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır ve M. A. Ceyhan (der.). *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. s. 17-27. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Günday, R. ve Aycan, A. (2018). Yabancı dil öğreniminde kültürlerarası iletişim becerisi edinimi. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 6/3, s. 533-545. Doi: 10.18298/ijlet.3100.
- Gündoğdu, M. (2007). *Almanca Öğretiminin Temel İlkeleri*. İstanbul: Kare Yayınları.
- Güngör, N. (2013). *İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürel, N. (2011). Kişilik psikolojisi, önyargının psikolojisi ve kamuoyu: Gordon Allport ve Walter Lippmann’ın görüşleri çerçevesinde bir değerlendirme. *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(2). Doi: 10.1501/sbeder_0000000036.
- Gürses, İ. (2005). Önyargının nedenleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt14. 1. s. 143-160.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Habersack, C., Pude, A. ve Specht, F. (2013). *Menschen. A2*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Hafez, K. (2002). Die politische Dimension der Auslandsberichterstattung. *Das Nahost- und Islambild der Deutschen Überregionalen Presse*. 2.
- Hafez, K. (2009). “Mediengesellschaft – Wissensgesellschaft? Gesellschaftliche Entstehungsbedingungen des Islambildes deutscher Medien.”. T. G. Schneiders (ed.). *Islamfeindlichkeit*. s. 99-118.
- Harlak, H. (2000). *Önyargılar. Psikososyal Bir İnceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D. ve McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.). İstanbul: Kaknüs.
- Hengirmen, M. (2000). *Türkçe Öğreniyoruz 3. Türkisch Aktiv*. Ankara: Engin.
- Hengirmen, M. (1993). *Türkçe Öğreniyoruz 4. Türkisch Aktiv*. Ankara: Engin.
- Hilpert, S., Robert, A., Schumann, A., Specht, F., Gottstein-Schramm, B., Kalender, S. ve Krämer-Kienle, I. (2008). *Schritte International 6*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Hilpert, S., Kalender, S., Kerner, M., Orth-Chambah, J., Schumann, A., Specht, F., Weers, D., Gottstein-Schramm, B., Krämer-Kienle, I. ve Reimann, M. (2007). *Schritte International 5*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Hilpert, S., Kerner, M., Niebisch, D., Specht, F., Weers, D., Reimann, M. ve Tomaszewski, A. (2007). *Schritte International 4*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Hilpert, S., Niebisch, D., Penning-Hiemstra, S., Specht, F., Reimann, M. ve Tomaszewski, A. (2006). *Schritte International 3*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Işık, Ş. (2012). *Kültürlerarası İletişim Bağlamında Cumhuriyet Üniversitesi Temelinde Gençlerin Almanya'ya Bakışları*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- İmançer, D. (2008). Stereotipleri anlamak. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*. (3). s. 301-320. Erişim: 22 Aralık 2020. <https://dergipark.org.tr/en/pub/euifydhed/issue/45354/568254>.
- İmançer, D. (2013). Sosyal psikolojik açıdan stereotip kavramının dil ve metin analizinde kullanımı. *Selçuk İletişim*. 3 (3). s. 128-142. Erişim: 24 Ekim 2020 <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19009/200833>.
- İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum Algı İletişim*. İstanbul: Verso Yayıncılık.
- İsen, G. ve Batmaz, V. (2002). *Ben ve Toplum*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Kaplan, M. (2006). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabayev, B. ve Tutkun, Ö. F. (2001). Türk cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin türkiye cumhuriyeti vatandaşlarına karşı taşıdıkları kalıp yargılar. *Bilig*, 18, 1-26.
- Karl-Heinz, S. (2000). *Einstieg Türkisch für Kurzsentschlossene*. Münih: Hueber Verlag.
- Kartarı, A. (1999). Kültürlerarası iletişim ve bir araştırma projesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*. 17. s. 19-26. Erişim: 07 Kasım 2020. <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/33.php>.
- Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün.
- Kartarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaval, N. (2000). *Türk Çocuk Edebiyatında Almanya İmgesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitim Bölümü, İstanbul.
- Keleş, N. (2003). Türk dili ve kültürünün Alman dili ve kültürüne etkileri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, s. 33-51. Erişim: 17 Ocak 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/32725>.
- Kılıç, M. ve Zengin, D. (2011). *Michaela und Michael lernen Türkisch. Ein Türkischbuch für Deutsche. Geeignet auch für Selbststudium*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Koç, N. ve Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Öğreniyoruz 1. Türkisch Aktiv*. Ankara: Engin.
- Koç, N. ve Hengirmen, M. (1996). *Türkçe Öğreniyoruz 2. Türkisch Aktiv*. Ankara: Engin.

- Kula, O. B. (1992). *Alman Kültüründe Türk İmgesi I*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (1993). *Alman Kültüründe Türk İmgesi II*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (1997). *Alman Kültüründe Türk İmgesi III*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (2012). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kumrular, Ö. (2016). *Dünyada Türk İmgesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Küçük, S. (2011). Kültürler arası öğrenme üzerine bir kavram-model denemesi ve Türkçe ders kitapları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (29). s. 227-260. Erişim: 22 Kasım 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16970/177304>.
- Küçüker, A. (2007). *Gençlerin Siyasal ve Kültürel Tutumları-Ankara Örneği-*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı. Ankara.
- Labasque, N. ve Labasque-Özdemir, N. (2015). *Kolay Gelsin! Türkisch Für Anfänger*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.
- Lewandowski, T. (1990). *Linguistisches Wörterbuch I-II-III*. Heidelberg-Wiesbaden: Quelle & Meyer Verlag,
- Liebe-Harkort, K. (1992). *Türkisch Für Deutsche*. Frankfurt am Main: Cornelsen Scriptor.
- Lippmann, W. (1964). *Die Öffentliche Meinung*. Hermann Reidt (çev). München: Rütten und Loening.
- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Logie, N. N. (2004). Yabancı dil öğretiminde kültürel becerinin oluşturulmasının önemi ve budunbilimsel boyut. *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1 (1), s. 173-180.
- Maletzke, G. (1996). *Interkulturelle Kommunikation, Zur Interaktion Zwischen Menschen Verschiedener Kulturen*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*. Cilt. İstanbul: Yayın Odası.
- Ossenberg, S. (2017). *Deutsche und türkische Stereotype, Ein inter- und intrakultureller Vergleich*. Wiesbaden: Springer VS.
- Özbudun, S. (2014). *Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özsüer, E. (2018). *Türkokratia – Avrupa'da Türk İmaji*. İstanbul: Kronik.
- Pamuk, İ. ve Pamuk, A. (2018). Almanya lise tarih ders kitaplarında Türk imajı. Ahmet Şimşek (ed.). *Dünyada Türk İmaji. Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*. (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Perk, D. (2019). Osman Engin'in "Deutschland allein zu Haus" ve Hatice Akyün'ün "Einmal Hans mit scharfer soße" eserlerinde kalıp yargılar. *DTCF Dergisi*. 59.2. s. 758-771.
- Quasthoff, U. M. (1973). *Soziales Vorurteil und Kommunikation: Eine Sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps*. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- Ros-El Hosni, L., Swerlowa, O., Klötzer, S., Jentges, S., Sokolowski, K., Reinke, K. ve Precht, J. (2012). *Aussichten A2*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.

- Ros–El Hosni, L., Swerlowa, O., Klötzer, S., Rath, A., Precht, J., Jentges, S. ve Jenkins–Krumm, E. M. (2012). *Aussichten A1*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.
- Sakallı, C. (1996). İmge Araştırmaları ve Yazınsal İmgebilim. *Der Beitrag der türkischen Germanistik zu der internationalen Germanistik. Tagungsbeiträge des V. Türkischen Germanistik-Symposiums 1995*. s. 438-448.
- Sarı, E. (2004). Kültürlerarası iletişim: Temeller, gelişmeler, yaklaşımlar. *Folklor / Edebiyat*. X (39).
- Schoebel, R. (2013). *Hilalin Gölgesi, Rönesans'ta Türk İmajı (1453–1517)*. Eşref Bengi Özbilen (Çev). İstanbul: Yeditepe.
- Schreiben.net. (2020). *70 beliebte Redewendungen für jeden Anlass + Bedeutung und Herkunft*. Erişim: 30.12.2020. <https://www.schreiben.net/artikel/70-redewendungen-bedeutung-herkunft-1635/>.
- Selçuk, A. (2007). Kültürlerarası iletişimi engelleyen bazı faktörler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. s. 319–324. Erişim: 07 Aralık 2020. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/943>.
- Şimşek, A. (Ed.). (2018). *Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tapan, N. (1995). Yabancı dil olarak Almanca öğretiminde yeni bir yöneliş: Kültürlerarası – bildirişim – odaklı yaklaşım. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi IX*. s. 156. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Taşar, M. M. (2007). *Kültürlerarası iletişim dünü, bugünü, yaklaşımlar, algılama sorunları ve Osmanlı geleneği*. Erişim: 07 Kasım 2020. https://www.academia.edu/8045610/K%C3%9CLT%C3%9CRLERARASI_%C4%B0LET%C4%B0%C5%9E%C4%B0M_D%C3%9CN%C3%9C_BUG%C3%9CN%C3%9C_yakla%C5%9F%C4%B1mlar_alg%C4%B1lama_sorunlar%C4%B1_ve_OSMANLI_GELENE%C4%9E%C4%B0.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tezel, D. (2017). *Ne Güzel! Der Türkischkurs*. Münih: Hueber Verlag.
- Türkiye İstatistik Kurumu / TÜİK (2020). *İstatistiklerle Aile, 2019*. Erişim: 15 Mart 2021, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730>
- Türk Dil Kurumu. (2011). *TDK–Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluoğlu, S. (2006). *İmgebilim, “Öteki”nin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Uluç, T. F. (2003). *Kültürlerarası Etkileşim Bağlamında Alman Gazetelerinde Türkiye İmgesi*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ulusoy, H. Ö. (2017). Kültürlerarasılık, Çok kültürlülük ve Etnisite: Eskişehir'deki Çerkeslerin Kültürlerarası İletişim Pratikleri. *Akdeniz İletişim, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 27. s. 165–181.
- Ülgen, G. (1995). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Lazer Ofset Matbaa Tesisleri.
- Ünlü, S. (2004). *Sosyal Psikoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimden Yaşama Yapısalcılık*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

- Varlık, Ş. ve Balaban, B. (2018). *Mein Schlüssel Zu Deutsch. B1.1*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Wander, K. F. W. (2006). *Deutsches Sprichwörter-Lexicon*. Erişim: 29.12.2020. <http://www.woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/setupStartSeite.tcl>.
- Yağbasan, M. (2009). Kültürlerarası iletişim ve diyalogun Almanya özelinde analizi. *E-Journal of New World Sciences Academy*. Erişim: 07 Kasım 2020. https://www.academia.edu/3459006/K%C3%9CLT%C3%9CRLERARASI_%C4%B0LET%C4%B0%C5%9E%C4%B0M_VE_D%C4%B0YALOGUN_ALMANYA_%C3%96ZEL%C4%B0NDE_ANAL%C4%B0Z%C4%B0_%C3%96ZET.
- Yaktıl Oğuz, G. (2002). Kültürlerarası iletişimde engeller, bir örnek çözümleme: Savulun Battal Gazi geliyor. *Kurgu Dergisi*. 19. s. 25-33.
- Yazar, Ş., Çağlayan, Y., Akyar, F., Yaşar, E., Sulak, M. ve Mert, S. (2018). *Deutsch Macht Spaß. A1.2*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtbaşı, M. (1993). *Türkisches Sprichwörterlexikon*. Ankara: Bilsev.
- Yüce, K. ve Koçer, Ö. (2012). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Hedef Kültür. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*, (A. Kılınç, A.Şahin, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Yüksel, Y. (2019). *İçerik Çözümlemesi*. Erişim: 23 Mayıs 2021, https://www.academia.edu/24209083/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K_%C3%87%C3%96Z%C3%9CMLEMES%C4%B0.